

FDV

**PERSPEKTIVE
SODOBNE
VARNOSTI**

PERSPEKTIVE SODOBNE VARNOSTI

Iz obramboslovnih raziskav II

Urednik: Anton Grizold

Izdajatelj: FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE, Založba FDV

Za založbo: Hermina KRAJNC

Knjižna zbirka: TEORIJA IN PRAKSA

Copyright © po delih in v celoti FDV, 1998, Ljubljana.

Vse pravice pridržane.

Tiskana izdaja je izšla leta 1998.

Naslovnica: Drago Hrvacki

Prelom: B&V Co.

E dostop: <http://knjigarna.fdv.si/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

355.02(4)(082.034.2)

355.02(497.4)(082.034.2)

PERSPEKTIVE sodobne varnosti [Elektronski vir] / Anton Grizold (urednik). - El. knjiga. -
Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2015. - (Knjižna zbirka Teorija in praksa)
Način dostopa (URL): <http://www.fdv.uni-lj.si/zalozba/edostop.asp> . - Tiskana izd. je izšla leta 1998

ISBN 978-961-235-449-7 (pdf)

1. Grizold, Anton

258214656

**PERSPEKTIVE
SODOBNE VARNOSTI:
Iz obramboslovnih raziskav II**

Anton Grizold (urednik)

Ljubljana 1998

KAZALO

Anton Grizold, uvod.....	XI
--------------------------	----

Anton Grizold

INSTITUCIONALIZACIJA ZAGOTAVLJANJA MEDNARODNE VARNOSTI

Uvod.....	2
Modeli zagotavljanja mednarodne varnosti.....	5
Mednarodni varnostni sistemi.....	7
Sklep.....	12
Literatura.....	14

Darko Lubi

NADZOR ALI URAVNAVANJE OBOROŽEVANJA?

Uvod.....	18
Uraevnanje oboroževanja – geneza in vsebina pojma in teorije.....	18
Temeljne postavke teorije uravnavanja oboroževanja.....	24
Klasifikacija ukrepov s področja uravnavanja oboroževanja.....	32
Etimološko-semantična razlaga in prevodne zagate.....	38
Literatura.....	48

Anton Bebler

ŠIRITEV NATA IN PROBLEMI TRANZICIJE V SREDNJI IN VZHODNI EVROPI

Uvod.....	46
Zapuščina preteklosti.....	46
Poglavitni trendi tranzicije, ki zadevajo civilno-vojaška razmerja.....	48
Regionalne posebnosti tranzicije.....	49
Viri napetosti v postavtoritarnih civilno-vojaških razmerjih.....	51
Vojska in javnost.....	52
Problemi novih sistemov civilno-vojaških razmerij.....	53
Sklep.....	56
Literatura.....	57

Maja Garb

RAZMERJE MED VOJSKO IN OBLASTJO V VZHODNI EVROPI (socialistično obdobje)

Uvod.....	60
Nadzor nad oboroženimi silami v razmerah temeljnih družbenih sprememb.....	61
Zahodni pristopi k proučevanju civilno-vojaških razmerij v Vzhodni Evropi.....	62
Značilnosti in posebnosti civilno-vojaških razmerij v evropskih socialističnih državah.....	67
Sklep.....	71
Literatura.....	72

Ljubica Jelušič

**SPREMINJANJE ODNOSOV MED VOJAŠTVOM IN CIVILNIM OKOLJEM
V POSTSOCIALIZMU**

Civilno okolje in nadzor nad institucionalnim nasiljem.....	76
Stanje civilno-vojaških odnosov v socialističnih državah Srednje in Vzhodne Evrope pred razpadom socializma.....	79
Posebnosti civilno-vojaških odnosov v Jugoslaviji in v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije.....	83
Slovenija.....	86
Sklep.....	96
Literatura.....	97

Anton Grizold

**JAVNOST O ORGANIZIRANJU IN UPRAVLJANJU NACIONALNE
VARNOSTI SLOVENIJE**

Uvod.....	100
Ogrožanje miru in varnosti v svetu in v Sloveniji.....	101
Nacionalnovarnostni sistem Slovenije (NVSS).....	110
Varnostna kultura v Sloveniji.....	125
Sklepne ugotovitve.....	131
Literatura.....	133

Igor Kotnik Dvojmoč

NEKATERI VIDIKI PREOBLIKOVANJA SLOVENSKE VOJSKE

Uvod.....	136
Terminološka dilema – profesionalne ali poklicne oborožene sile?.....	138
Dejavniki, ki vplivajo na izbiro načina popolnjevanja oboroženih sil z vojaki.....	143
Vrednost in uporabnost modela obvezniškega popolnjevanja oboroženih sil z vojaki v sodobnih razmerah.....	145
Geostrateški položaj in doktrina uporabe oboroženih sil.....	145
Tradicija in politična kultura.....	147
Socializacijska in izobraževalna funkcija vojske.....	148
Civilno-vojaška razmerja in poseganje vojaštva v politiko.....	150
Sklep.....	152
Literatura.....	154

Anton Grizold

**VOJAŠKI POKLIC V EVROPI
(Primer Slovenije)**

Uvod.....	158
Metodologija in merski instrument izvedene raziskave.....	159
Rezultati raziskave.....	160
Popuščanje napetosti in združevanje v Evropi v luči stališč anketiranih slovenskih častnikov.....	161
Zaznavanje ogrožanja varnosti v prihodnje.....	169

Vojaški poklic (stanje in perspektive)	177
Sklep	184
Literatura	186

Marjan Malešič

PROPAGANDA V BOSANSKO-HERCEGOVSKI VOJNI

Uvod.....	188
Struktura raziskovalnega poročila.....	190
Ključni izsledki raziskave – propaganda v realnosti.....	191
Viri.....	200

Marjan Malešič

FRAGMENTI IZ ANALIZE VOJNE V SLOVENIJI

Uvod.....	202
Kronologija.....	205
Vpliv mednarodnih dejavnikov na potek vojne v Sloveniji.....	205
Analiza obrambne politike med osamosvajanjem Slovenije.....	207
Ekonomsko vojskovanje.....	208
Psihosocialna analiza človeškega dejavnika v vojni.....	213
Osamosvojitvena vojna v Sloveniji in vojni ujetniki.....	215
Sklepne ugotovitve.....	220
Bibliografski podprojekt.....	221
Viri.....	222

PREGLED ZNANSTVENORAZISKOVALNEGA DELA OBRAMBOSLOVNEGA RAZISKOVALNEGA CENTRA V OBDOBJU 1992–1998	227
AVTORJI	230
SUMMARY.....	231
STVARNO KAZALO	239

SLOVAR KRATIC

ANZUS	Obrambna zveza Avstralije, Nove Zelandije in ZDA
BIH	Bosna in Hercegovina
BNP	Bruto nacionalni proizvod
ČSFR	Češkoslovaška federativna republika
ČSSR	Češkoslovaška socialistična republika
DN	Društvo narodov
DS	Državni svet
ERGOMAS	(European Research Group on Military and Society) Evropska raziskovalna skupina o vojaštvu in družbi
ES	Evropska skupnost
EU	Evropska unija
FDV	Fakulteta za družbene vede
GPU	Glavna politična uprava
IAEA	(International Atomic Energy Agency) Mednarodna agencija za atomsko energijo
IDV	Inštitut za družbene vede
IISS	(International Institute for Strategic Studies) Mednarodni inštitut za strateške študije
IUS	(Inter-University Seminar on Armed Forces and Society) Meduniverzitetni seminar o oboroženih silah in družbi
JA	Jugoslovanska armada
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
KVSE	Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi
MNZ	Ministrstvo za notranje zadeve
MORS	Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije
MZT	Ministrstvo za znanost in tehnologijo
NACC	(North Atlantic Cooperation Council) Severnoatlantski svet za sodelovanje
NATO, Nato	(North Atlantic Treaty Organization) Severnoatlantska zveza
NDR	Nemška demokratična republika
NPT	(Non-Proliferation Treaty) Pogodba o neširjenju jedrskega orožja
NVSS	Nacionalnovarnostni sistem Slovenije
ONZ	Organi za notranje zadeve
ORC	Obramboslovni raziskovalni center
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
OZN	Organizacija združenih narodov
RS, R Slovenija	Republika Slovenija
RSNZ	Republiški sekretariat za notranje zadeve
SALT (SALT I, SALT II)	(Strategic Arms Limitation Talks) Pogajanja o omejevanju strateškega oboroževanja

SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SJM	Slovensko javno mnenje
SOWI	(Sozialwissenschaftliches Institute der Bundeswehr) Inštitut nemške vojske za družboslovne študije
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
START	
- START I	
- START II	(Strategic Arms Reduction Talks/Treaty) Ameriško-sovjetska pogodba o skrčenju in omejitvi strateškega ofenzivnega orožja Ameriško-ruska pogodba o nadaljnjem skrčenju in omejitvi strateškega ofenzivnega orožja
SZ	Sovjetska zveza
SZDL	Socialistična zveza delovnega ljudstva
TAM	Tovarna avtomobilov Maribor
TO	Teritorialna obramba
UL (ZN)	Ustanovna listina (Združenih narodov)
VIS	Varnostno-obveščevalna služba
ZC	Zbirni center
ZDA	Združene države Amerike
ZEU	Zahodnoevropska unija
ZSNZ	Zvezni sekretariat za notranje zadeve
ZSSR	Zveza socialističnih sovjetskih republik

UVOD

Za razvite družbe je običajno, da znanost oz. njeni nosilci na formalne in neformalne načine sodelujejo pri strateškem odločanju v državi. Tako so znanstvena stališča nepogrešljiva pri: identifikaciji različnih problemov glede obstoja in razvoja družbe ter ustreznih načinov in sredstev za njihovo reševanje, neformalnem nadzoru izvajanja sprejetih strateških odločitev ter predvsem pri analiziranju učinkov teh odločitev na reševanje praktičnih družbenih problemov. Z upoštevanjem znanstvenih stališč v procesu formalnega političnega odločanja dosegajo razvite družbe vsaj dva pomembna cilja hkrati, in sicer: prvič, znanstveno podkrepitev svojih političnih odločitev in drugič, ustrezno sprotno preverjanje uresničevanja političnih odločitev v praksi in s tem možnost za njihovo morebitno korekcijo. Omenjena cilja sta v funkciji učinkovitega in racionalnega upravljanja zmogljivosti razvitih družb ter upoštevanja drugih kulturno-civilizacijskih zahtev današnjega časa.

Za Slovenijo, ki ob pomanjkanju državotvornih tradicij, šibki politični kulturi ter ambivalentnem procesu oblikovanja in uveljavljanja nove politične elite in političnih strank sodobno politično državo šele vzpostavlja, je sodelovanje med znanostjo in državno politiko še toliko pomembnejše. Pri tem naj bi razumljivo šlo za konstruktivnokritični odnos, v katerem znanost ne sme biti "dekla" državni politiki, ampak se morata obe instituciji zavedati svoje vloge in odgovornosti pri usmerjanju družbenega razvoja v korist vsakega posameznika in celotne družbe.¹

Upati je, da se bodo izkušnje razvitih družb tudi glede konstruktivnokritičnega sodelovanja med znanostjo in državno politiko lahko v doglednem času uveljavile v sodobni slovenski družbi.

Eno od področij, ki je za mlado slovensko državo še posebej pomembno, je oblikovanje novega nacionalnovarnostnega sistema, ki bo sposoben zagotavljati tako notranjo stabilnost in varnost kot tudi enakopravno vključevanje Slovenije v razvijajočo se večinstitucionalno evropsko varnostno ureditev.

Vključevanje Slovenije v evropsko povezovanje je zahteven proces, ki zahteva najprej zadostno število strokovnjakov, ki bodo sposobni v sodelovanju z znanstvenoraziskovalnimi ustanovami doma in v svetu oblikovati ustrezna strokovna izhodišča za politične odločitve v zvezi s tem.

V ta prizadevanja Slovenije je vključeno tudi obramboslovje kot interdisciplinarna veda, ki si je za predmet svojega proučevanja zastavila tisti segment človekovega življenja in dela v družbi in naravi, v katerem se nenehno aktualizira nje-

¹ O odnosu med politiko in znanostjo v Sloveniji glej intervju z dr. Bracom Rotarjem, rednim profesorjem za sociologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani in direktorjem Inštituta za humanistične študije, v: Raziskovalec, MZT, Ljubljana, št. 3, december 1996, str. 14–17.

gova potreba po preživetju in kakovostnem življenju. Preplet sociološko-politološkega in vojaškega pristopa k problematiki varnosti, obrambe, vojaštva in miru je dal znanja in izkušnje, ki so obramboslovje razvidno umestila v široko mednarodno sodelovanje.

Ugotovitve številnih analiz, študij, ekspertiz, temeljih in uporabnih raziskovalnih projektov o posameznih vidikih celostnega in zapletenega pojava sodobne varnosti pa potrjujejo družbeno pomembnost obramboslovja doma in v tujini.

V tej knjigi so v obliki samostojnih razprav predstavljeni izsledki znanstveno-raziskovalnega dela raziskovalne skupine v okviru Obramboslovnega raziskovalnega centra na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani v obdobju 1992–1996.*

V pomensko široko oblikovanem naslovu zbornika vsebina ni heterogena, ampak zajema preplet vseh *treh nujnih sestavin*, brez katerih bi bilo razpravljanje o splošni in nacionalni varnosti ter o civilno-vojaških razmerjih nujno pomanjkljivo.

1. Mednarodni vojaško-politični vidik varnosti in njegovo odražanje, njegov vpliv na nacionalno varnost ("od zunaj navznoter").
2. Civilno-vojaška razmerja v parlamentarni nacionalni državi in njihovo prilaganje mednarodnim razmeram, zlasti glede vojaškega vključevanja ("od znotraj navzven").
3. Analiza in razumevanje domačih razmer in pogojev, danih z družbenopolitično preteklostjo ter (bližnjim) geopolitičnim okoljem.

Izsledki v posameznih študijah so glede na znano popolnejši in zanesljivejši, pridobljeni z novimi raziskavami.

V uvodni študiji analizira **Grizold** proces institucionalizacije prizadevanj mednarodne skuposti za zagotavljanje miru in varnosti ter izpostavi nekatere temeljne varnostne mehanizme in instrumente.

Avtor **Lubi** se ukvarja s pojmom in teorijo uravnavanja oboroževanja. To novo obramboslovno tematiko ponazarja s pogledi znanih tujih avtorjev, zlasti seveda ameriškega okolja, kjer je doktrina nastala, pristavlja pa tudi svoje poglede, ki se odlikujejo s sistematičnostjo in uspešnim spopadanjem s slovenjenjem izrazoslovja.

Avtor **Bebler** prinaša v temeljitem pregledu problematike civilno-vojaških razmerij v državah v prehodu nova (ponekod kritična) spoznanja o razmerju Nata do vključevanja držav Srednje in Vzhodne Evrope v to vojaško zvezo ter njen obstoječi politični, kulturni in organizacijski pluralizem.

Pripravka **Garbove** in **Jelušičeve** prinašata novejša stališča in razlage aktualnih sprememb, nanašajočih se na prehode (v nekdanjih socialističnih državah) od vladavine strank k parlamentarnemu tipu civilno-vojaških razmerij ter razmerij med vojsko in oblastjo. Obe uveljavljata nekatere teoretične predpostavke pri analizi političnih in vojaških dejstev. Takih obravnav pri nas še ni bilo.

* Raziskovalno skupino v ORC/FDV so v tem obdobju sestavljali: izred. prof. dr. Anton Grizold (vodja), doc. dr. Ljubica Jelušič, doc. dr. Marjan Malešič, mag. Darko Lubi, mag. Igor Kotnik, mag. Maja Garb ter zunanji sodelavci: red. prof. dr. Anton Bebler, red. prof. dr. Tomo Korošec, prof. dr. Bogomil Ferfila, red. prof. dr. Anton Žabkar, prof. dr. Phillip Manigart (Belgija), prof. dr. Radovan Vukadinović (Hrvaška).

Grizold odkriva rezultate slovenskega javnega mnenja o celostnem pogledu na vprašanja nacionalne varnosti in govori o njegovi presenetljivo realistični zaznavi tega dela nacionalne problematike, v drugem prispevku pa razčlenjuje rezultate mednarodne raziskave (1993–1994), ki je potekala pod naslovom Sedanost in prihodnost vojaškega poklica v Evropi. Osrednje mesto za slovenske razmere pomembnega oddelka raziskave ima razlaga anketnih odgovorov slovenskih častnikov na vprašanja o vlogi oboroženih sil v sodobni družbi ter o perspektivah vojaškega poklica v Sloveniji.

Igor Kotnik Dvojmoč analizira nekatere vidike procesa širitve poklicne sestavine oboroženih sil v sodobnih razvitih državah. Omenjena problematika je aktualna tudi za Slovenijo, v kateri poteka proces intenzivnega oblikovanja lastne sodobne vojske.

Malešič prinaša izsledke raziskave Propaganda v vojni. To je del poročila, katerega celota je izšla na Švedskem. Gre za raziskovanje propagande v bosansko-hercegovski vojni, analizirana pa je bila velika količina srbskih in hrvaških poročevalskih virov. Obramboslovni pristop k propagandi je pri nas novost, od drugod so znani predvsem delni, vojaško-politični, kulturološki pristopi. Tudi drugi Malešičev prispevek je poročilo raziskave, in sicer Analiza vojne v Sloveniji. Čeprav prvotno preširoko zastavljena raziskava ni bila izvedena v celoti, pa so dokončani vsebinski sklopi tako pomembni, da mimo njih ne bo moglo nobeno zgodovinsko pisje kakor tudi ne nobeno načrtovanje obrambnih priprav.

Knjiga je namenjena vsem, ki se ukvarjajo z načrtovanjem slovenske nacionalne varnosti, delavcem v zunanji politiki in diplomaciji. Obenem je študijsko gradivo za vse tiste, ki se pri svojem študiju srečujejo s problematiko nacionalne in mednarodne varnosti ter civilno-vojaških razmerij.

Anton Grizold

I.

ANTON GRIZOLD

**INSTITUCIONALIZACIJA ZAGOTAVLJANJA
MEDNARODNE VARNOSTI**

UVOD

Varnost je prvina različnih pojavnih oblik človekovega bivanja od davne preteklosti do danes. Pojav varnosti je predvsem povezan z eksistencialnimi vprašanji (kakovosti življenja in smrti) posameznika ter višjimi ravnmi družbenega organiziranja (družba/država, meddržavna skupnost, svet kot celota). V prepletanju in razvoju različnih razsežnosti sodobnega družbenega življenja se varnost posameznika nenehno vzpostavlja kot stanje, v katerem so mu zagotovljeni življenje, zdravje, lastnina, svoboda, in obenem kot zavestna aktivnost za vzpostavitev stanja varnosti (Grizold, 1996a: 109). Delovanje različnih oblik ogrožanja varnosti posameznika v sodobni družbi poudarja naslednjo dilemo: kako uravnotežiti svobodno delovanje posameznika pri zagotavljanju varnosti na individualni ravni ter sistemsko zagotavljanje varnosti na ravni celotne družbene skupnosti? Že klasična politična misel je utemeljila spoznanje, da je posameznik v razmerju do drugih posameznikov v anarhičnem odnosu in da je povečanje njegove svobode mogoče le na račun njegove varnosti (Buzan, 1991: 37).

Zgodovinsko gledano je bil nastanek države kot politične organizacije družbe pogojen prav z motivom posameznikov, da se odrečejo delu svoje svobode v zameno za višjo stopnjo varnosti. Vendar pa dosedanji razvoj države kaže, da slednja s tem, ko sistemsko zagotavlja varnost vsem članom družbe, obenem krepi svojo moč, s katero dejansko ali potencialno ogroža varnost posameznikov. Ta dvojna vloga sodobne države (tako sistemsko zagotavljanje varnosti kot njeno ogrožanje) izhaja iz same narave politične skupnosti oziroma nenehne napetosti med posameznikom in družbeno skupnostjo in je v realnem svetu ni mogoče povsem odpraviti, lahko jo le omilimo v okviru odprte in demokratične družbe. Seveda pa pri tem ne gre zanemariti tudi povratnih učinkov posameznikov na varnost države. Posameznik najbolj neposredno občuti predvsem svoje potrebe, torej tudi potrebo po varnosti, in šele nato občuti tudi potrebe na višjih ravneh družbene organiziranosti (lokalna skupnost, družba kot celota). Zato prihaja pogosto do razhajanja in protislovij med zaznavami in dejavnostjo posameznika za zagotovitev lastne varnosti ter stališči in dejavnostjo aparata države v zvezi s sistemskim zagotavljanjem varnosti. Pri tem ima lahko zagotavljanje varnosti na osebni ravni negativne učinke na varnost družbe kot celote (asocialna in patološka ravnanja, kriminal, korupcija, terorizem, militantno delovanje na verski, nacionalistični idr. podlagi).

V tem vsebinskem okviru je torej varnost strukturna prvina obstoja in delovanja posameznika, družbe/države in mednarodne skupnosti oziroma sveta kot celote, ki zajema tako stanje uravnoveženega fizičnega, duhovnega in duševnega ter gmotnega obstoja omenjenih entitet kot tudi njihovo občutenje ter zavestno pri-

zadevanje po nenehni vzpostavitvi tega stanja. Zavestno prizadevanje za vzpostavitve stanja varnosti je kulturnocivilizacijska kategorija, ki zajema vse vidike sodobne varnosti, t. j. gospodarsko, socialno, kulturno, politično, pravno, ekološko, obrambno itd., se pravi tiste pojavne oblike družbenega življenja, ki se štejejo za družbene vrednote. Oblike družbene organiziranosti pa zajemajo lokalno, regionalno, nacionalno, mednarodno in svetovno varnost (Grizold, 1994a: 39).

Tako opredeljen pojem varnosti je del teoretičnometodološkega okvira, v katerem je varnost ene entitete pogoj za varnost vseh. Uporabo celovitega, systemskega pristopa pri obravnavi pojava sodobne varnosti najbolj eksplicitno zagovarja Barry Buzan, ki izhaja iz ideje, da si tri temeljne entitete – posameznik, družba/država in mednarodna skupnost, prizadevajo zagotoviti stanje varnosti oz. uravnoteženega medsebojnega obstoja v ožjem ali širšem okviru (npr. posameznik v odnosu do drugih posameznikov ter celotne družbe/države; nacionalna država v razmerju do drugih držav ter sveta kot celote) (Buzan, 1991: 26). Pri tem pa med omenjenimi entitetami ni nujne harmonije. Drugače povedano, systemski pristop pri obravnavi pojava sodobne varnosti nam omogoča spoznati ne samo njegovo zapleteno večnivojsko strukturo, ampak tudi različna protislovja, ki izvirajo iz narave tako posamezne entitete kot tudi iz realnih razmerij med njimi. Tako so na primer poleg že omenjenih protislovij med varnostjo posameznika in varnostjo države pri obravnavi pojava sodobne varnosti pomembna tudi protislovja, ki izvirajo iz razmerja med nacionalno in mednarodno varnostjo.

Problem nacionalne varnosti se je pojavil z rojstvom nacionalne države (v Evropi v 16. in 17. stoletju) in se je navezal na zagotavljanje njenega nadaljnega obstoja in razvoja. V družboslovni misli so se kmalu pojavili trije različni pristopi, ki so vplivali na nadaljnja razmišljanja o pojavu varnosti. Hobbesov pristop je temeljil na poudarjanju vloge države pri ohranjanju notranjega reda v družbi ter obrambe pred zunanji sovražniki. S tem je Hobbes začrtal razvojno pot realistični šoli obravnave varnostne problematike, ki izhaja iz teorije moči. Immanuel Kant je svojo zamisel "trajnega miru" kot moralnega imperativa udejanil v oblikah svetovne federacije držav in v svetovnem državljanstvu, katerih namen je uskladiti interese nacionalnih držav v globalni skupnosti, ki jo ureja mednarodno pravo. S svojimi idejami je Kant postavil temelje idealističnim pristopom obravnave sodobne varnosti.

Tretji pristop je utemeljil De Grotius, ki v odnosih med državami ni videl le konfliktov, ampak predvsem spoštovanje določenih pravil ravnanja, ki omogočajo koeksistenco in sodelovanje v mednarodni skupnosti. De Grotius v nasprotju s Kantom zanika mednarodni univerzalizem in zagovarja nacionalno državo kot poglobitvenega akterja v mednarodni skupnosti. Iz De Grotiusove paradigme se je razvil koncept mednarodne varnosti (Haftendorn, 1991: 5-15).

Nacionalno varnost danes najsplošneje opredelimo kot varnost državnega naroda. Njena vsebina zajema: ohranitev nacionalnega ozemlja (vključno zračni prostor in ozemeljske vode), zaščito življenja ljudi in njihove lastnine, utrditev mednarodnega statusa države ter ohranitev nacionalne suverenosti (Grizold, 1992: 65). Pri nacionalni varnosti gre torej za celoto razmerij med notranjimi (gospodarskimi, socialnimi, kulturnimi, političnimi, ekološkimi, vojaško-obravnimi

idr.) in zunanjimi (mednarodnimi) dejavniki. Razmerje med temi dejavniki se nenehno spreminja, kar zahteva sprotno prilagajanje in spreminjanje nacionalno-varnostne politike, na kateri so utemeljene varnostne dejavnosti sodobne družbe. Nacionalnovarnostni sistem je struktura, namenjena zagotavljanju varnosti na ravni celotne družbe. Razmerje med strukturnimi elementi sodobnega nacionalnovarnostnega sistema je posledica vplivov iz mednarodnega okolja, družbeno-gospodarskih zmogljivosti ter v veliki meri simpatij, pričakovanj in podpore javnosti. Nacionalnovarnostni sistem poskuša z zagotavljanjem varnosti temeljnih vrednot sodobne družbe pred različnimi viri ogrožanja ter s propagiranjem svoje vloge vzpostaviti sebe kot družbeno vrednoto. Zato je pri oblikovanju nacionalnovarnostnega sistema bistveno zagotoviti ustrezni pravni in političnokulturni okvir, v katerem se le-ta lahko legitimira. Kajti civilna družba in politična država postavljata temu družbenemu podsistemu zahteve in pričakovanja tako glede učinkovitosti opravljanja funkcije zagotavljanja varnosti kot tudi, da bo ta funkcija opravljena v skladu z zakoni in institucijami demokratičnega političnega sistema.

Sodobne države delujejo v mednarodnem političnem in gospodarskem okolju, ki vpliva na različne načine na njihovo varnost. Medtem ko je neodvisna država še vedno temeljna enota v kvazianarhičnem mednarodnem političnem sistemu (tj. brez naddržavne oblastne avtoritete), pa se njena vloga v mednarodnem gospodarskem okolju bistveno manjša. Kakorkoli že, zaradi notranje razvojne logike je sodobni svet dokončno postal svet soodvisnosti, nacionalna varnost pa sestavni del mednarodne varnosti. Mednarodna varnost ni zgolj seštevek posameznih nacionalnih varnosti, ampak je celota ukrepov, norm, vrednot, ki se uresničujejo skozi skupno sprejete mednarodne mehanizme in instrumente, ki zagotavljajo obstoj in razvoj vseh držav na ravni mednarodnega sistema.

Ideje, kako doseči mednarodno varnost (kot cilj), segajo daleč v zgodovino mednarodnih odnosov. Razvoju sodobne nacionalne države je sledilo tudi prizadevanje držav, da bi s kolektivnim delovanjem zagotavljale mednarodno varnost. Tovrstno prizadevanje držav je postopno preraslo v proces institucionalizacije zagotavljanja mednarodne varnosti. Ta proces zajema tako oblikovanje varnostnih sistemov kot skupkov načel po katerih sodobne države v medsebojnem sodelovanju vzpostavljajo in ohranjajo stanje mednarodne varnosti.¹ Pomemben element kulturno-civilizacijskega okvira obstoječih mednarodnih varnostnih instrumentov predstavljata predvsem dve normi, in sicer: 1. mednarodna prepoved vojne ter 2. neintervencija v notranje zadeve sodobnih držav.

¹ Glej o tem v: F. H. Hinsley, *Power and Pursuit of Peace*. Cambridge University Press, Cambridge, 1963, str. 20–29; Walter Schiffer, *The Legal Community of Mankind: A Critical Analysis of the Modern World Organization*. Columbia University Press, New York, 1954, str. 3 idr.; Inis L. Claude Jr., *Swords into Plowshares. The Problems and Progress of International Organization*. Random House, New York, 1956, str. 44 idr.; Hueng-Soon Park, *Collective Security and International Order: The Role of the United Nations in the Korean (1950) and the Persian Gulf War (1990)*. University of South Carolina, 1993, str. 18 idr.

MODELI ZAGOTAVLJANJA MEDNARODNE VARNOSTI

Mednarodna varnost se je v doseganju zgodovini mednarodnih odnosov zagotavljala z bolj ali manj hkratnim delovanjem dveh modelov:

- konfliktnega in
- kooperativnega.

Konfliktni model

V razvoju mednarodnih odnosov do konca 2. svetovne vojne prevladuje konfliktni model zagotavljanja mednarodne varnosti, katerega bistvo je bilo, da so se konflikti med državami reševali z uporabo sile (vojne, vojaški posegi, idr.). Ta model temelji na predpostavki, da je varnost dobrina, za katero države tekmujejo in jo dosegajo ena na račun druge. To tekmovanje za varnost med državami vodi do stanja, ko prizadevanja ene države za doseg njene absolutne varnosti sprožijo pri drugih državah občutek absolutne ogroženosti. Omenjena zagata se v proučevanju varnosti v mednarodnih odnosih imenuje "varnostna dilema" (security dilemma). Koncept varnostne dileme je v 50-ih razvil John Hertz. Bistvo njegove ideje je, da dejavnost vsake države za uresničevanje njenih varnostnih potreb (ne glede na namen) v kvazianarhičnem mednarodnem okolju nujno ogroža varnost druge države. V okolju tekmujočih in celo sovražnih samostojnih držav vsaka enota opredeljuje svoje ukrepe in dejavnosti za zagotavljanje lastne varnosti kot življenjsko pomembne, hkrati pa zaznava tovrstne dejavnosti drugih držav kot sumljive in ogrožajoče. V takšni situaciji se nihče ne počuti povsem varnega, zato prihaja do tekmovanja med državami za moč, ki jo slednje utemeljujejo predvsem na razvoju lastnih vojaških zmogljivosti, in tako prihaja do začaranega kroga, ki povezuje varnost države s kopičenjem moči in oboroževanjem (Mangold, 1991: 10 in Ulmann, 1991: 38).

Buzan je nadalje razvil Hertzev koncept v dveh smereh, in sicer: a) obrambne dileme, ki izvira iz protislovij med zagotavljanjem vojaške obrambe države in celotne nacionalne varnosti, ki se najbolj očitno kažejo v dveh primerih: prvič, ko obrambni stroški države onemogočajo doseg drugih nacionalnovarnostnih ciljev, in drugič, ko postanejo obsežne obrambne priprave države bolj gospodarsko breme kot pa zagotavljajo zunanjo obrambo. Obrambna dilema je za zdaj nerazrešljiva, saj nenehna protislovja med nacionalno obrambo in nacionalno varnostjo ne omogočajo izvzeti obrambe iz področja nacionalne varnosti iz naslednjih razlogov: prvič, fizična prisila ostaja imanentna prvina obstoja nacionalne države (zaradi lastne varnosti ter upravljanja sistema) in drugič, zgodovinske vztrajnosti uporabe oborožene sile v odnosih med državami, pogojene s kvazianarhično naravo mednarodnega okolja.

b) Dilema moči in varnosti (power-security dilemma) temelji na ideji, da večanje moči in varnosti ene države lahko privede do zmanjšanja moči in varnosti druge države. Po Buzanovem mnenju obrambna dilema ne izhaja iz dinamike razmerij med državami, ampak iz strahu, ki ga spodbuja sama narava vojaških sredstev, dilema moči in varnosti pa je posledica strahu pred tem, da bodo morebiti druge države uporabile vojaška sredstva (Buzan, 1991: 320-324).

V sodobnih mednarodnih odnosih si države nenehno prizadevajo za premoč ter hkrati za zagotovitev svoje varnosti. Pri tem so ujete v sistem medsebojnih odnosov, ki zapleta njihova legitimna prizadevanja za doseg lastne varnosti v neskončno mrežo konfliktov in negotovosti. Varnostna dilema spodbuja tehnološki razvoj in oboroževalno tekmo. Država se lahko spusti v oboroževalno tekmo bodisi zato, ker se ji zdi, da jo ogrožajo druge države, bodisi zato, ker skuša povečati svoje vojaško-obrambne zmogljivosti z namenom pridobiti si večjo moč kot druge države.

S tem pa postaneta tudi razvoj sodobne oborožitve in nadzor nad njim stalna problema sodobne varnostne dileme (Symonides, 1989: 40-41).

Kooperativni model

Kljub temu da je sodelovanje vseskozi pomembna prvina razvoja mednarodnih odnosov, pa se je šele s procesi internacionalizacije in globalizacije po 2. svetovni vojni in predvsem z nekaterimi radikalnimi spremembami v mednarodni skupnosti na koncu 80-ih pojavila priložnost za uveljavitev kooperativnega modela zagotavljanja mednarodne varnosti. Ta model temelji na ideji o skupni varnosti, razumljeni kot stanje v mednarodni ureditvi, v katerem države uživajo varnost kot skupno dobrino. V najširšem smislu je to stanje mednarodnega sistema, v katerem sta pravica do razvoja in svobode pred zunanjim ogrožanjem ter načelo samoodločbe zagotovljena za vse narode (Mangold, 1991: 80).

Kooperativni model zagotavljanja mednarodne varnosti upošteva v primerjavi s konfliktnim modelom naslednja elementa: 1. potrebo po krepitvi dvostranskega in večstranskega sodelovanja med državami in drugimi subjekti mednarodnih odnosov z namenom zagotoviti tako njihovo posamezno varnost kot varnost vseh skupaj in

2. celostni koncept sodobne mednarodne varnosti in v tem okviru potrebo po uravnoteženi uporabi vojaških in nevojaških varnostnih mehanizmov in instrumentov.

Procesi internacionalizacije in globalizacije so v 80-ih in 90-ih letih bistveno okrepili pomen globalne narave sodobne varnosti, ki je utemeljena na vse večji medsebojni odvisnosti vseh subjektov v mednarodnih odnosih. Zavest o tem je dobila prvo pomembnejšo konkretizacijo v poročilu Neodvisne komisije za vprašanja razorožitve in varnosti (znana kot Palmejeva komisija) pri OZN leta 1982. V svojem poročilu, ki ga je nasloвила Skupna varnost (Common Security), je omenjena komisija predlagala nadomestitev strategije medsebojnega zastraševanja s konceptom skupne varnosti, ki temelji na ideji skupnega preživetja ter na programu nadzora oboroževanja in razorožitve. Kot je bilo že rečeno, dobi zavedanje držav o potrebi po povečanem sodelovanju pri zagotavljanju mednarodne varnosti svojo praktično potrditev s koncem hladne vojne v Evropi, in sicer v obliki prizadevanja evropskih držav za oblikovanje nove skupne in celostne varnostne ureditve, ki bo temeljila na vrednotah, normah in načinu delovanja mirnega reševanja sporov in zaupanja med vsemi subjekti mednarodnih odnosov (Grizold, 1996b: 72).

MEDNARODNI VARNOSTNI SISTEMI

V dosedanjem procesu institucionalizacije zagotavljanja mednarodne varnosti so se izoblikovali štirje temeljni varnostni sistemi, in sicer:

1. sistem ravnotežja moči,
2. sistem kolektivne varnosti v okviru Društva narodov,
3. sistem kolektivne varnosti v okviru OZN ter
4. sistem kolektivne obrambe v okviru različnih obrambnih in vojaško-političnih zvez.

1. Načelo ravnotežja moči sta vzpostavila vestfalski (1648) ter utrechtski mirovni kongres (1712) (Potemkin, 1947: 251). Teritorialne meje evropskega mednarodnega sistema, ki sta jih v imenu ohranjanja evropskega ravnotežja določala omenjena mirovna kongresa, je priznala večina evropskih držav, s tem pa je obstoječe ravnotežje sil dobilo naravo legitimnosti. Ta legitimnost ni predpostavljala institucionalnega nadzora nad dogajanjem v evropskem mednarodnem prostoru, ampak je šlo za svojevrstno potrditev konvencionalne politične prakse, ki ji je uspelo vzdrževati stanje relativne stabilnosti mednarodnega sistema (Benko, 1997: 74).

Zaradi neinstitucionaliziranosti obstoječega ravnotežja moči med evropskimi državami je vojna še naprej ostajala legitimno sredstvo za uresničevanje interesov subjektov v mednarodnih odnosih.

Tudi med sveto alianso (1815–1829) je ravnotežje miru v Evropi temeljilo na načelu legitimnosti. Pri tem ni šlo toliko za pravičnost mednarodne ureditve, ampak za to, da so subjekti mednarodnih odnosov obstoječo mednarodno ureditev sprejemali, čeprav z njo niso bili popolnoma zadovoljni (Benko, 1997: 141). Načelo legitimnosti prav tako ni izključevalo vojne kot sredstva za reševanje sporov med samostojnimi državami.

Ravnotežje moči v okviru koncerta evropskih velikih sil (1830–1914) je v glavnem temeljilo na dinamičnem vzpostavljanju in vzdrževanju pragmatičnih in največkrat kratkotrajnih strateških zavezništev. Pravična vojna (*bellum justum*) oziroma intervencija v okviru ohranjanja ravnotežja moči je še naprej predstavljala legitimno sredstvo za reševanje meddržavnih sporov, vendar pa je bila s haaškimi konvencijami (sprejetimi na prvi haaški konferenci – 1899 ter drugi haaški konferenci – 1907) postavljena v mednarodnopravne okvire (Andrassy, 1990: 506).

Sistem ravnotežja moči je kot tihi dogovor med takratnimi evropskimi velikimi silami, da nobena ne bo postala tako močna, da bi resno ogrozila njihovo varnost, dokončno razpadel po 1. svetovni vojni. Čeprav je ta sistem uspešno preprečeval spopade med državami na globalni ravni, pa ni zmožgel zagotoviti trajne stabilnosti in varnosti na mednarodni ravni.

Zato so države po 1. svetovni vojni nadaljevale svoja prizadevanja za odpravo oziroma prepoved vojne kot do tedaj legitimnega sredstva za reševanje sporov med subjekti mednarodnih odnosov.

Prva svetovna vojna je mnoge prepričala, da se bodo vojne nadaljevale vse do takrat, dokler bodo nacionalne države odgovorne za lastno obrambo in bodo pri tem ujete v začarani krog medsebojnega grobega tekmovanja in oboroževanja.

Obenem pa je 1. svetovna vojna dokončno razvrednotila tradicionalno zasnovano nacionalne obrambe kot najuspešnejšo varnostno strategijo, s katero so nacionalne države zagotavljale nacionalno in mednarodno varnost. Tradicionalno zasnovano nacionalne obrambe (na mednarodni ravni posledično zajeto v obrambni dilemi sodobnih držav) je dopolnila ideja kolektivne varnosti. Slednja je postala pomembnejša predvsem zato, ker je 1. svetovna vojna še enkrat potrdila, da je vojna nesprijemljivo sredstvo politike sodobnih držav. Vendar pa se s spoznanjem o vojni kot grožnji sami po sebi obrambna dilema ni razrešila. Pri državah se je poleg strahu pred porazom pojavil tudi strah pred vojno. Zato se je povečal pomen preprečitve izbruha vojne z ustrežno obliko sistema kolektivne varnosti,² v okviru katerega se države zavežejo, da ne bodo uporabile sile proti drugim članicam v kolektivu; če pa katerakoli članica v sistemu vendarle napade drugo, vse preostale članice nastopijo skupno proti državi napadalki (Grizold, 1994b: 453).

2. Sistem kolektivne varnosti v okviru Društva narodov (DN)

Čeprav je idejo za ustanovitev DN dala Velika Britanija že leta 1915, pa je bila ta mednarodna organizacija v celoti ameriški koncept mednarodne ureditve, ki je izhajal iz treh temeljnih elementov, in sicer: demokracije, kolektivne varnosti in samoodločbe narodov. Takratni ameriški predsednik W. Wilson je zagovarjal institucionalno zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti na načelih kolektivne varnosti, pri čemer naj varnost sveta ne kliče po obrambi nacionalnih interesov, ampak po miru kot pravnem konceptu. Odločitev o tem, ali je prišlo do kršitve mednarodnega miru, zahteva mednarodno ustanovo, ki jo je Wilson imenoval Društvo narodov (Kissinger, 1994: 222).

Wilsonov sistem je predpostavljal, da bi mednarodni mir in varnost temeljila na sili, ki bi bila močnejša od katerekoli sile posamezne države ali zveze držav.

Društvo narodov je bilo ustanovljeno ob koncu 1. svetovne vojne aprila 1919 kot sestavni del versajske mirovne pogodbe. Uteležalo je splošne želje in cilje suverenih držav, da končno ustvarijo mednarodno organizacijo, ki bo sposobna ohranjati mir v svetu. DN je imelo posebna pravila in institucije, ki naj bi to omogočale. Postalo je prva stalna mednarodna organizacija, ki je imela stalni sekretariat, redna srečanja, stalno vodstvo, operativna pravila in postopke (Park, 1993: 86-87).

V Ustanovni listini so se države članice zavezale, da se bodo vzdržale uporabe sile v medsebojnih odnosih, spore pa bodo reševale prek arbitraže ali Sveta DN.

Zagovorniki sistema kolektivne varnosti so izhajali iz prepričanja, da sta v obstoječem mednarodnem sistemu, v katerem ne obstaja naddržavna oblast, ki bi postavljala omejitve interesom suverenih nacionalnih držav, svetovni mir in varnost nedeljiva. Zato bi oboroženi napad na eno od članic DN pomenil grožnjo vsem državam.

² O definiciji kolektivne varnosti glej v: Inis L. Claude, Jr., nav. delo, str. 251; Hueng-Soon Park, nav. delo, str. 62; Mohamed Ayoob, *Squaring the Circle: Collective Security in a System of States*, str. 45-63, v: Thomas G. Weiss (ur.), *Collective Security in a Changing World*. Lynne Rienner Publishers. Boulder & London, 1993; Karl Doehring, "Kollektive Sicherheit", v: Wolftrum Rudiger (ur.): *Handbuch Vereinte Nationen*. Verlag Dokumentation, München, 1991, str. 406.

Sistem kolektivne varnosti DN je poleg tega temeljil na teh elementih:

- a) omejevanje pravice držav do vojne (členi od 10 do 16 statuta), zasnove predhodnih postopkov za mirno reševanje sporov ter jamstva ozemeljske nedotakljivosti in politične neodvisnosti vseh držav članic,
- b) oblikovanje mednarodnega sistema sankcij ob kršitvah določil pakta (poleg diplomatskih in gospodarskih ukrepov je predpostavljala statut DN tudi možnost uporabe prisilnih vojaških sredstev za vzpostavitev miru, vendar pa ni navedel, kako bi se ta sredstva tudi dejansko uporabila),
- c) javnost diplomacije; uvedena je obvezna registracija pogodb pri Sekretariatu, s čimer naj bi se preprečila t. i. tajna diplomacija,
- d) spoštovanje mednarodnega prava in pogodbenih obveznosti,
- e) pravilo soglasja za sprejemanje odločitev DN, razen v primeru izjem, ki jih predvideva statut (Osmanczyk, 1985: 465-466).

Poleg objektivnih pomanjkljivosti DN (nedorečenosti postopka in togost celotnega sistema) lahko med glavne razloge za neučinkovitost sistema kolektivne varnosti v tem obdobju navedemo tudi subjektivna pojmovanja posameznih držav DN kot mednarodne organizacije (Potemkin, 1948: 53) ter pomanjkanje politične volje glavnih akterjev tedanjih mednarodnih odnosov za skupno zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti v okviru DN.

Resne krize v mednarodnih odnosih, ki so nastale pred izbruhom 2. svetovne vojne, so pokazale vso nemoč DN pri zagotavljanju kolektivne varnosti.

Kljub splošnemu neuspehu (končni razpustitvi – 1946) pa je DN pomemben korak pri organiziranju svetovne politične skupnosti v smeri institucionalizacije različnih mehanizmov za zagotavljanje mednarodne varnosti.

3. Sistem kolektivne varnosti v okviru OZN

Ustanovitev OZN po drugi svetovni vojni pomeni novo kvaliteto v procesu institucionalizacije zagotavljanja mednarodnega miru in varnosti. OZN je dejansko prva mednarodna organizacija globalnih razsežnosti, katere dejavnosti so namenjene celostni zagotovitvi mednarodne varnosti v najširšem pomenu. Dokumenti OZN predpostavljajo poleg obče pravne prepovedi vojne in intervencije v mednarodnih odnosih še celo vrsto akcij in postopkov za prepračitev konfliktnih situacij ter pomoč pri izboljšanju nastalih razmer po končanem konfliktu med subjekti mednarodnih odnosov (The Blue Helmets, 1990: 3).

Sistem kolektivne varnosti OZN sestavljajo tile elementi:

- a) prepoved uporabe sile in/ali grožnje s silo v odnosih med subjekti mednarodnih odnosov ter ničnost pridobitev, ki so posledica protipravne uporabe sile;
- b) uporaba treh skupin mehanizmov za zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti: prva skupina so sredstva za mirno reševanje sporov, ki jih obravnava VI. poglavje Ustanovne listine (čl. 33–38); članice OZN so po 33. členu UL zavezane, da medsebojne spore rešujejo z obče priznanimi sredstvi mirnega reševanja sporov, kot so: pogajanja, anketa, posredovanje, sprava, razsodništvo, sodna rešitev, sklicevanje na regionalne dogovore ter druga mirna sredstva po izbiri strank v sporu. Če stranke z omenjenimi sredstvi spora ne morejo zadovo-

ljivo rešiti, ima Varnostni svet po 34. členu UL pravico spor, ki bi ogrožal mednarodni mir in varnost, raziskati in ga pomagati razrešiti (npr. z nudenjem dobrih uslug–good offices, ustanovitvijo odbora strokovnjakov, pridobitvijo mnenja neodvisnih strokovnih organov–npr. Meddržavnega sodišča v Haagu, idr.).

Drugo skupino predstavljajo akcije v primeru ogrožanja mednarodnega miru in varnosti, ki so opredeljene v VII. poglavju UL (čl. 39–51); v primeru ogrožanja ali kršitve mednarodnega miru in varnosti ali kakšnega drugega agresivnega dejanja v mednarodnih odnosih ima Varnostni svet pooblastilo za uporabo ukrepov bodisi z namenom preprečiti poslabšanje situacije (vpletenim stranem priporoči uporabo začasnih ukrepov ali pa vsem članicam določi izvajanje ukrepov, ki ne vključujejo uporabe sile in zajemajo delno ali popolno prekinitev gospodarskega sodelovanja in železniških, pomorskih, zračnih, poštnih, telegrafskih, radijskih in drugih telekomunikacijskih sredstev ter prekinitev diplomatskih odnosov) bodisi z namenom ohraniti ali vzpostaviti mednarodni mir in varnost (z uporabo zračnih, pomorskih ali kopenskih sil, ki jih po 43. čl. UL zagotovijo članice OZN).

V tretjo skupino sodijo mirovne operacije OZN, ki jih je mogoče vsebinsko umestiti med VI. in VII. poglavje UL, čeprav jih slednja jasno sploh ne omenja. Mirovne operacije so svojevrstni odgovor OZN na blokado zagotavljanja mednarodnega miru in varnosti, ki je bila posledica geopolitičnega globalizma in ideološko-političnega antagonizma med dvema supersilama v obdobju po koncu 2. svetovne vojne (na temelju pravice veta v Varnostnem svetu). Z namenom nadzora vanja številnih konfliktov v mednarodnih odnosih ter pospeševanja njihovega mirnega reševanja je OZN v tem obdobju izvajala mirovne operacije. Slednje lahko najsplošneje opredelimo kot dejavnost OZN, ki vključuje uporabo oboroženih sil, vendar brez uporabe prisilnih sredstev, z namenom ohraniti ali vzpostaviti mir in varnost na konfliktnih območjih v mednarodni skupnosti (The Blue Helmets, 1990: 4).

Mirovne operacije OZN so svojevrsten kompromis med sredstvi za mirno reševanje sporov ter mehanizmi vojaškega posredovanja, zapisanimi v UL, ki se operacionalizira prek mandata mirovnih sil OZN v vsakem konkretnem mednarodnem konfliktu. Funkcije mirovnih sil OZN so glede na celostno naravo sodobne mednarodne varnosti različne in vključujejo: vojaške naloge (npr. opazovanje in nadzor premirja, nadzor nad vmesnimi ozemlji, nadzor nad premirjem in ohranjanjem prekinitve ognja, nadzor nad umikom čet idr.), politične naloge (npr. pomoč pri vzpostavljanju državne oblasti in organizacije državne uprave, organizacija volitev, nadzor nad izvajanjem sporazumov o razoroževanju idr.) ter civilno-policijske naloge (npr. pomoč pri zagotavljanju notranjega reda, zaščita človekoljubne pomoči, urejanje begunskih tokov idr.).

Omenjene tri skupine varnostnih mehanizmov so v prvi vrsti še vedno namenjene predvsem zagotavljanju vojaškega vidika varnosti vsem državam v sistemu OZN. V tem smislu so države članice zavezane, da se pridružijo kolektivni akciji, usmerjeni proti državi, ki bi zagrešila dejanje agresije.

c) Sodelovanje z vojaško-obrambnimi zvezami (čl. 51, VII. poglavje UL) ter regionalnimi organizacijami (čl. 52, VIII. poglavje UL).

- d) Poseben položaj stalnih članic Varnostnega sveta, ki jim omogoča preprečiti sprejem meritornih odločitev (Andrassy, 1990: 418-421).
- e) Pravna zavest držav članic, ki naj bi zagotavljala, da bodo slednje ne le sodelovale pri oblikovanju in sprejemu pravnih norm s področja mednarodne varnosti, ampak jih bodo uresničevale tudi v praksi.
- f) Načelo medsebojne soodvisnosti in sodelovanja med članicami sistema.
- g) Vloga mednarodnega prava pri urejanju hkratnega skupnega obstoja vseh članic (Türk, 1984: 335).

4. Sistem kolektivne obrambe v okviru vojaško-političnih in obrambnih zvez

Zagotavljanje mednarodne varnosti v obdobju po 2. svetovni vojni je potekalo v okviru naraščajoče potrebe po večstranskem urejanju mednarodnih odnosov nasploh. Relativna neučinkovitost sistema kolektivne varnosti v okviru OZN je v tem obdobju le še spodbudila nastanek novih mednarodnih organizacij, katerih temeljna naloga in poslanstvo sta zagotavljanje mednarodne varnosti. V skladu s prevladujočim vojaškim elementom koncepta sodobne mednarodne varnosti (temelječim na uporabi sile med subjekti sodobnega kvazianarhičnega mednarodnega sistema) je razumljivo, da so te mednarodne organizacije razvijale poleg mehanizmov za mirno reševanje sporov (npr. Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi – OVSE) predvsem načela vojaško-obrambne pomoči državi članici, na katero bi bila izvedena agresija (npr. NATO, Varšavski sporazum, Zahodnoevropska unija – ZEU, Obrambna zveza Avstralije, Nove Zelandije in ZDA – ANZUS). Mednarodnopravna subjektiviteta vojaško-političnih in obrambnih zvez temelji na 51. členu UL OZN, ki pravi: "Nobena določba te Ustanovne listine ne krati naravne pravice do individualne ali kolektivne samoobrambe v primeru oboroženega napada na članico Združenih narodov, dokler Varnostni svet ne ukrene, kar je potrebno za ohranitev mednarodnega miru in varnosti. Ukrepi, ki so se jih članice Združenih narodov lotile, izvršujoč to pravico do samoobrambe, naj se takoj sporočijo Varnostnemu svetu in ne smejo v ničemer posegati v pravico in dolžnost Varnostnega sveta, da na temelju te Ustanovne listine vsak čas ukrene, kar se mu zdi potrebno za vzpostavitev ali ohranitev mednarodnega miru in varnosti."

Sistem kolektivne obrambe v okviru vojaško-političnih in obrambnih zvez naj bi odvrčal oboroženo agresijo na eno ali več članic od zunaj, v primeru agresije pa bi zagotavljal skupno in usklajeno obrambo vseh članic zveze. Medtem ko sistem kolektivne obrambe zagotavlja obrambo svojim članicam pred ogrožanjem zunaj zveze, pa lahko spopade med članicami znotraj zveze onemogoča le posredno (npr. z razvijanjem vsestranskega sodelovanja med članicami na gospodarskem, političnem, kulturnem, znanstvenem idr. področjih). V tem je bistvena razlika med navzven usmerjeno obrambno zvezo, kjer so države dogovorjene, da se skupaj borijo proti nečlanicam, ki bi napadle katerokoli njihovo članico ter med navznoter usmerjenim sistemom kolektivne varnosti, v katerem so članice zavezane, da bodo skupno nastopile proti vsakemu, ki bi poskušal doseči svoje cilje z nasiljem proti partnerju v sistemu. V obrambni zvezi je lahko različno določeno, kdaj preti napad od zunaj, lahko gre za večinski sklep ali pa vsaka država sama

odloča o tem, kdaj je napadena. V sistemu kolektivne varnosti je določanje ogrožanja miru in varnosti pravica in dolžnost centralnega organa (Doehring, 1991: 406).

SKLEP

Analiza pojava institucionalizacije zagotavljanja mednarodne varnosti je utemeljena na naslednjih temeljnih premisah:

1. Kompleksnost pojava sodobne varnosti na ravni posameznika, družbe/države in mednarodnega sistema je izražena s prizadevanjem omenjenih entitet, tako da si v medsebojnih odnosih z različnimi sredstvi zagotavljajo stanje varnosti. Z vidika sistemske teorije to pomeni, da je varnost ene enote pogoj za varnost drugih dveh oziroma celote. Tako se torej tudi varnost na ravni mednarodnega sistema (tj. mednarodna varnost) vedno znova vzpostavlja prek dialektičnega delovanja posameznikov, družbe/države in mednarodnega sistema.

V okviru sistemske teorije je treba pri obravnavi pojava institucionalizacije mednarodne varnosti izhajati iz treh temeljnih ravni, in sicer:

1. varnostnega sistema,
2. varnostnega mehanizma in
3. varnostnega instrumenta.

Vsebinsko razmerje med omenjenimi ravnmi zagotavljanja mednarodne varnosti je hierarhično in pomeni:

- a) varnostni sistem kot skupek načel, po katerih naj poteka zagotavljanje varnosti;
- b) varnostni mehanizem kot pojavno obliko delovanja varnostnega sistema in
- c) varnostni instrument kot posamično obliko delovanja varnostnega mehanizma.

Če to razlago konkretiziramo na primeru sistema kolektivne varnosti v okviru OZN, potem ima omenjeni sistem zagotavljanja mednarodne varnosti tri temeljne varnostne mehanizme, in sicer:

1. mirno reševanje sporov,
2. delovanje ob agresiji in
3. mirovne sile.

Znotraj vsakega od teh varnostnih mehanizmov pa lahko razlikujemo različne varnostne instrumente, kot so npr. pogodba, arbitraža idr. v (1), oblikovanje nacijskih oboroženih sil v (2) in konkretne mirovne operacije v (3).

2. Različne pojavne oblike varnosti, kot so potreba, interes, cilj, vrednota, stanje, zavestno hotenje oziroma dejavnost, so v dosedanem kulturno-civilizacij-

skem razvoju človeške skupnosti postale strukturna prvina obstoja in delovanja posameznika na različnih ravneh družbene organiziranosti.

V delovanju mednarodnega sistema se ta strukturna prvina uresničuje neposredno prek konkretnih mehanizmov in instrumentov, ki jih v medsebojnih odnosih oblikujejo in sprejemajo sodobne države in vse bolj tudi drugi subjekti v mednarodnih odnosih.

Kljub temu, da je sedanji sistem kolektivne varnosti v okviru OZN pomemben napredek glede na tradicionalno zasnovo zagotavljanja mednarodne varnosti, pa še vedno prevladuje tekmovanje med nacionalnimi državami namesto sodelovanja pri doseganju optimalne varnosti vsake države posebej in vseh skupaj.

3. Velike spremembe v varnostnem okolju v svetu in še zlasti v Evropi po koncu hladne vojne narekujejo nove pristope in poglede pri zagotavljanju varnosti na ravni mednarodnega sistema, ki bodo lahko bolj kot v preteklosti uresničevali načela sodelovanja, mirnega reševanja sporov in večstranskega reševanja mednarodnih varnostnih zadev.

Varnostno okolje v evropskem in širšem mednarodnem sistemu odpira na eni strani povsem nove možnosti za večjo uveljavitev kooperativnega modela zagotavljanja mednarodne varnosti, na drugi strani pa izraža vso zapletenost, težavnost, protislovnost in negotovost pri uveljavljanju tega modela v praksi.

Mednarodni sistem razpolaga danes z množtvom varnostnih sistemov, mehanizmov in instrumentov, ki lahko z ustrezno delitvijo dela in sodelovanja prispevajo k vzpostavitvi mednarodnega varnostnega reda, ki bi učinkovito zadovoljeval varnostno potrebo posameznih držav in vseh skupaj.

Kakorkoli že, s koncem hladne vojne sta se svet in še zlasti Evropa ponovno znašla na točki obrata, ki prekinja s prejšnjo logiko ideološko-političnih, ekonomskih, vojaških idr. antagonizmov in ponuja novo veliko priložnost za pospešitev kvalitativno novih odnosov med državami tudi na varnostnem področju, in sicer na temelju spoznanj o medsebojni odvisnosti, skupnih interesih in koristih.

Prihodnost bo pokazala, ali bodo države (njihovi voditelji) v evropskem in širšem mednarodnem sistemu sposobne ustvariti potrebno skupno politično voljo, ki bi na varnostnem področju presejala kvazianarhično naravo mednarodnega sistema.

Literatura

- Ayoob, Mohamed (1993): *Squaring the Circle: Collective Security in a System of States*, str. 45–63. V: Thomas G. Weiss (ur.): *Collective Security in a Changing World*. Lynne Rienner Publishers, Boulder & London.
- Andrassy, Juraj (1990): *Međunarodno pravo*. Školska knjiga, Zagreb.
- Benko, Vlado (1997): *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Buzan, Barry (1991): *People States & Fear*. Harvester Wheatsheaf, New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore.
- Claude, Inis L. Jr. (1956): *Swords into Plowshares. The Problems and Progress of International Organization*. Random House, New York.
- Doehring, Karl (1991): "Kollektive Sicherheit. V: Wolfrum Rudiger (ur.): *Handbuch Vereinte Nationen*. Verlag Dokumentation, Munchen.
- Grizold, Anton (1992): *Oblikovanje Slovenske nacionalne varnosti*. V: Anton Grizold (ur.): *Razpotja nacionalne varnosti*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 59–93.
- Grizold, Anton (1994a): *The Concept Of National Security In The Contemporary World*. *International Journal On World Peace*, Vol. XI (September 1994) 3, str. 37–53.
- Grizold, Anton (1994b): *Institutionalization of the Prevention and Solution of Conflicts Between States*. *Teorija in praksa*, 31, 5-6, str. 452–468.
- Grizold, Anton (1996a): *Posameznikova varnost in obveščevalne službe*. Zbornik strokovno-znanstvenih razprav. Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Ljubljana, str. 108–115.
- Grizold, Anton (1996b): *Varnost malih držav v okviru novega evropskega varnostnega okolja*. V: Anton Kramberger (ur.), *Slovenska Država, Družba in Javnost*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 65–74.
- Haftendorn, Helga (1991): *The Security Puzzle: Theory Building in International Security*. *International Studies Quarterly* 35(1), str. 3–17.
- Hinley, F. H. (1963): *Power and Pursuit of Peace*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kissinger, Henry A. (1994): *Diplomacy*. Simon & Schuster, London.
- Mangold, Peter (1990): *National Security and International Relations*. Routledge, New York.
- Osmanczyk, Edmund (ur.) (1985): *The Encyclopedia of the UN and International Agreements*. Taylor and Francis, Philadelphia – London.
- Park, Hueng-Soon (1993): *Collective Security and International Order: The Role of the United Nations in the Korean (1950) and the Persian Gulf War (1990)*. University of South Carolina.
- Potemkin, V.P. (ur.) (1947): *Zgodovina diplomacije*, 1. zvezek. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Potemkin, V.P. (ur.) (1948): *Zgodovina diplomacije*, 3. zvezek. DZS, Ljubljana.
- Schiffer, Walter (1954): *The Legal Community of Mankind: A Critical Analysis of the Modern World Organization*. Columbia University Press, New York.
- Symonides, Janus (1989): *The General State of European Security*. V: Robert D. Blackwill, F. Stephen Larrabee (ur.): *Conventional Arms Control and East-West Security*.

Clarendon Press, Oxford, New York.

- Türk, Danilo (1984): Načelo neintervencije v mednarodnih odnosih in v mednarodnem pravu. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- The Blue Helmets, A Review of United Nations Peace keeping. United Nations Department of Public Information, August, 1990.
- Ullman, Richard H. (1991): Securing Europe. Twentieth Century Fund, Inc., Twickenham.
- Ustanovna listina Združenih narodov in statut Meddržavnega sodišča (1992). Društvo za združene narode za Republiko Slovenijo, Ljubljana.

II.

DARKO LUBI

**NADZOR ALI URAVNAVANJE
OBOROŽEVANJA?**

UVOD

Človek vse od časa, ko se je začel zavestno povezovati v organizirane družbene skupine, svoje prizadevanje za vplivanje na obnašanje drugih ljudi in družbenih skupin opira (tudi) na grožnje z uporabo fizične sile ali na dejansko uporabo le-te. Če je ena izmed posebnosti človeške vrste v primerjavi z živalsko organizirana uporaba fizične sile, pa se človek od živali razlikuje tudi po svoji želji, da obseg in potek fizičnega spopadanja omeji in uravna(va) ali da njegov nastanek morebiti celo prepreči. Morda ni pretirano, če prve človekove pobude v zvezi z uravnavanjem oboroževanja in uporabo fizične sile – na primer predlog za omejitve uporabe gorjač ali vsaj za omejitve njihove velikosti in števila, ki ga je prvobitni mirovni posrednik dal potem, ko je bila v jezi prvič uporabljena gorjača – štejemo za eno izmed prvih znamenj pojava homo sapiensa (Kruzel, 1986: 235).

Uravnavanje oboroževanja in uporabe fizične sile je človek skozi zgodovino razumljivo v glavnem osredotočal na specializirana materialna sredstva za fizično prisiljevanje (so)ljudi (orožje in vojaško opremo), zmogljivosti za razvoj in proizvodnjo teh sredstev in družbene ustanove, ki s temi sredstvi razpolagajo. Domala vsak revolucionaren napredek pri oboroževanju – od samostrela do bombnika in balistične rakete s termonuklearno bojno glavo – so spremljali pozivi k prepovedi nove vrste orožja ali vsaj k omejitvi njegove uporabe.

V tem sestavku bomo predstavili temeljne prvine splošne teorije uravnavanja oboroževanja. Najprej bomo ob opori na ključna dela ustanoviteljev koncepta uravnavanja oboroževanja in nekatera kasnejša tolmačenja teh del razložili genezo in bistvo pojma in teorije uravnavanja oboroževanja. V nadaljevanju bomo predstavili eno izmed možnih klasifikacij ukrepov s področja uravnavanja oboroževanja, sestavek pa bomo sklenili s semantično utemeljitvijo ustreznosti izraza "uravnavanje oboroževanja" kot slovenske prevodne ustreznice za angleški izraz "arms control".

URAVNAVANJE OBOROŽEVANJA – GENEZA IN VSEBINA POJMA IN TEORIJE

Iz predhodnega kratkega uvodnega razmišljanja najprej izhaja ugotovitev, da ima človeštvo tudi pri uravnavanju oboroževanja in uporabe fizične sile v vseh njenih razsežnostih že dolgo in poučno (zlasti v smislu neuspehov) zgodovino. Drugo pomembno spoznanje pa je, da tovrstno uravnavanje ni izum druge polovice 20. stoletja, čeprav je res, da se v predhodnih obdobjih uravnavanje oboroževanja ni

odvijalo v skladu z izdelanim konceptom. Potreba po naslonitvi uravnavanja na zaokrožen teoretični koncept, kar omogoča večjo učinkovitost te dejavnosti, je postala neizogibna šele po vstopu človeštva v jedrsko in raketno dobo, ko je nacionalna država v svoj arzenal uvrstila tudi jedrske bombe in medcelinske balistične rakete z jedrskimi bojnimi glavami, s čimer je človek dobil v roke na videz absolutno vojaško silo.¹

V razviti obliki, oprt na izdelano teorijo, se je koncept uravnavanje oboroževanja potemtakem pojavil po nuklearizaciji vojaške sile v obdobju po 2. svetovni vojni, in sicer kot proizvod zahodne, zlasti ameriške, strateške in politične misli. Glede razmerja med genezo koncepta (teorije) uravnavanja oboroževanja in evolucijo ameriške strateške teorije je mogoče ugotoviti, da so bili teoretični pogledi na uravnavanje oboroževanja, nastali v obdobju 1958–1963, v veliko večji meri samo odziv na tedanje preokupacije ameriških strategov, kot so bili to pripravljeni priznati nosilci teh pogledov. V intelektualnem vrenju v ZDA na področju strateške misli v drugi polovici 50. let so prevladovalе analize koncepta zastraševanja² in njegove stabilnosti, strateške jedrske vojne in omejevanja jedrske vojne avtorjev Bernarda Brodieja, Henryja Kissingerja, Williama Kaufmana, Roberta E. Osgooda, Hermana Kahna, Alberta Wohlstetterja, Mortona H. Halperina, Thomasa C. Schellinga idr. Glede na to, da sta koncept uravnavanja oboroževanja in ameriška strateška teorija izhajala iz enakih predpostavk, pri katerih je šlo za logično dedukcijo iz hipoteze o razmerju med razvojem vojaške tehnologije in stabilnostjo, je ideja o uravnavanju oboroževanja v veliki meri pomenila razširitev navedenih analiz z vključitvijo ukrepov za ohranitev stabilnosti jedrskega ravno-

¹ Pri oznaki jedrskega orožja oziroma jedrskih oborožitvenih sistemov kot absolutnih je treba upoštevati, da absolutnost pomeni samo sposobnost človeka, da z obstoječim jedrskim arzenalom večkrat uniči svet kot celoto, ne pa tudi to, da lahko z njim doseže vsak političen cilj. Odtod navidezna absolutnost jedrske vojaške sile.

² Zastrasovanje (angl. deterrence) je stanje in/ali odnos, v katerem se določena država odvrta od izvedbe (jedskega ali konvencionalnega) napada s tem, da se ji namerno vzbuja strah pred posledicami maščevanja (povračilnega napada), ki bo zelo verjetno sledilo njenemu dejanju (Ali, 1989: 48). Logika zastraševanja temelji na naslednji formuli: zaznana zmogljivost \times zaznani namen = odvrtačni učinek. S tehničnega vidika pa je ključ stabilnosti zastraševanja v vzajemni sposobnosti za izvedbo drugega udarca.

Tudi za angleški izraz "deterrence", ki označuje enega izmed temeljnih konceptov na področju jedrske strategije (ali celo samo jedrsko strategijo) in oboroževanja, v slovenski vojaški in obramboslovnih izrazologiji še nimamo dogovorjene prevodne ustreznice. Ponujajo se vsaj tri možnosti: zastraševanje, odvrtačenje in odvrtačenje z zastraševanjem. Bistvo predhodno opisane ga odnosa oziroma stanja je odvrtačenje z vzbujanjem strahu, z napovedovanjem grožnje o maščevanju. In ker glagol "zastraševati" pomeni prav to – tj. "z namernim vzbujanjem strahu delati, povzročati, da se koga odvrne od kakega dejanja, dela" (SSKJ, 1991: V/779), medtem ko v pomenu glagola "odvrtačiti" vzbujanje strahu ni prisotno ("1. delati, prizadevati si, da kdo ne bi napravil, kar namerava", SSKJ, 1979: III/329), je nesporno, da je med navedenima možnostma prava izbira zastraševanje. Pravilnost izbire potrjuje tudi primerjava splošne razlage angleških glagolov "to deter" in "to dissuade", ki pokaže, da gre med njima za enako pomensko razmerje kot med slovenskima zastraševati in odvrtačiti. Kar se tiče tretje navedene možnosti – tj. odvrtačenje z zastraševanjem – pa menimo, da ni smotno popoja poimenovali z več besedami, ko pa imamo na voljo izraz, ki z eno besedo ustrežno zajema celotni pojav.

težja in omejitve obsega morebitne vojne. Tisto, zaradi česar so te ideje postale še pomembne, pa je bilo spoznanje, nastalo konec 50. let, da je strateško vojaško ravnotežje med velesilama celo še bolj nestabilno, kot se je mislilo do takrat. Potemtakem je jasno, da je bilo nujno treba izoblikovati kratkoročne ukrepe, s katerimi bi zmanjšali nevarnost eskalacije, do katere bi lahko prišlo zaradi vzajemnega ameriško-sovjetskega strahu, da bo nasprotna velesila izvedla naklepni napad s presenečenjem (Ranger, 1977: 113-116).

Pri razlagi geneze koncepta uravnavanja oboroževanja pa ne smemo prezreti vloge razorožitvene teorije in prakse v prvem desetletju po 2. svetovni vojni. S tega vidika se je koncept uravnavanja oboroževanja pojavil in uveljavil kot alternativa tradicionalni razorožitveni teoriji, ki je v okviru razorožitvenih pogajanj zagovarjala zelo ambiciozne cilje in dajala enostranske predloge. Po mnenju zagovornikov koncepta uravnavanja oboroževanja so postali v jedrski dobi problemi v zvezi z oboroževalnim tekmovanjem preveč resni, da bi jih lahko prepustili reševanju prek tradicionalnih razorožitvenih pogajanj. Zahtevali so ne samo nov pogajalski stil, ampak tudi nov koncept, ki se bo jasno razlikoval od mitskega cilja 50. let – tj. splošne in celostne razorožitve – in se bolj kot koncept razorožitve skladal s politično-vojaško stvarnostjo, ki je nastala s pojavom termonuklearnega in raketnega orožja v rokah vodilnih svetovnih sil (Richardson, 1987: 81). Tako so začeli konec 50. in na začetku 60. let ameriški univerzitetni in vladni strokovnjaki namesto izraza “razorožitev” (angl. disarmament), ki naj bi vzbujal utopična čustva, uporabljati izraz “uravnavanje oboroževanja” (angl. arms control), ki naj bi izražal hladne in racionalne tehnike, ki so jih skušali razviti.

V kakovostno novih politično-vojaških razmerah, ki so nastale s pojavom termonuklearnega in raketnega orožja, je bila ideja o uravnavanju oboroževanja dovolj privlačna zasilna rešitev, da se je pojavila tudi na sovjetski strani. To je razvidno iz članka Nikite Hruščova z naslovom O miroljubni koeksistenci, objavljene v ameriški reviji *Foreign Affairs* oktobra leta 1959. V njem je avtor odkritje ideje o uravnavanju oboroževanja pripisal SZ, pri čemer je imel v mislih konferenco med državami članicami Nata in Varšavske zveze o preprečevanju nenadnega napada, ki je leta 1958 potekala v Ženevi. Ta konferenca, ki se pogosto šteje za prvo konferenco o uravnavanju oboroževanja v obdobju po 2. svetovni vojni, je bila po petih tednih dela sicer preložena za nedoločen čas, ne da bi udeleženci razrešili vprašanje dnevnega reda, kljub temu pa je utrdila odločenost obeh strani, da najdeta učinkovitejši način reševanja dramatičnih varnostnih problemov v jedrski dobi (Kincade, 1987: 23-24).

Temeljna načela teorije uravnavanja oboroževanja so bila vendarle opredeljena v obsežni literaturi, ki so jo v obdobju 1958–1962 izdali v ZDA. *Annus mirabilis* je bilo leto 1961, saj je v tem letu s področja uravnavanja oboroževanja izšlo vsaj sedem pomembnih knjig. K razvoju koncepta uravnavanja oboroževanja kot pristopa k razmišljanju o strateških zadevah v okviru t. i. novega mišljenja (angl. new thinking) pa so najbolj prispevale tri knjige, ki so bile rezultat delovanja študijskih skupin ali konferenc strokovnjakov v letu 1960:

1. knjiga Hedleyja Bulla z naslovom *The Control of the Arms Race*, ki je temeljila na vrsti člankov, ki jih je avtor napisal v obdobju 1959–60 za študijsko skupi-

- no Mednarodnega inštituta za strateške študije (IISS) iz Londona;³
2. knjiga Thomasa C. Schellinga in Mortona H. Halperina z naslovom *Strategy and Arms Control*, v kateri so bile združene razprave, ki so poleti leta 1960 potekale na univerzi v Cambridgeu (Massachusetts), in
 3. zbornik razprav s konference strokovnjakov leta 1960, ki ga je pod naslovom *Arms Control, Disarmament, and National Security* uredil Donald G. Brennan, zlasti pa urednikov prispevek v zborniku z naslovom *Setting and Goals of Arms Control*.

Vse tri navedene knjige – ki so izšle v letu, ko je v ZDA prevzela oblast Kennedyjeva administracija, v kateri so nekateri izmed piscev prevzeli pomembna mesta – so prestale preizkušnjo časa in ostale mejnik med publikacijami s tega področja (Nacht, 1992: 106).⁴ Thomas C. Schelling je leta 1986 zapisal, da so ideje, razvite v navedenih knjigah, "postale temelj ameriške politike in so bile nazadnje učinkovito uresničene v okviru pogodbe o protibalističnih raketnih izstrelkih. Vrhunec petnajstletnega napredka imam ne samo za njegov vrhunec, ampak tudi za njegov konec" (1986: 97).

K opisani bujni intelektualni dejavnosti na politično-varnostnem in strateškem področju konec 50. in na začetku 60. let so najpomembneje prispevali tile štirje dejavniki:

1. *Nezadovoljstvo s konceptom splošne in celostne razorožitve*. Predstavniki novega mišljenja niso verjeli – podobno kot zagovorniki enostranske jedrske razorožitve, ki so bili tedaj upoštevanja vredna sila na britanskem političnem prizorišču – v možnost sklenitve sporazuma o splošni in celostni razorožitvi prek mednarodnih večstranskih pogajanj. Ta cilj so v tistem času še zmeraj podpirale vplivne osebnosti, kot npr. Philip Noel-Baker in Jules Moch, katerih razmišljanje o razorožitvi je nastalo v obdobju Društva narodov. Predstavniki novega mišljenja so opozarjali na veliko razhajanje med izjavami velikih sil o pripravljenosti na razorožitvena pogajanja ter njihovim dejanskim obnašanjem – tj. na prevlado propagande nad dejanskimi pogajanja, na ozračje zavlačevanja in zavajanja. Dober primer za svoje trditve so našli v McCloy-Zorinovi izjavi iz leta 1961 o dogovorjenih načelih razo-

³ Septembra 1960 je ta inštitut v Oxfordu organiziral mednarodno konferenco, na kateri so širši svetovni javnosti prvič predstavili novo mišljenje o implikacijah jedrskega orožja za uravnavanje oboroževanja in razorožitev, ki se je razvijalo od konca 50. let naprej v glavnem v ZDA. V zvezi z "novim mišljenjem" je zanimiva ugotovitev samega H. Bulla (1970: 139), ki to sintagmo sicer tudi sam uporablja, da "novo mišljenje" iz leta 1960 ni bilo tako novo, kot smo nekateri tedaj mislili: v veliki meri je šlo za ponovno oblikovanje starih načel v zvezi z ravnotežjem moči ali političnim nadzorom nad vojaško silo v novih razmerah ali za uporabo teh načel v novih razmerah. Kljub temu pa se zdi, da je "novo mišljenje" najavilo prihod vsekakor pa renesanco vprašanja, ki je tako intelektualno razburljivo kot tudi praktično zelo pomembno."

⁴ Poleg navedenih treh sodijo med omembe vredne knjige o uravnavanju oboroževanja, ki so izšle leta 1961, še naslednje štiri: 1. Bernard B. Bechhoeffer: *Postwar Negotiations for Arms Control* (Washington: The Brookings Institution); 2. David H. Frisch (ur.): *Arms Reduction: Program and Issues* (New York: The Twentieth Century Fund); 3. Arthur T. Hadley: *The Nation's Safety and Arms Control* (New York: Viking); 4. Louis Henkin (ur.): *Arms Control: Issues for the Public* (New York: Prentice Hall).

rožitvenih pogajanj. Ocenili so namreč, da je bila njena vloga samo v tem, da je prikrla razlike v stališčih obeh velesil in ustvarila iluzijo o možnem napredku (Bull, 1970: 140, 148). Po drugi strani pa predstavniki novega mišljenja alternative za neuresničitev splošne in celostne razorožitve v bližnji prihodnosti niso videli v nujnosti jedrskega holokavsta. Nasprotno, menili so, da je mogoče Armagedon odložiti za nedoločen čas, če se države prepričajo v izvajanje politike, ki temelji na realističnem razumevanju nastalih politično-vojaških razmer (Dougherty, 1973: 30).

2. *Zaskrbljenost glede verjetnosti izbruha vojne, zlasti jedrske, med velesilama* bodisi zaradi naklepne napada s presenečenjem ali preemtivnega razorožitvenega (obglavitvenega) napada, ko se oceni, da je vojna neizogibna (Bull, 1970: 139), bodisi zaradi naključnega napada (t. i. naključna vojna) kot posledice različnih nenamernih dogodkov ali postopkov.⁵ V zvezi s tem je H. Bull (1961: 207) kljub omenjenemu spoznanju o relativno visoki stopnji nestabilnosti strateškega ravnotežja ocenil, da "obstaja na ravni strateške jedrske vojne večja nevarnost, da vojna izbruhne zaradi napake, kot pa zaradi namernega in naklepne napada".

3. *Vse večja zaskrbljenost, da znanstveno-tehnološki razvoj na področju strateškega oboroževanja* (pojav protibalističnih raketnih izstrelkov oziroma raket za obrambo pred prihajajočimi nasprotnikovimi balističnimi raketami in medcelinskih balističnih raket, izstreljenih s kopnega, kasneje oboroženih tudi z več neodvisno usmerljivimi bojnimi glavami⁶) ogroža strateško stabilnost oziroma povečuje ranljivost na nasprotnikov prvi (nenadni) napad (Brauch, 1988: 21). Novo mišljenje je bilo zagotovo izraz splošne zaskrbljenosti v ZDA v postsputnikovem obdobju, češ da so medcelinske balistične rakete radikalno nov vir ogrožanja strateške stabilnosti (Kruzel, 1986: 237).

4. *Pojav protijedrskega mirovnega gibanja v ZDA in Zahodni Evropi, zlasti Veliki Britaniji in Zvezni republiki Nemčiji*, ki je nasprotovalo jedrskim poskusom v ozračju in razmeščanju jedrskega orožja v Evropi (Brauch, 1988: 21).

⁵ Strateška teorija obravnava naklepni napad, preemtivni napad in naključni napad kot glavne načine sprožitve vojne, zlasti jedrske.

Naklepni napad (angl. premeditated attack) je oblika napada, ki ga država izvede tedaj, ko oceni, da bo s prvim vojaškim udarcem toliko zmanjšala vojaško zmogljivost žrtve napada, da ne ostaja bojazen, da ji bo žrtev s povračilnim udarcem prizadejala škodo v zanjo nesprejemljivem obsegu. To pomeni, da je poleg premoči v količini in kakovosti orožja bistven pogoj za uspeh naklepne napada to, da se doseže strateško presenečenje. Naklepni napad se zato imenuje tudi nenadni napad oziroma napad s presenečenjem (angl. surprise attack).

Preemtivni napad (angl. preemptive strike) bi v bistvu lahko šteli za podkategorijo naklepne napada, saj je razlika med njima predvsem v časovni razsežnosti, deloma pa tudi v velikosti presenečenja. Izvedba preemtivnega napada namreč temelji na oceni, da je nasprotnikov napad neizogiben ali da je samo vprašanje časa, zato je treba nasprotnika v njegovi nameri prehiteti in si na ta način pridobiti pomembno prednost. V bistvu gre za preventivni napad v pospešeni obliki, kajti tudi odločitev za preventivni napad izhaja iz pričakovanja vojne, s tem da se vojna še ne ocenjuje za neizbežno.

Naključna vojna (angl. accidental war) je izraz, ki označuje vojno, ki si je v določenem smislu nobena stran ni želela, pričakovala ali načrtovala. Izbruh takšne vojne je posledica nenamernega

Preden preidemo na predstavitev temeljnih postavk teorije uravnavanja oboroževanja, je treba predstaviti vsaj tiste definicije tega pojma, ki so jih podali avtorji navedenih treh klasičnih študij:

1. Eno najkrajših definicij pojma uravnavanje oboroževanja je v svoji knjigi iz leta 1961 podal *Hedley Bull* (1961: ix): "Uravnavanje oboroževanja pomeni mednarodno izvajano zadržanost na področju oboroževalne politike bodisi glede stopnje oboroženosti bodisi glede lastnosti /kakovosti/, razmeščanja ali uporabe orožja." Za nekakšno dopolnilo k navedeni definiciji lahko štejemo tisto, ki jo je isti avtor zapisal nekaj let kasneje: "V najširšem smislu obsega uravnavanje oboroževanja vse tiste postopke vojaške politike, v katerih antagonistične države zaradi uresničevanja skupnih ciljev med seboj sodelujejo, četudi se pri doseganju konfliktnih ciljev med seboj spopadajo" (Bull, 1987: 192).⁷

2. Čeprav po mnenju *Donalda G. Brenmana* (1961: 30) "natančne definicije, ki bi vključila vse, kar razumemo z 'uravnavanjem oboroževanja', 'omejevanjem oboroževanja' ali 'razorožitvijo', izključila pa vse drugo, ni potrebno niti zaželeno izoblikovati", pa je isti avtor svoje razumevanje koncepta uravnavanja oboroževanja (v prispevku v zborniku *Arms Control, Disarmament, and National Security*) vendarle dokaj izčrpno predstavil. Navedeno misel je namreč opremil z naslednjo razlago: "Kljub temu pa je koristno, če o uravnavanju oboroževanja na splošno razmišljamo kot o kooperativnem ali multilateralnem pristopu k oboroževalni politiki – pri čemer 'oboroževalna politika' vključuje ne samo količino in vrsto obstoječega orožja in sil, ampak tudi razvoj, razmeščanje in uporabo takšnih sil bodisi v obdobjih popuščanja napetosti, v obdobjih njenega zaostrovanja bodisi v obdobjih vojskovanja. O tem pristopu je treba razmišljati kot o pristopu, ki je usmerjen h krepitvi nacionalne varnosti vsake vpletene države v obliki prilagajanja vsaj dela oborožitvenih sposobnosti in prakse tistemu, kar je v luči namer, postopkov in prilagojenih sposobnosti drugih držav 'dejansko' zaželeno."

3. *Thomas C. Schelling* in *Morton H. Halperin* (1961: 2, 5-6) sta predstavitvi razumevanja pojma uravnavanje oboroževanja v bistvu posvetila cel uvod v svoji zna-

napada, do katerega pa lahko pride zaradi: a) človeške napake ali zlorabe (npr. napačne razlage razpoložljivih informacij o nastalem položaju med krizo; nepooblaščenega provokativnega postopka oseb, ki imajo dostop do strateškega orožja; sabotaže, ki nenamerno preseže omejeni cilj; t. i. katalitične vojne – tj. namerne provokacije s strani tretje države ali skupine držav z namenom sprožiti izbruh vojne med glavnimi vojaškimi silami ipd.), b) elektronske napake (npr. napake pri delovanju sistema alarmiranja ali informacijsko-tehnične sestavine sistema vodenja in poveljevanja), c) mehanične okvare pri delovanju oborožitvenih sistemov in d) nesreče pri ravnanju z oborožitvenimi sistemi (Ali, 1989: 3).

⁶ V ameriški strateški teoriji so raketni izstrelki za protibalistično obrambo poimenovali z "antiballistic missile" (ABM), medcelinske kopenske balistične rakete z "intercontinental ballistic missile" (ICBM), njim pripadajoče nosilce več neodvisno usmerljivih bojnih glav pa z "multiple independently targetable re-entry vehicle" (MIRV).

⁷ To definicijo najdemo najprej v avtorjevem uvodu k drugi izdaji knjige *The Control of the Arms Race* (New York: Praeger, 1965), nato pa tudi v njegovem članku z naslovom *Arms Control and World Order*, objavljenem leta 1976 v reviji *International Security* (Vol. 1, No. 1) in v zborniku njegovih člankov z naslovom *Hedley Bull on Arms Control*.

meniti strateški študiji. V njem sta med drugim zapisala, da pod izrazom uravnavanje oboroževanja "vključujeta vse oblike vojaškega sodelovanja med možnimi sovražniki, ki so v prid zmanjš(ev)anja verjetnosti izbruha vojne, zmanjš(ev)anja njenega obsega in nasilnosti, če do nje pride, ter zniž(ev)anja politične in gospodarske cene priprav na vojno. Bistvena značilnost uravnavanja oboroževanja je spoznanje skupnega interesa, možnosti za vzajemnost in sodelovanje med vojaškimi establišmenti celo možnih sovražnikov... In zavestna prilagoditev naših vojaških sil in politike v smislu upoštevanja sil in politike naših možnih sovražnikov zaradi skupnega interesa omejevanja nasilja je tisto, kar misliva z uravnavanjem oboroževanja."

TEMELJNE POSTAVKE TEORIJE URAVNAVANJA OBOROŽEVANJA

Bistvo teorije uravnavanja oboroževanja, takšno kot so jo v svojih študijah iz začetka 60. let oblikovali že omenjeni klasični pisci, nato pa na podlagi analize konkretne prakse razlagali in dopolnjevali številni drugi avtorji, lahko strnemo v te temeljne ugotovitve:

1. *Koncept uravnavanja oboroževanja je vsebinsko širši od koncepta razorožitve.* Medtem ko slednji zajema (samo) odstranjevanje obstoječe količine orožja in drugih sestavin vojaške sile, pa koncept uravnavanja oboroževanja poleg odstranjevanja oziroma krčenja vključuje na primer tudi zamrznitev obstoječe ravni oboroženosti, odpoved uvajanju v oborožitev novih oborožitvenih sistemov, omejitve glede uporabe obstoječega orožja ipd. (Richardson, 1987: 81). Vsebinska razširitev koncepta uravnavanja oboroževanja je bila nujna in logična posledica po eni strani že omenjenih implikacij nuklearizacije vojaške sile, po drugi strani pa dejstva, da je do začetka 60. let ideja o razorožitvi, zlasti jedrski, ki se je takoj po 2. svetovni vojni na široko priznavala kot edini zanesljiv način za preprečitev izbruha jedrske vojne, v glavnem izgubila svojo kredibilnost (Nuclear Arms Control, 1985: 3). Zato se je velika večina politikov in znanstvenikov, ki so se ukvarjali z vprašanji mednarodne varnosti, od kompleksnih in celovitih razorožitvenih načrtov odločno preusmerila k bolj delnemu pristopu, k uporabi sredstev, ki so "zdaj in tukaj" (Hollins, 1989: 51). Takšno mnenje je podpiral tudi tedanji ameriški predsednik John F. Kennedy, ki je ob opravičevanju podpisa pogodbe o delni prepovedi izvajanja jedrskih poskusov leta 1963 navedel kitajski pregovor: "(Tudi) tisoč milj dolgo potovanje se mora začeti s preprostim korakom" (navedeno po: Brown, 1987: 173).

Pojem uravnavanje oboroževanja sta v svoji definiciji razširila (v primerjavi z razorožitvijo) že Shelling in Halperin (1961: 2), saj sta nedvoumno zapisala: "V najini študiji raje kot izraz 'razorožitev' uporabljava izraz 'uravnavanje oboroževanja'. Najin namen v zvezi s tem je (prvi) izraz preprosto razširiti." Širina področja dejavnosti uravnavanja oboroževanja pa izhaja tudi iz Bullovega (1961: ix) pojmovanja, da se "... razorožitev in uravnavanje oboroževanja križata. Ne gre (pa) za isto stvar, kajti možna je razorožitev, ki ni uravnavana, kakor tudi uravna-

vanje, ki ne vključuje krčenja orožja. Uravnavanja oboroževanja tukaj ne obravnavamo, kot se to včasih dogaja, kot alternativo za razorožitev.”

2. Težiščno vprašanje večine zgodnjih del s področja uravnavanja oboroževanja je bilo prihodnost političnega konflikta v mednarodni skupnosti, zlasti med velesilama (ZDA in SZ). V zvezi s tem je teorija uravnavanja oboroževanja kot eksplicitno podmeno sprejela pričakovanje, da se bosta politični konflikt in vojaško tekmovanje med velesilama nadaljevala.

Toda zagovorniki uravnavanja oboroževanja so hkrati zastopali stališče, oprto tako na abstraktni koncept teorije iger kot tudi na realni svet mednarodne politike, da sta vodstvi ZDA in SZ kljub globokim medsebojnim razlikam zainteresirani za preživetje v jedrski dobi. Vodstvi obeh velesil sta namreč spoznali, da politično-vojaško tekmovanje ne opravičuje vzajemnega jedrskega samouničenja; da bi se slednji možnosti izognili, pa morata biti sposobni izoblikovati politiko, ki bo zagotavljala čim manjšo verjetnost, da se bo določen konflikt stopnjeval v medsebojno jedrsko vojno (Richardson, 1987: 82, Kincade, 1987: 22).⁸

Čeprav se zdi navedeno razmišljanje danes domala trivialno, leta 1960 ni bilo tako. Tedaj so številni, vsaj na Zahodu, menili, da se spopad med ZDA in SZ še zmeraj odvija po načelu “ničelne vsote” (angl. zero-sum), po katerem je izguba za eno stran avtomatično pridobitev za drugo stran. Zlasti Schelling in Halperin pa sta si prizadevala dokazati, da obstajajo možnosti – čeprav majhne in težko uresničljive – za premik v smeri delovanja po načelu “pozitivne vsote” (angl. positive-sum), po katerem bi imela korist tako Washington kot Moskva, in da bo vsaka stran pripravljena napraviti korake, ki bodo v njeno korist, čeprav bodo tudi v korist njenega tekmeca.⁹ Takšen korak bi bil na primer zmanjšanje ranljivosti lastnih strateških sil na nasprotnikov prvi jedrski udarec zaradi povečanja lastne sposobnosti za izvedbo povračilnega udarca, kar bi imelo za posledico okrepitev stabilnosti vzajemnega jedrskega zastraševanja. To je tudi pomenilo, da pri uravnavanju oboroževanja ne gre za omejevanje oboroževanja per se, ampak predvsem za izvajanje ukrepov, ki v strateško razmerje med velesilama vnašajo elemente stabilnosti, pri čemer stabilnost pomeni zmanjševanje spodbud za sprožitev jedrske vojne (Nacht, 1992: 106).

3. Iz analiz H. Bulla, T. Schellinga, M. Halperina in drugih avtorjev je razvidno, da so za *osrednje cilje uravnavanja oboroževanja*, ki jih danes obravnavamo kot klasične, postavili naslednje: a. zmanjšati verjetnost izbruha vojne, zlasti jedrske, predvsem med velesilama; b. zmanjšati uničevalnost vojne, če do nje pride, in s

¹¹ Zgodnji predstavniki teorije uravnavanja oboroževanja so pod vplivom teorije iger oboroževalno tekmo in s tem tudi dejavnost njenega uravnavanja predstavljali kot abstraktno igro: ZDA in SZ sta državi A in B in kot taki medseboj zamenljivi enoti, pri čemer njune notranje razlike niso pomembne ali vsaj ne vplivajo na rezultat igre. Nihče sicer ni eksplicitno trdil, da sta s političnega, ideološkega ali moralnega vidika velesili enaki enoti, toda nihče tudi ni trdil, da bi ogromne razlike med njima glede kulture, družbenopolitičnega sistema, geostrateškega položaja, strukture vojaške sile ipd. lahko pomembno vplivale na njun odnos do uravnavanja oboroževanja (Kruzal, 1986: 239).

¹² V jeziku sovjetske doktrine pa je postala nujnost jedrske dobe miroljubna koeksistenca, čeprav se ideološki konflikt z njo ne konča (Richardson, 1987: 82).

tem obseg z vojno povzročenih posledic in c. zmanjšati stroške oboroževanja oziroma priprav na vojno (breme oboroževalne tekme).

Vsem trem navedenim osrednjim ciljem je skupno to, da se nanašajo na varnost. To pomeni, da je najvišji, končni cilj ali bolje rečeno smoter uravnavanja oboroževanja zagotavljanje nacionalne in mednarodne varnosti, ohranjanje mira in reda v svetu, s tem da je poudarek samo na vojaškem vidiku varnosti (Bull, 1961: 25; Bull, 1987: 202).

V zvezi z vprašanjem prednostnih osrednjih ciljev je bilo (v glavnem) sprejeto stališče, da vrstni red navedbe ciljev izraža tudi njihov pomen: primarni osrednji cilj uravnavanja oboroževanja je zagotoviti, da bo verjetnost izbruha bodisi naklepne in preemtivne bodisi naključne vojne, zlasti jedrske, čim manjša, medtem ko sta sekundarni in terciarni osrednji cilj zmanjšanje uničevalnosti vojne in stroškov obrambnih priprav.

V literaturi lahko zasledimo tudi nekoliko drugačno vrednotenje pomena posameznih osrednjih ciljev uravnavanja oboroževanja, tudi pri samih utemeljiteljih teorije uravnavanja oboroževanja. Tako na primer H. Bull v uvodu k drugi izdaji svoje knjige *The Control of the Arms Race* in nato še v članku *Arms Control and World Order* iz leta 1976 v zvezi s cilji uravnavanja oboroževanja najprej in kot skupno kategorijo navaja zmanjšanje verjetnosti izbruha vojne, zlasti jedrske, ter zmanjšanje posledic vojne v smislu človeških žrtev in rušilnosti, če do vojne pride; kot sekundarni cilj uravnavanja oboroževanja navaja znižanje stroškov oboroževalnih programov, kot terciarni cilj pa dodaja moralni cilj spopadanja z militarizacijo družbe (Bull, 1987: 192).

Izrazito nekonvencionalni pogled na vprašanje prednostnih osrednjih ciljev uravnavanja oboroževanja pa zagovarja eden izmed utemeljiteljev ameriške strateške misli po 2. svetovni vojni – Bernard Brodie. V svoji študiji ciljev uravnavanja oboroževanja iz leta 1976 je Brodie (3-5, 25-28) zavrnil oceno pomena ciljev uravnavanja oboroževanja, ki sta jo že leta 1967 podala Herman Kahn in Anthony Weiner. Le-ta sta cilju prihranka denarja oziroma znižanja stroškov obrambnih priprav pripisala najmanjši in nasploh relativno nizek pomen. V nasprotju z njima pa je B. Brodie na najvišje mesto postavil prihranek denarja, pri čemer je izhajal iz dveh glavnih podmen: 1. verjetnost, da bo med velesilama izbruhnila vojna, je že danes in bo tudi v prihodnje izredno majhna; ravnotežje strahu oziroma jedrskega zastraševanja namreč ni kočljiva zadeva, kajti preveč očitno je, da bi imela jedrska vojna med velesilama kataklizmične posledice; po drugi strani pa z vidika možnosti izbruha vojne tudi oboroževalna tekma ni izrazito izzivalna; 2. glede zmanjšanja verjetnosti izbruha vojne z uravnavanjem oboroževanja (potemtakem) tako ali tako ne moremo veliko storiti, zato pa je uravnavanje oboroževanja treba obravnavati kot pomembno in donosno sredstvo za preprečevanje razsipavanja denarja. Varčevanje seveda ne sme pripeljati do bistvenega poslabšanja varnostnega položaja, toda vloga uravnavanja oboroževanja je prav v tem, da odkrije in izkoristi načine, ki z vidika zagotavljanja varnosti niso sporni.

Od tako širokega koncepta, kot je uravnavanje oboroževanja, so njegovi oblikovalci poleg uresničitve osrednjih funkcij razumljivo pričakovali tudi nekatere

stranske učinke. Iz klasičnih in kasnejših del o uravnavanju oboroževanja je razvidno, da so avtorji tej dejavnosti pripisovali naslednje najpomembnejše stranske cilje: izboljšanje komunikacij med državami, zlasti pa med velesilama; izmenjava stališč in vzajemno učenje na področju strateške politike; povečevanje predvidljivosti vojaških odnosov; izboljševanje mednarodnega političnega ozračja s krepitvijo zaupanja in sodelovanja med državami; uresničevanje politike, ki bo v prid sklepanja razorožitvenih sporazumov ipd.

Med stranskimi cilji in pričakovanimi učinki uravnavanja oboroževanja se je treba na kratko ustaviti vsaj pri tistih politične narave. Pri tem gre predvsem za vprašanje razmerja med političnim rivalstvom in izvajanjem uravnavanja oboroževanja. V skladu s svojim tehničnim pristopom k dejavnosti uravnavanja oboroževanja¹⁰ so utemeljitelji šole uravnavanja oboroževanja izhajali iz podmene, da so (med velesilama) pogajanja o omejenih, tehničnih rešitvah problemov v zvezi z zagotavljanjem strateške stabilnosti mogoča kljub obstaju političnega antagonizma. To je pomenilo, da je uravnavanje oboroževanja (vsaj do določene mere) mogoče ločiti od obstoječega političnega rivalstva, saj uravnavanje oboroževanja ni odvisno od predhodne odprave tega rivalstva, ampak temelji na vzajemnem zaznavanju skupnega interesa (Richardson, 1987: 82; Ranger, 1977: 117).

4. Glede na vlogo in pomen preprečevanja (jedrske) vojne med velesilama se je kot bolj poseben cilj prizadevanja za uravnavanje oboroževanja uveljavila še *krepitev stabilnosti politično-vojaških odnosov* med državami, ki so v antagonističnem odnosu. Poglobljen razmislek sicer pokaže, da je zagotavljanje omenjene stabilnosti v bistvu glavno sredstvo za preprečevanje izbruha vojne. Toda, če ostanemo zvesti literaturi, ki stabilnost običajno obravnava kot cilj uravnavanja oboroževanja, potem lahko za preprečevanje vojne rečemo, da je neposredni, zagotavljanje stabilnosti v odnosih med državami pa posredni primarni osrednji cilj uravnavanja oboroževanja.

Pisci s področja uravnavanja oboroževanja v okviru koncepta stabilnosti navadno razlikujejo dve obliki stabilnosti. Po eni strani je to strateška stabilnost kot stabilnost odnosa vzajemnega zastraševanja, ki je prisotna, ko prvi (jedrski) udarec zaradi velike verjetnosti maščevanja za nobeno stran ne pomeni racionalne

¹⁰ Robin Ranger (1977) je s svojo analizo skladnosti teorije in prakse uravnavanja oboroževanja ugotovil, da je izvirna teorija predpisala tehnični pristop k uravnavanju oboroževanja (ali tehnično uravnavanje oboroževanja), v praksi pa se (je) uporablja(l) politični pristop ali izvaja(lo) politično uravnavanje oboroževanja. Za tehnično uravnavanje oboroževanja je na splošno značilno, da je usmerjeno na omejevanje destabilizacijskega vpliva tehnološko-tehničnega razvoja strateškega orožja na ravnotežje vzajemnega jedrskega zastraševanja med velesilama. Politični pristop k uravnavanju oboroževanja pa po drugi strani obravnava uravnavanje oboroževanja kot politični proces, ki je bolj kot na zadrževanje samega vojaškotehnološkega razvoja usmerjen bodisi na omejevanje političnih implikacij tega razvoja bodisi na njihovo izrabo pri doseganju političnih ciljev. Tehnični pristop na področju uravnavanja oboroževanja so uporabljale ameriške administracije, političnega pa vodstvo SZ. Sovjetska politika političnega uravnavanja oboroževanja je tako ukrepe s tega področja obravnavala kot pomembno sredstvo za doseganje političnih ciljev SZ. Med njima sta bila sprva na prevem mestu predvsem zagotoviti, da bo Zahod SZ priznal status enakopravne in enakopravne velesile in da bo pristal na njeno nadzorno vlogo v Vzhodni Evropi.

politične izbire (Richardson, 1987: 83). To obliko stabilnosti veliko piscev poimenuje tudi stabilnost oboroževalne tekme, ki naj bi obstajala tedaj, ko nobena udeleženka oboroževalne tekme zaradi razvoja in uvajanja novih vrst orožja na vojaškem področju ne pričakuje kakršnekoli bistvene ali trajne vojaške prednosti pred rivalsko stranjo, vsekakor pa ne takšne, ki bi lahko ogrozila stabilnost vzajemnega zastraševanja (Reichart & Sturm, 1986: 225). Še pomembnejša je lahko druga oblika stabilnosti – tj. krizna stabilnost oziroma stabilnost med krizo. Z vidika krizne stabilnosti naj bi bili odnosi med dvema državama stabilni tedaj, ko ostane tudi ob akutni krizi v njunih odnosih moč zadržkov za izvedbo prvega strateškega (jedrskega) udarca (ali v primeru konvencionalnega spopada za izvedbo splošne mobilizacije) na obeh straneh zelo velika (prav tam: 226). Krizna stabilnost se potemtakem nanaša na razmere, v katerih je spodbuda tako za stopnjevanje krize kot za izvedbo preemtivnega udarca nizka.

Stabilnost kot cilj uravnavanja oboroževanja se v literaturi povezuje zlasti s tisto obliko uravnavanja oboroževanja, ki zadeva jedrsko orožje. Tako ena izmed temeljnih ameriških študij o uravnavanju jedrskega oboroževanja opredeljuje, da je temeljni cilj uravnavanja oboroževanja okrepiti stabilnost vojaških odnosov med jedrskimi silami in s tem zmanjšati nevarnost izbruha jedrske vojne. Stabilnost kot cilj pa lahko vključuje dva ločena in včasih nasprotujoča si koncepta: 1. stabilnost oboroževalne tekme in 2. stabilnost med krizo – tj. zmanjšanje nevarnosti, da med krizo izbruhne jedrska vojna (Nuclear Arms Control, 1985: 4).¹¹ Z vidika možnosti izbruha jedrske vojne lahko rečemo, da krizna stabilnost obstaja tedaj, ko je razlika med škodo, ki bi jo država utrpela, če bi napadla prva in bi nato doživela povračilni napad, in škodo, ki bi jo utrpela, če bi bila najprej napadena in bi nato izvedla maščevalni udarec, majhna oziroma, ko je z vidika obsega škode, nastale v obeh primerih, zanemarljiva (Reichart & Sturm, 1986: 225).¹²

5. Izhajajoč iz predpostavke, da se bo politični konflikt v mednarodni skupnosti in med velesilama nadaljeval, toda zavedajoč se skupnega interesa za zmanjšanje nevarnosti izbruha (jedrske) vojne, so utemeljitelji teorije uravnavanja oboroževanja postavili *zahtevo po ohranjanju vojaškega ravnotežja v svetu in med velesilama*.

Obravnava razmerja med ravnotežjem vojaške moči in uravnavanjem oboroževanja je relativno največjo pozornost posvetil H. Bull (1961: 30-64). V svoji klasični študiji *The Control of the Arms Race* ugotavlja, da je v mednarodni skupnosti ravnotežje vojaške moči sicer negotov, vendar s tem, ko blaži anarhičnost sistema suverenih držav, pomemben način zagotavljanja nacionalne in mednarodne varnosti. To ni panacea, je pa zdravilo, ki je že na voljo in je med tistimi vrstami, ki jih je mogoče uporabiti že danes, najmočnejše. Ravnotežje vojaške moči med nasprotujočimi si državami in zavezništvu, ki ni inherentno stabilno, je mogoče krepiti na različne načine; in eno izmed pomembnih sredstev je po Bullu

¹¹ Zanimivo in pomenljivo je, da se v tej študiji celotna dejavnost uravnavanja oboroževanja v glavnem izenačuje z njegovo jedrsko razsežnostjo.

¹² Gledano z mednarodne perspektive imajo (so imela) pri zagotavljanju stabilnosti jedrske oboroževalne tekme pomembno vlogo prizadevanja za preprečevanje povečevanja števila držav imetnic jedrskega orožja ali širjenja (t.i. proliferacije) jedrskega orožja.

dejavnost uravnavanja oboroževanja, še posebej, če naj bi bilo vzpostavljeno ravnotežje dolgotrajno.

6. Pomembna implikacija predhodno predstavljenega razvrščanja ciljev in razumevanja vpliva uravnavanja oboroževanja na ravnotežje vojaške moči je bila stališče, da je krčenje obstoječe količine orožja in drugih sestavin vojaške sile sicer možno, vendar pa to ni nujna sestavina uravnavanja oboroževanja.¹³ Krčenje je zaželeno samo v primeru, ko se pokaže, da prispeva k uresničevanju primarnega osrednjega cilja uravnavanja oboroževanja – tj. k zmanjševanju nevarnosti izbruha vojne – bolj kot pa nadaljevanje oboroževanja ali zadrževanje oboroženosti na doseženi ravni; in obratno “v konceptu uravnavanja oboroževanja nič ne preprečuje povečanja količine določenih tipov orožja, če se pokaže, da je to v interesu nacionalne ali svetovne varnosti...” (Brennan, 1961: 31).¹⁴ Ker je glavno sredstvo za doseg primarnega osrednjega cilja uravnavanja oboroževanja izpopolnjevanje in stabilizacija odnosa zastraševanja, ne pa njegovo odstranjevanje, mora politika uravnavanja oboroževanja razlikovati med tistimi postopki, ki ta odnos stabilizirajo, in tistimi, ki ga destabilizirajo: prve mora spodbujati, druge pa zadrževati (Bull, 1970: 142). Namesto da bi poudarjali pomen zmanjševanja vojaških zmogljivosti, so se utemeljitelji teorije uravnavanja oboroževanja (zlasti Schelling in Halperin) potemtakem bolj ukvarjali z vprašanjem, kako zmanjšati spodbude za izbruh vojne (Brauch, 1988: 23).

Po mnenju Georgea H. Questra pa je lahko krčenje per se (oziroma razorožitve, kot pravi avtor) samo input, nekaj, kar je smiselno le, če prispeva k izboljšanju outputa vojaške konfrontacije med državami v smislu uresničevanja osrednjih ciljev uravnavanja oboroževanja (povzeto po: Brauch, 1988: 24).

7. V nasprotju tako s tradicionalno razorožitveno doktrino iz obdobja med 1. in 2. svetovno vojno kakor tudi s šolo enostranske jedrske razorožitve, ki sta se nagibali k obravnavi obrambe (strategije) in razorožitve kot nasprotujočih si političnih ciljev, vpliva vojaške politike na razorožitveno politiko pa kot pogubnega,

¹³ Takšno stališče sta Schelling in Halperin izrazila z naslednjim stavkom: “Ali vključujejo najbolj obetavna področja uravnavanja oboroževanja skrčenje določenih delov vojaške sile, povečanje določenih delov vojaške sile, kakovostne spremembe orožja, različne načine razporeditve ali sporazume glede obstoječih vojaških sistemov, raje obravnavamo kot odprto vprašanje” (Schelling, Halperin, 1961: 2).

¹⁴ Takšno pogled na odnos med krčenjem in povečevanjem količine orožja lahko podkrepimo s stališčem še enega izmed zgodnjih utemeljiteljev teorije uravnavanja oboroževanja. V svoji študiji z naslovom Deterrence, Arms Control and Disarmament, katere prva izdaja sega v leto 1962, J. David Singer namreč pravi: “Na kontinuumu nekje med sofisticiranim zastraševanjem in večstransko razorožitvijo najdemo položaj, ki je v politiki oboroževanja precej nov – uravnavanje oboroževanja. Ker je uravnavanje oboroževanja v prvi vrsti zbirka enostranskih in večstranskih tehnik, s katerimi se upočasnjuje, zlasti pa stabilizira oboroževalna tekma, ta pristop ne daje prednosti niti povečanju niti zmanjšanju nacionalnega arzenala (podčrtal D. L.). Namesto tega raje zastopa stališče, da je glavni problem vzajemni strah pred nenadnim napadom in njegovim dodatkom, izbruhom naključne ali nenamerne vojne; verjetnost izvedbe napada kot tudi izbruha takšne vojne je mogoče zmanjšati na minimum z ukrepi, ki vključujejo bodisi zmanjšanje stopnje oboroženosti na določenem področju bodisi povečanje količine drugih vrst orožja” (Singer, 1984: 14).

so predstavniki *novega mišljenja vztrajali pri enotnosti strategije in uravnavanja oboroževanja*, pri nadaljnji potrebi po izvajanju obrambnih priprav (tudi) v razmerah izvajanja ukrepov uravnavanja oboroževanja. Politiko uravnavanja oboroževanja so tesno povezovali s čisto vojaško politiko, zato v njej niso videli radikalno drugačnega sredstva za zagotavljanje varnosti, kot je to veljalo za večino predstavnikov razorožitvene doktrine. Domala vsak cilj uravnavanja oboroževanja so razumeli tudi kot stalni nujni cilj nacionalne vojaške politike in strategije (Schelling & Halperin, 1961: 4). Zamisel o enotnosti strategije in uravnavanja oboroževanja je pomenila ukvarjanje s problemom vojaškega statusa quo, z obstoječo strukturo vojaške sile in načrti za njeno uporabo z namenom odpraviti tiste njene značilnosti, ki bi lahko sprožile nenadni pritisk v smeri sprožitve vojne (podobno kot mobilizacijski načrti evropskih velikih sil julija 1914) (Bull, 1970: 140-141; Richardson, 1987: 82-83).

8. Naslednja bistvena sestavina teorije uravnavanja oboroževanja je *stališče, da ni nujno, da je tovrstna dejavnost eksplicitna, nedvoumna*. Donald G. Brennan (1961: 31) je v zvezi s tem zapisal, da "koncept (uravnavanja oboroževanja, op. D. L.)... ne zahteva, da mora biti 'sodelovanje' eksplicitno ali natančno razčlenjeno v formalnem sporazumu; sodelovanje je lahko tiho, delno, nejasno ali celo nevljudno". Pojem uravnavanja oboroževanja torej vključuje določeno obliko sodelovanja med sovražnimi državami – bodisi v obliki formalnega sporazuma, utelešenege v pogodbi ali skupni uradni izjavi, tihega sporazuma ali neformalnega sodelovanja – na tistih področjih vojaške politike, na katerih naj bi imele prizadete strani skupni interes.

Po mnenju D. Brennana pa mora obstajati možnost, da se sodelovanje kot tako sploh prepozna, kajti v nasprotnem primeru pojem uravnavanja oboroževanja zaradi prevelike širine ni uporaben. Vendar najdemo tudi drugačno mišljenje: uravnavanje oboroževanja običajno poteka v obliki sodelovanja, ne pa zmeraj. Koncept uravnavanja oboroževanja naj bi namreč vključeval tudi enostransko sprejete ukrepe, in sicer tiste, ki se sprejmejo ob pričakovanju sovražnikovega vzajemnega delovanja,¹⁵ kakor tudi tiste, ki se sprejmejo brez tovrstnega pričakovanja preprosto zato, ker se zdijo smotrni z vidika doseganja namena in temeljnih ciljev uravnavanja oboroževanja. Uravnavanje oboroževanja potemtakem obsega vse tiste oblike uravnavanja vojaške sile, ki jih ena ali več držav zaradi njihove smotrnosti zavestno izberejo izmed velikega števila možnosti (Dougherty, 1973: 31).

9. Pri študiju zgodnje literature o konceptu uravnavanja oboroževanja pa ne nazadnje pritegne pozornost tudi tisto, česar ustanovitelji tega koncepta niso jasno povedali. *Zlasti je vidno dejstvo, da so le redki v uravnavanju oboroževanja videli sredstvo za ustavitev (jedrske) oboroževalne tekme*. Nihče si ni zamišljal, da bo urav-

¹⁵ Vzajemno enostransko uravnavanje oboroževanja Schelling in Halperin (1961: 5) imenujeta vzajemno samouravnavanje. Kategorijo samouravnavanja oboroževanja vpeljujeta zato, da lahko pod koncept uravnavanja oboroževanja uvrstita tudi primere, ko se obe strani preprosto odrečeta določeni dejavnosti, ki bi izvedena enostransko, sicer prinesla prednost, ko jo izvedeta obe strani pa prednosti izginejo in se okrepijo raznovrstne nevarnosti – torej primere, ko o uravnavanju v pravem pomenu besede težko govorimo.

navanje oboroževanja končno pripeljalo do ukinitve orožja, niti jedrskega ne, ampak nasprotno, da uravnavanje oboroževanja hkrati pomeni tudi mračno prihodnost ob prisotnosti (jedrskega) orožja. Res pa je, da so domala vsi upali, da bo stabilnost ravnotežja vojaške moči dosežena na nižji stopnji oboroženosti (Kruzel, 1986: 239).

Predstavniki teorije uravnavanja oboroževanja so očitno zagovarjali tisto stališče do vpliva oboroževalne tekme na izbruh vojne, ki pravi, da oboroževalna tekma ne vodi neizogibno v vojno. Tekmovanje v oboroževanju naj bi bilo bolj posledica antagonističnega odnosa med državami kot pa njegov vzrok ali v najslabšem primeru samo dodatni vzrok, saj so glavni vzroki politični. Razen tega so menili, da je trditev, da je oboroževalna tekma najmočnejši vzrok za vojno, nekoliko nelogična: težko je namreč doumeti, zakaj naj bi pritiski, izhajajoči iz oboroževalne tekme, eno izmed tekmujočih strani napeljali na razrešitev te tekme v obliki vojne, ko pa je takšna rešitev nesporno dražja in bolj tvegana (Brodie, 1976: 20-21).

Glede razmerja med oboroževalno tekmo in teorijo uravnavanja oboroževanja lahko potemtakem ugotovimo, da je teorija uravnavanja oboroževanja dejavnosti uravnavanja pripisala vlogo sredstva za usmerjanje tekmovanja v oboroževanju v tiste smeri, ki strateško ravnotežje vojaške moči stabilizirajo, in obratno, za odvracanje tekmovanja od takšnih razvojnih usmeritev, ki to ravnotežje destabilizirajo. Njen interes je bil oboroževalno tekmo uravnavati, usmerjati, ne pa jo končati (Richardson, 1987: 85).

* * *

Predstavljene temeljne postavke teorije uravnavanja oboroževanja, ki so bile izoblikovane ob njenem nastanku, nedvomno izražajo bistvo zamisli o dejavnem in načrtnem pristopu k reševanju in obvladovanju problemov, ki izhajajo iz obstoja orožja in drugih elementov vojaške sile, njihovega kakovostnega razvoja, kopičenja in morebitne uporabe. Kljub temu pa je treba zaradi natančnejšega razumevanja celotnega bistva te teorije navedene postavke dopolniti še z naslednjima ugotovitvama:

1. Teorija uravnavanja oboroževanja je "iznajdba" ZDA kot ene izmed dveh vojaških velesil v obdobju po 2. svetovni vojni, pojavila pa se je v času, ko je SZ s svojo glavno tekmičo dosegla vsaj približno pariteto (jedrske) vojaške moči. Izvirna teorija uravnavanja oboroževanja se je zato v prvi vrsti ukvarjala z nevarnostmi v odnosih med velesilama, glede vrst orožja pa se je osredotočila na jedrsko orožje, na začetku zlasti strateško. Iz definicij pojma uravnavanja oboroževanja, ki so jih podali ustanovitelji teorije uravnavanja oboroževanja, takšna omejenost koncepta običajno sicer ni razvidna; njihove opredelitve uravnavanja oboroževanja so dovolj splošne, da jih lahko prenesemo na razmerje med katerimakoli državama ali skupinama držav. Toda, ko pogledamo celoto njihovih razmišljanj o uravnavanju oboroževanja in naravo problemov, ki so jih poudarjali kot ključne, se navedeni ugotovitvi o omejenosti in osredotočenosti uravnavanja oboroževanja na odnose med velesilama in jedrsko orožje ne moremo izogniti.

Kot bo pokazal v nadaljevanju predstavljeni pregled kategorij ukrepov na področju uravnavanja oboroževanja (samo predlaganih in/ali sprejetih in uresničenih), je v dobrih treh desetletjih svojega razvoja koncept uravnavanja oboroževanja dobil precej širšo vsebino. Tako danes ne pomeni več ukvarjanja samo z nevarnostmi, ki izhajajo iz razmerja med jedrskimi (vele)silami, in njegova vsebina ni več omejena na jedrsko orožje. Res pa je, da je osrednja vsebina dejavnosti uravnavanja oboroževanja še zmeraj uravnavanje jedrskega oboroževanja.

2. Iz prve ugotovitve logično izhaja druga pomembna dopolnilna ugotovitev: zaradi pojmovanja, da se koncept uravnavanja oboroževanja uteleša in izčrpava v sodelovanju med jedrskima velesilama, se je v zgodnji teoriji uravnavanja oboroževanja varnost velesil domala izenačevala z varnostjo celotne mednarodne skupnosti, kar je imelo pomembne negativne implikacije. Čeprav je sodelovanje med ZDA in SZ, ki je bilo v prvi vrsti naravnano na preprečitev izbruha medsebojne jedrske vojne, nedvomno krepilo tudi globalno varnost, se je po drugi strani politika dvostranskega uravnavanja oboroževanja velikokrat izvajala na škodo varnostnih interesov drugih držav. Tako je dvostranskost uravnavanje oboroževanja spremenila v sredstvo za vzdrževanje takšne svetovne ureditve, v kateri imata velesili privilegiran položaj.

KLASIFIKACIJA UKREPOV S PODROČJA URAVNAVANJA OBOROŽEVANJA

Uravnavanje oboroževanja je dejavnost, ki s procesnega vidika sestoji iz izvajanja različnih ukrepov zaradi uresničitve postavljenih osrednjih in/ali stranskih ciljev te dejavnosti. Ukrepi se lahko izvajajo bodisi enostransko bodisi dvostransko ali večstransko, pri čemer je v slednjih dveh primerih sprejem konkretnega ukrepa običajno rezultat ustreznih pogajanj. Prvi znak pojavnosti plati ukrepov oziroma njihove materializacije pa so sklenjene pogodbe o uravnavanju oboroževanja in v primeru enostranskih ukrepov odločitve, ki jih sprejmejo pristojni državni organi.

Glede na to, da so navedeni osrednji in stranski cilji uravnavanja oboroževanja kompleksne celote, so lahko ukrepi uravnavanja oboroževanja, katerih izvajanje vodi k uresničevanju teh ciljev, zelo različni. Zaradi jasnosti in preglednosti je koristno, če ukrepe uravnavanja oboroževanja na neki način razvrstimo. V ta namen lahko uporabimo vsaj naslednja glavna merila: a. z vidika *števíla sodelujočih strani* so lahko ukrepi enostranski, dvostranski ali večstranski;¹⁶ b. z vidika *tipa orožja*, na katero se nanašajo, so lahko ukrepi "jedrski", "kemični", "biološki" ali "konvencionalni", tako da razlikujemo uravnavanje jedrskega, kemičnega, biološkega

¹⁶ Richard Dean Burns (1972: 11-13) v zvezi s tem govori o načinih (za doseganje) uravnavanja oboroževanja in razlikuje tri široke kategorije, od katerih ima vsaka še dve podkategoriji: 1. povračilni ukrepi v obliki: a. iztrebljenja (npr. rimsko uničenje Kartagine) in b. kaznovanja (npr. v vojni poražene države, s tem ko se ji postavijo omejitve glede ponovnega oboroževanja); 2. enostranski ukrepi v obliki: a. enostranskega zanemarjanja obrambnih priprav in b. enostranskega krčenje vojaške sile; 3. vzročni ukrepi v obliki: a. dvostranskih pogajanj in b. večstranskih pogajanj.

in konvencionalnega oboroževanja; c. z vidika *načina sprejetja* pa so lahko ukrepi uravnavanja oboroževanja formalni in neformalni – tj. bodisi plod uradnih pogajanj v obliki sklenjene pogodbe bodisi tihega, neformalnega sporazuma.

Razlikovanje ukrepov uravnavanja oboroževanja na temelju navedenih meril je iz analitičnega (in praktičnega) razloga sicer pomembno, vendar ne pove ničesar o njihovi vsebini. Zato je za razumevanje širine dejavnosti uravnavanja oboroževanja zelo pomembno upoštevati tudi to merilo in ukrepe razvrstiti še po njihovi *prevladujoči vsebini*. Če upoštevamo tako dosedanje prakso v smislu predlaganih in sprejetih ukrepov ter predlaganih in izvedenih pogajanj kakor tudi možne prihodnje zamisli o uravnavanju oboroževanja lahko – z vidika njihove vsebine – razlikujemo te glavne kategorije ukrepov uravnavanja oboroževanja:

1. *Omejevanje nadaljnjega oboroževanja* (angl. arms limitation) ali dooboroževanja držav, ki določeno vrsto orožja že imajo, s čimer se vzpostavi količinska zgoranja meja oboroženosti – na primer: sporazum med Izraelci in Filistejci iz obdobja pred našim štetjem, ki je omejil izraelsko proizvodnjo mečev in sulic z železno konico; pogodbe o pomorski oborožitvi iz 20. let tega stoletja (npr. Washingtonska pomorska pogodba iz leta 1922); Začasni ameriško-sovjetski sporazum o omejitvi strateškega ofenzivnega orožja in Ameriško-sovjetska pogodba o omejitvi protibalističnih raketnih sistemov, podpisana leta 1972 v okviru prvega sklopa pogajanj med ZDA in SZ o omejevanju strateškega oboroževanja (SALT I, angl. Strategic Arms Limitation Talks); pogodbe, podpisane v okviru drugega sklopa pogajanj SALT (1979). Ta ukrep lahko zadeva tako količinski kot kakovostni vidik oboroževanja, razen orožja pa tudi druge sestavine vojaške sile.¹⁷

2. *Zamrznitev obstoječega stanja* z vidika vrst orožja, stopnje oboroženosti, števila vojakov in višine vojaških izdatkov, razvoja in proizvodnje orožja in vojaške opreme nasploh ali samo določenih "kritičnih" postavk ipd. Z zamrznitvijo bi bile ustavljene vse nove dejavnosti na področju, ki je predmet zamrznitve, dovoljena pa bi bila nadaljnja uporaba obstoječih oborožitvenih sistemov in drugih sestavin vojaške sile na tem področju. V primerjavi z omejevanjem nadaljnjega oboroževanja, ki v dogovorjenih mejah dovoljuje posodobitev, razen če ni ta posebej prepovedana, gre torej pri zamrznitvi za vsebinsko povsem drugačen ukrep s področja uravnavanja oboroževanja.

V novejši zgodovini sta znana predvsem dva predloga za zamrznitev: 1. pobuda za zamrznitev števila vojakov, stopnje oboroženosti in vojaških izdatkov na ravni iz leta 1953, kar je bila vsebina prve faze predloga za splošno in celostno razorožitev, ki sta ga leta 1954 dali Velika Britanija in Francija (Arms Control Issues, 1984: 102); 2. kampanja za zamrznitev jedrskega orožja, ki je konec 70. in na začetku 80. let potekala v ZDA. V širši okvir te kampanje sodi znani predlog Randall Forsberg o jedrski zamrznitvi, ki ga je Forsbergova dala leta 1979 kot prvega izmed sedmih korakov v svoji zamisli približevanja k splošni in celostni razorožitvi (Forsberg, 1987: 72-75).

3. *Krčenje obstoječe količine orožja* (angl. arms reduction) s strani držav, ki določeno vrsto orožja že imajo. Podobno kot omejevanje lahko tudi krčenje poleg

¹⁷ Več o teh in večini drugih v nadaljevanju omenjenih pogodbah in sporazumih o uravnavanju oboroževanja glej na primer v: Goldblat, 1994.

orožja zadeva tudi vojaštvo, čeprav nekateri zmanjševanje številčnosti oboroženih sil (angl. force reduction) štejejo za samostojni ukrep (kategorijo) uravnavanja oboroževanja.¹⁸ Najstarejši in pogostejši primer uporabe tega ukrepa je, da zmagovalne državne prostovoljno krčijo orožje in oborožene sile po koncu vojne, med sodobnejšimi pa je treba omeniti naslednje primere: Ameriško-sovjetsko pogodbo o uničenju jedrskih sil vmesnega dosega iz leta 1987 (če z njo dogovorjeno krčenje jedrske moči obravnavamo z vidika celotnega jedrskega arzenala obeh držav podpisnic); Pogodbo o konvencionalnih oboroženih silah v Evropi iz leta 1990 in Sklepno listino pogajanj o personalni moči konvencionalnih oboroženih sil v Evropi iz leta 1992; Ameriško-sovjetsko pogodbo o skrčenju in omejitvi strateškega ofenzivnega orožja, znano kot START I (angl. Strategic Arms Reduction Talks/Treaty), iz leta 1991 in Ameriško-rusko pogodbo o nadaljnjem skrčenju in omejitvi strateškega ofenzivnega orožja, znano kot START II, iz leta 1993.

Ukrep krčenja bi lahko, in nekateri to tudi počnejo, poimenovali tudi razoroževanje, oziroma ob skrčenju razorožitev, vendar se zdi uporaba izraza (s)krčenje primernejša. Krčenje obstoječe količine orožja (in oboroženih sil) se namreč ne izvaja predvsem z namenom napraviti korak v smeri razorožitve kot stanja brez orožja, ampak predvsem zaradi uresničevanja navedenih ciljev uravnavanja oboroževanja. Razen tega pa izbrano poimenovanje opravičuje tudi angleški izraz "arms reduction", za katerega je izraz (s)krčenje orožja prevodna ustreznica.

4. *Prepoved celotne (pod)kategorije orožja v okviru širše kategorije oborožitvenih sistemov*, kar pomeni ustavitve nadaljnjega razvoja, proizvodnje in razmeščanja kakor tudi uničenje obstoječih zalog te vrste orožja. Ta ukrep lahko močno okrepi tako stabilnost oboroževalne tekme kot tudi krizno stabilnost, seveda če pomeni prepovedana vrsta orožja pomembno že obstoječo ali potencialno grožnjo. Glede na to, da je posledica tega ukrepa odstranitev določene vrste orožja v celoti, bi lahko govorili tudi o kakovostni delni razorožitvi. Razlog, da ga uvrščamo med ukrepe uravnavanja oboroževanja, je enak kot pri (s)krčenju obstoječe količine orožja: ne gre za ukrep, ki bi bil motiviran predvsem s premikom v smeri razorožitve kot stanja brez orožja, ampak je usmerjen h krepitvi stabilnosti (obstoječega ali prihodnjega) razmerja vojaške moči z izločitvijo iz arzenala tiste (pod)vrste orožja, ki to stabilnost najbolj ogroža.

Vse do nedavnega so bili predmet popolne prepovedi v glavnem oborožitveni sistemi, ki so bili še v fazi razvoja, saj v tem primeru niso obstajale težave v zvezi z verifikacijo tajnih zalog in proizvodnih zmogljivosti (npr. prizadevanje za prepoved protisatelitskega orožja). Podpis že omenjene Pogodbe o uničenju jedrskih sil vmesnega dosega leta 1987 pa je prinesel kakovostni napredek, saj so določila te pogodbe zajela oborožitvene sisteme, ki so bili že v operativni uporabi. Naslednji primer pa najdemo v pogodbi START II, ki med drugim prepoveduje posedovanje kopenskih medcelinskih balističnih raket z več bojnimi glavami.

¹⁸ Takšen primer najdemo v knjigi *Razorožanje u Evropi* (1985: 18-32). Ta študija tudi sicer ponuja svojevrstno klasifikacijo, saj med razorožitvenimi ukrepi v širšem smislu kot samostojne in enakovredne kategorije obravnava: ukrepe za krepitve (ustvarjanje) zaupanja, omejevanje oboroževanja, krčenje številčnosti oboroženih sil in nadzor oborožitve (oziroma uravnavanje oboroževanja).

5. *Preprečevanje nameščanja / razmeščanja določenih vrst orožja* (zlasti jedrskega in drugih vrst orožja za množično uničevanje) *na določenih območjih ali v določenih okoljih*, kjer te vrste orožja še ni, v glavnem z namenom izogniti se "militarizaciji" ali nuklearizaciji teh območij in okolij. Pri tem se izhaja iz podmene, da je veliko lažje namestitvev/ razmestitev določene vrste orožja preprečiti, kot pa že nameščeno/ razmeščeno orožje odstraniti. Opisani ukrep je do zdaj utelešen v treh glavnih pogodbah: Pogodbi o Antarktiki iz leta 1959; Pogodbi o vesolju¹⁹ iz leta 1967 in Pogodbi o morskem dnu²⁰ iz leta 1971.

6. Vsebinsko nasproten od opisanega ukrepa je *umik določenih vrst orožja ali orožja nasploh z določenih območij, kjer je le-to že prisotno*. Skozi zgodovino se je ta ukrep pogosto izvajal v obliki vzpostavljanja t. i. "demilitariziranih" območij (npr. Rush-Bagotov sporazum iz leta 1817 o umiku ameriških in britanskih vojaških ladij z Velikih jezer, demilitarizacija Porenja po 1. svetovni vojni idr.). Po 2. svetovni vojni pa sodijo v to kategorijo ukrepov uravnavanja oboroževanja predvsem predlogi – samo podani ali podani in uresničeni – o umiku jedrskih oborožitvenih sistemov iz določenih zemljepisnih območij oziroma o vzpostavitvi območij brez jedrskega orožja (npr. Pogodba o prepovedi jedrskega orožja v Latinski Ameriki iz leta 1967, bolj znana kot Pogodba iz Tlatelolca; Pogodba o brezjedrskem območju na južnem Pacifiku iz leta 1985, znana tudi kot Pogodba iz Rarotonge; Pogodba o območju brez jedrskega orožja v jugovzhodni Aziji ali Pogodba iz Bangkoka iz leta 1995; Pogodba o območju brez jedrskega orožja v Afriki ali Pogodba iz Pelindabe iz leta 1996 ter številni predlogi za denuklearizacijo, na primer Srednje Evrope, Balkana, Severne Evrope ipd.).

7. *Preprečevanje oboroževanja z določenimi vrstami orožja* (zlasti jedrskega in drugega orožja za množično uničevanje) *s strani držav*, ki te vrste orožja še nimajo. Vse od nuklearizacije vojaške sile leta 1945 zavzema v tej skupini osrednje mesto prizadevanje preprečiti, da bi jedrsko orožje postalo last večjega števila držav. Od leta 1964 to pomeni vseh drugih držav, razen ZDA, SZ/ Rusije, Velike Britanije, Francije in Kitajske. Glavni cilj prizadevanja za ustavitev jedrskega širjenja (t. i. horizontalne jedrske proliferacije) je zajezi proces nadaljnega jedrskega oboroževanja na globalni ravni, izhajajoč iz prepričanja o negativnih varnostnih implikacijah tega procesa za regionalno in mednarodno varnost. Eden izmed osrednjih podpornih stebrov, sicer zelo razčlenjenega mednarodnega režima za preprečevanje povečevanja števila držav imetnic jedrskega orožja, je nedvomno Pogodba o neširjenju jedrskega orožja (angl. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons ali skrajšano Non-Proliferation Treaty, NPT), ki je začela veljati leta 1970. Uresničevanje določil te pogodbe je hkrati najbolj znan ukrep iz te kategorije ukrepov, kamor lahko med drugim uvrstimo tudi neuresničen Baruchov načrt iz leta 1946, ustanovitev Mednarodne agencije za atomsko energijo (angl. International Atomic Energy Agency, IAEA) leta 1957, ustanovitev t. i. Lon-

¹⁹ Uradni naslov te mednarodne pogodbe se glasi: Pogodba o načelih v zvezi z dejavnostjo držav pri izkoriščanju in uporabi vesolja, vključno z Luno in drugimi nebesnimi telesi.

²⁰ Uradni naslov te mednarodne pogodbe se glasi: Pogodba o prepovedi nameščanja jedrskega orožja in drugih orožij za množično uničevanje na in pod dno morij in oceanov.

donskega kluba držav dobaviteljic jedrskih materialov leta 1975, vzpostavitev režima za nadzor nad izvozom tehnologije za izdelavo balističnih raket leta 1987 idr.

8. *Zmanjševanje verjetnosti izbruha t. i. naključne vojne, zlasti jedrske, prek izvajanja določenih političnih, upravnih, vojaških in tehničnih postopkov* – na primer: vzpostavitev neposrednih in zanesljivih komunikacijskih zvez med možnimi sovražniki; krepitev zanesljivosti postopkov in naprav, na katerih temelji sistem vodenja in poveljevanja; preprečevanje elektronskih in mehaničnih okvar v delovanju alarmnega sistema in različnih sestavin (jedrskih) oborožitvenih sistemov; zmanjševanje potrebe po bliskovitem ukrepanju ob sprožitvi alarma o (jedrskem) napadu oziroma podaljšanje časa za sprejem odločitve; ustrezno zavarovanje (jedrskih) oborožitvenih sistemov in naprav; zagotovitev varnega fizičnega ravnanja s temi sistemi in napravami ipd. Že iz tega grobega seznama postopkov izhaja, da so zlasti na tem področju bogate možnosti za izvajanje enostranskih ukrepov. Vendar je bilo v praksi uravnavanja oboroževanja tudi nekaj dvostranskih pogodb, npr.: Sporazum med ZDA in SZ iz leta 1963 o vzpostavitvi t. i. "vroče" zveze, ki je bila dopolnjena in posodobljena s sporazumoma iz leta 1971 in 1988; Britansko-sovjetski sporazum o vzpostavitvi neposredne komunikacijske zveze iz leta 1971; Sporazum med ZDA in SZ o ukrepih za zmanjšanje nevarnosti izbruha jedrske vojne iz leta 1971; Ameriško-sovjetski sporazum o preprečevanju jedrske vojne iz leta 1973 idr.

9. *Uravnavanje določenih mirnodobnih dejavnosti v zvezi z oboroževanjem* – na primer: prepoved razvoja in proizvodnje določenih vrst orožja; uravnavanje, nadzorovanje in prepoved trgovine z orožjem; prepoved preizkušanja določenih vrst orožja idr.

Med ukrepi iz te kategorije tako po namenjeni pozornosti kot po dosežkih izstopa prizadevanje za prepoved izvajanja jedrskih poskusov. S podpisom Pogodbe o prepovedi izvajanja poskusov z jedrskim orožjem v ozračju, vesolju in pod vodo (bolj znane kot Pogodba o delni prepovedi poskusov) leta 1963 je bil dosežen prvi pravi rezultat pri uravnavanju oboroževanja nasploh. ZDA in SZ so to pogodbo nato nadgradile še z dvema pogodbama: leta 1974 s Pogodbo o omejitvi moči (do 150 kiloton) podzemnih poskusov z jedrskim orožjem in leta 1976 s Pogodbo o podzemnih jedrskih eksplozijah v miroljubne namene. In skoraj po štirih desetletjih pogajanj je bilo leta 1996 v mednarodni skupnosti doseženo široko soglasje o dokončnem ukrepu in cilju na tem področju – tj. celoviti prepovedi izvajanja jedrskih poskusov.

Ukrep prepovedi lastnega razvoja in proizvodnje orožja navadno zadene v vojni poraženo državo, medtem ko je trgovina z orožjem še zmeraj eno najbolj perečih in hkrati najteže obvladljivih vprašanj s področja uravnavanja oboroževanja. Morda bo nov veter zapihal z ustanovitvijo "registra mednarodne trgovine s konvencionalnim orožjem", ki je bil ustanovljen na temelju resolucije Generalne skupščine OZN z dne 9. decembra 1991. Ta register namreč spremlja dogajanje na področju trgovine z orožjem, pri čemer se opira na (prostovoljno posredovane) podatke držav dobaviteljic in sprejemnic orožja.

10. *Uravnavanje določenih mirnodobnih vojaških postopkov* – na primer: uravna-

vanje obsega in poteka vojaških vaj, zagotavljanje preglednosti vojaško-obrambnih podatkov in postopkov, krepitev stikov in komunikacij med oboroženimi silami posameznih držav, izpopolnjevanje pogodbenih določil o verifikaciji, enostransko ali dogovorjeno izogibanje izzivalni razporeditvi in strukturi oboroženih sil ipd. Dejansko gre za celo paleto raznovrstnih ukrepov, katerih namen je s pomočjo komuniciranja in različnih oblik sodelovanja med državami na varnostno-obrambnem področju ustvarjati in krepiti prepričanje, da druga(-e) država(-e) ne načrtujejo vojaškega napada ali drugega neprijaznega vojaškega dejanja zoper drugo(-e) državo(-e). To kategorijo ukrepov zato poimenujemo "ukrepi za krepitev zaupanja in sodelovanja".²¹

Ustvarjanje tovrstnega zaupanja in sodelovanja je bilo zmeraj eno izmed delovnih področij diplomacije, toda v obdobju po 2. svetovni vojni je postalo tudi predmet posebnega mednarodnega sodelovanja, zlasti v okviru Konference (današnje Organizacije) za varnost in sodelovanje v Evropi. V okviru tega politično-varnostnega foruma ali v povezavi z njim so bili sprejeti tudi najpomembnejši dokumenti s tega področja: Helsinška sklepna listina iz leta 1975; Stockholmski dokument iz leta 1986 in Dunajski dokument iz leta 1992. Med bolj sveže dosežke na področju ukrepov za krepitev zaupanja in sodelovanja pa sodi Pogodba o odprtem nebu, podpisana leta 1992 na Dunaju.

11. *Uravnavanje uporabe določenih metod vojskovanja in vrst orožja v vojni* – na primer: pogodba med Rimom in Kartagino (201 pr. n. š.), ki je prepovedala uporabo slonov v vojne namene; prepoved uporabe samostrela proti sovražnikom (kristjanom), sprejeta na II. lateranskem koncilu leta 1139; edikt "Božji mir", po katerem je bil v srednjem veku prepovedan napad na cerkvene zgradbe, duhovnike, menihe, nune in določene druge nevojaške osebe, in edikt "Božje premirje", po katerem je bilo v istem obdobju prepovedano vojskovati se od srede do nedelje ter v postnem in adventnem času; ženevske konvencije iz leta 1864 in 1949 in ženevska dopolnilna protokola iz leta 1977; haške konvencije iz leta 1899 in 1907; ženevski protokol iz leta 1925 o prepovedi uporabe strupenih plinov in bakterioloških sredstev; konvencija o prepovedi uporabe tehnik za spreminjanje okolja v vojaški ali katerekoli drugi sovražni namen (na kratko Konvencija o spreminjanju okolja) iz leta 1977; konvencija o prepovedi ali omejitvi uporabe določenih vrst konvencionalnega orožja, ki povzročajo pretirano velike poškodbe in imajo nediskriminatorni učinek (na kratko Konvencija o nehumanem orožju), iz leta 1981 idr.

Čeprav so dogovori, sklenjeni na področju uravnavanja oboroževanja in običajno utelešeni v pogodbah, že nasploh del mednarodnega prava (Barton, 1981: 7), pa postane zveza med uravnavanjem oboroževanja in mednarodnim (vojnim) pravom, ko pogledamo slednjo kategorijo obravnavanih ukrepov uravnavanja oboroževanja, še posebej očitna. Z vidika uravnavanja oboroževanja lahko zato

²¹ Različni avtorji pomen teh ukrepov za celotni proces uravnavanja oboroževanja različno ocenjujejo. Nekateri jih celo kot samostojno kategorijo uvrščajo med tri glavne skupine ukrepov s področja uravnavanja oboroževanja – tj. poleg ukrepov za zmanjšanje nagnjenosti vojaškega ravnotežja k izbruhu vojne in ukrepov za zmanjšanje uničevalnosti vojne (Brown, 1987: 173-207).

rečemo, da so določila mednarodnega vojnega prava najstarejša oblika načrtnega uresničevanja zamisli o uravnavanju oboroževanja.

* * *

Predstavljena klasifikacija ukrepov oziroma skupin ukrepov v okviru dejavnosti uravnavanja oboroževanja razumljivo ne pokriva vseh možnih področij te dejavnosti. Razen tega navedeni glavni ukrepi niso čiste kategorije, ampak so lahko v enem ukrepu prisotni tudi elementi drugega ali drugih ukrepov, kot na primer: Pogodbo o uničenju jedrskih sil vmesnega dosega (1987) lahko uvrstimo tako pod ukrep krčenja obstoječe količine jedrskega orožja kakor tudi pod ukrep prepovedi celotne kategorije orožja (in s tem tudi že pod kakovostno delno razorožitev); v Ameriško-sovjetski pogodbi o omejitvi protibalističnih raketnih sistemov (1972) so združeni elementi omejevanja nadaljnjega oboroževanja, zamrznitve dosežene stopnje razvitosti tehnologije na področju protibalistične obrambe in prepoved nadaljnjega razvoja te tehnologije; vzpostavitev neposredne komunikacijske zveze med sovražnimi državami kot ukrep za zmanjševanje verjetnosti izbruha naključne ali preemtivne vojne, ki je hkrati pomembno sredstvo za krepitev zaupanja in sodelovanja med državami.

Iz predstavljene klasifikacije ukrepov uravnavanja oboroževanja je mogoče izpeljati še eno pomembno ugotovitev: tako kot oboroževanje, ki poteka v več zaporednih fazah, se tudi uravnavanje oboroževanja pojavlja v različnih zaporednih fazah, in sicer kot poskus intervencije bodisi v določeni fazi oboroževanja bodisi v fazi dejanske uporabe orožja ali oborožene sile. Tako lahko potek uravnavanja oboroževanja opazujemo skozi štiri faze: 1. v fazi razvoja orožja; 2. v fazi razmeščanja in nameščanja orožja oziroma oboroževanja v ožjem smislu – tj. opremljanja ljudi z orožjem; 3. v fazi odločanja o uporabi sile in 4. v fazi dejanske uporabe oborožene sile (Morgan, 1986: 287-289).

ETIMOLOŠKO-SEMANTIČNA RAZLAGA IN PREVODNE ZAGATE

Enako diskretno kot nas obdaja zrak, obkroža naše mišljenje in delovanje tudi jezik. Iz tega izhaja velik pomen jezika v človekovem življenju nasploh, zlasti pa v znanosti, kjer naj bi bil jezik nedvoumen in jasen. Tako ne preseneča, da je že Konfucij, ko so ga vprašali, kaj bi najprej storil, če bi postal vladar Kitajske, odgovoril, da bi najprej prečistil besede. Prenesena v današnji čas, ta misel kaže na velik pomen semantike v smislu, da moramo za vse, o čemer govorimo, uporabiti prave besede (Alfven, 1988: 68).

Semantična korektnost in natančnost sta pomembni zlasti pri prvem poimenovanju določene stvari ali pojava v kateremkoli jeziku, zelo zaželeni pa sta tudi pri prevajanju. Zato moramo, ko iščemo slovensko prevodno ustreznico za angleški izraz "arms control", poleg vsebine koncepta, ki ga označuje ta izraz, upo-

štovati tudi nekatere elemente etimološko-semantične razlage, in sicer tako angleških izrazov "arms" in "control" kakor tudi potencialnih slovenskih prevodnih ustreznice – orožje, oboroževanje, kontrolirati, kontrola, nadzorovati, nadzor, uravnavanje in usmerjanje.

V zvezi z angleškim izrazom "arms" sta bistveni naslednji dve pojasnili:

1. V sintagmi uravnavanje oboroževanja vključuje izraz "orožje" veliko več kot samo bojna sredstva, strelivo in vojaško opremo.²² Beseda "orožje" je namreč nekakšna stenografska okrajšava za cel spisek sredstev in postopkov, ki so podlaga za razvoj, proizvodnjo, vzdrževanje in uporabo orožja, bojnih sredstev, streliva in vojaške opreme. Izraz orožje zato zajema tako izdelana bojna sredstva, strelivo in vojaško opremo kot tudi procese, ustanove in odločitve, ki so potrebni za njihovo proizvodnjo (ali pridobitev z nakupom, darilom ali krajo) in uporabo (Morgan, 1986: 284). To izrazološko zagato lahko v slovenskem jeziku rešimo tako, da v sintagmi "arms control" izraz "arms", ki v slovenščini dobesedno pomeni orožje ali oborožitev, prevedemo z "oboroževanje". Smiselnost takšnega prevoda se še dodatno potrdi, če upoštevamo slovenski prevod angleškega izraza "control".

2. Naslednje pomembno dejstvo v zvezi s pomenom izraza "arms" je, da se nanaša samo na vojaška sredstva držav, torej tista, ki so praviloma usmerjena na odnose med državami. To pomeni, da koncept uravnavanja oboroževanja ne pokriva orožja, ki je v rokah drugih subjektov – civilnih državnih ustanov, državljanov kot zasebnikov, nedržavnih ustanov – in je namenjeno na primer vzdrževanju javnega reda, izvajanju kriminalne dejavnosti, ukvarjanju s športom ipd. (prav tam).²³

Toda pri iskanju slovenskega prevoda za sintagmo "arms control" glavna težava ni izraz "arms", ampak "control". Težava pravzaprav ni povezana s prevajanjem, saj problem ni v tem, da za izraz "control" v slovenščini ne bi obstajala ustrezna prevodna ustreznica. Bistvo težave izhaja iz dejstva, da se je v slovenščini za sintagmo "arms control" že dokaj udomačila predvsem sintagma "nadzor oboroževanja", zasledimo pa tudi sintagmo "nadzor nad orožjem". Vendar angleškega izraza "control" nasploh in tudi v sintagmi "arms control" ni korektno predvsem in v prvi vrsti prevajati z besedo "nadzor". Navedeno trditev lahko dokažemo, če pomen angleškega izraza "control" (kot glagola in samostalnika) primerjamo s pomeni slovenskih izrazov "kontrolirati", "nadzorovati" in "kontrola", "nadzor". Da bi utemeljili v tem sestavku ponujeno, slovensko prevodno ustreznico "uravnavanje oboroževanja", pa je treba primerjalno etimološko-semantično razlago opreti na temeljne postavke predstavljene teorije "arms control" oziroma "uravnavanja oboroževanja".

Angleški glagol "control", ki izvira iz francoskega glagola "controler" iz srednjega obdobja v razvoju francoščine (15. in 16. stoletje), ima po razlagi Websterjevega slovarja tri pomene: 1. izvajati usmerjevalen, omejujoč (zadrževalen) ali upravljalni vpliv na (nekoga ali nekaj); 2. uravnati ali verificirati, na primer poizkus, prek primerjave z vzporednim poizkusom ali drugim relevantnim standar-

²² Patrick M. Morgan (1986: 284) to pojasnjuje s stavkom: "Arms' in arms control are much more than weapons."

²³ To obliko uravnavanja P. Morgan poimenuje "gun control" (Morgan, 1986: 284).

dom; 3. pregledati, na primer račun, s pomočjo dvojnega (rezervnega) registra; verificirati ali popraviti, izravnati. Po razlagi Websterjevega slovarja navedeni pomeni sicer niso v hierarhičnem razmerju, vendarle pa vrstni red pomena izraža pogostost njegovega pojavljanja v praksi (Webster Comprehensive Dictionary, 1992: I/284). Takšen pristop pri razlagi gesel uporablja tudi Oxfordov slovar, ki glagolu "control" pripisuje naslednje pomene: 1. imeti kontrolo, moč, oblast nad...; 2. uravnavati (npr. cene itd.); 3. preveriti, verificirati (npr. račune) (Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 1986: 187). V skladu s takšno razlago pripadajočega glagola pa se samostalnik "control" razlaga kot: 1. dejanje kontroliranja; zadrževanje ali usmerjanje vpliva; urejanje, reguliranje; ustavitev, ovira, preverba; vodstvo, vlada (Webster Comprehensive Dictionary, 1992: I/284); 2. moč ali oblast za usmerjanje, ukazovanje ali zadrževanje (omejevanje); 3. vodenje; usmerjanje (npr. prometa, valute); 4. sredstvo (način) za urejanje, zadrževanje (omejevanje), vzdrževanje reda; preverba, ustavitev; 5. standard za primerjavo rezultatov poizkusa... (npr.: test so opravljale tri skupine, pri čemer je druga imela vlogo nadzorne skupine) (Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 1986: 187).

Iz obeh navedenih slovarskih razlag izhaja, da se angleški glagol "control" najpogosteje uporablja s pomenom imeti moč ali oblast za vplivanje na nekaj ali nekoga prek usmerjanja, uravnavanja, urejanja, vodenja, upravljanja, omejevanja, zadrževanja ipd., samostalnik "control" pa kot samo dejanje **usmerjanja, uravnavanja, vodenja, urejanja, omejevanja, zadrževanja** ipd.

Večino navedenih pomenov glagola in samostalnika "control" navaja tudi najnovejša izdaja slovensko-angleškega slovarja. Pri tem pa je zanimivo, da si tukaj v primerjavi z angleškimi razlagalnimi slovarji pomeni sledijo v obratnem vrstnem redu: najprej so navedenimi pomeni nadzorovati, pregledati, preveriti oziroma nadzorstvo, pregled, kontrola, za podpičjem pa še voditi, upravljati, krotiti, obvladovati oziroma vodstvo, oblast, zadržanost, vzdržnost (Grad et al., 1994: 179).

V slovenskem jeziku lahko izraz "nadzirati" obravnavamo kot sinonim izraza "kontrolirati", izraz "nadzor" pa kot sinonim izraza "kontrola". Slovar slovenskega knjižnega jezika namreč glagol "kontrolirati" razlaga najprej kot "ugotavljati skladnost kake dejavnosti z določenimi pravili, predpisi", tej razlagi pa za podpičjem dodaja sinonima nadzirati, nadzorovati. V okviru tega pomena zasledimo še pomenski odtonek "prizadevati si, skrbeti za pravilno ravnanje, vedenje, delo koga: kontrolirati dijake...". Prvemu pomenskemu oddelku, ki je tudi najmočnejši, nato sledita še dva: 1. "ugotavljati dejansko stanje, položaj česa; pregledovati: kontrolirati potne liste..." in 2. "(publ.) obvladovati, imeti v oblasti: njihov kapital kontrolira okoli tretjino industrije nafte...". Celotna razlaga, seveda smiselno prilagojena, se nato ponovi pri razlagi izraza "kontrola" (SSKJ, 1975: II/419).

Prikazana primerjava pomena angleškega izraza "control" s pomenom slovenskega izraza "kontrola" oziroma "nadzor" nedvomno potrjuje predhodno izraženo trditev, da navedeni izrazi niso prevodne ustreznice. Čeprav ima tako angleški "control" kot slovenski "kontrola" (oziroma "nadzor") več pomenov, se glavna pomena obeh izrazov ne pokrivata: medtem ko v angleškem jeziku "control" pomeni predvsem usmerjanje, uravnavanje, urejanje, vodenje, zadrževanje, omejeva-

nje ipd., torej dejavno vplivanje na potek dogodkov na takšen ali drugačen način, pa je v slovenščini "kontrola" oziroma "nadzor" predvsem ugotavljanje skladnosti kake dejavnosti z določenimi predpisanimi pravili – tj. primerjava dejanskega stanja z načrtovanim.²⁴ Primerjalna semantična analiza potemtakem omogoča sklep, da angleške sintagme "arms control" v slovenščino ni primerno prevajati z "nadzor oboroževanja" že iz povsem semantičnih razlogov. In če ob tem upoštevamo še predhodno opisano vsebino koncepta "arms control", ki se kaže v uravnavanju, usmerjenju, zadrževanju, omejevanju ipd. procesa oboroževanja in uporabe oborožene sile, ne pa v njunem kontroliranju oziroma nadziranju, se zdi poimenovanje koncepta in teorije "arms control" v slovenskem jeziku z "uravnavanje oboroževanja" povsem logično in smiselno.

* * *

Namen tega sestavka je bil podati oris splošne teorije uravnavanja oboroževanja in s pomočjo tega slovenskemu obramboslovno-vojaškemu izrazoslovju prispevati nov ustrežnejši izraz za oznako dejavnosti, ki jo v angleščini poimenujejo z "arms control". Dejansko so bili predstavljeni samo nekateri temeljni elementi teorije uravnavanja oboroževanja, saj vanjo poleg obravnavanih na primer sodi tudi vprašanje zunanje- in notranjepolitičnih dejavnikov, ki vplivajo na oblikovanje procesa uravnavanja oboroževanja, razlaga vzrokov za uspešnost in neuspešnost tega procesa ipd. Bralec bo morda pogrešal tudi prikaz in razlago raz-

²⁴ Angleški izraz "control" je potemtakem (tudi) slovenskemu izrazu "kontrola" oziroma "nadzor" t. i. lažni prijatelj – tj. izposojena ali sorodna beseda ali semantična univerzalija, ki naj bi imela enak pomen v različnih kulturnih in jezikovnih okoljih (Kux, 1990: 47). Tako kot v francoščini in ruščini je tudi v slovenščini izraz "kontrola" oziroma "nadzor" najustrežneje povezovati z angleškim "verification".

Kot ugotavlja v svoji študiji o jeziku in strategiji Stephan Kux (1990: 489), je "lažno prijateljstvo" prisotno tudi v razmerju angleškega izraza "control" do francoskega "contrôle". Francoski izraz "contrôle" namreč vključuje pomene angleških besed "supervision", "check", "verification", "investigation", "review", ne pa tudi pomene izrazov "directing", "managing", "governing" ipd., kar so ključni pomeni angleškega izraza "control" v okviru koncepta "arms control". To pomeni, da je dobesedni prevod izraza "arms control" s "contrôle des armements" napačen. Ustrezna francoska prevodna ustreznica za angleški "arms control" je "maîtrise des armements", ki pa se dokaj redko uporablja, saj se v francoskem strateškem izrazoslovju tudi prizadevanje za uravnavanje oboroževanja navadno označuje z izrazom razorožitve oziroma "désarmement". To v določeni meri potrjuje tudi petjezični primerjalni slovar s področja razorožitvene izrazoslovja, ki je delo strokovnjakov z (zahodno)nemškega zunanjšega in obrambnega ministrstva in je usklajen s izrazološkim poročilom OZN iz leta 1978. Ta slovar namreč navaja kot francoski sinonim za angleški izraz "arms control" "limitation des armements" (kot nemški "Rüstungskontrolle" in kot španski "limitación de armamentos") (Disarmament Izrazology, 1982: 33).

V ruskem strateškem izrazoslovju ključni zahodni izraz "arms control" načelno nima ustreznice. Obstajajo sicer primeri uporabe izraza "контроль над вооружениями" – npr. tudi v omenjenem petjezičnem slovarju – vendar so redki, razen tega pa je ta ruski izraz samo dobesedni prevod angleškega "arms control", ki nima širše pomenske podlage. Tudi ruski izraz "kontrol" je namreč "lažni prijatelj" angleškega izraza "control" (ali vice versa) in ga je najbolje prevajati z angleškim izrazom "verification" (Kux, 1990: 294).

voja teorije in prakse uravnavanja oboroževanja v preteklih več kot treh desetletjih, zlasti pa razlago obravnavanih temeljnih postavk teorije uravnavanja oboroževanja v luči tektonskih premikov v svetovnem politično-varnostnem in vojaškostrateškem okolju, do katerih je prišlo v zadnjih 7–8 letih, in s temi premiki povezano videnje prihodnosti uravnavanja oboroževanja.

Naj kot pojasnilo za nakazane "pomanjkljivosti" navedemo dejstvo – ki naj ne izzveni samo kot puhli izgovor – da "celotnega krožnika juhe običajno pač ni mogoče zajeti z eno samo žlico". Poglobljena razlaga vsega manjkajočega bi zahtevala samostojni sestavek. Toda glede prihodnosti uravnavanja oboroževanja lahko vendarle hipotetično sklepamo že na temelju poznavanja bistva teorije uravnavanja oboroževanja. Zato menimo, da je tudi še danes sprejemljiva ocena iz sredine 80. let, da je usoda človeštva (v jedrski dobi bolj kot kadarkoli prej) odvisna od naše uspešnosti pri odkrivanju in razvoju konceptov in instrumentov, s katerimi se bomo lahko izognili tistim kombinacijam okoliščin, ki so lahko za našo varnost škodljive ali za preživetje celo usodne. In enega izmed pomembnih tovrstni konceptov in instrumentov kljub njegovim pomanjkljivostim in težavam pri praktičnem uresničevanju poučeni in razmišljujoči ljudje še naprej vidijo v dejavnosti uravnavanja oboroževanja.

Literatura

- Alfvén, Hannes (1988): *Honest language: Semantics of the Nuclear Debate*. V: *Waging Peace in the Nuclear Age – Ideas for Action*, edited by David Krieger & Frank K. Kelly. Capra Press, Santa Barbara.
- Ali, R. Sheikh (1989): *The Peace and Nuclear War Dictionary*. Santa Barbara, ABC-CLIO, Oxford.
- Brauch, Hans Gunter (1988): *Survey of Recent and On-going Research in the Social and Human Sciences on disarmament (both within the United Nations system and in other relevant scientific research institutions)*. UNESCO.
- Brennan, G. Donald (1961): *Setting and Goals of Arms Control*. V: *Arms Control, Disarmament and National Security*. George Braziller, New York.
- Brodie, Bernard (1976): *On Clarifying the Objectives of Arms Control*. ACIS Working Paper No. 1. University of California, Los Angeles.
- Brown, Seyom (1987): *The Causes and Prevention of War*. St. Martin's Press, New York.
- Bull, Hedley (1961): *The Control of the Arms Race – Disarmament and Arms Control in the Missile Age*. The Institute for Strategic Studies. Frederick A. Praeger Publisher, New York.
- Bull, Hedley (1970): *Arms Control: a Stocktaking and Prospectus*. V: *Problems of Modern Strategy*, Chatto & Windus, The Institute for Strategic Studies, London.
- Bull, Hedley (1987): *Arms Control and World Order*. V: *Hedley Bull on Arms Control*. Selected and introduced by Robert O'Neill and David N. Schwartz. The Macmillan Press in association with the International Institute for Strategic Studies, London et al.
- Burns, Richard Dean (1972): *Introduction*. V: *John Noel-Baker: Disarmament (Reprint of the 1926 ed.)*. Garland Publishing Inc., New York.
- *Disarmament izrazology (1982)*. Izrazological series issued by the Foreign Office of the FRG, vol. 1. Walter de Gruyter, New York, Berlin.
- Dougherty, James E. (1973): *How to Think about Arms Control and Disarmament*. National Strategy Information Center, Inc., Crane Russak & Company, New York.
- Forsberg, Randall (1987): *The Freeze and Beyond*. V: *The Future of Arms Control*, edited by Desmond Ball & Andrew Mack. Australian National University Press, Sydney etc.
- Goldblat, Jozef (1994): *Arms Control – A Guide to Negotiations nad Agreements*. PRIO, SAGE Publications, Oslo, London et al.
- Grad, Anton, Ružena Škerlj, Nada Vitorovič (1994): *Veliki angleško-slovenski slovar*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Hollins, B. Harry, Averill L. Powers, Mark Sommer (1989): *The Conquest of War – Alternative Strategies for Global Security*. Westview Press, Boulder, San Francisco, & London.
- *International arms control – Issues and Agreements (1984)*. Second edition, edited by Coit D. Blacker & Gloria Duffy. Stanford University Press, Stanford, Ca.
- Kincade, H. William (1987): *The end of Superpower nuclear Arms Control, phase 1*. V: *The Future of Arms Control*, edited by Desmond Ball & Andrew Mack. Australian National University Press, Sydney etc.

- Kruzel, Joseph (1986): *Arms Control: What's Wrong with the Traditional Approach?* V: *Conflict and Arms Control*, edited by Paul R. Viotti. Westview Press, Boulder and London.
- Kux, Stephan (1990): *Language and Strategy – A Synoptical Analysis of Key Terms in the Strategic Doctrines of the Nuclear Powers*. Peter Lang, Bern et al.
- Morgan, M. Patrick (1986): *Elements of a General Theory of Arms Control*. V: *Conflict and Arms Control*, edited by Paul R. Viotti. Westview Press, Boulder and London.
- Nacht, Michael (1992): *Not what the Strategists had in Mind: Arms Control and American Security*. V: *Space and Nuclear Weaponary in the 1990s*, edited by Carlo Schaerf, Giuseppe Longo and David Carlton. Macmillan Press, London.
- *Nuclear Arms Control – Background and Issues* (1985). National Academy Press, Washington, D.C.
- *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* (1986). Oxford University Press, Oxford et al.
- Ranger, Robin (1977): *Arms Control in Theory and Practice*. V: *The Year Book of World Affairs*. Stevens & Sons, The London Institute of World Affairs, London.
- *Razoružanje u Evropi* (1985). Ljubivoje Aćimović (ur.). Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Reichart, John & Sturm R. Steven (1986): *Sources of Scepticism about Arms Control*. V: *Conflict and Arms Control*, edited by Paul R. Viotti. Westview Press, Boulder and London.
- Richardson, J. L. (1987): *Arms Control in the Later 1980s: The Implications of the Strategic Defense Initiative*. V: *The Future of Arms Control*, edited by Desmond Ball & Andrew Mack. Australian National University Press, Sydney etc.
- Schelling, C. Thomas, Morton H., Halperin, (1961): *Strategy and Arms Control*. The Twentieth Century Fund, New York.
- Schelling, C. Thomas (1986): *What Went Wrong with Arms Control?* V: Oyvind Osterund (ur.): *Studies of War and Peace*. Norwegian University Press, Oslo.
- Singer, J. David (1984) *Deterrence, Arms Control and Disarmament – Toward a Synthesis in National Security Policy*. 2nd edition, Lanham, University Press of America, New York, London.
- *Slovar Slovenskega knjižnega jezika* (1975). II. knjiga, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- *Webster Comprehensive Dictionary – Encyclopedic Edition* (1992). J. G. Ferguson Publishing Company, Chicago.

III.

ANTON BEBLER

**ŠIRITEV NATA IN PROBLEMI TRANZICIJE
V SREDNJI IN VZHODNI EVROPI**

UVOD

Demokratizacija civilno-vojaških razmerij predstavlja pomemben vidik zelo zapletenega razvoja v državah Srednje in Vzhodne Evrope.¹ Prav tako označuje stopnjo skladnosti med notranjim političnim redom v državah omenjene regije in prevladujočo politično kulturo v sedanjih državah članicah Nata. Ta dimenzija skupaj z ostalimi kriteriji (zlasti tistimi z geopolitično, vojaško in institucionalno naravo) naj bi v precejšnji meri vplivala na odločitev madridskega vrha Nata, da povabi medse tri kandidatke (Study on NATO Enlargement, 1995).

V tem kontekstu se postavlja pomembno empirično vprašanje, katere od držav Srednje in Vzhodne Evrope izpolnjujejo pričakovanja Nata, še posebej glede civilno-vojaških razmerij. Ta razsežnost vključuje močno prevlado zakonite, demokratično izvoljene civilne oblasti in učinkovit nadzor nad vojsko (jasna ustavna in zakonska podlaga in delitev oblasti med ključnimi državnimi institucijami in nosilci odgovornosti, parlamentarni nadzor nad državnim proračunom, civilni nadzor nad vojaškimi poveljstvi itd.), transparentnost obrambne politike, politično nevtralnost vojske združeno z avtonomijo vojske glede notranjih profesionalnih zadev in zaščito vojske pred političnim vmešavanjem in zlorabo, zanesljive in odgovorne oborožene sile, nizko stopnjo družbene patologije v vojski, aktivno zaščito pred njimi ter njihovo zatiranje itd.

Namen članka je proučiti dejansko stanje zadev v srednje- in vzhodnoevropski regiji, še zlasti v tistih državah, katerih vlade uradno izražajo željo in namero, da pridobijo članstvo v Natu.

ZAPUŠČINA PRETEKLOSTI

Za demokratični prevrat v regiji (1989–1991) so bili značilni pomanjkanje nasilja v večini držav, nagle spremembe in njihov radikalizem. V resnici so se temeljne filozofske in ideološke predpostavke civilno-vojaških razmerij in njihov zakonski temelj ter institucionalni okvir zelo hitro in korenito spreminjali. To preobrazbo so porajali notranjepolitične revolucije, novonastali geopolitični položaj regije

¹ Po koncu "hladne vojne" je nekdanjo politično razdelitev celine na Zahodno in Vzhodno Evropo zamenjala tristranska razdelitev – Zahodna, Srednja in Vzhodna Evropa. O razmejitvi območij pa ni soglasja. Večina nekdanjih Vzhodnoevropejcev se želi imenovati Srednjeevropejce in številni Srednjeevropejci bi želeli biti Zahodnoevropejci. To in druga vprašanja regionalne varnosti so obravnavana v Pal Dunay at al. A Lasting Peace in Central Europe (Chaillot Paper 20) WEU Institute for Security Studies, Paris, October 1995.

med glavnimi nosilci svetovne moči in ustrezna nova mednarodna politična usmeritev. Domnevne ostre spremembe civilno-vojaških razmerij držav Srednje in Vzhodne Evrope pa so do neke mere pravzaprav bolj navidezne kot resnične. Do delno napačnega razumevanje stanja pa so privedle različne okoliščine.

Prva izhaja iz dejstva, da je za proceljem velikih institucionalnih in ideoloških podobnosti med nekdanjimi sistemi s komunistično prevlado dejansko obstajalo več različnih tipov civilno-vojaških razmerij (Bebler, 1989: 497-506). Vsi ti sistemi so bili zanesljivo na avtoritarni strani političnega spektra. Vendar pa so se vzhodnoevropski sistemi s komunistično prevlado med seboj znatno razlikovali in so variiirali med diktatorskimi in oligarhičnimi, med strogo civilno prevladujočimi in vojaško prevladujočimi, med hlapčevsko uslužnimi do tujine in ponosno neodvisnimi sistemi. Nekatere države so obdržale svoje zgodovinske in nacionalne tradicije in jih komunističnim režimom kljub političnim pritiskom v smeri poenotenja miselnosti in blokofske uniformnosti ni uspelo ali pa jih celo niso nameravali v celoti zatreti. Tako je, na primer, dobro dokumentirana privrženost poljske profesionalne vojske vlogi varuha nacionalnih interesov pod različnimi komunističnimi in nekomunističnimi režimi v vsaj zadnjih petih desetletjih (Wiatr, 1995). Izkazalo se je, da je nacionalna "podrast" v civilno-vojaških razmerjih dosti bolj trdna, kot pa so želeli in bili pripravljeni tolerirati sovjetsko vodstvo in najbolj ubogljive med njegovimi vzhodnoevropskimi varovankami.

Nacionalne tradicije in posebnosti so se ponovno pojavile, ko so pod združenim vplivom gospodarskih težav, fizične in moralne degeneracije, politične diskreditacije, privlačnosti zahodnega liberalizma, oživljanja religije in nacionalizma obrabljeni stari režimi začeli propadati. Po demokratičnem političnem prevratu so obnovljene oblike nacionalnih tradicij, vključno z vojaškimi, postale pomemben in močno viden element graditve novih sistemov civilno-vojaških razmerij po vsej regiji. Nekdanja sicer zgolj delna zadušitev tradicij in nedavni kolektivni spomin na dve svetovni vojni pa zagotavljata otipljivo stopnjo kontinuitete v miselnosti vojaških profesionalcev in odnosa javnosti do njih, kar je verjetno najbolj očitno v največji državi regije – Poljski.

Po razpadu močno avtoritarnega enopartijskega ali partijsko prevladujočega sistema sta se v regiji povečali tako raznovrstnost sistemov kot tudi neskladnost med normativnim okvirom in dejanskim delovanjem civilno-vojaških razmerij. Tako je čas poavtoritarnih ustav in prevladujoče prozahodne usmerjenosti ustvaril novo vrsto iluzije. Ustave in uradne izjave pogosto skrivajo suhoparno realnost – trdovratne avtoritarne navade med politiki na vrhu, pogosto apatičnost in nezainteresiranost volivcev, le delno preoblikovanje struktur moči (zlasti na poddržavni ravni), birokratsko lenobnost, šibkost parlamentov in neodvisnih množičnih občil, nerazvitost civilne družbe itd.

Demokratične revolucije so do zdaj v glavnem vodile le do ustavnih reform, spremenjenih pravil političnega tekmovanja za javne službe in do pluraliziranega socioekonomskega okolja, medtem ko so se globlje opore nacionalne politike, vrednote širše družbe, predsodki in navade izkazali za precej bolj odporne proti spremembam kot pa zakonski red. Tako številni gospodarski, psihološki in moralni problemi niso le ostali, ampak so se celo zaostriili – kot na primer razširje-

nost vidne revščine in stradanja med deprivilegiranimi sloji. Prav tako ne moremo vseh vzhodnoevropskih nacionalnih tradicij označiti za demokratične in civilokratične. Medtem ko so v obdobju pred letom 1989 režimi sistematično gojili podobo skladnosti z marksistično ortodoksnostjo, pa po letu 1992 lahko opazimo primerljivo optično iluzijo, tokrat v obliki regionalne liberalne "Gleichschaltung".

Postavtoritarne spremembe na področju civilno-vojaških razmerij blažijo različni pojavi, ki so v regiji obstajali že pred prevrati. Eden takšnih je tudi krepitev profesionalizacije v vojaških ustanovah. Navidezno "rdeče" oborožene sile so v razmerju do družbe v celoti postajale bolj in bolj vsedržavne ali vsenacionalne institucije, ki so se postopoma oddaljevale od vladajočih civilnih komunističnih oligarhij. Oba procesa potekata po vsej regiji, toda različno intenzivno v posamezni državi. Zdi se, da je navezanost vojske na vladajoče stranke obratno sorazmerna državnim notranji stabilnosti in zaznani trdnosti. Marksistično ideološko breme je tako postalo najtežje v treh vzhodnoevropskih državah, v katerih je posledično prišlo do regionalnih političnih pretresov – v Nemški demokratični republiki (NDR), v Češkoslovaški socialistični republiki (ČSSR) in v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji (SFRJ). Demokratizirajoča tranzicija v letih 1990–1991 je, da bi približala vojsko zahodnim sorodnim institucijam, torej krepila obe plati razvoja, povezanega z vojsko.

POGLAVITNI TRENDI TRANZICIJE, KI ZADEVAJO CIVILNO-VOJAŠKA RAZMERJA

Zbliževanje Vzhoda in Zahoda je ustrezalo tudi širitvi družbenih, gospodarskih, tehnoloških in drugih procesov, ki so potekali v industrializiranih državah in so presegli delitev, ki jo je povzročala "hladna vojna". Glavni sodobni trendi, ki zadevajo civilno-vojaška razmerja v zahodnih demokracijah, so zadevali Srednjo in Vzhodno Evropo že pred letom 1989, zlasti proti koncu delovanja sistemov s komunistično prevlado in v najbolj razvitih državah v regiji. Gre za premik k zaznavanju ogrožanja s subnacionalnimi in nevojaškimi viri (pogosto vključenimi v pojem "imperialističnega specialnega vojskovanja"), k zmanjševanju obsega oboroženih sil, vendar s povečanjem njihove poklicne sestavine k vse bolj kritičnim stališčem javnosti do vojske, k naraščanju notranjepolitičnih bojev glede razporeditve obrambnega proračuna, porast menedžerske in tehnične zahtevnosti vojaških poklicev, naraščanje števila civilnega osebja, zaposlenega v vsaj nekaterih oboroženih silah (tudi zaradi varčevanja), simbolično odpiranje vojaških profesij za ženske, de facto strpnejši odnos do alternativnih oblik družbenega in spolnega obnašanja (ugovorniki vesti, homoseksualci) itd. (Williams, Moskos: 1993).

Intenzivnost teh sprememb je bila v Vzhodni Evropi domnevno precej manjša kot pa v razvitejših zahodnih državah (ter geografsko neenakomerno porazdeljena). Vzporednost dveh skupin držav, še vedno politično in ideološko nasprotnih, je delovala zlasti po popuščanju in kasneje končanju "hladne vojne". Zmanjševanje količine strateškega jedrskega in najpomembnejšega konvencionalnega orož-

ja ter odstranitev številnih orožij za množično uničevanje z evropske celine sta temeljili na meddržavnih sporazumih med članicami Nata in Varšavskega sporazuma, sklenjenih v sedemdesetih in osemdesetih letih. Po propadu komunističnih avtoritarnih sistemov in razpustitvi Varšavskega sporazuma so postali nedvoumni in očitni tudi drugi vidiki zблиževanja; nekatere od premikov so vključili v uradne in javne vladne programe vojaških reform.

Tako lahko v regiji po letu 1991 najdemo posplošeno zmanjševanje obsega oboroženih sil, občutno zmanjšanje pa vse do dramatičnega zmanjšanja proračunskih virov in obsega proizvodnje v obrambne namene, radikalno novo ocenitev virov ogrožanja varnosti in obrambnih potreb, ustrezno revizijo uradnih obrambnih doktrin, spreminjanje podobe oboroženih sil, tako da postajajo lažje in gibljivejše, naraščanje civilne sestavine obrambnih ministrstev, krepitev nagnjenj do poklicnosti v vojski, dekriminalizacija ugovora vesti med naborniki, odstranitev nekaterih ovir pri zaposlovanju žensk itd. Na podlagi teh opažanj lahko ugotovimo, da imajo družbene in politične spremembe, ki zadevajo vojsko in njeno vlogo v srednje- in vzhodnoevropskih družbah, mnogo skupnega s spremembami na Zahodu. V obeh primerih spremembe odsevajo širše trende industrijskih družb v drugi polovici 20. stoletja.

REGIONALNE POSEBNOSTI TRANZICIJE

Seveda obstajajo tudi očitne razlike. Do demokratičnih preobratov v srednje- in vzhodnoevropskih državah je prišlo sredi globokih družbenih in političnih kriz, recesije in ostrih padcev gospodarske dejavnosti, še posebej v industrijski proizvodnji. Še več, prekinitev tokov dobrin in poslov po celotni regiji, spremenjena struktura gospodarstev, korenite spremembe v prednostih gospodarskih in političnih nalogah ter močni socialni pritiski so pripeljali večino vlad do ostrega zmanjševanja sredstev za obrambo tako v odstotkih (zelo zmanjšanega) BNP kot v celotnem proračunu. Nominalno je šlo za polovično zmanjšanje proračunov v državah, ki so ostale v starih mejah, in še močnejše zmanjšanje v novonastalih državah. Neprizanesljivost upadanja in odprava večine, če ne vseh denarnih privilegijev (prej so izhajali iz sistemov komunistične nomenklature), je dosti močnejše prizadela profesionalno vojsko v srednje- in vzhodnoevropskih državah kot pa njihove zahodne kolege. Plača in stanovanjske razmere mlajših častnikov in poklicnih podčastnikov so postale tako slabe in celo ponižujoče (na primer na Madžarskem), da so povzročile množično bežanje v več obetajoče in manj zahtevne civilne poklice. Pomanjkanje denarja je, na žalost, prizadelo močno potrebne in zelo zaželeno vojaške reforme, prenovno zaposlovanje in spreminjanje podobe oboroženih sil, pomladitev častniških zborov, zviševanje vojaških profesionalnih in tehničnih ravni, uvedbo računalnikov in najnovejših metod poveljevanja ter nadzora in tako dalje.

Naslednja pomembna razlika izhaja iz časovne dimenzije primerljivih izkušenj posttotalitarne in postavtoritarne politične tranzicije v relativno mladih demokra-

cijah med sedanjimi članicami Nata in Evropske unije, kot so Nemčija, Italija, Avstrija, Španija, Portugalska in Grčija. Še več, tranzicija v Srednji in Vzhodni Evropi se razvija v precej drugačnem mednarodnem okolju.

Nekaj vzporednic lahko potegnemo med razmerjem vojske in avtoritarnimi/diktatorskimi režimi v sredozemskih članicah Evropske unije ter na drugi strani na Poljskem in v nekaterih državah na Balkanu. Pričakujemo lahko, da bo liberalna preobrazba v postkomunističnih balkanskih državah krepila civilni nadzor nad oboroženimi silami in demokratično odgovornost teh sil, tako kot se je to zgodilo v sredozemskih članicah Evropske unije. Kljub temu pa ne smemo povsem prezreti nasprotnosti – latinskoameriški klobčič in samopodoba vojske kot edinega varuha nacionalnih interesov in razsodnika v sporih med civilnimi politiki. Obstajajo namreč številni znaki, ki kažejo možnost takšnega zapleta.

Na splošno ima postavtoritarna tranzicija v nekdanji Vzhodni Evropi številne podobne poteze kot v relativno mladih zahodnoevropskih demokracijah – korenite spremembe zakonov, presekane vezi med oboroženimi silami in nekdanjimi avtoritarnimi/totalitarnimi režimi, notranja reorganizacija, revizija uradnih vojaških tradicij in učnih načrtov vojaških šol, korenite kadrovske spremembe, zlasti med častniki na vrhu in med politično najbolj izpostavljenimi deli oboroženih sil itd. Do propada totalitarnih in avtoritarnih sistemov v Vzhodni Evropi je prišlo na splošno v mirnem času in mu niso sledili oziroma ga nista povzročila vojaški odpor in večja meddržavna vojna z množično izgubo življenj, množičnim uničevanjem, izgubo državnega ozemlja in ponižujočo tujo zasedbo kot posledico itd. Nekdanje kriminalno delovanje in povezanost z režimom nista nikjer tako močno pritiskala na vojsko in tako odločno zahtevala "čisto, neoporečno preteklost" kot v Nemčiji, nekoliko manj pa v Italiji in Avstriji. (Edina nedavna možna primerjava v regiji so vojskujoče se strani na Balkanu v letih 1991–1995, še zlasti "Jugoslovanska armada" in srbske sile v Bosni.)

Dejansko je najbolj dramatično spreminjanje civilno-vojaških razmerij v nekdanji vzhodnoevropski regiji po letu 1989 potekalo v članici Varšavskega sporazuma, imenovani Nemška demokratična republika (NDR). Njene relativno velike oborožene sile so razpustili, odpustili in/ali upokojili skoraj celoten višji častniški zbor, medtem ko se je nekdanji civilni režim v celoti zrušil. Tako sta izginili obe strani civilno-vojaških razmerij v NDR, zamenjalo pa ju je proti vzhodu usmerjeno širjenje zahodnonemškega sistema. Drugod na območju nekdanje Vzhodne Evrope so se spremembe dogajale na manj brezobziren in radikalen način. Odpusti in upokojitve med generalskimi in višjimi častniškimi čini so bile najbolj množične in povsem politično motivirane v Češki. Na Poljskem in Madžarskem je politični preobrat neposredno vplival le na politično kompromitirane generale in višje častnike, na nižjih ravneh pa so bili njegovi učinki dosti manj razdiralni in povezani s potrebno pomladitvijo. Takšna oblika kadrovske menjave je okrepi la lojalnost vojske civilnemu državnemu vodstvu.

Do razdejanja celotnih oboroženih sil je prišlo le v dveh drugih primerih, in to kot posredna posledica regionalnega prevrata in postavtoritarne tranzicije. Gre za dve večnacionalni "socialistični federaciji" – ČSSR/ČSFR (Češkoslovaška federativna republika) in SFRJ. Nekdanja zvezna armada se je mirno razdelila (ČSSR/

ČSFR) ali pa še zdaleč manj mirno razpadla v več armad (SFRJ). Pokazalo se je, da sta imela dva nekdanja večnacionalna politično-vojaška sistema v bistvu znatno stopnjo organizacijske, vrednostne in simbolične kontinuitete v jedru države (v Češki in Srbiji). V vseh že prej obstoječih enotnih državah kontinuiteta oboroženih sil ni bila nikoli vprašljiva. Zato so lahko bile postavtoritarne spremembe v vojski in v civilno-vojaških razmerjih bolj postopne in razvojne.

Profesionalne vojske v Vzhodni Evropi so se z le nekaj izjemami sprijaznile z liberalnimi preobratni in so pokazale sposobnost in pripravljenost, da se prilagodijo novemu političnemu redu. To je bilo res celo v zgodovinsko najbolj intervencionistični profesionalni armadi v celotni regiji – Poljski. Delno jo lahko primerjamo s portugalsko vojsko, ki ima tudi dolgo intervencionistično tradicijo. Poljski generali in visoki častniki so leta 1988 prevzeli pobudo za razpravo o odpravi avtoritarnega sistema, ki so mu nato po pomoti dominirali. Skladno s tem je vojaški vrh dejavno podprl tranzicijo, zagotovil začasno vojaško skrbništvo na čelu s predsednikom/generalom in na miren način predal državno oblast civilnim uradnikom, izvoljenimi med nekdanjimi gorečimi nasprotniki vojske. Na ta način je poljska vojska izkazala visoko mero lojalnosti demokratičnim institucijam in civilni oblasti.

VIRI NAPETOSTI V POSTAVTORITARNIH CIVILNO-VOJAŠKIH RAZMERJIH

Pričakovati je bilo, da bodo nekomunistične vlade, ki so nadomestile komunistične vladarje, odločno dosegle korenito demokratizacijo in visoko stopnjo skladnosti v civilno-vojaških razmerjih v Srednji in Vzhodni Evropi, kar pa se ni zgodilo niti v najboljšem primeru. Med razlogi za trenja in celo globok občutek nelagodja lahko omenimo nezadovoljstvo profesionalnih vojakov in vse večje malodušje. Geopolitične spremembe so privedle do razširjenih javnih dvomov glede smiselnosti obstoja in prihodnjih nalog oboroženih sil. Poskusi čistk ali čistke med častniki niso privedle le do nezadovoljstva in očitkov krivičnosti, ampak tudi do občutka globoke profesionalne negotovosti. Močno zmanjšani obrambni odhodki so povečali občutek vojakov, da jih civilni politiki zanemarjajo, pogosto prezrejo in jih ne spoštujejo. Pomanjkanje sredstev za posodobitev, pridobitev sodobne tehnologije in celo za primerno vzdrževanje obstoječih starajočih se oborožitvenih sistemov spodkopava vojaško profesionalno usmerjenost. Nizke plače in pogosto že kar kritične življenjske razmere so zelo slabo vplivale na moralo številnih častnikov in podčastnikov. Gospodarski in družbeni problemi prehoda iz "realnega socializma" so torej privedli do nastanka plodnih tal za rast razočaranja med častniki in neskladij v civilno-vojaških razmerjih.

Vojaški profesionalci so pogosto prihajali v nezavidljiv in kočljiv položaj zaradi zmedenosti, nestrokovnosti in zlorab, ki so jih počeli civilni politiki na visokih položajih, pomanjkanja nacionalnega soglasja glede pomembnih zadev, prepri med civilnimi uradniki na samem vrhu države ter nejasnih odločitev, ki jih spre-

jemajo. Čudaško predsednikovanje Lecha Walense na Poljskem (1990–1996), vrsteči se odstopi in odstavitve obrambnih ministrstev ter celotnih vlad samo ponazarjajo dejstvo, da večina problemov na področju civilno-vojaških razmerij v Srednji in Vzhodni Evropi izhaja iz šibkosti civilne strani.

Vidna trenja med predsednikom države in predsednikom vlade pa so izbruhnili tudi drugje. Na Slovaškem in v Sloveniji so občasno dosegala stopnjo nestrpnosti in skoraj sovraštva. Vendar do težav ne prihaja le zaradi osebnosti na vrhu, ampak jih gre pripisati tudi razprtijam in nestanovitnosti v vladajočih večstrankarskih koalicijah. Homogenizacija nove parlamentarne večine na Poljskem v letih 1995–1997 je pripeljala do stabilnejših in produktivnejših civilno-vojaških odnosov ter nedvomno okrepila civilni nadzor nad poljskimi oboroženimi silami.

Kljub odpravi nekdanje komunistične prevlade znotraj oboroženih sil in prepovedi odkritega vmešavanja vojske v politiko v celotni regiji pa so se pojavili novi ali staro-novi načini političnega poseganja v oborožene sile. Pojavljajo se v obliki strankarske protekcije pri napredovanjih, napol prikrite rekrutacije simpatizerjev in podpornikov stranke, ki ji pripada obrambni minister, parapolitičnih dejavnosti katoliških vojaških duhovnikov (na Poljskem), vojaških političnih klubov (na Slovaškem) itd. V več balkanskih državah se je pojavilo simbiotično razmerje med oboroženimi silami in vladajočo stranko (ki jo vodi predsednik republike). Politično prodiranje v vojsko preko predsednikove stranke, njena odkrita politizacija ter povečana vloga paravojaških policijskih sil in vojaških enot, ki so neposredno podrejene predsedniku ipd., so pojavi podobni bivšemu komunističnemu sistemu in celo nekaterim neevropskim avtoritarnim režimom. Nadaljevanje teh pojavov lahko spodkoplje uradne doktrine vojaškega nevmešavanja in nepristranskost v tekmovanju med političnimi strankami. Napredovanje funkcionarjev vladajoče stranke do generalskih činov brez primerne usposabljanja in izkušenj pa lahko postane pogubno za vojaški profesionalizem.

VOJSKA IN JAVNOST

Nekaj problemov povzroča tudi obnašanje občil in javnosti do vojske. Oborožene sile praviloma med prebivalstvom še nadalje uživajo visoko do zelo visoko stopnjo spoštovanja. Na Poljskem so zasedle prvo mesto med vsemi javnimi institucijami (s stopnjo strinjanja med 72 in 80 odstotki in nestrinjanja od 8 do 10 odstotkov v letih 1992–1994). Oborožene sile so torej prehitale celo eno nekoč na Poljskem najbolj priljubljenih institucij – rimskokatoliško cerkev (stopnja strinjanja med 41 in 54 odstotkov, nestrinjanja pa med 36 in 54 odstotkov v istem obdobju) (Wiatr, 1997: 77–85). Druge civilne institucije, vključno s predsednikom, vlado in parlamentom, dosegajo dosti nižje rezultate. Celo češka in madžarska vojska uživata v svojih državah več zaupanja kot pa vodeče civilne institucije. Očitno je, da niso tako zelo trpele zaradi nekdanje tesne navezanosti na komunistični režim. Razdelitev javne podpore češki vojski je prešla od levih k liberalno konzervativnim volivcem. Prehod kaže trenutno splošno razdelitev političnih pred-

nosti med češkimi volivci, ki postaja podobna razdelitvi v Zahodni Evropi.

Na žalost pa obstaja tudi negativna plat zadeve – zmanjševanje pripravljenosti mladih, da bi vstopili v vrste profesionalnih vojakov (kar povečuje težave kakovostne rekrutacije), nezainteresiranost javnosti, dvomi o smiselnosti obstoja vojske (na Češkem), aktivno nasprotovanje in antimilitarizem (ne le na Češkem in Madžarskem, ampak celo v Albaniji). V nekaterih državah v regiji ideja civilnega in parlamentarnega nadzora nad vojsko še vedno ni prodrla v množično politično kulturo. Tako je, na primer, medijsko pokritje obrambnih zadev na Češkem pogosto neustvarjalno, senzacionalistično, iščoč škandale in je večkrat žaljivo do vojaških profesij (Vlachova, Sarvaš: 1997).

Prav tako pa se morajo vojaki srednje- in vzhodnoevropskih držav navaditi na javni kritikizem. Dejstvo je, da bo zelo težko doseči popolno vključitev vojaških profesionalcev v demokratično družbo ali pa vzpostaviti in ohraniti zdrava civilno-vojaška razmerja v negativističnem medijskem okolju, ki spodkopava javno spoštovanje oboroženih sil.

PROBLEMI NOVIH SISTEMOV CIVILNO-VOJAŠKIH RAZMERIC

Na strani civilnih institucij v državah Srednje in Vzhodne Evrope lahko najdemo še druge probleme z nič manjšimi posledicami, kot so zgoraj omenjene. V nekaterih od teh držav namreč ni jasnih ustavnih določil glede delitve pristojnosti med predsednikom (in vrhovnim poveljnikom), vlado, ministrskim predsednikom in obrambnim ministrom. Več jasnosti je potrebno tudi glede napredovanj v generalske čine, imenovanja vojaškega vrha, uporabo sil za hitro posredovanje in glede možne razglasitve vojne. Obstoji nevarnost, da brez jasnih in uporabnih pravil nastaneta zelo škodljiva zmeda in notranja blokada (Simon, 1995: 154-157). Celo kadar obstajajo splošna ustavna merila, pogosto ni ustreznega zakonskega urejanja in izvršilnega reda. Omenjene pomanjkljivosti postanejo opazne pri delovanju (ali neobstoju) sveta za nacionalno varnost. Na splošno tako na izvršilni kot na zakonodajni strani primanjkuje specializiranega znanja in usposobljenosti civilistov v obrambnih zadevah. Isto lahko rečemo tudi za politične stranke in množična občila. Ustavna norma civilnega (posebej parlamentarnega) nadzora nad oboroženimi silami se je zaradi tega dejansko znižala na izvajanje nadzora nad proračunom in zgolj formalno splošno nadzorstvo. Do tega problema prihaja tudi v najuglednejših obrambnih ministrstvih.²

Potreba po širokem političnem konsenzu, ki bi temeljil na znanju in seznanjenosti z dejanskimi varnostnimi potrebami države ter legitimnosti misij oboroženih sil (med katerimi so pomembne tudi nevojaške) obstaja tudi na politični ravni. Nezainteresiranost in celo prepuščanje armade sami sebi ne zadostujeta. Konsenz bi se moral izraziti v dobro usklajeni obrambni in zunanji politiki, tudi

² O nekaterih podobnih in drugih problemih tranzicije je govor v Thomas S. Szayna, F. Stephen Larrabee *East European Military Reform after the Cold War. Implications for the United States*, RAND, Santa Monica 1995, str. 23–26.

kadar ministra obeh ministrstev pripadata različnim strankam v heterogeni koalicijski vladi. Takšen konsenz bi zagotovil stanovitnost mednarodne varnostne politike vsake države, ki je izredno pomembna pri odnosih z regionalnimi varnostnimi organizacijami, kot sta Nato in Zahodnoevropska unija (ZEU). Če bi se pojavilo odrekanje nacionalni suverenosti na zelo občutljivem obrambnem področju, bi lahko prišlo do problemov, če bi politične stranke skušale izrabiti nacionalizem med prebivalstvom.

Naslednja vrsta vprašanj, o katerih lahko razpravljamo, zadeva popolno vključitev profesionalnih vojakov v civilno družbo, predpise, ki urejajo človekove pravice in politično vključevanje zaposlenih v vojski, nediskriminacijo narodnih manjšin v oboroženih silah, profesionalna združenja in kolektivno predstavljanje. Potrebno je preseči znatno družbeno izolacijo in odtujenost vojakov, še posebej na Češkem in Madžarskem. Protislovja med demokratičnim civilnim okoljem in avtoritarno urejeno vojaško organizacijo se lahko zmanjšajo ter postanejo obvladljiva, vendar se ne morejo v celoti razrešiti ali odpraviti. Nekatere omenjene spremembe v regiji potencialno ali dejansko blažijo napetosti med vojaško in civilno sfero. Ti premiki vključujejo civilianizacijo obrambnih ministrstev, odpravo najočitnejših vrst politične diskriminacije in kršenja človekovih pravic v oboroženih silah, humanizacijo vojaške službe, dvig profesionalnosti, pospeševanje participatornega menedžerskega stila, širjenje civilnega nadzora nad varovanjem človekovih pravic v vojski, posebej še pri vpoklicanih vojakihtd.

Zelo občutljivo je vprašanje pravil vojaškega nevmešavanja v tekmovanje političnih strank za pridobitev politične moči. Večina srednje- in vzhodnoevropskih držav je sprejela preproste prepovedi članstva profesionalnih pripadnikov vojske v političnih strankah, vendar ni jasnih pravil glede drugih oblik političnega vedenja ali pa je področje zelo različno urejeno. Tako vojaški profesionalci v nekaterih državah lahko nastopajo na volitvah kot kandidati političnih strank in postanejo izvoljeni uradniki, v nekaterih drugih državah pa tega ne morejo, dokler ne izstopijo iz vojske. Nadalje je zelo različna praksa imenovanja upokojenih vojaških profesionalcev na mesta obrambnih ministrov. Glede tega obstajajo podobnosti med Poljsko, Madžarsko, Slovaško in Romunijo ter na drugi strani Italijo. V nekaterih državah Srednje in Vzhodne Evrope je tem imenovanjem sledilo ponovno aktiviranje že upokojenih generalov in polkovnikov, ki so zasedli ključne podministrske položaje v obrambnih ministrstvih. Ta trend lahko imenujemo remilitarizacija.³ V nekaterih državah Vzhodne in Srednje Evrope so vojaške oblasti sprejele profesionalna sindikalna združenja zaposlenih v vojski kot legitimna kolektivna predstavništva vseh častnikov, podčastnikov in vojakov, v drugih državah pa jih niso priznale ali pa so celo prepovedana.

Gledano s praktičnega vidika bi lahko bile poučne nekatere rešitve, ki so jih sprejeli v zahodnih državah. Med temi so povsem pociviljene univerze nemške zvezne vojske (Bundeswehra), ki dolgoročno temeljijo na čim večji vključenosti vojaških profesionalcev v civilno družbo in vzgoji v duhu liberalnih demokratičnih norm. Strogo prepoved strankarskih dejavnosti znotraj vojaških ustanov

³ Madžarski primer je temeljito obdelan v Rudolf Joo: *The Democratic Control of Armed Forces*, WEU Institute for Security Studies (Chaillot paper 23), Paris 1996.

blaži zelo zanimiv sistem "notranjega vodenja" (Innere Führung), ki nemškimi profesionalnim pripadnikom vojske omogoča uživanje širokih političnih pravic. Načelo "državljan v uniformi", kot ga razlagajo v Zvezni republiki Nemčiji, več kot tisoč profesionalnim častnikom in podčastnikom dovoljuje aktivno delovanje kot izvoljenih poslancev in županov na občinskih, mestnih in deželnih ravneh. Tudi nedavne spremembe v italijanski volilni zakonodaji so pravno omogočile dejavnejšo vlogo vojaških profesionalcev kot izvoljenih županov v številnih manjših mestih. Urejanje zadev kolektivnega predstavnštva in profesionalnih zadev v Nemčiji in Italiji pa tudi nemška institucija posebnega civilnega varuha človekovih pravic za oborožene sile prav gotovo tudi zaslužita pozornost Srednje- in Vzhodnoevropejcev.

Izkušnje nekdanjih postavtoritarnih tranzicij držav, ki so danes med članicami Nata, kažejo, da stiki med vojsko in politiko v zahodni zvezi prispevajo h krepitvi in stabiliziranju liberalnih demokratičnih norm in institucij tudi na področju civilno-vojaških razmerij. Pričakujemo lahko, da bo do podobnih primerov demokratične stabilizacije in liberalne inkulturacije med civilnimi in vojaškimi elitami prišlo tudi v Srednji in Vzhodni Evropi. Prispevek k takšnemu razvoju je tudi eden od postavljenih ciljev Nata glede odnosov z državami v regiji, posebno še v okviru Partnerstva za mir. Enake, podobne ali skladne cilje ter temu ustrezno vrednote podpirata tudi Zahodnoevropska unija (ZEU) in Organizacija za sodelovanje in varnost v Evropi (OVSE).

Po drugi strani pa nam negativna grška izkušnja iz šestdesetih in sedemdesetih let govori, da se v razmerah družbene in politične krize, razdeljenih civilnih elit in šibkih parlamentarnih institucij morda ne bo mogoče upreti vračanju pretorijanstva. Možno je dodati, da tudi nekatere nedavne zahodne primere – skrivanje relevantnih podatkov ali celo zavajanje parlamenta in njegovih teles, prikrojavanje informacij o obrambi v javnih zadevah, kršitve relevantnih zakonov in predpisov o izvozu orožja, pritiski ekonomskih interesnih skupin na vojaško preskrbovalno politiko, sprejemanje provizij ali plačil ali daril od pogodbenih partnerjev na obrambnem področju s strani častnikov, civilnoobrambnih uradnikov in politične stranke, ki ji pripada obrambni minister, osebna ali skupinska protekcija pri vojaškem napredovanju itd. – ne bi mogli priporočiti za Srednjo in Vzhodno Evropo.

Na splošnejši ravni bi se Srednje- in Vzhodnoevropejci iz zahodnih izkušenj lahko naučili, da je povezava med demokratičnimi civilnimi institucijami in obožženimi silami vedno bila in bo ostala vir napetosti in nasprotujočih si interesov.⁴ Spremljanje zrelih demokracij kaže, da potreba po institucionalni prenovi običajno sledi in ne predstoji socialnemu, kulturnemu in političnemu razvoju v družbi kot celoti. Zato demokratične preobrazbe civilno-vojaških razmerij v Srednji in Vzhodni Evropi ne bi smeli jemati kot nekaj za vedno doseženega in zavarovanega. Ta zgodovinski dosežek je potreben stalne pozornosti, obnavljanja in prilagajanja.

⁴ Analiza problemov zrelih zahodnih demokracij v National Security and Democracy: A Symposium, Armed Forces and Society, Vol. 20, No. 3, 1994.

Politična liberalizacija, premiki k tržnemu gospodarstvu, odpiranje državnih meja in popuščanje policijskega nadzora so ustvarili številne nove možnosti za korupcijo in zlorabo javnih služb. To velja tudi za obrambna ministrstva in vojaške organizacije držav Srednje in Vzhodne Evrope. Vsaj v nekaterih državah sta uvajanje tekmovalne večpartijske politike in civilianizacija obrambnih ministrstev negativno učinkovala na vojaški profesionalizem in poklicno napredovanje, utemeljeno na individualnih zaslugah, pristojnosti in usposobljenosti. Na splošno pozitiven liberalen preobrat je tako v številnih pogledih imel tudi slabe učinke in posledice za civilno-vojaška razmerja.

SKLEP

Liberalna tranzicija v srednje- in vzhodnoevropski regiji bo morala preiti težko pot, na kateri jo bodo spremljale napetosti, konflikti in občasno razni zadržki. Nevidna črta, ki razdvaja Evropo na dve polovici, bo morda zaradi številnih razlogov in težav, še precej časa ostala stvarnost. Različni družbeni sistemi, politične tradicije kot tudi navade in nagnjenja elit bodo zagotavljali razhajanja celo v civilno-vojaških razmerjih. Verjetno je, da bodo delno nasprotujoči si trendi pri spreminjanju družbenih vrednot skupaj s še vedno znatnimi gospodarskimi in tehnološkimi razmiki prispevali k ohranjanju posebnosti Srednje in Vzhodne Evrope. Nato se je že naučil, kako ravnati v pestrosti političnih kultur in stilov držav članic, povečani zlasti po zadnjih volitvah v Turčiji. Vključitev nekaterih držav Srednje in Vzhodne Evrope v Nato bi na neki način samo poudarila obstoječ politični, kulturni in organizacijski pluralizem znotraj zveze.

V civilno-vojaških razmerjih držav Srednje in Vzhodne Evrope obstajajo seveda očitne nepopolnosti in pomanjkljivosti. Ne da bi jih podcenjeval (prav tako tudi ne njihovih prizadevanj za zmanjševanje in odpravljanje problemov), lahko ugotovim, da nobene od najpogosteje omenjenih držav, ki so resne kandidatke za članstvo v Natu, ne bi smeli diskvalificirati le zaradi civilno-vojaških odnosov. V vseh teh državah se je namreč močno okrepilo ali pa je zagotovljeno načelo civilne vladavine (tudi na Poljskem – tokrat jasno demokratične narave). V večini držav v regiji je tudi v praksi napredoval razvoj tržnih gospodarstev in demokratičnih institucij.

Opazovani odkloni od idealnega tipa zahodnih liberalnih civilno-vojaških razmerij so v regiji celo manjši, kot pa smo jih v preteklosti lahko našli pri balkanskih in iberijskih članicah Nata in pri de facto z zvezo povezanih državah. Ti odkloni so vključevali tudi odkrito vojaške vladavine in čiste diktature različne ideološke obravanosti, nepriznavanje in celo zatiranja narodnostnih manjšin, resne kršitve človekovih pravic itd. V zadnjem času Nato tolerira zgolj simbolično civilno nadvlado nad oboroženimi silami v vsaj eni državi članici. Zaželeni standardi demokratičnih civilno-vojaških razmerij pa naj bi bili enaki za vse sedanje članice ter za kandidatke za članstvo. To je bistveno za ohranjanje trdnosti Severnoatlantske zveze.

Literatura:

- Bebler, Anton (1989): Die "zivil-militarischen Beziehungen" in Europäischen sozialistischen Ländern. Österreichische Militär Zeitschrift, Vienna, no. 6, pp. 497-506.
- Dunay, Pal (1995): A Lasting Peace in Central Europe (Chaillot Paper 20). WEU Institute for Security Studies, Paris.
- Joo, Rudolf (1996): The Democratic Control of Armed Forces. WEU Institute for Security Studies (Chaillot paper 23), Paris.
- National Security and Democracy (1994): A Symposium. Armed Forces and Society, vol. 20, No. 3.
- Simon, Jeffrey (1995): Central European Civil-Military Relations and NATO Expansion. National Defense University (Mc Nair Paper 31), Washington.
- Study on NATO Enlargement. NATO, Brussels, September 1995.
- Szayna, Thomas S., F. Stephen Larrabee (1995): East European Military Reform after the Cold War. Implications for the United States, RAND, Santa Monica, str. 23-26.
- Vlachova, Maria, Štefan Sarvaš: From the totalitarian to the post-totalitarian military. V: Anton Bebler (ur): Civil-Military Relations in Post-Comunist States: Central and Eastern Europe in Transition; Praeger, Westport, Connecticut, London, str. 77-85, str. 93-100.
- Wiatr, Jerzy J. (1995): The political role of the military in a new democracy: Poland., V: C. P. Danopoulos, C. Watson (eds.): Political Role of the Military: An International Handbook. Greenwood Publishing Group, Westport.
- Wiatr, Jerzy J. (1997): Military, politics and society in Poland during democratic transition. V: Anton Bebler (ur.): Civil-Military Relations in Post-Comunist States: Central and Eastern Europe in Transition; Praeger, Westport, Connecticut, London, str. 77-85.
- Williams, John Allen, Charles Moskos (1993): Civil-Military Relations after the Cold War, paper delivered at the 1993 Annual Meeting of the American Political Science Association, the Washington Hilton.

IV.

MAJA GARB

**RAZMERJE MED VOJSKO IN OBLASTJO
V VZHODNI EVROPI
(socialistično obdobje)**

UVOD

Proces demokratizacije nekdanjih socialističnih držav v Evropi konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let je postal zelo pomembna in poudarjena tema številnih političnih, pa tudi drugih razprav. Demokratizacija ali uvajanje zahodnih gospodarskih, političnih in vrednostnih meril v življenje nekdanjih vzhodnoevropskih družb počasi postaja stvarnost. Za zdaj sicer bolj na papirju – kot pravne norme na vseh družbenih področjih, upamo pa lahko, da bo postopoma prodrla tudi v miselnost ljudi samih, kajti le na ta način bo dejansko uresničena.

Proučevanja posledic demokratičnega prehoda v državah na območju, ki smo ga nekdanj (tudi) v političnem smislu imenovali Vzhodna Evropa, se je treba lotiti tudi z vidika civilno-vojaških razmerij.¹ Socialistične države so razmerje med vojsko in politiko urejale na način, ki se je razlikoval tako od v zahodnih demokracijah uveljavljenih načinov kot od tistih, ki veljajo za t. i. nove nacije.² Proces demokratizacije teh držav pa je sprožil spremembe tudi na področju civilno-vojaških razmerij. Države na prehodu (ali tranzicijske države) so prevzele splošni zahodnoevropski model razvoja in so po tem vzoru začele oblikovati razmerje med politiko in vojsko. Vendar imajo zaradi zakoreninjenih starih načel, neenakih izhodiščnih položajev in večkrat nepravilnega pristopa pri uveljavljanju novih načel te države pri demokratizaciji civilno-vojaških razmerij mnogo težav. Kljub propadu socialističnih sistemov v Evropi zaradi problemov pri uveljavljanju demokratičnega načina urejanja civilno-vojaških razmerij značilnosti starih razmerij še ne morejo biti pozabljene, saj so kar nekakšno merilo, kakšna ta razmerja v demokratičnih državah ne smejo biti (kljub temu da so bile te države v glavnem civilokracije, da se je izvajala posebna oblika civilnega nadzora nad vojsko – partijski oziroma celo partokratski nadzor itd.). Prav tako se pri oblikovanju civilno-vojaških razmerij po vzoru zahodnih demokratičnih držav močno izražajo nekatere posebnosti, ki pa izhajajo iz razlik v nekdanji urejenosti področja. Dejstvo je, da je tudi demokratizacija na področju odnosov med civilno oblastjo in vojsko pomembno merilo za mednarodno presojanje napredka v procesu demokratizacije nekdanjih socialističnih držav in ima med drugim mesto med pričakovanji, ki so jih države članice Nata postavile kot kriterije približevanja tej mednarodni varnostni organizaciji (v Študiji o širjenju Nata), podobne pogoje pa so postavile tudi druge mednarodne integracije.

¹ Kljub temu, da uporabljam pojem civilno-vojaška razmerja, v prispevku obravnavam predvsem tisti del teh razmerij, ki se nanašajo na razmerje med vojsko in (politično) oblastjo.

² Izraz *nove nacije* se nanaša na nove, dekolonizirane oz. osamosvojene države v južni in jugozahodni Aziji, na Srednjem vzhodu in v severni Afriki ter v sub-saharski Afriki (pojem uporablja Janowitz, 1967).

Študije civilno-vojaških razmerij v "komunističnopartijskih" sistemih so se oblikovale kot posebna kategorija na področju proučevanja civilno-vojaških razmerij nasploh.³ Med najbolj odmevnimi so bile trije modeli zahodnih avtorjev (Kolkowicz, Odom, Colton) o civilno-vojaških razmerjih v Sovjetski zvezi, zanimivo pa je, da so si med seboj precej različni ali celo nasprotni.

Za proučevanje civilno-vojaških razmerij novih evropskih demokracij je zaradi različnih vplivov, ki jih nanje še vedno ima, ureditev teh razmerij v nekdanjem enopartijskem sistemu zelo pomembna (npr. leva politična usmerjenost starejše generacije častnikov v oboroženih silah držav na prehodu in imenovanje še aktivnih ali že upokojenih častnikov na mesta obrambnih ministrov v nekaterih od držav sta lahko dokaz, da se še vedno ohranjajo vezi, ki so obstajale med vojaki in politiki v enopartijskih sistemih). Zato bom v tem sestavku na kratko predstavila civilno-vojaška razmerja socialističnih sistemov v Evropi – najprej v razmerah nastajanja teh sistemov, nato skozi omenjene teorije zahodnih avtorjev, na koncu pa bom povzela splošne glavne značilnosti in nekatere posebnosti civilno-vojaških razmerij, zlasti še odnosov med vojsko in civilno oblastjo, v socialističnih sistemih v Evropi.

NADZOR NAD OBOROŽENIMI SILAMI V RAZMERAH TEMELJNIH DRUŽBENIH SPREMEMB

V šestdesetih letih so strokovnjaki s področja civilno-vojaških razmerij proučevali problem nadzora nad oboroženimi silami v razmerah temeljnih političnih sprememb, ki so nastale z revolucijami ali z dekolonizacijo (nastanek t. i. novih nacij). Jacques van Doorn (1969) povzame ugotovitve o temeljnih (možnih) trendih v civilno-vojaških razmerjih po političnih spremembah:

1. Ustanovitev nove vojske.

Novoustanovljene vojske so običajno mešanica različnih vojaških skupin – redne vojske, gverilskih enot, milice in najemniške vojske, oboroženih strankarskih enot ali militantnih religioznih gibanj. Posledica takšne sestave je težavna vključitev (organizacijsko in normativno zlitje) teh skupin v nacionalno vojsko.

2. Čistke v "starih" oboroženih silah.

Nov režim mora pogosto začeti s starim vojaškim kadrom, toda samospoštovanje in včasih samozaščita novega sistema običajno privedeta do čistk v starem častniškem zboru, ki pa vendarle nujno ne zagotavljajo političnega nadzora nad vojsko.

³ Najbolj splošne kategorizacije civilno-vojaških razmerij namreč ločijo med tremi sistemskimi tipi: (1) tisti sistemi, v katerih vojsko nadzira ustavno določena institucija, (2) "komunističnopartijski" sistemi, kjer vojsko nadzira hegemonistična partija in (3) sistemi pod vojaško prevlado (Barany, 1991:76-77).

3. Erozija političnega nadzora.

Po začetnem obdobju prevlade novega političnega sistema oziroma strogega političnega nadzora se v drugem obdobju znotraj vojske običajno pojavijo profesionalni dejavniki; pri rekrutiranju častnikov postane odločilen dejavnik raven izobrazbe v nasprotju s prejšnjo politično privrženostjo.

4. Pojav vojaške intervencije.

Novi politični eliti včasih ne uspe vzpostaviti ustreznega političnega nadzora nad oboroženimi silami, ki nato same prevzamejo oblast. Vendar pa se to tudi pri novih nacijah, kjer so vojaške intervencije sicer pogoste (glej Janowitz 1967, Welch 1987, Finer 1988), le redko zgodi takoj po razglasitvi neodvisnosti.

Študija Doorna in drugih (Abrahamsson, Wiatr, Graczyk, Cvrček, Zhilin, Zolberg, Dudley itd.) se nanaša na nove nacije in totalitarne, zlasti komunistične sisteme. Vendar pa njihove ugotovitve lahko dobijo splošnejši pomen, če bi se potrdile tudi v primeru demokratizacije nekdanjih evropskih socialističnih držav, torej ravno tistih, ki so bile v raziskavi predmet raziskovanja. Ugotoviti je namreč mogoče, da tudi sedaj potekajo izredno globoke družbene spremembe, le da je proces počasnejši.⁴

ZAHODNI PRISTOPI K PROUČEVANJU CIVILNO-VOJAŠKIH RAZMERIJ V VZHODNI EVROPI

Civilno-vojaška razmerja v vzhodnoevropskih državah so se znotraj držav samih le redko proučevala, to pa je verjetno le še povečalo zanimanje zahodnih vojaških sociologov in politologov, da sami čim bolj objektivno konceptualizirajo civilno-vojaška razmerja v socialističnih/komunističnih sistemih. Veliko pozornosti so vzbudili predvsem avtorji, ki so se ukvarjali s civilno-vojaškimi razmerji v Sovjetski zvezi, zlasti zaradi nasprotujočih si ugotovitev, po kakšnem modelu so ta razmerja oblikovana. Zasledimo lahko vsaj tri takšne zahodne pristope k proučevanju oziroma modele civilno-vojaških razmerij v Sovjetski zvezi (Herspring, 1978: 1-5 in Barany, 1991: 82-87): model interesnih skupin oziroma institucionalno-konfliktni model (Kolkowicz), model institucionalne skladnosti (Odom) in participativni model (Colton).

Institucionalno-konfliktni model ali model interesnih skupin

Roman Kolkowicz je opravil pionirsko delo pri proučevanju civilno-vojaških razmerij v Sovjetski zvezi, čeprav je njegov konfliktni model doživel precej kritik. Kolkowicz v svoji analizi izhaja iz dejstva, da je pomembna značilnost komunistične države med drugim tudi neusmiljeno podrejanje interesov in ciljev vseh družbenih institucij interesom in ciljem komunistične partije. Tako je za vladajo-

⁴ Herspring (1994) za opis sprememb konec osemdesetih let v državah Srednje in Vzhodne Evrope privzame pojem "refolution" (ang.) ali "refolucija", ki združuje elemente revolucije in reform.

čo partijsko elito idealna vojska povsem v sistem, ki mu dominira partija, integrirana vojska, kar pa je v nasprotju s stalnim naprežanjem vojske, da bi se osvobodila svoje podrejene vloge in nadzora ter vsiljevanja partije na vojaško notranje-profesionalno področje. Avtor obe instituciji – vojsko in komunistično partijo – obravnava predvsem z vidika nasprotij med njima, čeprav pa ne zanika, da imata tudi številne skladne cilje in skupne interese. Odnose med oblastjo in vojsko v Sovjetski zvezi kljub slednjemu ocenjuje kot napete in od časa do časa celo sovražne.

Kolkowicz ugotavlja, da je do velikih sprememb v odnosih med komunistično partijo in vojsko prišlo po drugi svetovni vojni, ko je postala politika zelo odvisna od vojaške moči, še zlasti pa po Stalinovi smrti (Stalin je vojski zagotovil nekatere privilegije, ki pa so bili predvsem namenjeni ohranjanju lojalnosti vojske). Nekdaj partiji strogo podrejena vojska je postajala vedno bolj samozavestna in se je manj podrejela. Z idejo strogega partijskega nadzora in politiziranosti vojske se po Kolkowiczevem mnenju še zlasti niso skladale težnje vojske k institucionalni avtonomiji in profesionalni neodvisnosti. Takšne težnje označujejo "drugo obdobje" civilno-vojaških razmerij v Sovjetski zvezi; obdobje, ko je začel politični nadzor upadati in je po prvotnem obdobju enostranske prevlade političnega režima začela naraščati avtonomija oboroženih sil znotraj novoustvarjenega političnega okvira. Govorimo lahko o postopni restavraciji profesionalnih meril (Doorn, 1969: 22-23). Kolkowicz torej trdi, da je vojaški profesionalizem neskladen s civilnim nadzorom, kar je v nasprotju s tistim, kar ugotavlja Huntington (1957: 80-85), namreč, da je (objektivni) civilni nadzor mogoče doseči s povečevanjem vojaškega profesionalizma (ker naj bi profesionalizacija vojsko naredila politično sterilno in nevtralno). Vendar pa so tudi drugi avtorji ugotavljali (povzema jih Doorn, 1969: 12-13, 19-20), da v posebnih razmerah (predvsem kadar pride do temeljnih političnih sprememb v družbi in do novega političnega reda) lahko možna neskladnost političnih in profesionalnih vrednot, kriterijev in vlog postane vidna. Z indoktrinacijo pa poskuša partija ustvariti častnika, ki bo tako profesionalni strokovnjak kot politično aktiven državljan; obe vlogi se medsebojno podpirata in ne povzročata osebnih in institucionalnih napetosti.

Ključni problem konflikta med vojsko in vladajočo komunistično partijo vidi Kolkowicz predvsem v različnih interesih, pa tudi vrednotah in ciljnih obeh institucij. Interesi in vrednote obeh institucij so tako "ideološke" (tradicionalne vrednote, samopodoba in prepričanja vojske v nasprotju z antivojaško ideologijo, ki naj bi bila lastna komunističnim partijam) kot funkcionalne (težnja obeh po odločanju o vojaških zadevah na področju varnosti). Tradicionalni pogled častnikov na lastno profesijo je običajno idealiziran, svoje dolžnosti vidijo kot nekaj več kot le službo – kot služenje domovini, to podobo častnika pa partijski funkcionarji zavračajo in skušajo sami krojiti podobo vojske, zlasti pa biti obveščeni o vseh notranjih dogajanjih in morali v vojski. Zato je partija razvila celo mrežo "političnih častnikov" v vojski, ki naj bi opazovali in nadzorovali politične in vojaške dejavnosti vojakov in še zlasti častnikov, uvedla politično izobraževanje in indoktriniranje častnikov, uravnavala napredovanje, pospeševala določene akcije s pritiski in zastraševanjem ter skušala vojsko tudi na neki način povezati z družbo, da

bi tako "bolje razumela nacionalni interes". Kolkowicz trdi, da "politični častniki" niso zastopali interesov oboroženih sil, ampak komunistične partije, in da so jih "redni" častniki zato običajno zavračali. Na funkcionalni ravni pa se nesoglasja med vojsko in partijo kažejo predvsem v rivalstvu pri odločanju o notranjih zadevah vojaške organizacije in o tistih nacionalnovarnostnih vprašanjih, ki so predvsem v pristojnosti vojske ali pa pri odločanju o njih vojska vsaj strokovno sodeluje (največ problemov med obema institucijama je bilo v Sovjetski zvezi pri odločanju o vojaški strategiji). Stalni in mnogostranski konfliktni odnos med vojsko in komunistično partijo vpliva na politično nestabilnost, ima nasprotno učinke na moralo od zaželenih in vpliva na izgubo vojaške učinkovitosti (povzeto po Kolkowicz, 1978, 1980a, 1980b in Barany, 1991).

Model institucionalne skladnosti

Kolkowiczev model konflikta med vojsko in komunistično partijo v Sovjetski zvezi je doživel močne kritike. Še zlasti mu je nasprotoval William E. Odom, ki je svojo analizo zasnoval ne na zadevah, ki instituciji ločijo, ampak na skupnem interesu in ciljih obeh institucij, ki jih tudi Kolkowicz ni zanikal.

Odom ne dvomi o obstoju razlik med partijskim vodstvom in vojsko, meni pa, da obstaja med njima konsenz v zvezi z nekaterimi vprašanji in da je v teh vprašanjih vojska bližje partiji kot katerakoli druga institucija. Meni tudi, da zveza med učinkovitostjo in partijskim nadzorom ni obratnosorazmerna, ampak, nasprotno, da "politični častniki" včasih celo lahko okrepijo disciplino, moralo in bojno pripravljenost.

Med vprašanji, na katera imata komunistična partija in vojska podobne odgovore oziroma sodelujeta pri njihovem reševanju, Odom poudari naslednja:

1. ekonomska decentralizacija (zdi se, da tako partija kot vojska nasprotujeta ekonomskim reformam in cenita centralno načrtovanje),
2. intelektualno odpadništvo (obe instituciji obsojata kritiko režima, ki se pojavlja v literaturi),
3. nacionalno vprašanje (obe instituciji se zavedata, da Sovjetska zveza ni enonacionalna država, zavedata se tudi preteklosti – da so boljševiki osvojili oblast v imperiju, kjer ima vojaška oblast v oddaljenih provincah zelo dolgo zgodovino),
4. politična in ekonomska liberalizacija Vzhodne Evrope (v zvezi s tem trendom sta vojska in partija zavzeli konzervativna stališča) in
5. destalinizacija (proces in ukrepi destalinizacije so prizadeli tako partijske aparatchike kot visoke častnike).

S temi primeri je Odom želel pokazati, da se komunistična partija in vojska v Sovjetski zvezi vendarle strinjata v številnih vprašanjih. Na podlagi tez o podobnosti in sodelovanju je oblikoval svoj koncept oziroma model civilno-vojaških razmerij v Sovjetski zvezi, v katerem ugotavlja,

- da je vojska administrativna roka partije in ni ločena od nje oziroma z njo ne tekmuje,
- da ima partijsko-vojaška zveza simbiotičen vidik v notranji politiki,

- da je vojska najprej in predvsem politična institucija; opredelitve apolitičnega profesionalizma ne morejo depolitizirati aktivnosti častnika,
- da je vojaško politično življenje po naravi birokratsko in ne parlamentarno in/ali lobistično in
- da se vojaškopolitično odločanje loči od (vojaškega) odločanja na nižjih ravneh vojaške organizacije.

Zlasti s slednjo ugotovitvijo Odom pokaže, da je bila na čelu države vendarle politična in ne vojaška institucija ter da so častniki le izvajalci višjih odločitev. Meni, da je v sovjetskem sistemu sicer prevladovalo vojaško odločanje, niso pa prevladovali maršali in generali (povzeto po Odom, 1978 in Barany, 1991).

Participativni model

Tretji model, njegov avtor je Timothy J. Colton, sodi glede na stališča do civilno-vojaških razmerij v Sovjetski zvezi po vsebini oziroma opredeljevanju odnosov med vladajočo partijo in vojsko med oba že predstavljena modela. Colton v svojem modelu ne poudarja partijskega nadzora nad vojsko (kot Kolkowicz) in ne simbiotičnega razmerja med partijo in vojsko (kot Odom), ampak vidi poglobitveno značilnost sovjetskih civilno-vojaških razmerij v vojaški participaciji v politiki.

Koncept oziroma model participacije po avtorjevem mnenju omogoča uporabnejše ugotovitve o vojaški politiki kot pa koncept civilnega nadzora. Razlogi so v tem, da ta koncept ne predpostavlja, da sta oba akterja, vojska in partija, dihotomni kategoriji (koncept pušča odprto, do katere stopnje se bodo častniki in civilisti družno udeleževali politike; participacija lahko vključuje tako posameznike, stabilne skupine, ad hoc skupine ali celotne institucije), da osredotočanje na politično participacijo spodbuja analitično fleksibilnost (model dopušča stopnjevanje in variacije v civilno-vojaških oziroma partijsko-armadnih razmerjih) in da prinaša v analizo več kot le eno raven kompleksa.

Vojaška participacija ima, kot ugotavlja Colton, v vsakem političnem sistemu več razsežnosti. Sam uporabi dve: (1) področje, ki ga neko vprašanje, o katerem se je treba odločiti, zadeva, in (2) v participaciji uporabljena politična sredstva. Področje je najožje, kadar gre za notranja vprašanja vojske, in se širi prek institucionalnega (vprašanja ideološke samopodobe, gmotnih dobrin, statusa častnikov...) in "vmesnega" ("intermediate") področja (vprašanja, ki se na neki način sicer tičejo nekaterih častnikov, a so stvar drugih delov družbe) do splošnih družbenih vprašanj, ki zadevajo vse državljane in vključujejo temeljne cilje in potrebe družbe kot celote.

Sredstva, ki jih vojaki uporabljajo v politiki, pa se razprostirajo od najpogostejše uporabljane posebne pravice, ki izhaja iz službe oziroma uradne pravice/dolžnosti (npr. pravica do odločanja in poveljevanja, nadzor nad informacijami), prek strokovnega nasveta in političnega barantanja ali pogajanja do ultimativnega sredstva – sile.

Shema 1: Vzorci vojaške participacije v politiki (Colton, 1978:65,66)

področje	notranja vprašanja	institucionalna vprašanja	"vmesno" področje	družba
uradna dolžnost	1	5	9	13
strokovni nasvet	2	6	10	14
politično pogajanje	3	7	11	15
sila	4	8	12	16

Shema 1 prikazuje možne kombinacije stopenj obeh razsežnosti, ki jih v svoji analizi civilno-vojaških razmerij uporablja Colton. Izkaže se, da v sovjetski praksi veliko častnikov sodeluje v politiki pri odločanju o notranjih zadevah vojaške organizacije, in sicer po uradni dolžnosti (kombinacija 1). Precej jih tudi sodeluje reševanju notranjih vprašanj s strokovnimi nasveti (kombinacija 2) in političnim pogajanjem (kombinacija 3). Tudi pri reševanju institucionalnih vprašanj sodeluje precej častnikov. Večinoma se v odločanje vključujejo po uradni dolžnosti (kombinacija 5) in s strokovnimi nasveti (kombinacija 6), manj pa s političnim pogajanjem (kombinacija 7). Udeležba pri reševanju vprašanj z "vmesnega" področja je zelo podobna – precej častnikov sodeluje s pravico, ki jim jo daje služba (kombinacija 9), in s strokovnimi nasveti (kombinacija 10), le malo pa jih uporablja politično pogajanje (kombinacija 11). Pri reševanju družbenih vprašanj sodeluje le malo častnikov, pa še ti le po uradni dolžnosti (kombinacija 13) in s strokovnimi nasveti (kombinacija 14). Političnega pogajanja častniki pri odločanju o družbenih vprašanjih ne uporabljajo (kombinacija 15). Prav tako častniki sovjetske vojske pri političnem odločanju na katerikoli stopnji oziroma kateremkoli področju ne uporabljajo sile (kombinacije 4, 8, 12 in 16).

Interakcije med vojsko in partijo v Coltonovem participativnem modelu torej ne označuje ne konflikt in ne konsenz, ampak medsebojno prežemanje obeh institucij. Partija prodira v vojsko prek različnih sredstev, najbolj očitno prek glavne politične uprave (GPU),⁵ vojska pa v politične strukture vstopa prek članstva v partijskih organizacijah na različnih ravneh. Participativni model predpostavlja, da je vojska zadovoljna s takšno vlogo v politiki, ki ji jo dovoljuje partijsko vodstvo – sodelovanje pri odločanju in privzemanju notranjih ciljev ter ciljev širšega pomena. S tem ko partija vojski dopušča, da rešuje svoje notranje probleme, naj bi se vojski zviševal občutek odgovornosti. Vojska v svojem političnem delovanju lahko uporabi tudi silo, vendar pa je to le možnost, ki je vojski ni treba izkoristiti, saj lahko uporablja druga sredstva (povzeto po Colton, 1978 in Barany, 1991).

⁵ Glavna politična uprava je bila osrednji organ v sistemu političnega nadzora nad vojsko v Sovjetski zvezi in je bil podrejen Centralnemu komiteju Komunistične partije. GPU je partija ustanovila že leta 1919, da bi centralizirala nadzor partijsko-politične indoktrinacije (Wesbrook, 1983: 21).

Barany (1991) ugotavlja, da nobeden od predstavljenih modelov ne more povsem razložiti vseh relevantnih pojavov s področja civilno-vojaških razmerij, skupaj pa lahko znatno prispevajo k razumevanju predmeta proučevanja. Vsak od modelov ima seveda kakšno pomanjkljivost, pa tudi prednost. Kolkowiczov model ni primeren za razlago civilno-vojaških razmerij v Sovjetski zvezi v vseh zgodovinskih obdobjih. Poudarja nemreč le spremembe pri vojaškem profesionalizmu po Stalinovi smrti, ne razpravlja pa o relativno pasivni vlogi vojske v politiki pred letom 1953. Dejstvo pa je, da se je v socialističnih državah sčasoma večala profesionalizacija oboroženih sil, na katero opozarja Kolkowicz in jo omenjajo tudi drugi avtorji. Odom prezre napetosti v odnosih med vojsko in partijo ter podcenjuje strah partije pred vojsko. Poleg tega je njegova označitev vojske kot predvsem politične institucije vendarle preveč ozka. Kljub temu da je vojska politična institucija že zaradi svoje vloge pri obrambi režima in revolucionarne dediščine, ne moremo zanikati tudi njenih profesionalnih značilnosti. Coltonov model omogoča vpogled v različne možnosti participacije vojske v politiki, ne uspe pa mu pojasniti relativno nizke stopnje vključevanja vojske v politične procese. Neuporaben pa je tudi za razlago primerov aktivne participacije vojske v politiki (npr. poskus državnega udara v Sovjetski zvezi avgusta 1991).

ZNAČILNOSTI IN POSEBNOSTI CIVILNO-VOJAŠKIH RAZMERIJ V EVROPSKIH SOCIALISTIČNIH DRŽAVAH

Med najpomembnejšimi značilnostmi ali bolje rečeno predpostavkami civilno-vojaških razmerij v socialističnih sistemih je prav gotovo dvojna vloga ("dual function") oboroženih sil. Imajo namreč zunanjo in notranjo vlogo. Koncept dvojne vloge oboroženih sil izhaja iz posebnega etosa vojakov – so najprej bojevniki za svobodo (ta funkcija se kasneje razširi v t. i. družbenopolitično funkcijo, ki je usmerjena k pospeševanju nacionalnega razvoja s cilji na ideološkem, gospodarskem, duhovnem/religioznem in družbenokulturnem področju) in nato še profesionalci (vojaška funkcija oziroma obrambna in varnostna funkcija); (Notosusanto, 1974: 49-50). Naslednja značilnost civilno-vojaških razmerij v socialističnih sistemih pa je strog nadzor edine vladajoče partije nad oboroženimi silami, ki sega celo na urejanje problemov znotraj same vojaške organizacije (partokratski nadzor). Nadzor vladajoče partije poteka prek več mehanizmov, med najpomembnejšimi pa so institucija "političnih častnikov" znotraj vojske, ki so vezani na politično upravo, partijske organizacije znotraj vojske in politična indoktrinacija v vojaškem šolstvu ter usposabljanju nasploh, pa tudi selekcija vojaških kadrov na razredni podlagi (zlasti iz delavskih in kmečkih slojev). Partijski (partokratski) nadzor je edina oblika nadzora v teh sistemih, kajti neformalnega nadzora preko javnosti in množičnih občil tukaj ni, medtem ko je za države z demokratično ureditvijo običajen.

Civilno-vojaška razmerja v večini držav socialističnega tabora v Evropi so se že v osnovi razlikovala od urejenosti ali vsaj poskusov urejenja tega področja v Sov-

jetski zvezi. Kljub temu da je v vseh socialističnih državah komunistična partija želela izvajati oster nadzor nad oboroženimi silami in da je bila Sovjetska zveza pokroviteljica teh držav (vsaj nesovjetskih članic Varšavskega sporazuma), je bilo v odnosih med civilno oblastjo in vojsko drugih držav ravno zaradi sovjetskega pokroviteljstva precej posebnosti.

Najosnovnejši razlog za to, da so se civilno-vojaška razmerja v Sovjetski zvezi in drugih evropskih socialističnih državah med seboj razlikovala, je v tem, da armade večine ostalih držav niso revolucionarne (izjema je bila Jugoslavija). Vojska tako v teh državah (imenujemo jih lahko tudi nesovjetske članice Varšavskega sporazuma) ni ohranjala t. i. pridobitev revolucije, kot jih je v Sovjetski zvezi in Jugoslaviji. Nacionalno osvoboditev in socialistični politični sistem jim je prinesla sovjetska Rdeča armada. Sovjetska zveza je želela ohraniti tako tehnološko kot tudi idejno navezanost armad evropskih socialističnih držav (eden od razlogov, da jih je organizirala v posebno vojaško-politično zvezo), zato so častniki sovjetske vojske imeli pomembne položaje tudi v drugih vojskah. Tako bi bilo morda bolj smiselno, da ne sprašujemo po civilno-vojaških razmerjih med vojsko in partijskim vodstvom posamezne države, ampak o razmerjih med prvič, na eni strani nacionalnimi vojskami in sovjetskim partijskim vodstvom na drugi strani in drugič, o razmerju med vodstvi posameznih držav in vodstvom v Sovjetski zvezi. Dejstvo je, da medtem ko so se partijska vodstva socialističnih držav članic Varšavskega sporazuma podrejala sovjetski komunistični partiji, so posamezne vojske kljub indoktrinaciji bolj ali manj ostajale nacionalne, pa čeprav jim je bila skoraj odvzeta tudi temeljna funkcionalna vloga obrambe državnega ozemlja pred zunanjim agresorjem. Te države so bile na neki način vseskozi okupirane, ob napadu sil nasprotnega bloka na eno od držav pa bi se v bran ne postavila (le) nacionalna vojska, ampak združene enote držav Varšavskega sporazuma pod poveljstvom Sovjetske zveze.

Dokaz, da nacionalne armade kljub indoktrinaciji niso podpirale prosovjetskega socialističnega režima, je tudi njihovo ravnanje ob notranjih političnih krizah (Češkoslovaška 1953 in 1968, Madžarska 1956, Poljska 1956, 1970 in 1976). Praviloma namreč niso intervenirale proti poskusom liberalizacije. Poskuse reform oziroma liberalizacije so zadušile sovjetske enote (Madžarska 1956, Češkoslovaška 1968); (povzeto po Barany, 1991 in 1993, Johnson, 1995: 23-26). Tako tudi lahko razumemo, zakaj začetki procesov demokratizacije konec osemdesetih let niso povzročili nasprotovanja in posredovanja vojske v prid staremu režimu. Ljubica Jelušič (1992: 334) ugotavlja, da je uporabnik vojske oziroma njene profesionalnosti "država oziroma narod, in vojska včasih ugotovi, da je njena podložnost narodu ne zavezuje tudi podložnosti državi".

Poseben primer civilno-vojaških razmerij se je po letu 1980 oblikoval na Poljskem, ki je z vojaškim udarom decembra leta 1981 postala edina evropska socialistična država z vojaško vladavino. Že leto dni pred vojaškim udarom so se civilno-izvršilne, politično-partijske in vojaške funkcije kopičile v osebi obrambnega ministra generala Jaruzelskega, ki je februarja 1981 postal predsednik vlade, obdržal pa je tudi vojaški resor. Spričo težkega gospodarskega stanja in socialnih nemirov (stavk pod vodstvom sindikalnega gibanja Solidarnost) je javnost takšne

spremembe v državnem vodstvu sprejemala celo z odobravanjem. "Po izsledkih raziskave javnega mnenja spomladi 1981 je bil ugled partije padel na 12 odstotkov – v primerjavi z ugledom katoliške cerkve in "Solidarnosti" s približno 90 oziroma 80 odstotkov in ugledom armade s približno 70 odstotki. Na svobodnih volitvah, ki jih je zahtevala "Solidarnost", bi Poljska združena delavska partija po tedanjih ocenah dobila le 5-10 odstotkov glasov in zanesljivo izgubila oblast. Ker je bilo vodstvo partije neenotno glede načinov za urejanje najtežjih vprašanj in ni bilo sposobno popeljati države iz globoke gospodarske, politične in moralne krize, je vajeti oblasti vse bolj prepuščalo vojaškemu vrhu. Vojska je posojala partiji svoj ugled in tako reševala režim, partija pa je v zameno prepuščala vojski oblast." (Bebler, 1984: 511) Postopno prevzemanje državnih funkcij s strani vojske pa ni imelo samo omenjenih notranjih razlogov. Civilno vodstvo je v "tem postopnem uvajanju militokracije "na obroke" videlo tudi način obrambe pred sicer skoraj neizogibno tujo vojaško intervencijo – uspelo jim je ohraniti vsaj nacionalno avtonomijo Poljske v okviru vzhodnega bloka" (Bebler, 1984:511). Leta 1983 so vojaško stanje v državi uradno odpravili, toda dejansko se je premoč vojske nad civilnimi političnimi institucijami ohranila.

Jugoslavija (Socialistična federativna republika Jugoslavija) je še ena posebnost pri odnosih med vladajočo Zvezo komunistov Jugoslavije in vojsko. Jugoslovanska ljudska armada se je vseskozi zavedala svoje vloge kot nosilke tradicij narodnoosvobodilne vojne in varuhinje pridobitev socialistične revolucije in je zato vseskozi podpirala civilno oblast – dokler je tudi oblast ohranjala obstoječi režim. Poleg notranje in zunanje vloge (ob agresiji bi delovala sama, brez pomoči blokovskih zaveznikov, ki bi jo imela večina drugih socialističnih držav v Evropi) je delovala tudi kot močan dejavnik nacionalne integritete (glej Enloe, 1990). Kljub temu pa je bila pripravljena nastopiti in tudi je nastopila proti "svojemu ljudstvu" (v osemdesetih letih na Kosovu in v začetku devetdesetih let proti odcepitvi jugoslovanskih republik Slovenije in Hrvaške), kar se drugod ni dogajalo.

Različna zgodovina, vojaška tradicija, politični sistem, nacionalna sestava, politična kultura itd. v nekdanjih evropskih socialističnih državah so vplivali tudi na raznolikost civilno-vojaških razmerij v teh državah – kljub poskusom poenotenja, ki jih je v državah članicah Varšavskega sporazuma izvajala Sovjetska zveza. Anton Bebler (1994) razlikuje politične sisteme glede na to, ali v sistemu prevladujejo civilisti ali vojska, in glede na naravo oblasti, ki jo izvaja prevladujoča družbena skupina – diktatorski ali oligarhični sistemi (shema 2), in ugotavlja, da so si bile glede na te razsežnosti, ki označujejo civilno-vojaška razmerja, evropske socialistične države precej različne.

Shema 2: Tipologija vzhodno- in srednjeevropskih komunističnih sistemov civilno-vojaških razmerij pred letom 1990 (Bebler, 1994: 144)

	diktatorski sistemi	oligarhični sistemi
močno civilno prevladujoči sistemi	Romunija (pod Ceausescum) Albanija (pod Hoxho) SFRJ (pod Titom) Bolgarija (pod Živkovom)	Nemška demokratična republika Albanija (po Hoxhi) Madžarska Češkoslovaška Bolgarija (po Živkovu) (SZ)
rahlo civilno prevladujoči		SFRJ (1981 - 1991)
vojaško prevladujoči		Poljska (1981 - 1989)

Jonathan R. Adelman⁶ opozarja na obstoj treh glavnih vzorcev v civilno-vojaških razmerjih v "socialistični regiji": 1. močna politična vloga vojske, povezana z naravo revolucionarne poti do oblasti (Kitajska, Vietnam, Jugoslavija), 2. minimalen politični vpliv (države Vzhodne Evrope), 3. minimalna, toda znatno naraščajoča politična vloga vojske (Sovjetska zveza). Vendar pa je politični vpliv oziroma politična moč vojske le eden od elementov civilno-vojaških razmerij v državi in različnost na tem področju še ne dokazuje, da odnosi med vojsko in oblastjo v evropskih socialističnih državah vendarle niso imeli nekaterih skupnih splošnih značilnosti. Med takšne lahko, če ponovim, uvrstimo:

- dvojno vlogo oboroženih sil - zunanjo (obramba pred agresijo) in notranjo (obramba družbene in politične ureditve), ki je bila v posameznih državah različno močno izražena;
- oster politični nadzor partije nad vojsko, ki so ga partijska vodstva dosegala s politično indoktrinacijo, posebno mrežo "političnih častnikov" na vseh ravneh vojaške organizacije (dvojni sistem poveljevanja) in prek zaželenega članstva pripadnikov častniškega zbora v komunistični partiji, vse skupaj pa je vodilo k dvojnemu (vojaškemu in političnemu) sistemu poveljevanja v vojski. Partijski nadzor nad vojsko je tudi omogočal podrejenost vojske civilni oblasti (celo državni udar na Poljskem, edina izjema v podrejenosti vojske, je bil verjetno izveden s soglasjem do udara vladajoče delavske partije), čeprav se je v tistih državah, kjer je imela vojska vseskozi večji vpliv v politiki, položaj precej spremenil, ko so socialistični sistemi začeli očitno razpadati (poskus vojaškega udara v Sovjetski zvezi 1991, vojaška intervencija zvezne vojske v Jugoslaviji);
- družbeno vlogo vojske - ne le kot agenta družbene socializacije in ponekod nacionalnega integratorja, ampak tudi za pomoč ob naravnih in drugih nesrečah, pomoč pri delu v poljedelstvu in industriji itd. - ki pa zaradi tradicije neodpora (primer Češkoslovaške) in informacijske blokade, ki jo je izvajala oblast, vojske z družbo v večini držav le ni povezala.

⁶ Vir, ki ga povzema Barany (1991: 93): Adelman, Jonathan R. (1982): *Toward a Typology of Communist Civil-Military Relations*, v: Jonathan R. Adelman (ur.): *Communist Armies in Politics*, Boulder, CO, Westview Press, str. 1-15.

SKLEP

Prispevek utemeljujem s predpostavko, da so značilnosti civilno-vojaških razmerij v nekdanjih socialističnih državah eno od osnovnih izhodišč za proučevanje civilno-vojaških razmerij v državah na prehodu oziroma v novih demokracijah. Civilno-vojaška razmerja v nekdanjih evropskih socialističnih državah so se namreč že v osnovi precej razlikovala od takšnih, ki jih v duhu splošne demokratizacije te države uveljavljajo danes. Oblikovala so se v razmerah korenitih družbenih sprememb, se skladno s posameznimi pojavi politične liberalizacije in večanja vojaškega profesionalizma socialističnih armad v nekaterih obdobjih tudi spreminjala, v določeni meri izražala zgodovinske posebnosti nastanka socialističnih držav, vsekakor pa bolj ali manj ostajala zaznamovana z izredno ostrim nadzorom vladajoče partije nad oboroženimi silami.

Literatura

- Barany, Zoltan D. (1991): Civil-Military Relations in Communist Systems: Western Models Revisited. *Journal of Political and Military Sociology*, Vol. 19, Summer, str. 75–99.
- Barany, Zoltan D. (1993): Civil-Military Relations in Comparative Perspective: East-Central and Southeastern Europe. *Political Studies*, Vol. XLI, No. 4, December, str. 594–610.
- Bebler, Anton (1984): Militokracija v sodobnih političnih sistemih. *Teorija in praksa*, let. 21, št. 5–6, str. 504–518.
- Bebler, Anton (1994): Civil-Military Relations in the Central-East European States in Transition. *Jornal of International Relations/Revija za mednarodne odnose*, Vol. 1, No. 2–4, str. 143–152.
- Colton, Timothy J. (1978): The Party-Military Connection: A Participatory Model. V: Dale R. Herspring in Ivan Volgyes (ur.): *Civil-Military Relations in Communist Systems*. Westview Press, Boulder, Colorado / Dawson, Folkestone, England, 1978, str. 53–75.
- Doorn, Jacques van (1969): Political Change and the Control of Military. V: Jacques van Doorn (ur.): *Military Profession and Military Regimes: Commitments and Conflicts*. Mouton, The Hague/Paris, str. 11–31.
- Finer, Samuel E. (1988): *The Man on Horseback: The Role of Military in Politics*. 2. razširjena in dopolnjena izdaja. Westview Press, Boulder, Colorado / Pinter Publishers, London, England.
- Herspring, Dale R. (1978): Introduction. V: Dale R. Herspring in Ivan Volgyes (ur.): *Civil-Military Relations in Communist Systems*. Westview Press, Boulder, Colorado / Dawson, Folkestone, England, 1978, str. 1–5.
- Herspring, Dale (1994): "Refolution" in Eastern Europe: The Polish, Slovak and Hungarian Militaries. *European Security*, Vol. 3, No.4, Winter 1994, str. 664–690.
- Huntington, Samuel P. (1957): *The Soldier and the State; The Theory and the Politics of Civil-Military Relations*. Vintage Books, New York.
- Janowitz, Morris (1967): *The Military in the Political development of New Nations: An Essay in Comparative Analysis*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Jelušič, Ljubica (1992): Civilno-vojaška razmerja v pluralistični družbi. V: *Nastajanje slovenske državnosti (Zbornik referatov)*. Ljubljana, str. 327–343.
- Johnson, Maredith Mae (1995): Civil-Military Relations in Central and Eastern Europe. V: Ernest Gilman in Detlef E. Herold (ur.): *Democratic and Civil Control Over Military Forces – Case Studies and Perspectives*. NATO Defense College, Monograph Series, No. 3, Rome, str. 9–43.
- Kolkowicz, Roman (1978): Interest Group in Soviet Politics: The Case of the Military. V: Dale R. Herspring in Ivan Volgyes (ur.): *Civil-Military Relations in Communist Systems*. Westview Press, Boulder, Colorado / Dawson, Folkestone, England, 1978, str. 9–25.
- Kolkowicz, Roman (1980a): The Dynamics of Party-Military Relations. V: Amos Perlmutter in Valerie Plave Bennett (ur.): *The Political Influence of the Military: A Comparative Reader*. New Haven and London, Yale University Press, str. 184–191.
- Kolkowicz, Roman (1980b): The Dialogue on Professional Autonomy: Military Independence vs. Political Integration. V: Amos Perlmutter in Valerie Plave Bennett (ur.): *The*

Political Influence of the Military: A Comparative Reader. New Haven and London, Yale University Press, str. 191–193.

- Notosusanto, Nugroho (1974): Indonesia: Armed Forces and Society into the 1980s. V: Catherine McArdle Kelleher (ur.): Political-Military Systems: Comparative Perspectives. Sage Publications, Beverly Hills/London, str. 39–54.
- Odom, William E. (1978): The Party-Military Connection: A Critique. V: Dale R. Herspring in Ivan Volgyes (ur.): Civil-Military Relations in Communist Systems. Westview Press, Boulder, Colorado / Dawson, Folkestone, England, 1978, str. 27–52.
- (1995) Študija o širjenju Nata (neuraden prevod). Slovenska vojska, št. 104, 20. oktober 1995, str. 21–28 in/ali Study on NATO enlargement. September 1995.
- Welch, Claude E., Jr. (1987): No Farewell to Arms? Military Disengagement from Politics in Africa and Latin America. Westview Press, Boulder and London.
- Westbrook, Stephen D. (1983): Sociopolitical Training in the Military: A Framework for Analysis. V: Morris Janowitz, Stephen D. Westbrook (ur.): The Political Education of Soldiers. Sage Publications, Beverly Hills/London/New Delhi.

V.

LJUBICA JELUŠIČ

**SPREMINJANJE ODNOSOV MED
VOJAŠTVOM IN CIVILNIM OKOLJEM
V POSTSOCIALIZMU**

CIVILNO OKOLJE IN NADZOR NAD INSTITUCIONALNIM NASILJEM

V analizi razmerij med civilno politično ureditvijo ter civilnim okoljem v celoti na eni strani ter vojaštvom in varnostno politiko na drugi strani se kot temeljno vprašanje postavlja problem nadzora nad institucionalnim nasiljem. Vpogled v te odnose, ki jih popularno imenujemo civilno-vojaški odnosi, nam hkrati omogoča videti in izmeriti stopnjo legitimnosti vojaštva v določeni družbi. Vzroke za to je treba iskati v dejstvu, da se s povečevanjem kritik družbe na račun vojske zmanjšuje njena družbena sprejemljivost; v dejstvu, da je sodobno vojaštvo nasploh prisiljeno v civilianizacijo in da izgublja svojo institucionalno identiteto; da se zmanjšuje popularnost vojaške službe in da se je z dvomi o vojski kot odločilnim dejavnikom nacionalnovarnostne politike zamajala tudi legitimnost same varnostne politike. V tem smislu je kriza legitimnosti vojaštva tudi napoved krize legitimnosti vsakega političnega sistema, ki mu ne uspe urediti odnosa do vojaštva in varnostne politike po načelih prevladujoče politične kulture. Vsi ti pojavi so prisotni v zahodnih družbah, s posebno izrazitostjo pa prihajajo na dan v nekdanjih socialističnih državah, medtem ko se tretji svet še vedno, čeprav mnogo manj intenzivno kot v šestdesetih letih dvajsetega stoletja, srečuje s protislovno vlogo oboroženih sil: na eni strani kot generatorja reda, na drugi pa kot intervencijske sile v politiki. Tiste države nekdanje socialistične Evrope, ki jim ne bo uspelo vzpostaviti nadzora nad vojsko v skladu z načeli okolja, ki bi se mu rade približale (to je okolju Evropske zveze in okolju zveze Nato), bodo nezadržno drsele v okolje tretjega sveta. Ko govorimo o razlogih za prošnje teh držav za vstop v Nato, ponavadi vidimo bolj prestižne razloge, ravnokar omenjenega pa zanemarjamo.

Dogajanje na ozemlju nekdanje Jugoslavije je najbolj čista slika tega procesa. Vojske na tem območju so pod nadzorom tistega političnega dejavnika, ki je najmočnejši tudi v političnem življenju države: če je to parlament, potem so pod nadzorom parlamenta, če so to stranke, so vojske pod nadzorom strank. Pri tem je ključno tudi to, da so sistemi nadzora najbolj avtoritarni tam, kjer obstajajo vojske, ki so kakorkoli sodelovale v vojni (Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Srbija). Nekoliko bolj demokratični, morda bi lahko rekli, popustljivi, pa so sistemi nadzora nad vojskami, ki niso sodelovale v oboroženih spopadih ali pa se je to dogajalo le kratek čas (Makedonija, Slovenija). Tudi javnost bolj skrbno motri svojo vojsko in njeno ravnanje, če je le-ta nedavno operativno izpolnjevala funkcionalni imperativ, in je videti bolj ignorantska tam, kjer je vojska že dalj časa zunaj svoje operativne uporabe. V Sloveniji je stanje povečane vznemirjenosti javnosti na eni strani in vojaškega alarmizma¹ v vojaški organizaciji na drugi strani trajalo do odstavitve obrambnega ministra Janeza Janše in nekaterih ključnih osebnosti iz ob-

dobja oboroženih spopadov z JLA. Po teh dogodkih zanimanje slovenske javnosti za obrambne zadeve precej upade, kar pomeni, da se morata obrambno ministrstvo in Slovenska vojska dokaj truditi za pozornost javnosti, pa še to jima uspeva bolj na račun incidentov kot pa zaradi vsakdanjega delovanja.

Legitimnost vojaštva kaže na stopnjo skladnosti oziroma ustreznosti vključevanja vojaštva v politiko. Vključenost vojaštva v politiko je legitimna samo, če njeno vključevanje poteka po načelih, ki jih določena politična kultura priznava za prevladujoče. Vojaštvo kot državna institucija sledi načelom centraliziranega vodenja in poveljevanja, zato tudi svoje vključevanje v politiko prilagodi državno priznanemu konceptu politične kulture. Pluralizem političnih kultur in centralizirana vojska prej ali slej destabilizirata državo. Najbolj verjetni posledici tega protislovja sta dve: ali se vojska in vojaštvo prilagodita in decentralizirata, lahko se celo zgodi, da vojska nastane kot izraz skupne volje različnih političnih okolij; ali pa se unitarizirajo različne politične kulture v eno. Praksa kaže, da se prvi posledici najbolj upira vojska, druga posledica pa je najbolj pogubna za samo državno ureditev. Kajti vojska opazneje poseže v politično ureditev, kadar presodi, da je njena vključenost premalo vplivna (ugledna), ali kadar presodi, da izgublja sprejemljivost za državljanke. Če pri tem uporabi tiste formule političnega vladanja, ki se zdijo skladne s politično kulturo, obstaja velika verjetnost, da se bo ob njeni lastni notranji preobrazbi povečevala tudi njena politična sprejemljivost. Če pa poseže tako, da uporabi svoje notranje vzorce obnašanja v civilni politiki, potem je vladavina možna le še z nasiljem. Tudi zrušiti jo je treba nasilno.

Posebnost vojaštev v nekdanjem socialističnem delu Evrope je, da so se ob zatonu enopartijskih političnih sistemov znašla brez močnega civilnega političnega nadzora, ki ga je v socializmu izvajala komunistična partija. Za večino teh vojaštev velja, da so krizo legitimnosti režima in svojo lastno krizo legitimnosti preživela ob intenzivnih notranjih preobrazbenih tokovih. Glavni značilnosti teh tokov sta bili departizacija in poudarjena vojaška profesionalizacija, opazne pa so tudi druge strategije preobrazbe, ki jih srečujemo v zahodnem svetu, denimo strategija korporativnega izgleda, strategija demilitarizacije, strategija znanstvenega upravljanja, strategija remilitarizacije (Vogt, 1990: 12-19). Namen vseh teh preobrazb sta reorganizacija in konverzija vojaških potencialov v skladu s standardi vojaško politične zveze, ki bi se ji te države rade priključile. Čeprav ne gre za enotno regijo, kajti države v njej se razlikujejo glede na stopnjo družbenega in gospodarskega razvoja, lahko trdimo, da so si države poleg podobnosti v zgodovini, geopolitičnem položaju in deloma v tradicijah podobne tudi, ko gre za odnos med civilnim okoljem in vojaštvom.

¹ Vojaški alarmizem je pojem, ki se v vojaški sociologiji uporablja kot oznaka za nagnjenost k pretiravanju vojaških nevarnosti. Čim daljši je čas, preživet v vojaški službi, in čim višja je dosežena stopnja v vojaški hierarhiji, tem močnejši je občutek vojaškega alarmizma, ki se kaže kot povečano pričakovanje izbruha vojne (Abrahamsson, 1972: 89). Glede na izkušnje iz vojn v nekdanji Jugoslaviji bi k tem vzrokom za alarmizem dodali še živost spomina na nedavno vojno. Ob tem ne smemo pozabiti še na en proces, ki ravno tako spremlja obdobje po preživetvi vojni, namreč težnjo po povečevanju pacifizma kot načina nevtralizacije učinkov vojne.

Povsem drugačne so razmere na Balkanu in na območju nekdanje Sovjetske zveze. Drugačnost jugoslovanskega vojaštva nasproti drugim v Srednji in Vzhodni Evropi je bilo zgodovinsko dejstvo. Tradicije jugoslovanskega vojaštva so bile utemeljene v samostojno vodenem in zmagovitem narodnoosvobodilnem anti-fašističnem boju med drugo svetovno vojno ter v zagotavljanju suverenosti in neodvisnosti države Jugoslavije po sporu z informbirojem leta 1948, kar je dejansko pomenilo izgon Jugoslavije in njenega vojaštva izpod plašča kolektivne obrambe kasnejše Varšavske zveze. Navedeni dejavniki so opravičevali izrazitejšo vlogo jugoslovanskega vojaštva v notranji politiki po koncu druge svetovne vojne vse do razpada države leta 1991. Drugačnost vojaštva na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze pa je posledica rusifikacije sovjetske armade ter dejstva, da je bila pred razpadom Varšavske zveze in Sovjetske zveze to vojska mednarodne velesile. Ta elitni položaj nasproti drugim vojskam socialistične Srednje in Vzhodne Evrope se je kazal v samostojnih mednarodnih kaznovanih pohodih, npr. na Afganistan. Vse ostale vojske so lahko preizkusile svojo sposobnost upravljanja nasilja samo na skupnih vojaških vajah ali akcijah Varšavske zveze (poseg na Madžarskem 1956 in zasedba Češkoslovaške 1968) ali pa sploh nikoli. S tem v zvezi bi bilo treba preizkusiti tezo, da sta bili vojaštvi Jugoslavije in Sovjetske zveze ravno zaradi zgodovinske vloge pri osvoboditvi svojih držav ter pri vzpostavljanju njenih notranjih ureditev pripravljeni uporabiti vojaško silo tudi v notranjih sporih.

Posebnost položaja jugoslovanskega in sovjetskega vojaštva se kaže tudi v državah naslednicah, lahko bi celo uporabili izraz "nove države", ki ga povežemo z bolj znanim konceptom "novih nacij". Koncept "novih nacij" se je razvil v šestdesetih letih po konsolidaciji antikolonialnih revolucij, ko so v politološki znanosti potekale razprave o vplivu političnih sprememb na nadzor nad vojaštvom. Trinajst študij na to temo je izšlo v zborniku urednika Jacquesa Van Doorna *Military Profession and Military Regimes* (1969). Študija razlikuje med dveh vrstama temeljnih političnih sprememb. Politične spremembe, ki so posledica revolucionarnega procesa, se kažejo v popolni zamenjavi starega režima z novim. Kako ta prenos politične avtoritete vpliva na nadzor nad vojsko? Druga oblika političnih sprememb so tiste, ki pomenijo pojav novih nacij tam, kjer je kolonialno upravo zamenjal nov, neodvisni politični režim. Ali se ta prenos politične avtoritete pri nadzoru nad vojsko kaže enako kot v državah, kjer je prišlo do zamenjave režima? Doorn ugotavlja, da je v obeh vrstah sprememb vsebovana skupna izkušnja. Prišlo je do popolne prekinitve s staro politično ureditvijo, zato se pojava potreba po oblikovanju popolnoma novih civilno-vojaških odnosov. Gre za "sposobnost politične elite nadzirati vojsko kljub radikalnim spremembam v politični ureditvi" (Doorn, 1969: 12). Mislim, da bi za proučevanje civilno-vojaških odnosov po razpadu socializma lahko uporabili podobne koncepte, kot so jih znanstveniki v šestdesetih letih za neko drugo zgodovinsko obdobje, le da si posledice političnih sprememb ne bodo več podobne.

STANJE CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV V SOCIALISTIČNIH DRŽAVAH SREDNJE IN VZHODNE EVROPE PRED RAZPADOM SOCIALIZMA

Govorimo o delu sveta, kjer je bila prevlada civilnega nadzora nad vojsko prav tako sama po sebi umevna, kot to velja za anglo-nizozemski model civilne prevlade, sicer v veljavi v zahodnoevropskih in severnoameriških demokracijah. Navsezadnje sta bila oba svetova naslednika iste politične teorije o vojni in njeni podrejenosti politiki, in sicer teorije nemškega vojskovodje in vojaškega znanstvenika Carla von Clausewitza. Do razlik med evropskim socialističnim in anglo-nizozemskim modelom civilne prevlade je prihajalo pri vprašanju **načina nadzora vojske**. V prvem modelu je nadzor izvajala ideološko vodilna partija prek političnih častnikov, obveščevalnih služb in partijskih celic znotraj vojske, prek obveznega članstva profesionalnih vojakov v komunistični partiji (zato govorimo o partokratskem tipu civilno-vojaških odnosov), v anglo-nizozemskem modelu pa je nadzor potekal prek parlamenta in njegovih komisij, prek vlade, pa tudi s pomočjo medijev in raziskovanja v vojski (zato govorimo o parlamentarnem tipu civilno-vojaških odnosov). Tako ene kot druge vojske so imele zunanjo in notranjo vlogo, obraniti so morale državo in njen notranji ustavni red. Tako ene kot druge so morale delovati po zahtevah centralnih planerjev v vojaški zvezi, ki so ji pripadale. Evropske nevtralne in neuvrščene države pa so morale svoje vojske nadzirati same. Šele z nastajanjem Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi ter z njeno košarico ukrepov za krepitev zaupanja se evropske vojske z obeh strani železne zavese začnejo podrejati nekakšnim pan-evropskim mehanizmom za povečevanje občutka varnosti in razvidnosti svojih obrambnih politik.

Ni mogoče trditi, da je bil partijski nadzor slabši ali manj učinkovit od parlamentarnega nadzora, res pa je, da je bilo o parlamentarnem tipu nadzora narejenih veliko raziskav, medtem ko za partokratski tip skorajda nimamo rezultatov neodvisnih raziskav. Izjemi sta bili Poljska in Jugoslavija. Na Poljskem je bilo raziskovanje javnega mnenja in tudi vloge vojske v družbi dolgoleten pojav, v Jugoslaviji pa so tovrstne raziskave potekale samo v Sloveniji, razen tiste, ki se je kot makroprojekt Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita pod vodstvom Zveznega sekretariata za ljudsko obrambe SFRJ začela leta 1984 in je bila bolj ali manj korektno izvedena na ozemlju celotne Jugoslavije. Naključje je, da sta ravno vojski teh dveh držav odigrali bolj samostojno notranjepolitično vlogo kot vsa druga vojaštva te regije. Res pa tudi je, da sta ti dve vojski imeli v svojih političnih kulturah velik ugled. Poljska vojska je pod vodstvom generala Wojciecha Jazuzelskega v splošnem neredu v državi leta 1981 izvedla vojaški udar. Jugoslovanska vojaška elita pa je partijske celice (imenovane osnovne organizacije) v svojih vrstah prevzela pod svoj nadzor ter nato prek svoje partijske organizacije, ki je v zvezni partiji imela enak status kot republiške in pokrajinske, nadzorovala in usmerjala civilno politiko v prid svojim interesom.

Vstop v tranzicijo in opustitev starih običajev

Videti je, da so se po letu 1989 oziroma po izvedenih radikalnih političnih spremembah vojske postsocialističnih držav Srednje in Vzhodne Evrope uspešno preoblikovale ter brez večjih odporov pristale na parlamentarni civilni nadzor, tako kot so v preteklosti brez ugovorov sprejemale partijski civilni nadzor.² Zanimivo je, da so vojaške profesionalne elite presegle problem zvestobe uporabniku ob spremembi režima s poudarjenim vojaškim profesionalizmom, ki ga razumejo kot popoln umik vojske iz političnih in javnih zadev. Vojaška profesionalnost naj bi bila namreč neodvisna od ideologije, strokovno znanje pa primerno za katerikoli režim. V čislih je znova Huntingtonov (1957, 1995) koncept neideološkega častnika. To pa pomeni, da se vzpostavljajo tudi nova merila vojaške avtonomije, ki bo morala uravnovežiti novo politizacijo vojske in koncept nevpletanja vojske v politične zadeve. V začetnem obdobju po spremembi političnega režima se odvija enostranska politizacija vojske, ki se kaže v spreminjanju sistema rekrutiranja, napredovanja, odpuščanja profesionalnih vojakov, ohranjanja zanesljivejših, iskanja novih članov v najlojalnejših okoljih, hkrati pa se izločajo vse institucije in kanali politične indoktrinacije in političnega izobraževanja iz starega sistema, kar naj bi pomenilo proces depolitizacije vojske.

Vojske, ki so nasledile Jugoslovansko ljudsko armado na tleh razpadle Jugoslavije, so morale s profesionalizmom prikriti kar dve sestavini družbene sprejemljivosti – ideološko in nacionalno. Pripadniki nekdanje zvezne vojske so namreč ob prestopu v nove državne vojske morali dokazati, da so postali ideološko nevtralni in nacionalno zavedni – prejšnja armada je namreč od njih zahtevala ravno nasprotno: ideološko uvrstitev v socializem in nacionalno neopredeljenost oziroma nadjugoslovanstvo.

Civilni nadzor je najenostavnejši in tudi najcenejši način pridobivanja psihološke podpore, ki jo potrebuje vsaka vojska pri vzpostavljanju svoje legitimnosti. Tako je bilo tudi v partokratskih časih, ko vojski sami ni bilo treba pogosto stopati pred oči javnosti in skrbeti za svojo legitimnost, temveč je to opravila namesto nje partija.³ Partija je zagotavljala oziroma prenašala t.i. reflektirano režimsko legitimnost. Rekli smo že, da je imela za nadzor nad vojsko specifične mehанизme, bistveno bolj prisilne, kot so jih poznali v parlamentarnem tipu civilno-vojaških odnosov. Partija je imela tudi usposobljene kadre, častnike za politične zadeve (v bistvu politkomisarje), ki so skrbeli za ta nadzor. Z današnje perspektive so politični častniki videti odvečno zlo in v vseh obravnavanih državah so jih takoj po spremembi režima upokojili ali prekvalificirali. V vojskah so oživelili ali pridobili na pomenu vojaški kurati oziroma duhovniki. In medtem ko so v nekaterih zahodnih armadah zaradi vse večjega ateizma med vojaki poleg kuratov uvajali

² Glej rezultate konference z naslovom Uveljavljanje demokratičnih civilno-vojaških odnosov, Strausberg, junij 1996, organizirala sta jo Interuniversity Seminar (IUS) in Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr (SOWI).

³ O razmerjih med vojsko in partijo v Sovjetski zvezi in nekdanjih socialističnih državah, ki so jih raziskovali različni zahodni avtorji (Odom, Kolkowicz, Colton), piše Maja Garb v tekstu Razmerje med vojsko in oblastjo v Vzhodni Evropi (socialistično obdobje) v tem zborniku.

civilne svetovalce (denimo v belgijski vojski), so v vzhodnoevropskih vojskah držav s krščansko tradicijo duhovniki povečali svojo moč z imenovanjem v višje čine. Parlamenti so prevzeli nase nalogo izvajanja civilnega političnega nadzora nad vojsko, tako pač, kot je v navadi v Zahodni Evropi. Težava je le v tem, da jim za to nalogo primanjkuje profesionalnosti oziroma usposobljenosti. Po drugi strani pa ima težave z dajanjem na ogled vojska sama. V prejšnjem režimu je nadzor opravljala partija tako, da je bila sama del vojske, zdaj mora vojska neposredno komunicirati z javnostjo. V teh postopkih pa je še zelo nestrokovna. Težave so torej obojestranske. Nekateri menijo, da bi se civilno okolje moralo lotiti problema nadzora nad vojsko s pomočjo civilnih strokovnjakov za obrambo. Tovrstne kadre bo večinoma treba še izobraziti.⁴ Drugi mislijo, da bi bilo treba politične elite izobraziti v vojaških in obrambnih zadevah, da bi tako lažje razumele potrebe vojske in jo obenem nadzirale. Temu procesu smo v nekdanji Jugoslaviji rekli podružbljanje obrambe in varnosti, vendar se je pokazalo, da je tovrstno podružbljanje možno samo v okoljih z visoko razvito politično kulturo, medtem ko v okoljih z nižje razvito politično kulturo v resnici vodi v militarizacijo civilnega okolja. Ponekod ravnajo tako, da iz previdnosti izločajo vojsko iz vseh javnih razprav, tudi takih, ki zadevajo profesionalno avtonomijo vojske (primer Slovenije ob širitvi kroga upravičencev do civilnega služenja vojaškega roka). Dogaja se torej neke vrste **zapiranje vojske v vojašnice**, ki še dodatno zmanjšuje zaupanje med vojsko in civilnim okoljem, in ni več posledica zaprtosti vojaške organizacije, temveč bolj strahu pred dejansko profesionalnostjo, ki jo ta novodobni veliki mutec (la grande muette) še vedno premore.

Povzamemo lahko, da se kot eden glavnih problemov v civilno-vojaških odnosih Srednje in Vzhodne Evrope po letu 1989 kaže **nestrokovnost civilnega okolja in vojaštva v prilagajanju parlamentarnemu tipu** medsebojnih razmerij, pri čemer je v civilnem okolju čutiti pomanjkanje znanja in strokovnosti za nadziranje vojske ter veliko stopnjo nezaupanja v vojsko, na strani vojske pa je videti pomanjkanje strokovnosti pri komuniciranju z javnostjo in civilno politiko ter strah in nelagodje, da ne bi bila obtožena poseganja v politične zadeve. S tem se ruši ravnotežje med socialnim in funkcionalnim imperativom ter prekinja pozitivni vzvratni tok med inputi in outputi nacionalnovarnostnega sistema (Edmonds, 1988: 131). To je situacija, v kateri vojska izgublja tako del reflektirane, režimske legitimnosti (politične elite ji ne zaupajo, ker ne znajo ravnati z njo) kot del lastne legitimnosti (javnost ji ne zaupa, ker nima vpogleda vanjo). Predpostavljam, da se bo v politični usmeritvi profesionalnih vojakov zato zgodil zasuk v desno (četi tudi to ne bo razvidno iz članstva v strankah), verjetno v nacionalizem oziroma k nosilcem nacionalističnih političnih idej.⁵

Drugi niz problemov je povezan z **visoko stopnjo kritičnosti javnosti** nasproti vojski. V socialističnem svetu so vojske veljale za nedotakljive in tudi neoporeč-

⁴ Slovenija, ki že ima izobražene civilne obrambne strokovnjake, obramboslovce, je dokaz, da to ni dovolj, kajti potrebna je tudi pripravljenost politične elite za dialog z vojsko.

⁵ Rukavishnikov je sicer trdil, da bodo ruski oficirji na predsedniških volitvah v primeru da bi bile volitve zares tajne, volili levico, če pa tajnost ne bo zagotovljena, bodo volili Borisa Jelcina (Rukavishnikov, Strausberg, 8–12. 6. 1996).

ne. Z doktrino oboroženega ljudstva, ki je bila v veljavi povsod, ter s socialno reprezentativnostjo je bila dosežena sprejemljivost vojske za javnost. Obvezniška armada je zagotavljala reprezentativnost v vrstah obveznikov, pretežno delavsko-kmečko socialno poreklo častnikov pa je dokazovalo reprezentativnost častniškega zbora. Z vstopom v tranzicijo pa se je začelo obdobje upada zaupanja v nujnost obstoja obvezniške vojske. Možno je, da se to dogaja pod vplivom zahodno-evropskih teženj po zamenjavi obvezniške s poklicno vojsko (zgledi so predvsem Belgija, Nizozemska, Francija, Italija).

Možno pa tudi je, da gre preprosto za padec legitimnosti nacionalne vojske. Ne smemo namreč zanemariti podatkov o tem, da vse manj mladih ljudi v nekdanjih socialističnih državah opravi svojo državljansko obveznost kot vojaško obveznost. Nekateri se odločajo za civilno služenje, mnogi se razglašajo za nesposobne za vojsko, drugi se preprosto izmikajo vpoklicu. V nekaterih državah iz obravnavane regije služi vojsko že zelo malo mladih ljudi, tako da se postavlja vprašanje, kje je meja, po kateri nacionalne vojske teh držav ne bodo več smiselne kot nacionalna povezovalna sila. Dogaja se, da so to vse bolj vojske tistih nesrečnih ali nesposobnih mladih ljudi, ki niso imeli nobenega vplivnega strica oziroma zvijačnosti, da bi se izognili vojaški službi. Armada izgublja izobraževalno sestavino socialnega imperativa. Med mladimi se očitno oblikuje nov vrednostni sistem, v katerem ni več domoljubja ali pa ni več neposredne povezave med domoljubjem in pripravljenostjo za žrtvovanje,⁶ pač pa vse več individualnih in materialnih vrednot. Mlada generacija, ki ni več šla skozi faze socialne iniciacije,⁷ v katerih bi si privzgojila potrebo po žrtvovanju za domovino, in ki ji v procesu izobraževanja niso več ponujene teme s področja miru, varnosti, obrambe, vojne, nasilja, vojaštva, ne more biti nenadoma pri osemnajstih letih ali ob vpoklicu v vojsko domoljubna, razen v primerih, ko je domoljubno vzgojo opravila družina ali celo skupina vrstnikov.

Dejansko sliko stanja civilno-vojaških odnosov v postsocialističnih državah zakriva dejstvo, da so uradni **dokumenti** sestavljeni v zelo **demokratičnem jeziku**, realnost pa se od dokumentov zelo razlikuje. To protislovje postane razumljivo, če vemo, da je za uveljavitev novih načinov obnašanja treba ne le napisati nove dokumente, temveč spremeniti politično kulturo in vrednostne orientacije. Za to slednje je potrebno veliko časa in vzgojnih sposobnosti civilne politike, naklonjenost javnih občil in razumevanje javnosti.

Potreba po dokumentih s poudarjeno demokratičnimi civilno-vojaškimi odnosi je posledica dveh teženj. Prva je težnja po pravni državi parlamentarno reprezentativnega tipa, ki je ideal nekdanjih socialističnih držav. Oblastniki menijo, da je treba za vsa področja družbenega življenja najprej spremeniti zakonodajo, zato so prva leta po padcu socializma porabili za mučne in dolgotrajne razprave ob novih ustavah, zakonih, pravilnikih. Tudi za civilno-vojaške odnose velja isto, le da je na tem področju pomanjkanje izkušenj za sestavljanje zakonov veliko večje kot za druga področja družbenega življenja. Na tej točki se pojavlja nov dejavnik,

⁶ Raziskava Slovenska mladina in vojaški poklic (FDV, IDV, ORC, 1997) je pokazala, da je med mladimi slovenskimi srednješolci še veliko domoljubja.

⁷ V Sloveniji, denimo, so to bile cicibanska, pionirska (kurirčkova), mladinska, taborniška faza.

ki je spodbujevalec druge težnje. To je zveza Nato. Nato je za večino nekdanjih socialističnih držav mit dolgoletne uspešne vojaške zveze. Z dokumenti, napisanimi po vzoru zahodnoevropskih držav ali celo po vzoru na ameriške, poskušajo oblastniki dokazati voditeljem zveze Nato, da so dovolj demokratični in napredni za čimprejšnji vstop v Nato. Po drugi strani pa razni pomembni in manj pomembni predstavniki zveze Nato obiskujejo in svetujejo, usmerjajo in vodijo nastajanje dokumentov v vseh kandidatkah za vstop v Nato. Dokumenti tako nastajajo daleč od dejanske prakse in večinoma nimajo vgrajenega načrta za hitrejše spreminjanje vrednostnih orientacij v družbi.

POSEBNOSTI CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV V JUGOSLAVIJI IN V DRŽAVAH NASLEDNICAH NEKDANJE JUGOSLAVIJE

Politična kultura večine jugoslovanskih okolij je v času po drugi svetovni vojni dovoljevala vojski visoko stopnjo vključenosti v civilne politične zadeve. Vključevanje vojske v politiko je potekalo po predpostavkah doktrine oboroženega ljudstva in splošne ljudske obrambe ter družbene samozaščite. V političnih zadevah ni delovala celotna, sicer klasična obvezniška vojska, temveč samo njen najbolj profesionalizirani del, to je častniški zbor. Prisotnost častniškega zbora v notranji jugoslovanski politiki je vidno narasla po smrti legendarnega vrhovnega poveljnika in dolgoletnega državnega predsednika, Josipa Broza Tita, torej po letu 1980. Takratno povečevanje zunanjih groženj je že bilo posledica alarmizma jugoslovanske vojaške elite, ki se je dolga leta pripravljala na obračun z različnimi agresorji, vendar nikoli ni v operativni akciji preizkusila svoje izvedenosti v upravljanju nasilja.

Narava civilno-vojaških odnosov v Jugoslaviji po letu 1980

Vstopanje jugoslovanske vojaške elite v politične zadeve je bilo posledica posebnega razumevanja vloge vojske v družbi, ki pa ni bilo enotno za celotno Jugoslavijo, temveč se je razlikovalo po značilnostih in stopnji razvitosti politične kulture v posameznih okoljih. Vedeti je treba, da je znotraj same vojaške elite tudi obstajala posebna notranja politična kultura, s specifičnim vojaškim gledanjem na civilno-vojaške odnose v jugoslovanski družbi. To je pomenilo, da so imeli spori med vojsko in mlado generacijo zaradi naraščanja protiarmadnega razpoloženja ne le klasično protiobvezniško razsežnost, temveč tudi etnično-kulturno razsežnost. Zahteva po depolitizaciji vojske, ki se je pojavila proti koncu osemdesetih let v severozahodnem delu takratne Jugoslavije, je dokončno razkrila, v čem je bil temeljni spor med jugoslovansko zvezno vojsko in med mlado generacijo (ter javnostjo) severozahodnega dela Jugoslavije. Šlo je za spor med dvema tipoma civilno-vojaških odnosov.

Parlamentarni tip civilno-vojaških odnosov

Politična kultura severozahodnega dela Jugoslavije je bila zaradi industrijskega razvoja, zaradi močnega vpliva zahodnoevropskih dogajanj na področju varnost-

ne politike, posebej mirovnih gibanj v osemdesetih letih, ter zaradi zgodovinske pripadnosti srednjeevropskemu geostrateškemu prostoru (posledica bivanja v avstroogrski monarhiji do njenega razpada v prvi svetovni vojni), vse bolj naklonjena zahodnoevropskemu in severnoameriškemu tipu civilno-vojaških odnosov, v katerih ima prevlado (parlamentarna) civilna oblast. Vodenje armade pripada vrhovni reprezentativni oblasti, torej predsedniku ali monarhu, politične in zakonodajne odločitve na področju varnostne politike sprejema parlament, vojaška oblast pa ima izvršilno vlogo. Politične in strateške odločitve o nacionalnovarnostni politiki so stvar civilnih političnih voditeljev, v vojski pa je visoko razvit "instrumentalni profesionalni vojaški etos" (Johnson, 1987: 66). Ob tem morajo imeti vse ustavne politične stranke enakopraven dostop do javnih služb, kar hkrati pomeni, da vojska ne more pripadati eni politični organizaciji, temveč vsem, in to tako, da ne pripada nobeni, da je skratka departizirana. V vojski ali zunaj nje ne sme biti organizirana nobena politična organizacija, ki bi imela večji vpliv na vodenje notranje vojaške politike kot vse druge organizacije. To je možno takrat, ko je tudi v civilnem političnem sistemu prisotno tekmovanje političnih organizacij oziroma strank.

Partokratski tip civilno-vojaških odnosov

Jugoslovanska vojaška elita je legitimirala svoj položaj v političnih odnosih prek drugačnega tipa civilno-vojaških odnosov. To je bil partokratski model civilne prevlade nad vojaštvom, ki je nastal pod vplivom marksistične teorije o oboževanem ljudstvu ter teorije o vodilni vlogi delavske partije v socialistični revoluciji. Med narodnoosvobodilno vojno je vodilna politična partija v partizanski vojski, Komunistična partija, vstopala v procese vodenja in poveljevanja ob načelu dvostarešinstva. Po vojni pa je partija nadzirala vojsko z vzpostavitvijo avtonomne partijske organizacije v vojski, ki je imela republiškim partijam enakovreden status.

Spor med obema tipoma civilno-vojaških odnosov je bil nastavek širšega družbenega konflikta o političnem pluralizmu v civilnem političnem sistemu, to je o eno- ali večstrankarstvu, ki ga je vojska razumela kot spor glede organizacije, ki sme imeti civilno prevlado nad njo. To je bil eden od razlogov za povečano vključevanje vojaške elite v politični sistem ravno takrat, ko je avtoriteta zvezne civilne oblasti upadala, civilni partijski nadzor nad vojsko pa je že presahnil. Vojaška elita je kot nekakšna politična zastopnica institucije, trenirane v upravljanju nasilja, v bistvu vstopala na prazen prostor v civilni politični oblasti, na prostor partije. Najprej je razpadlo Zvezo komunistov Jugoslavije nadomestila s kvazijugoslovansko Zvezo komunistov – gibanjem za Jugoslavijo (1990), nato odpovedala pokorščino zveznemu predsedniku predsedstva (formalno tudi vrhovnemu poveljniku) hrvaškega porekla ter končno podprla državni udar srbsko-črnogorskega dela predsedstva nekdanje Jugoslavije (1991). Njeno zadnje dejanje v imenu zvezne vojske je bilo pridobitev soglasja zveznega premiera za vojaški poseg v secesionistični Sloveniji.

Nasledstvo nekdanje Jugoslavije na področju civilno-vojaških odnosov

O nasilnem razkroju nekdanje Jugoslavije ne bomo posebej govorili, ker bo o tem govor na drugih mestih v zborniku. Ugotoviti pa moramo, da se je spopad med dvema tipoma civilno-vojaških odnosov, torej med partokratskim in parlamentarnim, končal tako, da se je pokazala preživetvena moč tako enega kot drugega tipa. Na območju nekdanje Jugoslavije bi tako danes našli hrvaški totalitarni partokratski tip, bosanski revolucionarni partokratski tip, srbsko-črnogorski partokratski tip, slovenski parlamentarni tip in makedonski parlamentarni tip. Vsi ti tipi civilno-vojaških odnosov se med seboj dokaj razlikujejo in to bistveno bolj, kot pa so se razlikovale politične kulture nekdanje Jugoslavije, ki so generirale elemente parlamentarnega oziroma prevladujočega partokratskega tipa civilno-vojaških odnosov. Kot zakonitost je videti, da tiste vojske, ki gredo skozi vojne vihre, potrebujejo močnejši, bolj centraliziran nadzor oziroma – oblasti, ki so preživele ali celo zmagale v vojni, ohranjajo svojo vodilnost tudi po vojni ob podpori vojske, s čimer je ta vključena v civilne zadeve bolj, kot je to v navadi v sodobnih parlamentarnih demokracijah. V sedanjih partokratskih civilno-vojaških razmerjih so se močno spremenili izvajalci nadzora. Hrvaška je primer države, ki je še najbolj verno nasledila nekdanji jugoslovanski model. Namreč – nadzor nad vojsko sicer formalno opravlja hrvaški sabor, v katerem ima vodilni položaj ena stranka, to je Hrvaška demokratična skupnost. Profesionalni vojaki izkazujejo svojo politično lojalnost državi tako, da se včlanjujejo v Hrvaško demokratično skupnost, še bolj verjetno pa je, da jih v to včlanjevanje prisiljuje kar sankcijska narava strankarsko-profesionalnega napredovanja. Kdor hoče ohraniti službo v hrvaški vojski (po koncu vojaških operacij in po zahtevi zahodnih zaveznikov se izvaja obsežna demobilizacija) in kdor hoče napredovati v hrvaški vojski, mora biti član Hrvaške demokratične skupnosti. S tem postaja morebitna demokratična zamenjava strank na oblasti vse bolj vprašljiva.

Srbsko-črnogorska vojska je formalno pod nadzorom zvezne skupščine oziroma vodilne stranke v skupni državi, Zvezni republiki Jugoslaviji, to je Socialistične stranke, vendar je vojska departizirana, kar pomeni, da v njej niso organizirane strankine celice, da tudi članstvo profesionalnih vojakov v stranki ni zaželeno. Nadzor je posledica politične povezanosti vojaške in politične elite, pri čemer pa lojalnost vojaške elite ni povsem predvidljiva. Ob demonstracijah v Srbiji po izvedenih lokalnih volitvah konec leta 1996 je vojska še veljala za velikega mutca.

Bošnjaška vojska se je gradila skozi boje z nasprotnikovo vojsko, je tipična revolucionarna vojska in v mnogočem podobna Jugoslovanski armadi takoj po koncu druge svetovne vojne. Vojno je končala kot formalno multietnična vojska, kar naj bi dokazovala s sestavo svojega Generalštaba. V njem sta bila ves čas vojne poleg muslimanskih tudi hrvaški in srbski visok vojaški uradnik. Vojska muslimansko-hrvaške federacije bo preslikava hrvaškega in postrevolucionarnega bošnjaškega sistema. Skratka – bo pod nadzorom vodilnih strank.

SLOVENIJA

Slovenija je kot ena od držav, nastalih na ozemlju razpadle Jugoslavije, zgodovinska naslednica južnoslovanske civilizacije, ki ji je pripadala več kot sedemdeset let. Za določitev vsebine civilno-vojaških odnosov v sodobni Sloveniji bo to dejstvo dokaj pomembno, vsekakor bistveno bolj kot zgodovinsko dejstvo o pripadanju nekdanji avstroogrski monarhiji. Vsebinsko teh razmerij določajo še želje in zgledovanje po zahodnoevropskem kulturnem prostoru, vojaško-politična zmaga v oboroženem spopadu z jugoslovansko zvezno vojsko leta 1991, mednarodno-pravno priznanje samostojne države leta 1992 ter priprave na približevanje elitni vojaški zvezi zahodne civilizacije, to je zvezi Nato.

Kazalci stanja civilno-vojaških odnosov v Sloveniji

Pri empiričnem pregledu stanja civilno-vojaških razmerij v Sloveniji bo treba upoštevati formalnopravne določbe o tipu civilno-vojaških odnosov ter njihovo uveljavljanje v praksi, pa tudi uveljavljanje neformalnih poti za postavljanje slovenskega vojaštva pred oči javnosti.

1. Formalne vidike civilno-vojaških odnosov⁸ predstavljajo:

- ustavna in zakonska opredelitev razmerja med oboroženimi silami in civilnim političnim vodstvom: predsednik republike, parlament, vlada, minister za obrambo, načelnik Generalštaba,
- vodenje in poveljevanje v vojski,
- pravni sistem v vojski,
- formalne funkcije vojske,
- vojaške povezave in urjenja z vojskami drugih držav,
- rekrutiranje vojakov, podčastnikov in častnikov.

2. Neformalne vidike civilno-vojaških odnosov predstavljajo:

- raziskovanje vojaštva: notranje raziskovalne ustanove, civilne raziskovalne ustanove, strateške študije na vladni ravni,
- javna občila in vojaštvo: specializirani novinarji v civilnih občilih za vojaška vprašanja, notranja vojaška občila, vojaški organ za stike z javnostjo in civilnimi občili, intenzivnost medijskega poročanja o vojski,
- socialni vidik: odstotek žensk oziroma vojakinj in vloge, ki jih zasedajo, status marginalnih skupin in manjšin ter status drugače spolno usmerjenih – homoseksualcev, vojaške družine in stanovanja, način ravnanja starejših vojakov z mlajšimi (maltretiranje), oblike alternativne službe za oporečnike vesti,
- položaj vojske v javnem mnenju, med inteligenco, javnomnenjsko videnje funkcij vojske

⁸ Formalni vidiki slovenskih civilno-vojaških razmerij so bili obdelani v referatu *Fostering Democratic Civil-Military Relations in Slovenia* (Grizold, Jelusic, Strausberg, 8–12. 6. 1996) in jih v tem besedilu ne bomo ponavljali.

Kazalci neformalnih civilno-vojaških odnosov v Sloveniji

Raziskovanje vojaštva v Sloveniji

S proučevanjem nacionalne varnosti Slovenije in v tem sklopu tudi s položajem slovenske vojske se najbolj sistematično ukvarja Obramboslovni raziskovalni center (ORC) Inštituta za družbene vede Fakultete za družbene vede v Ljubljani. Posebej intenzivno je to raziskovanje od leta 1990 dalje, ko so na ORC poleg temeljnega raziskovalnega projekta, ki ga je financiralo Ministrstvo za znanost in tehnologijo, z naslovom Nacionalna varnost Slovenije, denimo, v letu 1991 potekale številne aplikativne raziskave, kot npr. Starešinski kader Republike Slovenije (raziskava o pripravljenosti rezervnih častnikov na morebitno zaposlitev v vrstah bodoče slovenske vojske), Slovenski srednješolci o miru, varnosti in nenasilju (raziskava stališč srednješolcev dveh tipičnih ljubljanskih srednjih šol), Slovenski vojak (raziskava o udeležbi pripadnikov Teritorialne obrambe Republike Slovenije v oboroženih spopadih z JLA). Stališča o nacionalni varnosti v slovenskem javnem mnenju so bila raziskana še leta 1994. V častniškem zboru Slovenske vojske pa je bila opravljena raziskava Sedanost in prihodnost vojaškega poklica (Grizold, Kotnik, 1996: 182-228), ki je bila del istoimenske mednarodne raziskave, opravljene v večini evropskih držav pod znanstvenim okriljem Evropske raziskovalne skupine o vojaštvu in družbi, angleško ERGOMAS). Tudi za raziskavo Analiza vojne v Sloveniji bi lahko rekli, da se na nekaterih točkah dotika proučevanja slovenskega vojaštva. V letu 1997 je v raziskavi Slovenska mladina in vojaški poklic potekalo raziskovanje stališč mladih v zvezi z vojaškim poklicem po vsej Sloveniji. Raziskovanje slovenskega vojaštva poteka v posameznih segmentih tudi znotraj obrambnega sistema, vendar je videti, da gre bolj za analize posameznih problemov, pri katerih pa je uporabljen znanstveni instrumentarij. Rezultati teh raziskav praviloma niso javni, njihovi izvajalci včasih uporabijo podatke na določenih znanstvenih srečanjih.

V strukturah slovenskega obrambnega sistema se izvaja še veliko manjših raziskav, ki so manj opazne in niso namenjene posploševanju ugotovitev za celoten sistem, vendar so tudi kazalec odpiranja teh struktur za raziskovanje. Gre za raziskave, ki jih opravijo praviloma študenti obramboslovja za potrebe empiričnega dela svojih diplomskih nalog. Tem raziskavam, ki so sicer omejene na zelo majhne vzorce in specialistične teme, moramo posvetiti več pozornosti. Analize in raziskave za potrebe diplomskih nalog so posebna oblika civilianizacije obrambnega sektorja. Opravijo se na nižjih ravneh sistema, kjer zadostuje dovoljenje načelnika Generalštaba ali celo lokalnega poveljnika za izvedbo raziskave, ki je vedno v interesu tistega, pri katerem raziskava poteka. Absolventi obramboslovja imajo ustrezno količino objektivnih metodoloških znanj, s pomočjo katerih lahko korektno obdelajo določeno tematiko, rezultate pa ponudijo v uporabo okolju, kjer so raziskavo izvajali. S tem je zadovoljena njihova potreba po empiričnih podatkih za diplomsko delo, poleg tega dobijo občutek koristnosti tistega, česar so se naučili med študijem, v okolju, kjer so raziskavo izvedli, pa sprejmejo njihovo delo kot način objektivizacije stanja, ki se ga sami sicer zavedajo, vendar nimajo dovolj argumentov za njegovo spreminjanje ali dopolnjevanje. V tem članku bom

namerno uporabila podatke iz nekaterih diplomskih nalog, s katerimi bom podprla tezo o koristnosti raziskav študentov obramboslovja v obrambnem in predvsem v vojaškem sistemu. Gre namreč za poseben način vpogleda strokovne civilne javnosti v ta dva sistema.

Stopnjo demokratiziranja civilno-vojaških odnosov v Sloveniji bi s pomočjo kazalca raziskav vojaštva lahko merili na več točkah, in sicer:

1. Koliko in kakšne vrste raziskav opravljajo neodvisne raziskovalne ustanove ali posamezniki znotraj vojske?

Iz prej navedenih podatkov sledi, da so bile od leta 1990 znotraj slovenske vojske opravljene tri zunanje raziskave (dve se nanašata na vojaško profesijo, ena pa na odnos vojakov do vojne).

2. Koliko in kakšne vrste raziskav je na lastno pobudo naročilo Ministrstvo za obrambo? Nobene.

3. Koliko in kakšne vrste raziskav je sofinanciralo Ministrstvo za obrambo? Tri, eno s področja vojaške profesije, eno s področja analize vojne, eno s področja stališč mladih do vojaškega poklica.

4. Kako so sprejete ugotovitve zunanjih raziskav v samem vojaškem vrhu? V začetnem obdobju oblikovanja in nastajanja slovenske vojske kot Teritorialne obrambe je bil odnos vojaškega vrha zelo pozitiven. Ugotovitve iz raziskav so dajale podlago za nekatere dolgoročneje opredelitve vojaške politike, denimo na področju vojaške profesije. Ko se je vojska konstituirala, se je izključila iz javnosti in tudi sprejemljivost za raziskave se je zmanjšala. Po šestih letih je opaziti ponovno odpiranje za raziskave, vendar bolj za njihove ugotovitve, kot pa za možnost izvajanja v lastnih vrstah.

5. Kako so sprejete ugotovitve zunanjih raziskav na nižjih ravneh vodenja in poveljevanja? Z veliko razumevanja in zanimanja.

6. Koliko so javnosti in zunanjim znanstvenim ustanovam dosegljive ugotovitve notranjih raziskav, ki jih opravijo raziskovalne ustanove znotraj obrambnega sistema? Ugotovitve so dosegljive prek vojaških občil, vendar je težko presoditi, koliko celotnega opravljenega dela je na voljo javnosti.

Analize stanja znotraj vojske in zametke tovrstnega raziskovalnega dela opazimo na Centru za strateške študije Ministrstva za obrambo, kjer na osnovi zbrana gradiva nastajajo tudi strokovna besedila, javnosti dostopna prek Zbornika študij Centra za strateške študije, ožja strokovna javnost se lahko z njimi seznanja tudi v Glasilu Centra za strateške študije.

Občila in vojaštvo v Sloveniji⁹

V odnos med sredstvi javnega obveščanja in vojsko je v Sloveniji vgrajen poseben zgodovinski spomin. Namreč – pojav "slovenske vojne" leta 1991 je bil v mnogčem možen ravno zaradi močno razvite informacijsko propagandne dejavnosti. Informacijsko-propagandne sile so leta 1991 izpeljale zelo pomembno pripravo na oborožene spopade z enotami JLA na slovenskem ozemlju, poleg tega

⁹ To temo je obdelal Iztok Prezelj v diplomski nalogi Komuniciranje med oboroženimi silami in javnostmi, FDV, 1997.

pa so bile močna bojna sila med samim potekom oboroženih spopadov. Informacijskemu sistemu je uspelo v slovenski javnosti doseči popoln odločitveni konsenz o oboroženem boju zoper intervencijske sile JLA, med samimi boji pa je dvi goval bojno moralo borcev Teritorialne obrambe in celotnega prebivalstva. Prepričljivost delovanja informacijsko-propagandnih sil je bila tako velika, da je slovenska javnost dogodke iz junija in julija 1991 zaznavala kot vojno, čeravno jim mednarodno vojno pravo in definicije vojne prisojajo samo značilnosti oboroženih spopadov nižje stopnje (Wallensteen, Axel, 1994: 339). Slovenski vojaški sistem je v procesu graditve po odhodu enot JLA iz Slovenije (kar se je zgodilo konec oktobra 1991) računal na samoumevno naklonjenost informacijsko-propagandnih sil tudi v miru. Zato je izdelava strategije odnosa z javnostjo ostala ob strani kot ena najmanj pomembnih, če ne celo najmanj potrebnih sestavin slovenske obrambne strategije. Znotraj obrambnega sistema dolgo niso bile vzpostavljene službe, ki bi sproti organizirano in sistematično proizvajale informacije za občila in za javnost. V sredstvih javnega obveščanja niso bili postavljeni za vojaške in obrambne zadeve posebej usposobljeni novinarji, pač pa se obveščanje o teh zadevah opravlja bolj po načelu, da "se na vojsko vsak spozna, če je le služil vojsko". Posledica takih pomanjkljivosti je bila, da se je javnost začela seznanjati z obrambnimi in vojaškimi zadevami prek afer in incidentov. To sicer velja za vse sodobne stabilne obrambne sisteme po svetu, pri slovenskem sistemu pa je to povzročilo zelo hitro zmanjševanje ugleda in sprejemljivosti, ki si ju je sistem z muko vzpostavil med oboroženimi spopadi z nasprotnikom. Ob koncu leta 1997 smo lahko še vedno ugotavljali, da ima Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije t. i. Navodilo o načinu obveščanja javnosti o delu Ministrstva za obrambo, nima pa strategije informativnega delovanja na javnost in v javnosti.

Sistem obveščanja javnosti je v slovenskem obrambnem sistemu dokaj centraliziran, s čimer je preprečena možnost neupravičenega ali nesprejemljivega vstopanja vojaških oseb v javnost in javne zadeve. V javnih občilih smejo nastopati minister, državni sekretarji in predstojniki uprav, pooblastilo ministra pa za ta namen potrebujejo predstavnik za tisk, višji upravni delavci, vodje posameznih enot. Informacije, pojasnila, podatke lahko v pisni obliki pripravi za javnost Služba za odnose z javnostjo, ki je organizacijsko vezana na kabinet ministra za obrambo. V tujini so podobne službe pristojne še za druga opravila, ki so namenjena bolj pripravi samega ministra ali drugih uslužbencev ministrstva za nastop v javnosti. Tako, denimo, skrbijo za medijsko pozornost, pišejo govore za različne priložnosti, zbirajo podatke in argumente za svoje uslužbence in so predvsem visoko strokovno usposobljeni za delovanje na javnost.¹⁰ Služba za odnose z javnostjo oskrbuje z informacijami, pojasnili in podatki 35 medijskih ustanov v Sloveniji, pri čemer so le-te po Zakonu o javnih glasilih dolžne objaviti samo tista nujna sporočila, ki zadevajo varnost države in državljanov. Druga sporočila so

¹⁰ Običajno se ob tem spomnimo na švicarski model, ki je bil vzpostavljen po izvedenem referendumu o ukinitvi švicarske vojske. Takrat so se v obrambnem sistemu Švice zavedli, da je treba na javnost delovati bolj strokovno. Zaposlili so najboljše redaktorje in novinarje iz švicarskih občil ter oblikovali strategijo predčasnega nastopanja v javnosti. Vsaka novica, incident, afera ali dosežek vojske morajo doseči javnost prej kot pa govorice.

prepuščena presoji redaktorjev in novinarjev, tako da velikokrat ne pridejo v javnost, prednost pa imajo novice o incidentih in aferah¹¹.

Slovenski vojaški podsistem je v stikih z javnostjo še bolj omejen kot obrambni. Poveljniki enot, poveljniki pokrajin in območij, učnih centrov ali zavodov morajo za posredovanje informacij in pojasnil v javnost dobiti pooblastilo načelnika Generalštaba, ta pa mora o tem obvestiti kabinet obrambnega ministra, to je Službo za odnose z javnostjo. Neposredni stiki med poveljniki ali častniki za motiviranje ter novinarji so možni na lokalni ravni, vendar naj bi bili namenjeni predvsem doseganju sožitja med vojsko in civilnim okoljem.

Obrambni sistem Slovenije uporablja za obveščanje strokovne javnosti ter širše slovenske javnosti tiskana občila. Časopis Slovenska vojska izhaja dvakrat na mesec, izdajatelj je Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, vendar v kolo fonu piše, da novinarski prispevki, objavljeni v časopisu, niso uradno stališče Ministrstva za obrambo. Časopis je v prosti prodaji, vendar vsebinsko bolj ustreza notranjemu glasilu. Strokovni časopis Vojstvo je začel izhajati sredi leta 1996, njegova prva številka je vzbudila veliko zanimanja v javnosti, ker je vsebovala stališča, neusklajena znotraj vojaškega vrha. Ustanovitelj časopisa je Ministrstvo za obrambo, uredniški odbor pa presega mejo sistema s tem, ko poleg članov iz Generalštaba Slovenske vojske, Uprave za logistiko, Uprave za razvoj, Izobraževalnega centra, Centra za strateške študije vključuje tudi predstavnika Katedre za obramboslovje s Fakultete za družbene vede. Težnja časopisa je povezati celotno obrambno javnost v Sloveniji ob strokovnih vprašanjih obrambnega sistema. Center za strateške študije Ministrstva za obrambo izdaja Zbornik študij Centra za strateške študije, ki naj bi izšel do dvakrat letno, tiska pa analize, ki nastajajo na Centru za strateške študije, ter druga strokovna slovenska in tuja besedila, ki se nanašajo na posebne teme Zbornika. Do konca leta 1996 so izšle tri številke Zbornika, posvečene temam varnosti Slovenije, ženskam v oboroženih silah ter evropskim varnostnim institucijam in procesom.

Znotraj Slovenske vojske izhajajo še interna glasila enot, ki pa niso dostopna širši javnosti. Za obveščanje mednarodne javnosti sta bili do zdaj izdelani dve brošuri v angleškem jeziku (Republic of Slovenia – Ministry of Defence, Facts about Slovenia). Pogled na ta tiskana glasila daje vtis o dokaj tradicionalnem nastopanju v javnosti, pri čemer je najslabše poskrbljeno za tisto populacijo, ki je z

¹¹ Vojaška vaja Drava '96, ki je potekala (vključno s pripravami) od 12. do 14. novembra 1996, je imela namen prikazati uspešnost bojnega usposabljanja enot in poveljstev Vzhodnoštajerske pokrajine ter nekaterih drugih enot Slovenske vojske. Vaja je postavila pred oči javnosti prizadevanja slovenske vojaške industrije (posodobitev tankov T-55 s povečano ognjeno močjo, dodatnim oklepom in ojačenim podvozjem) ter nakupovalne namere slovenskega obrambnega sistema (sodelovanje štirih nizozemskih letal F-16). Vendar je namen vaje v očeh javnosti skvarila hkratna novica o ustavitvi kamionov z deli vojaške opreme na madžarsko-slovenski meji. Javnost je novice z vaje spremljala skupaj z novicami o opremi, za katero nekaj dni celo ni bilo videti odjemalca v Sloveniji. Občila so s tem znakazila javno podobo največje vaje Slovenske vojske v letu 1996, Služba za odnose z javnostjo MORS pa je delovala brez ustrezne strategije medijske promocije, čeprav so načrtovalci vaje pripravili informativno gradivo na dokaj moderen način (razglednica za udeležence, brošura s topografsko karto in fotografijami prizorišča).

vidika obrambnega sistema najbolj zanimiva, to je za mladino. Slovenski obrambni sistem se bo moral mladim predstaviti s pomočjo občil, ki jih oni priznavajo za svoja. Vse bolj se kaže potreba po računalniškem komuniciranju z mladimi, posebej srednješolska in visokošolska mladina zajema danes informacije prek internetovskih "domačih strani"¹².

Revija *Obramba*, ki izhaja vsak mesec, ima kot revija, ki jo v Sloveniji poznamo že od leta 1969 (do leta 1991 je izhajala pod imenom *Naša Obramba*), poseben položaj v slovenski javnosti. Njeni izdajatelji so Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Združenje slovenskih častnikov in Založniško podjetje Defensor. Vsebinsko pokriva celoto nacionalnovarnostnega sistema Slovenije, vključuje strokovne prispevke s področja vojaške in civilne obrambe, civilne zaščite in policije, športnega streljanja in borilnih športov, v javnosti pa je zelo priljubljena. Ob zamenjavi sistema leta 1991 se je njena naklada sicer zmanjšala, vendar se je njena priljubljenost ohranila vključ tržni naravnosti (prodaja namesto brezplačnih izvodov za člane nekdanje Zveze rezervnih vojaških starešin). Revija ohranja strokovno raven in se ne spušča v notranjepolitične obračune v Sloveniji, pri čemer je celo bolj korektna kot interni časopis Slovenska vojska¹³.

Socialni vidik civilno-vojaških odnosov v Sloveniji

Vojakinje in vloge, ki jih zasedajo v vojaškem podsistemu

Odnos do žensk je v vsaki vojski kazalec njene socialne organiziranosti (Moskos, Wood, 1988). Zaprte za vstop žensk in omejevalne pri njihovem napredovanju so vojske institucionalne socialne organiziranosti, medtem ko so vojske poklicne socialne organiziranosti odprte za vstop žensk in jim dovoljujejo tudi selektivno napredovanje. Ženske namreč še vedno težko vstopajo v bojne enote, in to ne glede na stopnjo odprtosti sodobnih poklicnih vojsk. "Ženskemu" vprašanju v oboroženih silah je bil posvečen Zbornik študij Centra za strateške študije MORS (1995), ki ga je uredila Zorica Bukinac. V zborniku so bili objavljeni podatki in ugotovitve iz empiričnih analiz, ki se nanašajo na Slovensko vojsko, zato jih na tem mestu ne bomo ponavljali.

V Slovenski vojski prihaja do pojava prehitrega postavljanja vojakinj na visoke poveljniške položaje, ki bi jih na osnovi vojaških izkušenj in strokovnega izpopolnjevanja ne mogle še doseči. Ta pojav je opazen tudi v drugih vojskah srednje in vzhodnoevropskih držav. Očitno gre za skupno značilnost vojsk, ki niso izšle iz tradicije sobivanja žensk in moških v vojaških vrstah, temveč so v času socia-

¹² Ob primerjavi vojske in cerkve kot dveh tradicionalnih družbenih institucij moramo v slovenski javnosti priznati prednost cerkvi, ko gre za računalniško doseganje mlade generacije.

¹³ Ob zamenjavi ministra za obrambo Janeza Janše je Slovenska vojska posegala v medsebojne politične obračune strankarskih prvkov in namesto vrhovnemu poveljniku vojske, predsedniku države, izkazovala lojalnost obrambnemu ministru. Urednik je bil sicer zamenjan, toda madež vpletanja v politiko, kar je z Zakonom o obrambi prepovedano vsem vojaškim osebam, je časopisu vseeno ostal.

lizma veljale za centre moškosrediščne kulture. Z usposabljanjem obvezniških vojakov (kajpada moških) so se ukvarjali moški podčastniki in častniki, ženske so bile zaposlene kot civilne osebe v zalednih enotah, v zdravstveni službi, niso pa vstopale v podčastniške ali častniške vrste bojnih enot. Zdi se, da poskušajo postsocialistične vojske zakriti to svojo protizensko tradicijo z novodobnim pretiranim izpostavljanjem žensk, čeprav jih tudi sedaj ne bomo pogosto srečevali v bojnih enotah. To ravnanje sicer kratkoročno privablja dekleta v vojaške vrste, toda moških kolegov nihče ni sistematično pripravljaj na njihov prihod. Zdelo se je, da je že zamenjava režima oziroma ideologije dovolj tudi za zamenjavo vrednot. Dejansko pa postavljanje žensk, včasih tudi neupravičeno, na visoke položaje v vojski, ne prepričuje moških v nujnost sobivanja obeh spolov v vojaških vrstah.

Vojaške družine in stanovanja

Družine in stanovanjska problematika vojaških oseb so lahko kazalec približevanja civilnega in vojaškega okolja. Ureditev se razlikuje glede na prevladujoči tip socialne organiziranosti vojske. Če gre za institucionalni tip vojske, so vojaške družine del vojaške skupnosti, soproge/soprogi in otroci sodelujejo v dejavnostih in družabnih dogodkih, ki jih organizira vojaška organizacija, pa tudi nadzor vojske se širi na člane vojaške družine. Ko se je oblikovala Slovenska vojska, smo pričakovali, da bo ohranila nekatere značilnosti socialne integracije oboroženih sil iz prejšnjega socialističnega sistema. Za JLA, ki je v primerjavi s Slovensko vojsko delovala na velikem ozemlju, so bila značilna t. i. vojaška stanovanja, ki so jih dobili vojaški profesionalci, ko so se poročili in imeli otroke, pred poroko so večinoma stanovali v vojaških hotelih, če so službovali v večjih mestih, ali pa kar v vojašnicah. Vojska je tako dosegla, da so bili profesionalni vojaki blizu delovnega mesta, na voljo tako rekoč 24 ur na dan, lahko pa je tudi nadzirala njihovo življenje zunaj delovnega časa. Vojaški socialni nadzor je obsegal ne le obnašanje profesionalnih vojakov na javnih mestih, temveč tudi njihove socialne stike. Še dolgo po drugi svetovni vojni je moral vojaški profesionallec najaviti svojo bodočo ženo, zaprositi za dovoljenje za poroko pri vojaških oblasteh, potem pa počakati na preverjanje njene družine. Vojaški varnostni organi so bodoče žene selekcionirali glede na družinsko ideologijo in razredno pripadnost ter obnašanje med narodnoosvobodilnim bojem, pri čemer so odsvetovali poroko z dekleti iz kvizlinških in buržoaznih družin. Zaradi pogostega menjavanja mesta službovanja, vsako napredovanje je bilo praviloma povezano s premikom mesta bivanja drugam, so družine težko vzpostavljale dolgotrajnejše socialne stike z okoljem. Referenčni okvir so bili vojaški sodelavci. Stanovanja so bila praviloma zbrana na enem mestu, tako da so vsaj v večjih mestih nastajale vojaške četrti. Civilno okolje praviloma ni imelo socialnega vpogleda v vojaške družine.

Slovenska vojska je v socialnem smislu organizirala življenje in delo svojih delavcev drugače. Res je sicer, da je obrambni sistem podedoval vojaška stanovanja od prejšnje vojske, ki jih je večinoma že razdelil ne le med profesionalne vojake, temveč tudi med uslužbenke Ministrstva za obrambo. Vojaški profesionalci, ki so prestopili v Slovensko vojsko iz drugih služb (prišli so iz gospodarstva, družbe-

nih dejavnosti, državne uprave, nekdanje vojske, nekdanje Teritorialne obrambe), so svoje stanovanjsko vprašanje reševali še kot civilne osebe. Znotraj slovenskega prostora ni veliko premeščanja, v glavnem gre za migracije proti Ljubljani ali iz nje. Primere začasnih preseljencev obrambni sistem rešuje s službenimi stanovanji. Glede na razpršenost vojaških družin v okolju in glede na ohranitev prejšnjih socialnih vezi bi lahko pričakovali, da družine slovenskih vojaških profesionalcev niso vključene v družabno življenje vojske. Vojaški profesionalci verjetno vzdržujejo prijateljske vezi še iz obdobja prejšnjih delovnih mest. Iz razgovorov z vojaškimi profesionalci na različnih ravneh ugotavljamo, da je vzdrževanje vezi z okoljem, povezanim z nekdanjim civilnim življenjem, v veliki meri še prisotno, posebej v primeru civilnih članov družine. Sami vojaški profesionalci pa nekdanjih stikov ne morejo več dovolj intenzivno vzdrževati, kajti delovni čas oziroma stiki na delovnem mestu jih vse bolj usmerjajo na prijateljstva iz delovnega okolja.

Način ravnanja starejših vojakov z mlajšimi

Služenje vojaškega roka traja v Slovenski vojski dejansko šest mesecev, usposabljanje pa je organizirano tako, da se starejši in mlajši vojaki skoraj ne srečujejo, zato tudi ni videti, da bi starejši vojaki maltretirali mlajše. Ta pojav se je ohranil in celo okreplil v vojskah drugih držav v Srednji in Vzhodni Evropi.

Oblike alternativne službe za oporečnike vesti¹⁴

Priznanje oporečništva je za slovenski obrambni sistem točka pozitivnega razlikovanja glede na prejšnji socialistični sistem, zato bo ta pravica še dolgo nosila avreolo demokratičnosti in le redkokdo si bo drznil ugovarjati novim pobudam v zvezi s civilnim služenjem vojaškega roka kot obliko nadomestne državljske dolžnosti. Načrtovalci slovenskega obrambnega sistema so vojaško službo in alternativno izpolnjevanje vojaške dolžnosti vnesli v skupen zakon, s čimer so jima dali enakovreden status pri izpolnjevanju državljske dolžnosti. Civilno službo lahko opravlja na lastno željo tudi državljan, ki je ocenjen kot nesposoben za vojaško službo (Zakon o vojaški dolžnosti, 1991, 39. člen). Pod pritiskom slovenskih mirovnikov in cerkvenih organizacij je prišlo leta 1995 do ponovne parlamentarne razprave o civilni službi in konec leta 1995 je bil sprejet Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o vojaški dolžnosti. Spremenjeni zakon je začel veljati 6. januarja 1996, z njim je bil razširjen krog organizacij, v katerih je možno opravljati civilno službo (v sistemu za zaščito, reševanje in pomoč oziroma v vladnih in nevladnih organizacijah, ki opravljajo reševalno, človekoljubno in drugo dejavnost, ki je javnega pomena). Spremenjeni zakon je uzakonil nove kategorije oporečnikov, kajti pravica do ugovora vesti pripada vsakemu državljanu in ne le vojaškemu obvezniku – naborniku, kot je veljalo po zakonu iz leta 1991. S to določbo so pravico do ugovora vesti vojaški dolžnosti dobili tudi vojaki na služenju vojaškega roka ter pripadniki rezervne sestave Slovenske vojske. Alternativno iz-

¹⁴ To temo je obdelovalo v svojih diplomskih nalogah več obramboslovcev, najnovejše ugotovitve pa navaja Alenka Slatnar v diplomski nalogi z naslovom *Oporečništvo in izpolnjevanje vojaške dolžnosti* (FDV; Ljubljana, 1996).

polnjevanje vojaške dolžnosti je v Sloveniji po dolžini enako siceršnjemu trajanju vojaškega roka brez možnosti enomesečnega skrajšanja, ki ga vojakom dodeli vrhovni poveljnik.

Po podatkih, ki jih je zbrala Slatnarjeva (1996: 43), je od leta 1991 do konca leta 1995 Komisija za ugovor vesti (organ, ki zbira prošnje za priznanje ugovora vesti) prejela 970 vlog (leta 1991 240 vlog, leta 1992 135 vlog, leta 1993 105 vlog, leta 1994 226 vlog, leta 1995 264 vlog), alternativno izpolnjevanje vojaške dolžnosti je odobrila 48 % prosilcev. Ministrstvo za pravosodje in upravo je imelo do leta 1996 sklenjenih 12 pogodb z organizacijami javnega in splošnega pomena, kjer se je lahko opravljala civilna služba. Na razpis, ki je bil objavljen oktobra leta 1996, pa se je prijavilo že 53 organizacij, ki izpolnjujejo pogoje za izvajanje civilne službe (Zapisnik odpiranja ponudb za izvajanje civilne službe, november 1996).

Vsi ti podatki vzbujajo vtis o demokratiziranju obrambnega sistema, vendar se v njih skrivajo dejstva, ki vplivajo na kakovost civilno-vojaških odnosov v Sloveniji. Namreč – širjenje priznavanja pravice do ugovora vesti je politično vprašanje, parlamentarna razprava o Zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o vojaški dolžnosti in njegovo sprejetje sta civilno politično dejanje. Nihče pa se ni vprašal, ali to morda ne prizadeva tudi vojaške organizacije. Nihče ni vprašal vojaških profesionalcev za njihovo izvedensko mnenje o uresničevanju ugovora vesti med služenjem vojaškega roka. In nobenemu vojaškemu profesionalcu ni padlo na um, da bi se vpletel v civilne razprave, čeprav so se civilni politiki vpletali v zadeve vojaške avtonomije. Vojaško usposabljanje praviloma pripada avtonomiji vojske, vojaški obvezniki, ki se na ugovor vesti skličejo sredi vojaškega usposabljanja, prizadenejo ravno bojno pripravljenost enote, v kateri so. Iz parlamentarne razprave ob tem problemu je bilo videti, da je boljše, če vojska tudi pri svojih strokovnih vprašanjih ostane čim bolj tesno zaprta v vojašnice. To zaprtje zdaj ni več v interesu vojske same, kot je to veljalo za totalitarni režim, temveč v interesu civilnega okolja ali boljše civilne politike, ki ni strokovno pripravljena voditi strokovne vojaške razprave z vojaškimi profesionalci, pa se temu izogne tako, da jim zapre usta.

Odnos do marginalnih skupin v Slovenski vojski

O tem, kakšen je odnos do marginalnih družbenih skupin v Slovenski vojski, ne obstajajo javni rezultati raziskav, zelo verjetno pa je, da tudi niso bile opravljene, kajti Slovenska vojska je vojska novonastale države in v začetnem obdobju se bolj ukvarja s statusnimi in organizacijskimi vprašanji svojega profesionalnega dela kot pa s problemi, ki zadevajo dokaj omejeno število ljudi. Preizkus njene strpnosti do drugačnih pa bo kljub temu moral biti opravljen prej ali slej, še posebej, ker se v marginalne družbene skupine v vojski uvrščajo tudi ženske, ki bodo pomembna rekrutna baza za poklicni del vojske. V obvezniškem potencialu so že zdaj otroci iz priseljskih družin, večinoma muslimanskega porekla, v prihodnosti pa bodo nastopali tudi kot prosilci za vstop v vojaške poklicne in profesionalne vrste. Izhajamo iz predpostavke, da Slovenska vojska kot obvezniška vojska in kot vojska častniškega zbora pretežno delavsko-kmečkega porekla izraža približno toliko strpnosti do drugačnih, kot to velja za celotno slovensko javnost.

Zaradi selekcijskih meril v profesionalne vrste vojske ne morejo vstopiti pijanci, narkomani, nekdanji kaznjenci in ljudje z aidsom, ki jih vse štejemo med marginalne družbene skupine. Bolj nejasno je, kaj storiti s homoseksualci.

Odnos prebivalcev Slovenije do marginalnih skupin¹⁵

V prvi polovici devetdesetih let so bili Slovenci pod vtisom dogodkov okrog tranzicijskih procesov in osamosvajanja. Hkrati pa raziskave javnega mnenja kažejo trend upadanja vpliva teh dogodkov na stališča prebivalcev Slovenije. To lahko ugotovimo na primeru njihovega odnosa do priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije, medtem ko ostaja odnos do drugih marginalnih skupin, kot so npr. homoseksualci, nespremenjen.

V raziskavah slovenskega javnega mnenja so bili anketiranci vprašani, ali za katero od navedenih skupin lahko rečejo, da njenih pripadnikov ne bi želeli imeti za sosede. Z analizo smo ugotovili, da lahko v grobem govorimo o dveh razsežnostih odnosa do marginalnih skupin, in sicer: a) odnos do tujcev, in b) odnos do "domačih" marginalcev. Za prvo skupino je konstitutiven odnos do Muslimanov (njim se pridružijo še priseljenci oz. tuji delavci in ljudje druge rase). Za drugo skupino pa je konstitutiven odnos do homoseksualcev, ki se jim pridružijo še narkomani, ljudje z aidsom in nekdanji kaznjenci. Obe razsežnosti sicer med seboj pozitivno korelirata, vendar sta bili s pomočjo faktorske analize prepoznavni kot dva samostojna faktorja.

Značilno je, da so imeli anketiranci bolj odklonilen odnos do "domačih" marginalcev kot do tujcev. Za skupine, kot so Muslimani, imigranti (tuji delavci), pripadniki druge rase, je od leta 1993 do leta 1995 delež tistih anketirancev, ki jih ne bi imeli za sosede, upadel (pri Muslimanih npr. z 48.8 % v letu 1993 na 22.8 % v letu 1995). Hkrati pa se odklonilni odnos do "domačih" marginalnih skupin ni bistveno spreminjal ali pa se je celo okreplil. Tako je vseskozi približno 60 % anketiranih prebivalcev Slovenije zavračalo homoseksualce kot svoje sosede (leta 1993 je bilo takšnih 61.4 %, naslednje leto 56 % in leta 1995 60.7 %). Še bolj odklonilen odnos pa so imeli anketiranci do pijancev in narkomanov, saj je bil leta 1995 delež za oboje višji od 75 %, medtem ko v letu 1993 ni dosegel 70 %.

Položaj vojske v javnem mnenju

Odnos slovenskega javnega mnenja do vojske je odnos privajenosti. Javno mnenje je sprejelo dejstvo, da vojska obstaja, ni pa temu dejstvu ne naklonjeno niti mu ne nasprotuje. Na Obramboslovnem raziskovalnem centru je bilo opravljenih več zaporednih raziskav stališč do nacionalne varnosti, kjer je bil merjen tudi odnos do vojske, rezultati so bili objavljeni na več mestih, tako da jih na tem mestu ne bomo ponavljali.

¹⁵ Poglavje Odnos prebivalcev Slovenije do marginalnih skupin je pripravil Mitja Hafner Fink, sodelavec Centra za proučevanje javnega mnenja in družbenih komunikacij na FDV IDV.

Tabela: Odnos do marginalnih skupin med prebivalci Slovenije (SJM 1993 – 1995, % tistih, ki navedenih skupin ne bi imeli za sosede)¹⁶

	1993	1994	1995
PIJANCI	69.0	68.9	78.8
NARKOMANI	67.1	65.7	75.4
HOMOSEKSUALCI	61.4	65.7	75.4
NEKDANJI KAZNJENCI	54.6	60.1	54.8
LJUDJE Z AIDSOM	60.9	50.5	50.1
ROMI	59.3	54.7	48.3
MUSLIMANI	48.8	30.6	22.8
ŽIDI	46.4	20.6	21.7
IMIGRANTI	55.1	40.4	18.0
DRUGA RASA	44.0	28.3	17.1

SKLEP

Za konec moramo ugotoviti, da se Slovenija skupaj z drugimi postsocialističnimi državami Srednje in Vzhodne Evrope spopada s problemi sposobnosti političnih elit, da nadzirajo vojsko v razmerah radikalnih družbenih sprememb. V pravnem sistemu so vzpostavljene podlage za nov tip civilno-vojaških odnosov, za t. i. parlamentarni tip, v katerem pripada nadzor nad vojsko parlamentu in njegovim komisijam oziroma odborom. Težava novih političnih elit je v nestrokovnosti na vojaškem področju, zato namesto komunikacije in dialoga z vojsko uporabljajo svojo pravico do civilnega nadzora tako, da vojsko zapirajo nazaj v vojašnice. Ob tem se ne zavedajo, da se hkrati že dogaja proces erozije političnega nadzora nad vojsko, ki se noče ukvarjati z nestabilnim političnim sistemom in se raje zateka v formule o vojaškem profesionalizmu. Politične elite ne razumejo, da je najlažje nadzirati vojsko, katere posamezniki imajo enake pravice in svoboščine kot vsi drugi državljani. Posledica ravnanja političnih elit je zniževanje legitimnosti vojske v očeh javnosti ter povečevanje nezaupanja vojaških profesionalcev v svoje delo. Z vstopom med članice Partnerstva za mir ter morebitnim vstopom v zvezo Nato dobivajo vojske postsocialističnih držav in z njimi tudi Slovenska vojska novega nadzornika. To so politične strukture zveze Nato, ki ponujajo in vsiljujejo recepte za ureditev civilno-vojaških odnosov po celotni Srednji in Vzhodni Evropi.

¹⁶ Viri podatkov :

Toš, Niko et al (1993). Slovensko javno mnenje 1993/1. FDV IDV, Ljubljana.

Toš, Niko et al (1994). Slovensko javno mnenje 1994/2 – Slovensko-avstrijska raziskava vrednot. FDV IDV, Ljubljana.

Toš, Niko et al (1995). Slovensko javno mnenje 1995/2 – Mednarodna raziskava vrednot. FDV IDV Ljubljana.

Literatura

- Abrahamsson, Bengt (1972): *Military Professionalization and Political Power*. Beverly Hills, Sage, London.
- Bukinac, Zorica (ur.) (1995): *Zbornik študij: Ženske in oborožene sile*. Center za strateške študije MORS, Ljubljana.
- Doorn, Jacques Van (1969): *Political Change and the Control of the Military: Some General Remarks*. V: Jacques Van Doorn (ed.) *Military Profession and Military Regimes*. The Hague, Mouton, Paris.
- Edmonds, Martin (1988): *Armed Services and Society*. Leicester University Press, Leicester, Great Britain.
- Grizold, Anton, Igor, Kotnik (1996): *The Present and the Future of the Military Profession in Slovenia*. FORUM, let. 18, SOWI, Strausberg.
- Huntington, Samuel P.: (1957): *The Soldier and The State, The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Vintage Books, New York.
- Huntington, Samuel P.: (1995): *The Soldier and the State, The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
- Johnson, Leonard V. (1987): *A General for Peace*. James Lorimer and Company, Toronto.
- Moskos, Charles C., Frank R. Wood (eds.) (1988): *The Military More Than Just a Job?* Westpark Drive, Pergamon-Brassey, Virginia.
- Prezelj, Iztok (1997): *Komuniciranje med oboroženimi silami in javnostjo*. Diplomska naloga, FDV, Ljubljana.
- Slatnar, Alenka (1996): *Oprečništvo in izpolnjevanje vojaške dolžnosti*. Diplomska naloga, FDV, Ljubljana.
- Toš, Niko et al (1993): *Slovensko javno mnenje 1993/1*. FDV, IDV, Ljubljana.
- Toš, Niko et al (1994): *Slovensko javno mnenje 1994/2 – Slovensko-avstrijska raziskava vrednot*. FDV IDV, Ljubljana.
- Toš, Niko et al (1995): *Slovensko javno mnenje 1995/2 – Mednarodna raziskava vrednot*. FDV IDV Ljubljana.
- Vegič, Vinko (ur.) (1996): *Zbornik študij: Evropska varnost: interesi, institucije, procesi*. Center za strateške študije MORS, Ljubljana.
- Vogt, Wolfgang (1990): *Perspectives of an Armyless Society*, Hamburg.
- Wallensteen, Peter, Karin, Axell (1994): *Conflict Resolution and the End of the Cold War 1989–93*. *Journal of Peace Research*, let. 31, št. 3, 1994, 333–349.
- *Zbornik študij: Varnost Slovenije (1994)*: Center za strateške študije MORS, Ljubljana.

Zakoni in pravilniki

- *Pravila o službi v Teritorialni obrambi*. Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, 15. 4. 1992.
- *Zakon o obrambi*. Uradni list Republike Slovenije, št. 82, 30. 12. 1994.
- *Zakon o vojaški dolžnosti*. Uradni list Republike Slovenije, št. 18, 27. 4. 1991
- *Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o vojaški dolžnosti*. Uradni list Republike Slovenije, št. 74, 23. 12. 1995.

- Referati s konference SOWI (Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr) in IUS, Strausberg 8-12. 6. 1996 "Fostering Democratic Civil-Military Relations":
- Bojars, Iuris. Fostering Democratic Civil-Military Relations in Latvia, 22 str.
 - Copani, Adem. Fostering Democratic Civil-Military Relations in Albania, 12 str.
 - Cvrtila, Vlatko. The Military-Civilian Relationship in Croatia, 6. str.
 - Domozetov, Christo. Fostering Democratic Civil-Military Relations in Bulgaria, 9 str.
 - Helme, Rein. Fostering Democratic Civil-Military Relations in Estonia, 6 str.
 - Grizold, Anton, Jelusic, Ljubica. Fostering Democratic Civil-Military Relations in Slovenia.
 - Lakiza-Sachuk, Natalia. Fostering Democratic Civil-Military Relations in Litva.
 - Lungu, Serban. Fostering Democratic Civil-Military Relations in Romania, 6 str.
 - Pančik, Dušan. Fostering Democratic Civil-Military Relations in Slovakia, 15 str.
 - Rukavishnikov, Vladimir, Zolotich, Alexander. Notes on the Current State of Civil-Military Relations in Russia, 11 str.
 - Sarvaš, Štefan, Vlachova, Marie. The Military in Transition: Some Crucial Issues, 36 str.
 - Szabo, Laszlo. Fostering Democratic Civil-Military Relations in Hungary, 13 str.

VI.

ANTON GRIZOLD

**JAVNOST O ORGANIZIRANJU IN
UPRAVLJANJU NACIONALNE VARNOSTI
SLOVENIJE**

UVOD

Raziskovanje nacionalne varnosti Slovenije ima svoje nastavke že v letih 1988 do 1990, ko je Obramboslovni raziskovalni center na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani proučeval spremembe v Evropi in v nekdanji Jugoslaviji, ki so vplivale tudi na vzpostavljanje samostojnega slovenskega nacionalnovarnostnega sistema.

Cilj sedanjega proučevanja je bil raziskovanje soodvisnosti med mednarodnimi in notranjedružbenimi spremembami ter nujnostjo spreminjanja in oblikovanja novega nacionalnovarnostnega sistema v samostojni in mednarodno priznani Sloveniji.

Nov model slovenske nacionalne varnosti ne bo izražal le specifičnih varnostno-obrambnih potreb Slovenije, ampak bo upošteval tudi civilizacijsko-kulturne zahteve sodobnega mednarodnega sistema.

Pri tem gre predvsem za procese univerzalizacije, globalizacije in demilitarizacije sodobnih varnostnih problemov.

Če gre pri univerzalizaciji za širitev nabora varnostnih problemov, ki se pojavljajo v sodobnem svetu, in pri demilitarizaciji za premik pozornosti in poudarka z vojaških na nevojaške vire ogrožanja, gre pri globalizaciji za to, da imajo varnostni problemi v sodobnem svetu v končni fazi planetarne razsežnosti. Sodobna varnost je internacionalizirana in temelji na soodvisnosti. Zato ne gre spregledati dejstva, da ima sodobna varnost kljub izjemni pomembnosti vojaško-političnega dogajanja v mednarodni skupnosti dolgoročno globalne razsežnosti, pa naj gre za naravne, ekološke, vojaške ali kakršnekoli druge vidike ogrožanja. Sodobni svet je zaradi notranje razvojne logike nedvomno in dokončno postal svet soodvisnosti, zato se bo varnostna soodvisnost sveta v prihodnje samo še krepila.

Konkretni izraz vseh treh omenjenih procesov v mednarodni skupnosti je "iz-stop" svetovne varnostne politike iz okvira dosedanje "geopolitike" in njene usmerjenosti na ravnotežje vojaške moči, odnose med vojaškimi zvezami ter tradicionalne ukrepe kolektivne varnosti. Razširjena in celostna opredelitev svetovne varnostne politike zajema danes gospodarstvo, politiko, kulturne in materialne vrednote, tako etično nesebičnost kot neetični egoizem, nevladne dejavnike in države (Seyom Brown, 1994: 25).

Sodobne družbe imajo na razpolago različne institucionalne in neinstitucionalne mehanizme in instrumente zagotavljanja svoje varnosti. Strukturno-metodološki izraz prvih je nacionalnovarnostni sistem.

Med nacionalnovarnostnim sistemom in njegovim okoljem poteka v sodobni družbi nenehna (sistemska) interakcija, v kateri poskuša prvi prek zagotavljanja varnosti družbi opravičiti svoj obstoj ter si pridobiti ustrezno legitimnost.

Civilna družba in politična država postavljata nacionalnovarnostnemu sistemu

zahteve in pričakovanja tako glede učinkovitosti opravljanja funkcije zagotavljanja varnosti kot tudi, da bo ta funkcija opravljena v skladu z zakoni in institucijami demokratičnega političnega sistema. V primeru neuskklajenosti med okoljem in nacionalnovarnostnim sistemom lahko pride do prevladovanja zahtev in pričakovanj okolja ali nacionalnovarnostnega sistema, kar vpliva na nestabilnost nacionalne varnosti. Idealna rešitev tega problema je uravnoteženje vrednot in pričnanj, ki temelji na zaupanju med javnostjo, politično državo in nacionalnovarnostnim sistemom. To zaupanje pa je možno doseči le v primeru, ko je delovanje vseh sodelujočih javno, odgovorno in je izpostavljeno kritiki ter nadzoru (prim. Edmonds, 1988: 132).

Civilizacijsko-kulturni okvir sedanjega časa upošteva tudi pričakovanja, simpatije in mnenja prebivalstva o vlogi in poslanstvu politične države ter nacionalnovarnostnega sistema kot pomembno prvino njunega legitimiziranja.

Zato ni naključje, da raziskujemo tudi v Sloveniji stališča, mnenja, prepričanja in vrednote prebivalstva o nacionalni varnosti danes in v prihodnje.

Prvo javnomnenjsko raziskavo o nacionalni varnosti Slovenije smo v ORC izvedli na reprezentativnem vzorcu (2072 anketirancev) v letu 1990/91. Z metodološko in vsebinsko dodelavo osnovnega vprašalnika pa smo jo ponovili decembra 1994 in januarja 1995 na reprezentativnem vzorcu (N = 1050) polnoletnih državljanov Slovenije. Ta raziskava je zajela naslednje vsebine:

1. mir in varnost v svetu (problem virov ogrožanja mednarodne varnosti, oblikovanje vseevropskih oboroženih sil idr.),
2. mir in varnost v Sloveniji (dejavniki ogrožanja slovenske varnosti, vloga Slovenske vojske pri zagotavljanju miru v Evropi idr.),
3. nacionalnovarnostni sistem v Sloveniji (obseg, struktura in financiranje slovenskega nacionalnovarnostnega sistema, vloga vojske pri sprejemanju političnih odločitev, izobraževanje slovenskih častnikov, Slovenija in Nato idr.),
4. varnostna kultura v Sloveniji (pripravljenost na žrtvovanje, domoljubje, vojaške tradicije, mirovna gibanja).

V nadaljevanju bom predstavil rezultate omenjene raziskave z vidika nekaterih pomembnih teorij s področja sodobne nacionalne in mednarodne varnosti.

OGROŽANJE MIRU IN VARNOSTI V SVETU IN V SLOVENIJI

Mednarodni mir in varnost v 90-ih

V zadnjih nekaj letih prihaja do pomembnih pozitivnih premikov v mednarodnih odnosih na globalni ravni, še posebej v Evropi. Med njimi je treba poudariti predvsem naslednje: propadel je sovjetski imperij, izginila je meja, ki je delila Nemčijo in Evropo, dvopolna delitev sveta je postala preteklost, nekatere strukture in odnosi v mednarodni skupnosti, ki so bili videti nespremenljivi, so v celoti izgini- li, vrednote in pojmi, ki so določali mednarodno stabilnost in varnost po 2. svetovni vojni, so izgubili svoj pomen s koncem hladne vojne, prišlo je do bistvenih

notranjih sprememb v državah nekdanjega vzhodnega bloka in Sovjetske zveze, v Zahodni Evropi so se, vsaj do nedavna, pospešeno uveljavljali in tudi uresničevali povezovalni tokovi, opazen je proces redefiniranja nalog OZN, Nata, Evropske unije, Zahodnoevropske zveze, Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi in drugih multilateralnih organizacij in institucij.¹

Positivne premike na stari celini so spremljale tudi istosmerne spremembe drugod po svetu. Kljub občasnim resnim zaostritvam je le prišlo do dogovarjanja med obema Korejama. Radikalni in pomembni koraki so bili storjeni v procesu odpravljanja sistema apartheida v Južni Afriki. Končno je le prišlo do dialoga med arabskimi državami Bližnjega vzhoda in Palestinci na eni ter Izraelci na drugi strani. Koalicijske sile so prisilile Irak k spoštovanju resolucij Varnostnega sveta OZN, predvsem k umiku iz Kuvajta medtem, ko se glede uničenju orožja za množično uničevanje ter sredstev za njegovo proizvodnjo Irak še vedno upira. Končali so vrsto nedokončanih pogajanj o nadzoru oboroževanja ali pa so jih pripeljali skoraj h koncu. Hkrati je bilo doseženih tudi nekaj pomembnih sporazumov o razoroževanju.

Varnostnostrateško situacijo v svetu v 90-ih lahko na splošno opredelimo takole:

S koncem "hladne vojne" se je radikalno spremenil temelj strateškega statusa in razmerij med ZDA in največjo naslednico nekdanje Sovjetske zveze – Rusijo. Slednja ohranja za zdaj predvsem vojaški element moči nekdanje supersile (v obliki strateške jedrske oborožitve). Od poudarka na nekdanjem vojaško-političnem nasprotovanju med omenjenima supersilama se v odnosih ZDA – Rusije zlasti na varnostnostrateškem področju oblikuje model, ki bi ga lahko poimenovali "omejeno partnerstvo" (Goodby, 1993: 4).

Za Evropo je pomenila združitev Nemčije tako spodbudo za novo urejanje odnosov med zahodno- in srednje-vzhodnoevropskimi državami kot tudi nastanek nove gospodarsko-politično-vojaške velesile v srednji Evropi, ki je povzročil novo delitev dela pri zagotavljanju varnosti velikih sil v Evropi. V tem smislu je opazen premik v smeri povečanega pomena celotne EU za evropsko varnost ob nekoliko zmanjšani vlogi ZDA. Poleg tega se je v svetovnem merilu okrepil gospodarsko politični položaj EU in Japonske, kar spreminja tudi strukturo celotne svetovne moči. Odločilni položaj v tej strukturi imajo ZDA, večji pomen pa dobivajo tudi EU, Japonska, Kitajska, predvsem pri zagotavljanju mednarodnega miru in varnosti na globalni ravni ter v posameznih regijah. Približevanje Kitajske in Rusije na eni ter Kitajske in ZDA na drugi strani je prav tako pomemben dejavnik v globalnih mednarodnih odnosih, ki vpliva na kakovost zagotavljanja svetovnega miru in varnosti.

Kakorkoli že v strukturi svetovne moči se namesto nekdanje tripolnosti vse jasneje uveljavlja sodobni model pentagonalne razdelitve moči, ki vključuje naslednje akterje: ZDA, Kitajsko, EU, Japonsko in Rusijo (Vukadinović, 1997).

¹ Glej o tem več v knjigi: Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, Stanley Hoffmann, *After the Cold War (International Institutions and State Strategies in Europe, 1989–1991)*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1993.

Poleg pozitivnih trendov na področju mednarodne varnosti se v današnjem svetu pojavljajo tudi nekatere nove napetosti in ogrožanja. Naj naštejem samo najpomembnejše:

- zahodnoevropske povezovalne procese spremljajo mnoge neznanke in problemi,
- v postsocialističnih državah se družbenogospodarski, nacionalni, ekološki, varnostni in drugi problemi prehoda iz avtoritarnih v demokratične družbene sisteme zapletajo,
- novonastale države na ozemljih nekdanje Sovjetske zveze in Jugoslavije skušajo najti svoje mesto na političnem prizorišču, pri čemer se nekatere izdatno naslanjajo na vojaško silo,
- s pojavom novih gospodarskih velesil – združene Evrope in predvsem Nemčije ter Japonske se je boj za nove interesne sfere vnovič začel,
- poglobljanje prepada med Severom in Jugom,
- širjenje orožja za množično uničevanje in lahkega konvencionalnega orožja, ki je uporabljeno v oboroženih spopadih na lokalnih ravneh idr.

Kljub celi vrsti dejanskih ali možnih varnostnih problemov, ki izhajajo iz obstoječih razmer v sodobnem svetu, ne smemo pozabiti, da v ospredje vse bolj prihajajo nove grožnje, kot so: gospodarske krize, etnični konflikti, množične migracije in begunci, mednarodni terorizem in globalno onesnaževanje okolja (Rotfeld, 1992: 8). Tako se v današnjem času soočamo s čedalje večjim številom in intenzivnostjo virov ogrožanja varnosti posameznika, družbe in mednarodne skupnosti, od katerih jih veliko kljub nenehnim in obsežnim prizadevanjem za odpravo ali vsaj omejevanje nevarnosti vse težje obvladujemo.

Pojav novih virov globalnega ogrožanja vse bolj povezuje mednarodno skupnost, stopnjuje pomen ohranitve globalne varnosti in premika vprašanja varnosti iz vojaškopolične v civilno sfero delovanja. Kajti varnost je celostni pojav in ga ne moremo omejiti samo na vojaški vidik, zato sodoben koncept varnosti vključuje vsa področja družbenega življenja na regionalni, državni, mednarodni in globalni ravni.²

V naši raziskavi smo ugotavljali zaznavanje ogrožanja varnosti v mednarodnem okolju na temelju različnih kazalcev, kot so: a) mnenje anketiranih o pomenu ogrožanja, ki izvira iz razvoja sodobne civilizacije, za mednarodno varnost v bližnji prihodnosti, b) njihovo mnenje o razvojnih usmeritvah na varnostno-obrambnem področju v svetu in Evropi v naslednjih desetih letih, c) njihov izbor dejavnika, ki najbolj prispeva k zagotavljanju miru v svetu, itd.

a) Anketirani so ponujene vire ogrožanja mednarodne varnosti, ki bodo po njihovem mnenju povsem verjetno postajali vse pomembnejši za varnost v svetu do leta 2000, razvrstili takole (glej graf 1):

² Spoznanje o kompleksnosti sodobne varnosti je Buzan jasno opredelil kot večnivojski sistemski okvir za proučevanje koncepta sodobne varnosti v knjigi: *People, States & Fear*, 1991: 3-12, 14-25. O globalnem pristopu k sodobni varnosti glej Seyom Brown, 1994: 10-25; O pomenu nevojaških prvin sodobne varnosti pa tudi v: Wolfang R. Vogt, 1992: 18-32.

Graf 1: "Koliko verjetno je, da bodo naštetih viri ogrožanja do leta 2000 postajali vse bolj pomembni za varnost v svetu?"

a) uničevanje okolja	g) terorizem
b) tehnološke nesreče	h) staranje prebivalstva
c) mamila, narkotiki	i) AIDS
d) politični in ekonomski begunci	j) prevelika rast prebivalstva
v nerazvitih državah
e) gospodarske krize	k) skrajni nacionalizmi
f) družbeni nemiri	

Vir: Obramboslovni raziskovalni center (ORC), Inštitut za družbene vede/Fakultete za družbene vede (IDV/FDV), Ljubljana, 1994/95.

Iz analize odgovorov anketiranih je razvidno, da je v njihovi zavesti med nevojaškimi viri ogrožanja mednarodne varnosti na prvem mestu uničevanje okolja, več kot 3/4 pa bodisi kot zanesljiv bodisi kot verjeten vir zaznava še: gospodarske krize, mamila (narkotike), AIDS in tehnološke nesreče.

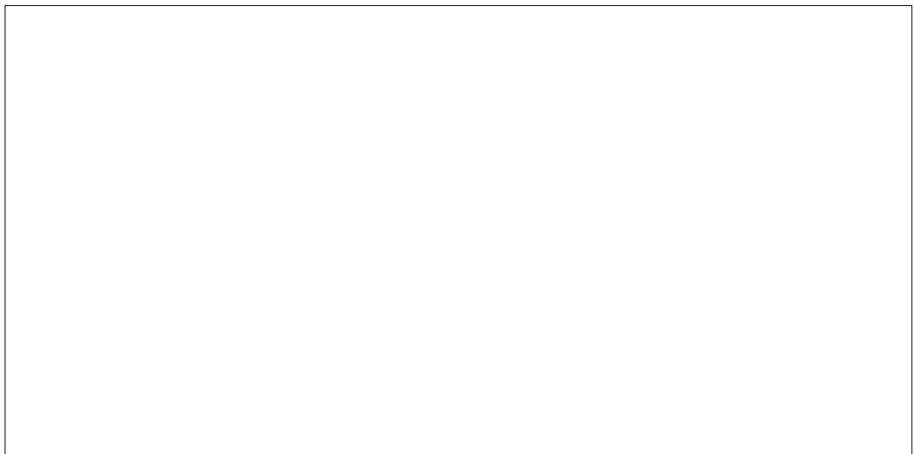
b) Svoja pričakovanja glede prihodnjih procesov in trendov v mednarodnih odnosih do leta 2000 so anketirani izrazili v odgovorih na vprašanje: Ali pričakujete, da bo v mednarodnih odnosih do leta 2000 prišlo ali ne bo prišlo do: (graf 2).

Kot najzanimivejša mnenja anketiranih glede prihodnjega dogajanja v mednarodnih odnosih lahko navedemo naslednja:

- skoraj polovica (47,9 %) jih ne verjame v možnost izbruha svetovne jedrske vojne do leta 2000, 45,5 % pa jih ne verjame, da bo v tem času prišlo do jedrskega spopada v Evropi. Če k tema dvema vrednostma dodamo še vrednost odgovorov pod "zanesljivo ne" (28,8 % oziroma 31,8 %), lahko rečemo, da se več kot 3/4 anketiranih ne ukvarja pretirano z mislijo o nevarnosti izbruha jedrske vojne;
- izbruh svetovne vojne, v kateri ne bo uporabljeno jedrsko orožje, je verjeten po mnenju 24,2 % anketiranih, za 39,2 % anketiranih takšen spopad ni verjeten, medtem ko je 18,4 % anketiranih prepričanih, da do svetovne konvencionalne vojne do leta 2000 ne bo prišlo. O nasprotni možnosti je prepričanih samo 2,6 % anketiranih;
- izbruh nove lokalne nejedrske vojne v Evropi do leta 2000 je verjeten za 43,2 % anketiranih, izbruh vojaškega spopada med državami tretjega sveta pa za 43,9 % anketiranih; v nasprotno možnost verjame 24,3 % oziroma 21,5 % anketiranih;
- kot možen varnostnopolitični pojav v mednarodni skupnosti do leta 2000 je treba omeniti tudi jedrsko izsiljevanje s strani držav tretjega sveta oziroma t. i. jedrsko proliferacijo, čeprav so anketirani verjetnost tega pojava ocenili različno: 32,5 % jih meni, da je ta pojav verjeten, 31,4 % pa, da ni;
- da se bodo v Evropi v naslednjih 10 letih verjetno obnovili hladnovojni odnosi, meni 33,5 % anketiranih, medtem ko jih 35,5 % meni obratno;
- velik delež anketiranih (45,0 %) tudi meni, da združena Nemčija v prihodnjem desetletju verjetno ne bo ogrožala evropskega miru;
- več kot polovica anketiranih (54,8 %) je optimistov glede varnostnih učinkov združevanja evropskih držav, saj meni, da bo ta proces verjetno prispeval k miru in stabilnosti v Evropi; pesimistov glede tega je samo 12,5 % anketiranih. Po drugi strani pa tudi tretjina anketiranih (33,5 %) meni, da bo s priključitvijo držav k Evropski uniji njihova suverenost verjetno omejena;
- del anketiranih (31,4 %) tudi verjame v možnost nevojaških (demilitariziranih) območij in območij brez jedrskega orožja (38,2 %) v naslednjih 10 letih v Evropi; tistih, ki v to ne verjamejo, pa je 27,6 % oziroma 24,6 %. Tudi ocena glede možnosti, da se konvencionalne vojaške sile v Evropi bistveno zmanjšajo, je deljena: 23,5 % anketiranih verjame v to možnost, 29,8 % pa ne;
- zanimiv je tudi pogled anketiranih na prihodnost obstoja in vloge Nata kot evro-atlantske vojaško-politične organizacije. Tako jih dobra polovica (50,2 %)

Graf 2: Ocene dogajanja v mednarodnih odnosih do leta 2000

a) svetovne jedrske vojne	g) splošne razorožitve v Evropi
b) jedrske vojne v Evropi	h) vojne med državami tretjega sveta
c) svetovne vojne brez jedrskega orožja	i) jedrskega izsiljevanja s strani držav tretjega sveta
d) nove lokalne nejedrske vojne v Evropi	j) sprožitve atomske bombe zaradi napake (naključna jedrska vojna)
e) novih nejedrskih con	
f) jedrske razorožitve v svetu	

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

meni, da bo Nato v naslednjem desetletju verjetno sprejel v svoje članstvo tudi nekatere vzhodnoevropske države, slaba polovica anketiranih (46,9 %) pa meni, da bo Nato verjetno okrepljeno svojo politično vlogo.

c) Velika razpršenost odgovorov anketiranih pri ocenjevanju, kateri od naštetih dejavnikov oz. mednarodnih ustanov najbolj prispeva k miru v svetu, kot tudi visok delež odgovorov "nobeden od teh" (19,6 %) kažeta, da nobeden od ponujenih subjektov s svojim dosedanjim delovanjem za mir v svetu ni prepričal slovenske javnosti (glej graf 3).

Graf 3: "Kateri od naštetih dejavnikov po vašem mnenju najbolj prispeva k miru v svetu?"

a) oborožene sile posameznih držav	e) Nato
b) gibanje neuvrščeni	f) Evropska unija
c) Organizacija združenih narodov (OZN)	g) mirovna gibanja
d) Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi (KVSE)	h) ne vem, neodločen
	i) nobeden od teh

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Največ anketirancev (16,4 %) je ocenilo OZN kot tisti dejavnik, ki najbolj prispeva k miru v svetu. Mirovnim gibanjem je takšno vlogo pripisalo 14,4 % anketirancev, Natu pa 10,9 %; še manjši del anketiranih je kot najmočnejši dejavnik miru v svetu zaznalo evropske varnostnopolitične ustanove – KVSE (4,9 %) in EU (3,2 %).

Tudi v naši javnomnenjski raziskavi leta 1990 sta prvi dve mesti pripadli OZN (28,9 %) in mirovnim gibanjem (28,5 %), vloga EU je bila enako obrobna, čeprav je dobila takrat dvakrat več odgovorov (6,9 %), KVSE in Nato pa sta v zadnji razi-

skavi doživela ravno obratno usodo: medtem ko se je Nato iz povsem obrobnega dejavnika (1,4 % leta 1990) spremenil v dejavnik, ki mu najbolj konstruktivno vlogo pri zagotavljanju svetovnega miru pripisuje vsaj vsak deseti prebivalec Slovenije, pa se je po drugi strani delež tistih, ki pripisujejo takšno vlogo KVSE (današnja OVSE), več kot prepolovil (z 10,9 % na 4,9 %).

Ogrožanje miru in varnosti v Sloveniji

Ocena o obsegu, naravi in intenzivnosti ogrožanja znotraj družbe in iz mednarodnega okolja vpliva na vsebino nacionalnovarnostne politike, iz katere izhajata tako struktura nacionalnovarnostnega sistema kot tudi morebitna podpora javnosti temu sistemu. Vendar pa ima javnost v sodobni družbi največkrat svoje predstave o dejanskih in možnih virih ogrožanja ter sredstvih za zagotavljanje varnosti, ki so različne od uradnih političnih ocen in odločitev. Demokratične in odprte družbe dosegajo svojo notranjo kohezivnost, stabilnost in varnost z upoštevanjem stališč, vrednot in prepričanj svoje javnosti tudi o vprašanih nacionalne varnosti v procesu strateškega odločanja v državi.

V nasprotju z viri ogrožanja mednarodne varnosti, kjer je bilo naše vprašanje usmerjeno v bližnjo prihodnost (do leta 2000), smo v zvezi z nacionalno varnostjo Slovenije želeli zvedeti, kako močno zaznavajo anketirani vire ogrožanja slovenske nacionalne varnosti danes. Poleg tega smo v primeru nacionalne varnosti Slovenije med vire njenega ogrožanja uvrstili tudi dva vira vojaške narave – tj. vojaške grožnje drugih držav ter vojno na ozemlju nekdanje Jugoslavije.

Iz grafa 4 je glede ogrožanja slovenske nacionalne varnosti razvidno naslednje:

Graf 4: "Koliko po vašem mnenju naslednji dejavniki ogrožajo varnost Slovenije?"

a) uničevanje okolja	i) kriminal
b) tehnološke nesreče	j) mamila narkotiki
c) naravne nesreče	k) begunci
d) vojaške grožnje drugih držav	l) gospodarska kriza
e) socialni nemiri	m) terorizem
f) slabo gospodarjenje	n) staranje prebivalstva
g) zaostajanje na področju znanosti
in tehnologije	o) skrajni nacionalizmi
h) razprodaja družbenega premoženja	p) notranjepolitična nestabilnost
	r) vojna na ozemlju nekdanje Jugoslavije

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Prvih pet mest zasedajo viri, ki imajo družbenogospodarsko naravo: slabo gospodarjenje, gospodarska kriza, razprodaja družbenega premoženja, mamila, kriminal. Visoko so uvrščene tudi naravne nesreče, kar priča, da je ogroženost naše države zaradi delovanja naravnih pojavov močno prisotna tudi v zavesti njenih prebivalcev.

Kot relativno močna vira ogrožanja nacionalne varnosti so prisotne še notranjepolitična nestabilnost in tehnološke nesreče, medtem ko je zaostajanje Slovenije za razvitim svetom na področju razvoja znanosti in tehnologije uvrščeno presenetljivo nizko.

Kar se tiče t. i. vojaških virov ogrožanja nacionalne varnosti Slovenije, je mogoče ugotoviti, da jih anketirani sicer zaznavajo, vendar jim ne pripisujejo zelo velikega pomena. Tako je vojno na tleh nekdanje Jugoslavije kot dejavnik, ki ogroža varnost Slovenije, zanikalo samo 10 % anketiranih, dobra četrtina (27,7 %) jo zaznava kot šibak vir ogrožanja, dobra tretjina (35,1 %) kot srednje močan in dobra petina (22,0 %) kot zelo močan vir ogrožanja varnosti Slovenije.

Tudi vojaške grožnje drugih držav v zavesti anketiranih niso povsem nepomembne, saj jih je kot vir ogrožanja nacionalne varnosti zanikalo samo 18,6 % anketiranih. Z vidika negativnega zaznavanja anketiranih je ta vir sicer na drugem

mestu, vendar je mogoče po drugi strani ugotoviti, da ga bodisi kot šibak (32,8 %), srednji (28,0 %) ali močan (12,2 %) vir ogrožanja nacionalne varnosti zaznava skupno še 4/5 anketiranih.

Ce upoštevamo, da so po mnenju anketiranih družbenogospodarski viri ogrožanja slovenske nacionalne varnosti relativno pomembnejši od vojaških, potem ne preseneča, da so anketirani vlogo najpomembnejšega dejavnika pri ohranjanju suverenosti in neodvisnosti Slovenije v prihodnje razen samemu sebi pripisali različnim političnim subjektom, ne pa represivnim mehanizmom države.

Tako je skoraj vsak tretji anketirani (30,1 %) menil, da so najboljši porok za ohranjanje suverenosti in neodvisnosti Slovenije sami državljani, približno enak delež pa jih je izrazilo zaupanje v tri temeljne nosilce državne oblasti: vlado (15,2 %), parlament (15,2 %) in predsednika republike (13,6 %). Na vlogo vojske in policije pri tem pa računa le dobre 4 % oziroma slaba 2 % anketiranih.

Primerjava z raziskavo, opravljeno leta 1990, pokaže, da se mnenje slovenske javnosti o tem vprašanju ni bistveno spremenilo. Tudi pred štirimi leti – torej v času, ko je bil proces osamosvajanja Slovenije v sklepni fazi – je največ anketiranih vodilno vlogo pri ohranjanju suverenosti in neodvisnosti Slovenije pripisalo državljanom Slovenije (38,1 %), nato predsedniku republike (22,5 %), vladi (17,8 %) in parlamentu (8 %). Tedanji slovenski TO in policiji sta takšno vlogo pripisala manj kot 2 odstotka (1,9 oziroma 1,7 %) anketiranih.

NACIONALNOVARNOSTNI SISTEM SLOVENIJE (NVSS)

Organiziranje NVSS

Sodobna liberalna politična država usklajuje zagotavljanje varnosti svojim državljanom s svobodnim delovanjem posameznikov in civilne družbe. Praksa v današnjem svetu potrjuje spoznanje, da obstaja protislovje med individualno in nacionalno varnostjo, ki temelji v sami naravi sodobne politične skupnosti (Buzan, 1991: 519) in zato ne more biti razrešeno ali celo odpravljeno. Zato sodobni družbi grozi nenehna nevarnost, da postane politična država (v celoti ali prek posameznih delov – npr. nacionalnovarnostnega sistema) pri zagotavljanju nacionalne varnosti obenem tudi vir ogrožanja svobode posameznika in civilne družbe. Ta paradoks v zvezi z dvojno vlogo sodobne politične države (zagotavljanje in obenem potencialno ogrožanje varnosti posameznikov) se razrešuje v vsaki konkretni družbi/državi posebej v luči civilizacijskih in kulturnih potreb sodobnega časa, to je odprte demokratične družbe.

Tudi mlada slovenska država mora celovito opredeliti elemente svojega nacionalnovarnostnega sistema, ki bo zagotavljal varnost njenemu prebivalstvu. Pri tem je še zlasti treba zagotoviti konsistentni pravni in političnokulturni okvir, v katerem bo lahko nacionalnovarnostni sistem učinkovito opravljal funkcijo zagotavljanja varnosti v skladu z zakoni in institucijami demokratičnega političnega

sistema ter se na ustrezen način tudi legitimiziral. Zato je pomembno, da celotni družbenopolitični in pravni ustroj slovenske družbe zagotavlja uravnoteženje vrednot in prepričanj javnosti, političnega režima in nacionalnovarnostnega sistema na temelju njihovega medsebojnega zaupanja ter javnega in odgovornega delovanja.

V sodobnem svetu opredeljujeta nacionalno varnost dva sklopa dejavnikov, in sicer: prvi sklop dejavnikov, ki izhaja iz notranjega okolja posamezne države, ter drugi, ki deluje na varnost držav iz mednarodnega okolja. Slovenija je kot novonastala država po koncu "hladne vojne" na ozemlju nekdanje SFRJ usmerila svoj družbeni razvoj v demokratizacijo. Pri tem se srečuje z bremenom nekdanjega skupnega (jugoslovanskega) avtoritarnega družbenega sistema kot tudi s težavami, ki izhajajo iz samega procesa prehoda. Te težave so na eni strani rezultat objektivnih protislovnosti in konfliktnosti različnih razsežnosti družbenih sprememb (političnih, pravnih, socialnih, varnostno-obrambno-vojaških idr.) ter nemoči in nesposobnosti novonastajajoče slovenske politične elite, da bi dosegla soglasje o temeljnih interesih nove slovenske države na notranjem in mednarodnem področju na drugi strani. Pomemben vidik demokratičnega preoblikovanja slovenske družbe je tudi vzpostavitev novega nacionalnovarnostnega sistema (na načelih, ki veljajo v sodobnih razvitih demokratičnih parlamentarnih državah), ki bo sposoben zagotavljati zunanje in notranje vidike varnosti slovenske družbe.

Že po prvih večstrankarskih volitvah v Sloveniji (1990) je med različnimi političnimi strankami prevladalo stališče, da se celotni proces osamosvajanja Slovenije pravno uredi in utemelji. Zato je bil najširši skupni imenovalac političnih strank, ki so prišle na oblast po teh volitvah, popolna sprememba družbene ureditve in v tem okviru oblikovanje nove nacionalnovarnostne identitete Slovenije. Slednje je bilo kot cilj prisotno v večini programov slovenskih političnih strank. Pri večini strankarskih programov je bilo opazno zoževanje slovenske nacionalne varnosti na predvsem vojaško vprašanje, zato so v svojih programih dokaj natančno razčlenjevali elemente ustanovitve slovenskih oboroženih sil. Dokaj močna pa je bila pred volitvami tudi opcija demilitarizacije Slovenije. Ta ideja, ki jo je še posebej vneto zagovarjalo mirovno gibanje kot del slovenske civilne družbe pred volitvami (1990), je v najbolj radikalni obliki zagovarjalo odpravo kakršnekoli oblike oboroženih sil v Sloveniji (vključno z odpravo takratne Teritorialne obrambe).

Tako opcija slovenske vojske kot opcija demilitarizacije v slovenskem političnem prostoru sta bili v letu 1990 skrajnosti, kar je obema tako zaradi razcepljenosti v političnih strankah kot tudi v javnem mnenju jemalo možnosti operacionalizacije v praksi (Jelušič, 1997: 187-193).

Slovenija je po volitvah izvedla nekatere pomembne normativnopravne spremembe, ki so ji omogočile izvajati strukturne spremembe v političnem sistemu, utemeljenem na avtoritarnih vzorcih vladanja v nekdanji skupni jugoslovanski državi. S sprejetjem nove slovenske ustave (december 1991) in nekaterih zakonov s področja obrambe (Zakon o obrambi in zaščiti ter Zakon o vojaški dolžnosti leta 1991) je bil vzpostavljen najširši ustavnopravni okvir za uveljavitev nekaterih ključnih sprememb v dotedanjem političnem sistemu ter v obrambnem

podsystemu Slovenije, ki so ji omogočile nadaljnji demokratični razvoj. Najpomembnejše tovrstne spremembe so bile:

(1) uzakonitev večstrankarske parlamentarne demokracije,
(2) delitev pristojnosti med izvršilno, zakonodajno in sodno vejo oblasti,
(3) parlament opravlja zakonodajalno funkcijo in nadzor nad sprejemanjem in izvajanjem obrambne politike,

(4) poveča se vpliv vlade pri urejanju obrambnega področja (vlada predlaga državni proračun in obrambne izdatke, sprejema izvedbene predpise na področju obrambnih priprav države idr.),

(5) pristojnosti države na obrambnem področju se združijo v obrambnem ministristvu, organizacija katerega omogoča obrambnemu ministru dejansko upravljanje vojaške organizacije in njene logistične podpore,

(6) nekdanje pristojnosti občin nad Teritorialno obrambo se prenesejo v pristojnost države Slovenije (obrambno ministristvo), s čimer so postavljeni temelji za vzpostavitev enotnih slovenskih oboroženih sil,

(7) odpravijo se prejšnje zakonodajalne rešitve, ki so vojski omogočale samostojno urejanje statusnih in drugih vprašanj njenih pripadnikov (npr. socialno-zdravstveno zavarovanje, izobraževanje idr.); status profesionalnih vojakov je izenačen s statusom državnih uradnikov z nekaterimi posebnostmi, ki se nanašajo na naravo vojaške organizacije (npr. prepoved stavke idr.),

(8) odpoved prejšnjega vzporednega vojaškega šolstva; profesionalni vojaki se rekrutirajo iz diplomantov višjih in visokih šol, ter se za svoje konkretno delo v vojaški organizaciji dodatno usposobijo v okviru strokovnega izobraževalnega centra obrambnega ministristva, itd. (Grizold, 1991:91).

Slovenija je ob prenovi družbenopolitičnega sistema v relativno kratkem času dosegla svojo mednarodnopravno subjektiviteto. Kot nov subjekt v mednarodnih odnosih je Slovenija prevzela tudi odgovornost zagotavljanje lastno varnost in stabilnost ter prispevati k mednarodni varnosti. V tem okviru je nadalje razvijala svoj nacionalnovarnostni sistem. Obstoječi nacionalnovarnostni sistem Slovenije ima svoja temeljna pravno-politična izhodišča v teh aktih:

- Zakon o obrambi (1994),
- Zakon o vojaški dolžnosti (sprejet 1991 in dopolnjen 1995),
- Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (1994),
- Zakon o notranjih zadevah (sprejet 1988 in dopolnjen 1989 in 1990),
- Zakon o vladi R Slovenije (1993) in Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o vladi R Slovenije (1994),
- Zakon o upravi (1994)
- Resolucija o izhodiščih nacionalne varnosti R Slovenije (1993).

Nacionalnovarnostni sistem R Slovenije sestavljajo trije temeljni elementi, in sicer (glej shemo 1):

- obramba,
- notranja varnost,
- zaščita in reševanje.

Shema 1: Struktura obstoječega nacionalnovarnostnega sistema R Slovenije

1. Obrambni element Republike Slovenije je namenjen zagotavljanju varnosti pred zunanjo vojaško agresijo in drugimi nasilnimi posegi tujih oboroženih sil zoper njeno neodvisnost, samostojnost in ozemeljsko celovitost. Sestavljata ga vojaška in civilna obramba.

R Slovenija ima obrambne sile, to je Slovensko vojsko, ki skrbi za odvrčanje morebitnega napada nanjo ter za priprave in izvajanje vojaške obrambe ob zunanji agresiji ali drugih nasilnih posegih tujih oboroženih sil zoper R Slovenijo.

Civilna obramba obsega obrambne in zaščitne ukrepe ter dejavnosti, s katerimi se z nevojaškimi sredstvi podpira in dopolnjuje vojaški ter krepi nevojaški odpor proti agresorju (gospodarska obramba, obrambni ukrepi državnih in drugih organov, psihološka obramba, druge oblike neoboroženega odpora).

Ministrstvo za obrambo opravlja upravne in strokovne zadeve, ki se nanašajo na obrambni načrt države, razvoj, organizacijo, opremljanje, delovanje in vodenje obrambnih sil, na priprave civilne obrambe, na upravne zveze in kriptografsko zaščito v obrambnem sistemu, na vojaško šolstvo, na priprave sistema zaščite in reševanja ter na pravice in dolžnosti državljanov na področju obrambe, zaščite in reševanja.

V svoji sestavi ima Ministrstvo za obrambo naslednje organe: Generalštab Slovenske vojske, Upravo R Slovenije za zaščito in reševanje, Inšpektorat R Slovenije za obrambo in Inšpektorat R Slovenije za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami. (Glej shemo 2).

Generalštab Slovenske vojske opravlja vojaškostrokovne naloge, ki se nanašajo na organizacijo, usposabljanje in delovanje obrambnih sil.

Shema 2: Organiziranost Ministrstva za obrambo R Slovenije (1997)

Konkretne naloge in pristojnosti ministra za obrambo v zvezi z vodenjem Slovenske vojske določa Zakon o obrambi v poglavju o vodenju in poveljevanju, ki v 42. členu pravi:

1. Minister prek Generalštaba odreja potrebne razvojne, organizacijske, tehnične in druge ukrepe ter usmeritve, ki jih izvajajo načelnik Generalštaba in podrejeni poveljniki. Ti so ministru odgovorni za izvajanje teh ukrepov in usmeritev prek svojih nadrejenih.
2. Minister določa planiranje in opremljanje, vrsto oborožitve in druge vojaške opreme, organizacijo materialne in zdravstvene oskrbe, programe usposabljanja, vojaško strokovno literaturo, izdaja strokovna navodila in ureja druga vprašanja organizacije in dela vojske.

3. Minister določa po predhodnem mnenju predsednika republike Generalštabu praviloma letne usmeritve za načrtovanje operativnih, materialnih in drugih organizacijskih priprav za uporabo vojske.

Posebej so določeni tudi akti vodenja, ki se izvajajo s predpisi in z akti vodenja, kot so smernice, obvezne usmeritve, odredbe, pravila in navodila ter pravila in navodila, ki jih izdaja minister, razen pravil službe, ki jih izdaja vlada (46. člen).

Vojaško poveljevanje s podrejenimi poveljstvi, enotami in zavodi je v pristojnosti načelnika Generalštaba in drugih poveljnikov (43. člen). Vojaško poveljevanje temelji na načelih enostarešinstva, subordinacije in obveznega izvrševanja povelij.

Poveljevanje v vojski se izvaja z akti poveljevanja, kot so direktive, odločitve, načrti, ukazi in povelja (46. člen).

Načelnik Generalštaba je ministru odgovoren za bojno pripravljenoost, delo in uporabo vseh poveljstev, enot in zavodov.

Zakon o obrambi v 45. členu predvideva, da načelnika Generalštaba imenuje vlada na predlog ministra. Ob imenovanju ministra za obrambo je načelnik Generalštaba dolžan ponuditi ministru svoj odstop. Poveljnike in namestnike nižjih enot imenuje minister oziroma lahko pooblasti poveljnike, ki imenujejo poveljnike in namestnike poveljnikov ter druge starešine.

V zakonu o obrambi so torej načelno razčlenjeni odnosi med vrhovnim poveljnikom in ministrom za obrambo ter položaj načelnika Generalštaba in drugih vojaških poveljnikov. Prav tako so tudi razčlenjene pristojnosti Državnega zbora, predsednika republike kot titularnega vrhovnega poveljnika, vlade in ministra za obrambo (Ur. l. R. Slovenije, št. 82, 1994: 5034-5035).

2. Varnostni element R Slovenije v ožjem smislu sestavljajo državni organi in službe, ki zagotavljajo varnost s preprečevanjem in odpravljanjem ogrožanja temeljnih vrednot, določenih z ustavo in zakoni. Strukturni elementi varnostnega podsistema so: Ministrstvo za notranje zadeve (MNZ), varnostne in obveščevalne službe, nadzorni in inšpekcijski ter pravosodni organi.

V sistemu notranje varnosti MNZ opravlja naslednje naloge:

- varovanje osebne varnosti ljudi in premoženja,
- preprečevanje in odkrivanje terorističnih akcij,
- odkrivanje in preiskovanje kaznivih dejanj,
- vzdrževanje javnega reda in miru,
- urejanje in nadzor prometa,
- varovanje določenih oseb in objektov,
- varovanje državne meje in opravljanje mejne kontrole.

Z obveščevalno dejavnostjo posebne službe MNZ in Ministrstva za obrambo zbirajo informacije o ogroženosti varnosti Slovenije, ki so potrebne v procesu političnega odločanja o zagotavljanju varnosti R Slovenije.

3. Podsystem zaščite in reševanja je namenjen za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami. Temeljne naloge tega podsistema so po Zakonu o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami naslednje:

- odkrivanje, spremljanje ter preučevanje nevarnosti naravnih in drugih nesreč;
- preprečevanje naravnih in drugih nesreč;
- obveščanje, opozarjanje in alarmiranje o pretečih nevarnostih ter dajanje nalog za zaščito, reševanje in pomoč;
- izobraževanje in usposabljanje za zaščito, reševanje in pomoč;
- organiziranje Civilne zaščite ter vzpostavitev in vzdrževanje drugih oblik pripravljenosti za zaščito, reševanje in pomoč;
- samozaščita, samopomoč in vzajemna pomoč;
- mobilizacija ter aktiviranje sil in sredstev za zaščito, reševanje in pomoč;
- odredjanje in izvajanje zaščitnih ukrepov;
- reševanje in pomoč;
- odpravljanje posledic naravnih in drugih nesreč do zagotovitve osnovnih pogojev za življenje;
- nadzor nad izvajanjem predpisov o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami;
- pomoč tujim državam ob naravnih in drugih nesrečah
(Ur. l. R Slovenije, št. 64, 1994:3599).

Nacionalnovarnostni sistem je struktura za zagotavljanje nacionalne varnosti Slovenije pred različnimi viri njenega ogrožanja. Slednje lahko najsplošneje razvrstimo na:

- a) vojaško ogrožanje, ki lahko nastane zaradi nerazrešenih nacionalnih, gospodarskih, političnih, vojaških, verskih idr. konfliktov na območju nekdanje Jugoslavije in širše v jugovzhodnem evropskem prostoru. Novonastale države na območju nekdanje Jugoslavije se pospešeno oborožujejo, kar še dodatno zapleta varnostno situacijo na Balkanu.
- b) ogrožanje notranje varnosti, ki je lahko izzvano z:
 - nasilnimi posegi za spremembo ustavne ureditve,
 - nezakonitim organiziranjem in delovanjem z namenom povzročanja izrednega stanja na socialni, nacionalni ali drugi podlagi,
 - terorističnimi dejavnostmi, ki delujejo proti Sloveniji ali čez njeno ozemlje proti kaki drugi državi,
 - naraščanjem kriminala, še posebej organiziranega mednarodnega kriminala,
 - gospodarsko-socialno krizo,
 - množičnimi kršitvami javnega reda in miru,
 - nižjo ravnijo prometne varnosti,
 - nezakonitim prehajanjem državne meje (begunci in migracijski tokovi, ki bi lahko ogrozili stabilnost notranjih razmer);
- c) ogrožanje življenjskega okolja. Zaradi majhnosti in izpostavljenosti življenjskega okolja različnim negativnim vplivom, sta varovanje in zaščita življenjskega okolja velikega pomena za nacionalno varnost R Slovenije.

Javno mnenje o NVSS

Anketirane v naši javnomnenski raziskavi smo spraševali o različnih vidikih nacionalnovarnostnega sistema Slovenije (od zagotavljanja vojaškega vidika nacionalne varnosti, vloge vojske v družbi, organiziranosti slovenske vojske do vstopa Slovenije v Nato idr.).

Zagotavljanje vojaškega vidika slovenske nacionalne varnosti

Kljub vsem pozitivnim premikom in spremembam v mednarodni skupnosti (npr. popuščanje napetosti med velikimi silami, zmanjševanje številnosti oboroženih sil, oborožitve in vojaških proračunov mnogih evropskih držav, sodelovanje med evropskimi državami pri zagotavljanju varnosti idr.) se nekateri preveč optimistični obeti npr. o popolni odpravi uporabe orožja in sile pri uresničevanju nacionalnih ciljev v mednarodnih odnosih po koncu hladne vojne doslej niso uresničili (Grizold, 1990: 34). Temu je botrovala predvsem krepitev disjunktivnih in konfliktnih procesov in na uporabi sile zasnovano reševanje meddržavnih in medetničnih nasprotij in konfliktov, ki so relativizirali ter na trenutke tudi povsem ogrozili mnoge pozitivne spremembe in trende v mednarodni skupnosti.³

Tako ostaja vojaška varnost oziroma varnost, ki jo zagotavlja uporaba organizirane oborožene sile, tudi po koncu hladne vojne še vedno eden od ključnih elementov vzpostavljanja sodobne integralne varnosti na ravni mednarodnega sistema.

In to kljub temu da prihajajo v današnjem svetu vse bolj v ospredje nevojaške grožnje in se zlasti v razvitem svetu krepí zavest o razvitih sodobnih družbah kot "visoko diferenciranih in izjemno zapletenih sistemih", ki so danes strukturno neprimerni za vodenje vojne iz vsaj petih temeljnih razlogov (Vogt, 1992: 19-21):

prvič, industrijsko razvite družbe so zelo občutljivi družbeni sistemi, ki jih je potencialno zelo lahko uničiti, npr. že z uporabo manjše sile oz. s poškodovanjem nekaterih strateških vozlišč, centraliziranih sistemov oskrbe – voda, elektrika, ogrevanje, pomembnih komunikacijskih sistemov – telefonske in računalniške mreže ali transportnih in prometnih poti – avtoceste, letališča, pristanišča;

drugič, dosežena stopnja razvoja je te družbe privedla na sam rob samouničenja; v svojem ustroju imajo namreč številne civilne "industrijske bombe" (v obliki jedrskih elektrarn, kemičnih tovarn, rafinerij idr.), ki pomenijo veliko potencialno nevarnost že v miru, v vojni pa bi lahko povzročile njihovo samouničenje;

tretjič, obstoj in delovanje teh družbenih sistemov sta usodno povezana z industrijsko civilizacijo, ki je povzročila, da je vsakdanji način življenja in dela ljudi določen v največji meri s koncentracijo v velikih mestih in industrijskih območjih. Nekdanja samozadostnost življenja ljudi na podeželju je danes v mestih zamenjana z oskrbo od zunaj. Vsakršne večje in daljše motenja te oskrbe vitalno ogrožajo celoten družbeni sistem;

četrtič, obstaja visoka stopnja povezanosti in odvisnosti sodobnih razvitih družb od "svobodnega" delovanja svetovne trgovine, ki zagotavlja uvoz in izvoz surovin, izdelkov in storitev;

³ Glej širše o tej problematiki analizo štirih primerov razreševanja oboroženih konfliktov v Srednji in Vzhodni Evropi po koncu hladne vojne. Gabriel Munera, 1994: 1-105.

petič, intenzivna degradacija okolja na račun družbenega razvoja za vsako ceno povzroča stanje "nenehne vojne človeka z naravo".

Po tej teoriji so postale razvite družbe v pogledu funkcionalne strukture neustrezne za vodenje vojne, zato ne preseneča njihovo prizadevanje za oblikovanje nove varnostne strategije (ti. grand strategy), ki splošnemu ogrožanju, ki ga prinaša sodobni razvoj, zoperstavlja pripravljenost celotne družbe. Pri tem se vojaške, politične, gospodarske, kulturne idr. dejavnosti v družbi nenehno prepletajo in sestavljajo varnostni ustroj, s katerim poskušajo razvite družbe zagotavljati ustrezno stopnjo varnosti vsemu prebivalstvu.

Rezultati naše raziskave so z vidika Vogtove teorije ambivalentni. Izkaže se namreč, da sta po eni strani za anketirane najpomembnejši dejavnosti za preživetje določene družbe ob oboroženem napadu oboroženo zoperstavljanje sovražniku (35,4 %) ter zaščita ljudi, materialnih in kulturnih dobrin (31,4 %). Najmanj pomembne v vojni pa so po mnenju anketiranih druge funkcije družbe: politično-gospodarske, komunikacijske idr. Po drugi strani pa naj bi po mnenju anketiranih Slovenija vojaški vidik nacionalne varnosti v prihodnje najbolj učinkovito zagotavljala prav z nevojaškimi sredstvi, tj. z diplomatsko-političnim in kulturnim delovanjem (npr. z dobrimi medsosedskeki odnosi – 75,6 %, z obrambnimi sporazumi z drugimi državami – 50,4 % z vključitvijo v Nato – 40,5 % idr.). V krepitev Slovenske vojske kot instrumenta za zagotavljanje vojaške varnosti Slovenije verjame 31,1 % anketiranih (glej graf 5).

Graf 5: Stališča do zagotavljanja vojaške varnosti Slovenije v prihodnje

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

a) z dobrimi medsosedskeki odnosi	e) s priključitvijo k Natu
b) z obrambnimi sporazumi z drugimi državami	f) s samostojno vojsko v okviru vseevropskih oboroženih sil
c) s krepitvijo Slovenske vojske	g) Slovenija ni vojaško ogrožena
d) s krepitvijo slovenske policije	h) ne vem, ne morem oceniti

Vloga vojske v demokratični družbi

Vojska (oborožene sile) je specializirana oborožena birokratska organizacija države, katere temeljna funkcija je zagotavljanje zunanje obrambe države (prim. International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 190). Poleg te funkcionalne vloge opravljajo oborožene sile v sodobni družbi tudi različne socialne vloge (so dejavnik socializacije in inkulturacije ipd.). Prek teh vlog vstopajo oborožene sile v interakcijo s širšim družbenim okoljem.

Ker so oborožene sile po svojem izvornem poslanstvu in vlogah del javnih zadev, je za vsako družbo še zlasti pomembno, da razvija demokratično politično kulturo, v okviru katere je mogoče zagotavljati civilni nadzor nad vojsko kot temeljno načelo pri urejanju razmerij med vojaškimi in civilnimi ustanovami.⁴

O vlogah oboroženih sil v sodobni družbi smo spraševali tudi naše anketirance.

Na splošno lahko ugotovimo, da anketirani menijo, naj ima vojska v sodobni demokratični družbi predvsem instrumentalno vlogo, tj. opravlja naj nalogo priprav in izvajanja obrambne funkcije pred zunanjimi napadalci, znotraj družbe pa naj opraviči svoj obstoj s tem, da pomaga pri izvajanju nekaterih gospodarskih in zaščitnih (npr. ob naravnih in drugih nesrečah) dejavnosti. Nikakor pa naj se ne vpleta v politične zadeve.

Podobna so stališča anketiranih do prihodnjih nalog Slovenske vojske, med katerimi bo po njihovem mnenju najpomembnejša prav zunanja funkcija, tj. obramba državnega ozemlja (87,1 %), druge, notranje funkcije Slovenske vojske pa bodo predvsem nevojaške (npr. izvajanje človekoljubne pomoči, pomoč pri naravnih in drugih nesrečah, sodelovanje v protokolu idr.) (glej graf 6).

Graf 6: Ocene pomembnosti nalog Slovenske vojske v Sloveniji v prihodnje

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

⁴ Glej več o tem v knjigi Ljubice Jelušič, Legitimnost sodobnega vojaštva, FDV, Ljubljana, 1997.

- a) vzdrževanje notranje varnosti (policijske naloge)
- b) mirovne operacije pod zastavo OZN
- c) uveljavljanje resolucij OZN z vojaškimi sredstvi (brez vrhovnega poveljstva OZN tako kot v "zalivski vojni")
- d) mednarodne misije za nadzor demilitariziranih območij
- e) pomoč doma ob naravnih, ekoloških in drugih nesrečah
- f) pomoč v tujini ob naravnih in drugih nesrečah
- g) človekoljubna pomoč
- h) ceremonialne naloge (državniški obiski, častna straža)
- i) nadomeščanje stavkajočih delavcev
- j) pomoč pri opravljanju policijskih nalog na meji (posebej ob množičnih priseljevanjih)
- k) boj proti terorizmu
- l) boj proti organiziranemu razpečavanju mamil
- m) zaščita in obramba državnega ozemlja

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Anketirani zaokrožijo svoja mnenja o vlogi vojske v demokratični družbi tudi s svojo naklonjenostjo procesom zmanjševanja obsega oboroženih sil v evropskih državah in tudi v Sloveniji (46,6 %); 30,4 % je vseeno, nasprotnikov tega procesa pa je 15,2 %.

Organiziranost Slovenske vojske

Javna mnenja v razvitih evropskih državah so po nekaterih javnomnenjskih rezultatih naklonjena preoblikovanju nacionalnih oboroženih sil v smeri njihovega številčnega zmanjševanja in večje profesionalizacije (Grizold, 1992: 180).

V predstavah anketiranih naj bi bila Slovenska vojska sestavljena iz manjše stalne armade in večje rezerve (43,7 %). Podobne predstave smo opazili že v raziskavi SJM 90. Kljub zagovarjanju profesionalizacije vojske je večinsko mnenje anketiranih vendarle na strani "predvsem obvezniške vojske z manjšim poklicnim jedrom" (40,6 %) (glej grafa 7 in 8).

Graf 7: Kakšno naj bo razmerje med stalno vojsko in rezervo v Sloveniji?

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Graf 8: Kakšna naj bi bila Slovenska vojska glede deleža poklicnih vojakov?

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Vstop Slovenije v Nato

Evropsko varnostno okolje pomembno učinkuje tudi na nacionalno varnost Slovenije. Med najpozitivnejšimi učinki je prav gotovo izboljšanje splošnih varnostnih razmer v Evropi po koncu hladne vojne, ki je spodbudilo večjo pripravljenost držav za mirno reševanje meddržavnih in medetničnih zadev ter sodelovanje na varnostnem področju. Vse to krepi zaupanje in daje podlago večstranskemu reševanju evropskih varnostnih vprašanj. Majhne države, torej tudi Sloveni-

ja, imajo v tem okviru možnost sodelovati in vsaj delno vplivati na oblikovanje skupnega in celostnega evropskega varnostnega sistema.

Najbolj negativni učinki na slovensko varnost pa izhajajo iz naslednjih elementov evropskega varnostnega okolja:

- a) ozemelske in nepremičninske zahteve nekaterih sosednjih držav;
- b) vojaško-politična kriza na Balkanu ter pospešeno oboroževanje držav v neposredni bližini Slovenije ter
- c) tekmovanje med velikimi silami za razdelitev vpliva na območjih Srednje-Vzhodne in Jugo-Vzhodne Evrope (Grizold, 1996: 71).

Realistična in uspešna nacionalnovarnostna strategija Slovenije bo rezultat celovite strokovne analize obeh sklopov dejavnikov – iz mednarodnega in notranjega okolja.

Čeprav ima novonastajajoča politična elita v Sloveniji resne težave pri doseganju jasnega in nedvoumnega soglasja o ključnih vprašanjih v zvezi s temeljnimi nacionalnimi interesi, je splošno sprejeta politična opredelitev zunanjega vidika slovenske nacionalnovarnostne politike, ki temelji na opori na lastne sile z jasno perspektivo čimprejšnje priključitve vojaško-politični zvezi Nato.⁵ Temeljne razloge za takšno opredelitev lahko najdemo v naslednjem:

- a) relativna neučinkovitost obstoječih varnostnih mehanizmov in instrumentov pri reševanju krize na območju nekdanje Jugoslavije ter še zlasti vojne v BiH;
- b) strateška politična usmeritev Slovenije, da se vključi v proces evropskega povezovanja;
- c) ocena, da novo geostrateško in vojaško-politično okolje v Evropi "zahteva" od Slovenije, da najde svoje varnostno zavetje v okviru evropskih varnostnih organizacij, zlasti v zvezi Nato in ZEU;
- d) ocena o omejenih vojaško-obrambnihih zmogljivostih slovenske države.

Slovenija je izrazila svoj interes za polnopravno članstvo v zvezi Nato med intenzivnim preoblikovanjem te vojaško-politične zveze na temelju skupno dogovorjenih načel. Ta načela so opredeljena predvsem v dveh temeljnih deklaracijah, sprejetih junija 1990 v Londonu ter novembra 1991 v Rimu. Omenjeni deklaraciji sta izhodišče za preoblikovanje zveze Nato v skladu z nekaterimi novimi cilji, kot so npr.:

- zagotavljati stabilnost in varnost v Evropi kot celoti,
- vzpostaviti strateško partnerstvo z Rusko federacijo predvsem v okviru oblikovanja skupnega in celostnega evropskega varnostnega sistema,
- pomoč postsocialističnim državam pri razvoju njihovih obrambnih sistemov v skladu z demokratičnimi načeli civilno-vojaških razmerij v sodobni družbi,
- krizno in mirovno posredovanje (t.i. peacekeeping operacije ter človekoljubna pomoč), idr. (Grizold, *ibid.*).

⁵ Glej o tem: Smernice zunanjepolitične strategije R Slovenije, Poročevalec DS R Slovenije, let. XXI (1995), št. 32, str. 37–43.

V procesu svojega preoblikovanja je zveza Nato danes dosegla stanje, ko že vsebuje hkrati elemente sistemov kolektivne obrambe in kolektivne varnosti. S tem se utrjuje kot jedro bodočega sistema evropske varnosti, ki bo zagotovo vključeval še druge organizacije.

Visoki politični uradniki zveze Nato so do 1994 odkrito zavračali brezpogojno širitev organizacije z novimi članicami. To so pojasnjevali predvsem z razlogoma, da je za uspešno preoblikovanje Nata potreben določen čas ter z neizpolnjevanjem političnih in strokovnih meril za vključitev držav prosilk. Pod pritiskom srednje- in vzhodnoevropskih držav za čimprejšnjo vključitev v Nato je bil sprožen projekt Partnerstvo za mir (Partnership for Peace Program), ki omogoča evropskim državam sodelovanje s transatlansko organizacijo glede na njihove individualne interese in zmogljivosti.

Slovenija je od leta 1995 aktivna članica programa Partnerstvo za mir, kar ji je omogočilo politično in vojaško sodelovanje z zvezo Nato. V tem programu si Slovenija prizadeva doseči ustrezno stopnjo združljivosti našega obrambnega sistema z vojaško-politično zvezo Nato. Leta 1996 je Slovenija postala polnopravna članica Severnoatlanskega sveta za sodelovanje (NACC), ki je najsplošnejši okvir za dialog in sodelovanje na varnostnopolitičnem področju med zvezo Nato in drugimi evropskimi državami.

Pomen sodelovanja Slovenije z zvezo Nato lahko strnemo predvsem v naslednjem:

- psihološki učinek, ki omogoča Sloveniji postopno in celovito vzpostavljati svoj nacionalnovarnostni sistem,
- pridobitev pomembnih izkušenj in znanja o različnih vidikih sodobnega vojaško-obrambnega delovanja in organiziranja ter
- priprava Slovenije za morebitno polnopravno članstvo v Natu.

V naši raziskavi nas je zanimalo, ali anketirani podpirajo takšno prizadevanje slovenske politike.

Graf 9: Ali vi podpirate prizadevanje slovenske države za vstop v Nato?

Iz grafa 9 je razvidno, da takšno usmeritev podpira 44,2 % anketiranih, 32,7 % je ne podpira niti ji ne nasprotuje, 8,6 % anketiranih pa odločno nasprotuje vstopu Slovenije v Nato. Pomemben korak k temu naj bi bilo že članstvo Slovenije v programu Partnerstvo za mir v okviru Nata. Kaj to pomeni za varnostni položaj Slovenije, pove podatek, da je več kot polovica (52,4 %) anketiranih ocenila, da se s sodelovanjem Slovenije v tem programu njen varnostni položaj ni spremenil. Da se je izboljšal, meni 27,1 % anketiranih. Anketirani so imeli možnost oceniti, kaj bi vstop Slovenije v Nato pomenil z vidika širših družbenih posledic. Rezultati kažejo, da se anketirani zavedajo tako prednosti kot tudi slabosti morebitnega vstopa Slovenije v Nato, vendarle pa se zdi, da prevladajo dobre strani nad slabimi (glej graf 10).

Graf 10: Ocene prednosti in slabosti vstopa Slovenije v NATO

a) povečal bi se ugled Slovenije v mednarodni skupnosti	h) v Sloveniji bi NATO postavil vojaške baze, ki bi pomenile ekološko obremenitev okolja
b) odpravljen bi bil embargo na uvoz orožja	i) osebje v vojaških bazah bi bilo moteč dejavnik v družbenem okolju
c) okrepila bi se vojaška varnost Slovenije	j) zaradi majhnosti Slovenije bi postavitev Natovih baz pomenila preveliko izgubo nacionalnega ozemlja
d) povečal bi se delež proračunskih sredstev, namenjenih za pokrivanje obrambnih potreb	k) slovenske oborožene sile bi z vstopom v Nato postale učinkovitejše
e) slovenske oborožene sile bi imele lažji dostop do sodobnejšega orožja	l) s članstvom v Natu bi bila omejena suverenost Slovenije
f) olajšano bi bilo približevanje Slovenije evropskim povezavam	m) slovenska podjetja bi lahko sodelovala v vojaških projektih članic Nata
g) v Sloveniji bi Nato postavil vojaške baze, ki bi zagotavljale delovna mesta za domače prebivalstvo	n) članstvo v Natu bi od Slovenije zahtevalo sodelovanje v vojaških akcijah zunaj našega ozemlja

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Kdaj bo Slovenija članica zveze NATO?

Anketirani so glede vstopa Slovenije v Nato optimisti, le 5,2 % jih namreč meni, da Slovenija nikoli ne bo postala članica Nata, 19,2 % je prepričanih, da bo Slovenija v Natu že do l. 1996, 31,3 % anketiranih pa meni, da se bo to zgodilo med letoma 1997 in 2000, ter 11,3 %, da med letoma 2001 in 2005.

VARNOSTNA KULTURA V SLOVENIJI

V nacionalnovarnostni sistem sodobne države so na različne načine vključeni posamezniki (državljeni). Klasično sistemsko organiziranje se še vedno izvaja s prisilo (sankcijami), vendar pa sodobna država zagotavlja motivacijo svojih državljanov za delovanje v nacionalnovarnostnem sistemu tudi na druge načine, npr. prek izobraževanja in drugih socializatorjev v družbi (množična občila, vojska, cerkev idr.) tako, da prebivalstvu "privzgoji" določene zelene vrednote (npr. občutek pripadnosti državi idr.).

V naši raziskavi smo merili pripravljenost anketiranih za delovanje v slovenskem nacionalnovarnostnem sistemu z različnimi kazalci, kot so: pripravljenost na žrtvovanje, vedenje ob oboroženi agresiji na Slovenijo, ponos zaradi pripadnosti slovenski državi, odnos do mirovnih gibanj, odnos do vojaškega poklica itd.

Pripravljenost na žrtvovanje

Med stvari, ki so tako pomembne, da bi bili anketiranci zanje pripravljeni tudi kaj žrtvovati (graf 11), so najpogosteje uvrščene človekove pravice (68,5 %), svetovni mir (64,2 %), boj proti revščini (58,3 %), obramba Slovenije (58,0 %) in varstvo okolja (53,6 %). To so predvsem zadeve, ki se vsakodnevno pojavljajo v množičnih občilih – bodisi da gre za kršitve deklaracij, sporazumov in zakonov ali občil človeških norm, bodisi za pogost pojav (npr. revščina) – ali pa za nedaven, za Slovenijo pomemben dogodek (oboroženi spopad v Sloveniji leta 1991).

Graf 11: Katere od naštetih stvari so tako pomembne, da bi zanje tudi kaj žrtvovali?

a) enakost med spoloma	g) združevanje Evrope
b) varstvo okolja	h) boj proti revščini
c) svetovni mir	i) svoboda posameznika
d) boj proti rasizmu	j) človekove pravice
e) obramba Slovenije	k) revolucija
f) moje versko prepričanje	l) nič od tega, neodločen

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Obramba Slovenije

Ob oboroženi agresiji na Slovenijo (graf 12) bi se večina anketirancev borila z orožjem (35,1 %) ali pa bi se borila in upirala na kak drug način (41,4 %).

Graf 12: Kako bi se vi osebno ob oboroženi agresiji na Slovenijo?

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Kljub temu lahko ugotovimo, da je pripravljenost za obrambo Slovenije v zavešti anketiranih zelo velika (76,5 %).

Ponos zaradi pripadnosti slovenski državi

Pomembna prvina politične kulture v Sloveniji je tudi odnos njenih prebivalcev do lastne skupnosti. Iz grafa 13 lahko sklepamo, da je identifikacija oz. boljše navdušenje nad samostojno slovensko državo med anketiranimi veliko, saj je kar 85 % anketiranih ponosnih na to, da živijo v Sloveniji.

Graf 13: Ali ste ponosni na to, da živite v Sloveniji?

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Stališča anketiranih do mirovnih gibanj

Z vzpostavitvijo nove slovenske države se je uresničil tudi eden od ključnih ciljev delovanja novih družbenih gibanj v 80-ih letih v Sloveniji, tj. vzpostavljen je moderni družbenopolitični in pravni okvir, v katerem lahko družbena gibanja delujejo avtonomno in legalno (Fink-Hafner, 1993:36). Pomemben del družbenih gibanj v Sloveniji je predstavljalo konec 80-ih let tudi mirovno gibanje. Le-to se je v povezavi z mirovnimi gibanji po svetu zavzemalo za mirno reševanje sporov med državami in se je kot tako vzpostavljalo kot dejavnik, ki prispeva k zagotavljanju miru in varnosti. Spoznanje o tem postaja očitno pomemben del politične kulture tudi v Sloveniji, saj kar 80,7 % anketirancev v naši raziskavi meni, da so mirovna gibanja potrebna v vseh državah, 68,7 % pa jih z njimi simpatizira (glej grafa 14 in 15).

Graf 14: Kaj menite o mirovnih gibanjih?

- a) mirovna gibanja so potrebna v vseh državah
- b) mirovna gibanja so potrebna samo v državah, ki imajo jedrsko orožje
- c) niso potrebna
- d) ne vem, ne poznam

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Graf 15: Ali ste vi osebno član mirovnega gibanja, ali simpatizirate z njim, ali ste proti mirovnemu gibanju?

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Stališča anketiranih do vojaškega poklica

V sklop politične kulture smo vključili tudi nekaj vprašanj o vojaškem poklicu. Ob oblikovanju lastne vojske se je država Slovenija znašla v položaju, ko mora sama oblikovati vojaško organizacijo in izobraziti strokovnjake za delo v vojski. V tem trenutku je na tem področju še veliko nedorečenega. Prav zato nas je zanimalo, kaj meni slovenska javnost o Slovenski vojski, o disciplini v novi vojski ter o značilnostih, ki naj bi jih imel dober častnik. Pokazalo se je, da je ugled Slovenske vojske v javnosti (graf 16) srednji (med izbranimi ocenami od 1 do 10 prevla-

duje ocena 5; povprečna ocena je 5,3), da anketiranci zagovarjajo (graf 17) dosledno izpolnjevanje povelj (65,8 %), prednjačenje dolžnosti pred pravicami (59,3 %), dosledno disciplino (85,1 %) ter popolno ubogljivost v vojski (71,9 %). Med značilnosti dobrega častnika so najpogosteje uvrščene discipliniranost (69,8 %), strokovnost (61,1 %), odločnost (59,1 %) in sposobnost vodenja (55,5 %). To pa so značilnosti, ki predvsem označujejo ti. menedžerski tip poveljnika v sodobni vojaški organizaciji.⁶ Pokazalo se je tudi, da anketiranci sicer ne nasprotujejo, da bi njihovi otroci izbrali vojaški poklic, je pa zelo malo takšnih (3,8 %), ki bi jih takšna izbira poklica pri otrocih veselila. Če pa bi se otrok na vsak način želel izobraževati za delo v sistemu nacionalne varnosti (graf 18), bi si anketiranci še najbolj želeli, da se šola na Fakulteti za družbene vede – smer obramboslovje (tukaj so odgovori med vsemi možnostmi pri pozitivnem odgovoru še najbolj koncentrirani – 51,1 %).

Graf 16: Stališča do vojaškega poklica v Sloveniji

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

⁶ Primerjaj Charles Moscos and Frank Wood, 1988: 3-14 in 15-26.

Graf 17: Kaj menite o spodaj naštetih stališčih?

- a) vojaki morajo izpolniti povelje brez ugovora
- b) pravi mož postaneš zgolj v vojski
- c) v vojski so dolžnosti pred pravicami
- d) brez dosledne discipline oborožene sile ne bi delovale
- e) vojaška služba zahteva popolno ubogljivost

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

Graf 18: Stališča do izobraževanja za delo v nacionalnovarnostnem sistemu Slovenije

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1994/95.

SKLEPNE UGOTOVITVE

Iz splošne analize rezultatov javnomnenjske raziskave Nacionalna varnost Slovenije 1994/95 lahko povzamem naslednje sklepe:

1. Analiza virov ogrožanja znotraj družbe in iz mednarodnega okolja je danes ključno izhodišče nacionalnovarnostne politike države. Da bi slednja dosegla potrebno stopnjo racionalnosti, legitimnosti, verodostojnosti in tudi učinkovitosti, je primorana na določen način upoštevati tudi predstave javnosti o problematiki ogrožanja in zagotavljanja varnosti.

Rezultati naše raziskave navajajo na sklep, da anketirani realistično zaznavajo in presojujejo dosedanje procese in premike v mednarodni skupnosti po koncu hladne vojne, ki imajo različne učinke tako na mednarodno varnost kot tudi na varnost Slovenije. Pri tem se jasno zavedajo, da bodo mednarodno varnost v prihodnje ogrožali predvsem tisti dejavniki, ki jih poraja sodobni razvoj in ki bolj ali manj ogrožajo več držav hkrati (npr. uničevanje okolja, gospodarske krize, mami-la, AIDS, tehnološke nesreče itd.). Po ocenah anketiranih bodo prihodnji razvojni trendi v Evropi sicer potekali v smeri povezovanja ter popuščanja napetosti med evropskimi državami, kljub temu pa se bodo srečevali s težavami in zastoji. Slednje se lahko pojavi v različnih oblikah: lokalna konvencionalna vojna, zastoji v procesih splošnega razoroževanja v Evropi, težave pri oblikovanju vseevropskih oboroženih sil ipd. V tem okviru vidijo anketirani možnost za prenovo in krepitev politične vloge zveze Nato.

2. Anketirani zaznavajo ogrožanje varnosti Slovenije predvsem kot naš notranji problem. To pomeni, da Slovenija po njihovem mnenju ni toliko ogrožena od zunaj (iz mednarodnega okolja) kot znotraj lastne družbe. Pri tem pa lahko ugotovimo, da so v zaznavah anketiranih najbolj prisotni tisti viri ogrožanja znotraj slovenske družbe, ki ogrožajo njihove temeljne vrednote. Zlasti velik pomen imajo gospodarsko-ekološki vidiki ogrožanja varnosti Slovenije ter kriminal, ki kot vir ogrožanja v Sloveniji postaja vse bolj pereč problem.

3. Večina anketiranih dojema problem zagotavljanja nacionalne varnosti Slovenije kot prizadevanje slovenske družbe za upoštevanje različnih razsežnosti te varnosti, in sicer: od gospodarskih, socialnih, političnih, ekoloških, vojaških idr. Zato je po mnenju anketiranih treba v slovenskem nacionalnovarnostnem sistemu predvideti vojaške in nevojaške instrumente. Kljub temu prevladuje prepričanje, da naj bi Slovenija v prihodnje zagotavljala vojaški vidik svoje varnosti bolj z nevojaškimi (npr. krepitev dobrih midsosedskih odnosov, obrambno sporazumevanje z drugimi državami idr.) kot pa z vojaškimi sredstvi.

4. Po koncu hladne vojne potekajo v razvitih državah intenzivne razprave o novih poslanstvih oboroženih sil. Javna mnenja v teh državah vidijo možne nove vloge oboroženih sil pri zaščiti univerzalnih vrednot, kot so npr. varovanje človekovih pravic, mednarodnega prava in reda, zagotavljanje človekoljubne pomoči

in sodelovanje pri vzpostavljanju in ohranjanju mednarodnega miru in varnosti (ti. peacemaking in peacekeeping operacije).

Javno mnenje v Sloveniji še vedno močno podpira opravljanje zunanje funkcije slovenske vojske, tj. pripravljanje in izvajanje obrambne funkcije pred zunanjimi napadalci, medtem ko notranje funkcije vojske v Sloveniji omeji na izključno nevojaške. Pri tem je jasna zahteva javnega mnenja, da mora ostati Slovenska vojska nepolitična institucija tako v smislu njenega sodelovanja v procesu političnih odločitev kot tudi njene nadstrankarske narave. Iz povedanega lahko sklepamo, da slovenska javnost svoji vojski ne postavlja tako velikih civilno-kulturnih zahtev, da jih le-ta ne bi mogla upoštevati pri uspešnem izpolnjevanju svojih funkcionalnih obveznosti. To pa je lahko dobro izhodišče za doseganje ustreznega ravnotežja vrednot in demokratičnega razmerja med civilnimi in vojaškimi institucijami, ki ga Slovenija potrebuje na poti razvoja v odprto in demokratično družbo.⁷

5. Sedanja zunanjepolitično varnostno usmeritev slovenske države v smeri priključitve k zvezi Nato podpira nekaj manj kot polovica anketiranih. Na splošno se zdi, da so anketirani zelo realistični tudi pri ocenah glede doseganja tega cilja Slovenije. Zavedajo se namreč tako prednosti kot slabosti članstva Slovenije v Natu in odgovornosti, ki jo ima vsaka sodobna država, torej tudi Slovenija, pri zagotavljanju ustrezne stopnje notranje stabilnosti in sploh svoje nacionalne varnosti.

6. Glede na različne kazalce, s katerimi smo ugotavljali pripravljenost anketiranih za delovanje v slovenskem nacionalnovarnostnem sistemu, lahko sklepamo, da je ta pripravljenost na zavidljivi ravni, še zlasti za delovanje v civilnem delu tega sistema. Na vidnem mestu v skupini vrednot, za katere so se anketirani pripravljene tudi žrtvovati (npr. varstvo okolja, svetovni mir, človekove pravice idr.), je vrednota obramba Slovenije. To pa je tista značilnost slovenskega javnega mnenja, ki ga glede zaznavanja, ocenjevanja in razumevanja celotne problematike sodobne nacionalne varnosti tudi za zdaj najbolj razločuje od javnih mnenj v zahodnih in drugih srednjeevropskih državah.

⁷ Glej Huntingtonovo razpravo o razmerju med "funkcionalnim in socialnim imperativom". S.P. Huntington, 1977: 739.

Literatura

- Brown, Seyom (1994): *World Interests and the Changing Dimensions of Security*. V: Michael T. Klare, Daniel C. Thomas (ur.), *World Security*, St Martin's Press, New York, str. 10–25.
- Buzan, Barry (1991): *People, States and Fear*. Harvester Wheatsheaf, New York.
- Edmonds, Martin (1988): *Armed Services and Society*. Leicester University Press, Great Britain.
- Fink-Hafner (1993): *Od monizma k pluralizmu*. V: Drago Zajc, *Slovenski parlament v procesu politične modernizacije*. FDV, Ljubljana.
- Goodby, James E., Benito Morel (1993): *The Limited Partnership. Building a Russian-US Security Community*. Oxford University Press, Oxford.
- Grizold, Anton (1990): *Varnostna paradigma v državi Sloveniji*. V: *Varnost in družbene politične spremembe*. VŠNZ, Ljubljana, str. 34–41.
- Grizold, Anton (1991): *Civilian Supervision of the Military in Slovenia*. *The Public*, I/4, Ljubljana.
- Grizold, Anton (1992): *Bodoče vloge, poslanstva in strukture sodobnih oboroženih sil (v novi svetovni ureditvi)*. *Teorija in praksa*, 31/5–6.
- Grizold, Anton (1996): *Varnost malih držav v okviru novega evropskega varnostnega okolja*. V: Anton Kramberger (ur.): *Slovenska država, družba in javnost*. FDV, Ljubljana, str. 65–74.
- Huntington, Samuel P. (1977): *Civil-Military Relations II*. V: John F. Reichart and Steven R. Sturm (ur.): *American Defense Policy*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London. (1982), str. 738–739.
- *International Military and Defense Encyclopedia* (1993). Brassey's (US), Inc., Washington, New York.
- Jelušič, Ljubica (1997): *Legitimnost sodobnega vojaštva*. FDV, Ljubljana.
- Keohane, Robert O., Joseph S. Nye, Stanley Hoffmann (1993): *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe, 1989–1991*. Harvard University Press, Cambridge.
- Moskos, Charles C., Frank R., Wood (ur.) (1988): *The Military More Than Just a Job?* Pergamon-Brassey's, Washington, New York, London, Oxford.
- Munera, Gabriel (1994): *Preventing armed conflict in Europe: lessons from recent experience*. Institute for Security Studies/Western European Union, Paris.
- Rotfeld, Adam Daniel (1992): *The Fundamental Changes and the New Security Agenda*. SIPRI Yearbook 1992, World Armaments and Disarmament. Oxford University Press, Oxford.
- Vogt, Wolfgang R. (1992): *"Warless" or "Armyless" Society*. German Armed Forces Institute for Social Research (SOWI), No 1, München, str. 13–33.
- Vukadinović, Radovan (1997): *Pacifiško strateški četverkotnik*. *Teorija in praksa*, let. 34/2.

Zakoni, resolucija in smernice

- *Ustava R Slovenije* (1992). Ur. I. R Slovenije. Cankarjeva založba. Ljubljana.
- *Zakon o obrambi* (1994). Ur. I. R Slovenije, št. 82, Ljubljana.

- Zakon o vojaški dolžnosti (1991 in novela 1995). Ur. l. R Slovenije, št. 18, Ljubljana.
- Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (1994). Ur. l. R Slovenije, št. 64, Ljubljana.
- Zakon o notranjih zadevah (1980 in 1988). Ljubljana, Ur. l. R Slovenije, št. 28 in 38, Ljubljana.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah (1991). Ur. l. R Slovenije, št. 19, Ljubljana.
- Zakon o vladi R Slovenije (1993). Ur. l. R Slovenije, št. 4/124, Ljubljana.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o vladi R Slovenije (1994). Ur. l. R Slovenije, št. 23, Ljubljana.
- Zakon o upravi (1994). Ur. l. R Slovenije, št. 67/2393, Ljubljana.
- Resolucija o izhodiščih nacionalne varnosti R Slovenije (1993). Ur. l. R Slovenije, št. 71, Ljubljana.
- Smernice zunanjepolitične strategije R Slovenije. Poročevalec DS R Slovenije, let. XXI (1995), št. 32.

VII.

IGOR KOTNIK DVOJMOČ

**NEKATERI VIDIKI PREOBLIKOVANJA
SLOVENSKE VOJSKE**

UVOD

Popolnjevanje oboroženih sil je brez dvoma najpomembnejša primarna dejavnost obrambnega sistema, ki je strateškega pomena za uspešno izvajanje oboroženega boja. Še posebej pomembno je popolnjevanje oboroženih sil z moštvo, saj med dejavniki oboroženega boja, ki jih predstavljajo ljudje, materialni dejavnik (tehnika), prostor in čas, vse vojaške doktrine pripisujejo zelo pomembno ali celo odločujoče mesto prav človeku. Pri proučevanju problematike popolnjevanja oboroženih sil z vojaki v sodobnem svetu ugotovimo, da se pojavljata dva osnovna modela: (1) popolnjevanje z obvezniki na podlagi vojaške obveznosti in (2) popolnjevanje s poklicnimi vojaki. Ob upoštevanju te razlike lahko govorimo o obvezniških (ang. conscript) in poklicnih (ang. professional, all-volunteer) oboroženih silah. Z uporabo nekoliko natančnejšega klasifikacijskega pristopa je možno identificirati popolnjevanje oboroženih sil z vojaki na podlagi (1) poklicne vojaške službe, (2) vojaške obveznosti (splošne in selektivne), (3) mešanega oziroma kombiniranega sistema, (4) najemništva ter (5) prostovoljnosti.

Prav trend spreminjanja načina popolnjevanja oboroženih sil z vojaki od splošne vojaške obveznosti (čisti obvezniški sistemi) prek selektivne vojaške obveznosti (kombinirani sistemi) do odprave vojaške obveznosti (poklicne oborožene sile) kaže na to, da se že do zdaj obvezniškemu načinu popolnjevanja oboroženih sil z vojaki ni v zadostni meri uspevalo prilagajati spreminjajočim se razmeram in potrebam v sodobnih družbah. Te so še vedno izpostavljene bolj ali manj intenzivnim procesom preobrazbe, ki so jim vse bolj izpostavljene tudi manj razvite družbe, zato lahko pričakujemo, da se bo omenjeni trend v prihodnje pojavil v vse večjem številu držav.

Poleg tega, da imajo v nekaterih državah že popolnoma poklicne oborožene sile (Velika Britanija, Kanada, Združene države Amerike, Avstralija, Nova Zelandija, Japonska), se omenjeni trend trenutno udejanja tudi v nekaterih evropskih državah (Belgija, Nizozemska), ki prehod na poklicno popolnjevanje oboroženih sil že izvajajo, v nekaterih (Italija, Francija, Španija, Rusija, Nemčija) pa o tem resno razmišljajo. V skladu s slovensko prakso z gledovanja po Evropi v zadnjih nekaj letih bi z veliko verjetnostjo pričakovali, da se bodo tovrstna razmišljanja pojavila tudi pri nas.

Vendar v samem procesu vzpostavljanja in prestrukturiranja Slovenske vojske do zdaj ni bilo nikoli v nasprotju z mnogimi zahodnimi državami širše izpostavljeno, aktualizirano ter sistematično in skupinsko znanstvenoraziskovalno proučeno vprašanje o primernosti nadaljnjega obstoja modela obvezniškega popolnjevanja slovenskih oboroženih sil z vojaki in o možnosti širšega in/ali mogoče celo izključnega uvajanja poklicnih oboroženih sil. Ob tem preseneča predvsem dej-

stvo, da Doktrina vojaške obrambe kot "temeljni dokument za strukturiranje in organiziranje vojske" (Gutman, 1995: 4) ob drugih natančno opredeljenih razvojnih spremembah in nalogah, kot sta na primer "uvredba sofisticirane bojne tehnike in opreme" (Vidrih, 1995: 5) in "mednarodno sodelovanje Slovenske vojske... tudi v reševalnih, mirovni in humanitarnih akcijah" (Doktrina vojaške obrambe, 1995, 7. točka: 9) ter zagotavljanje interoperabilnosti in sposobnosti delovanja v skladu z nalogami Nata (Vidrih, 1995: 29), nikjer jasno ne omenja potrebe po obsežnejšem popoklicenju Slovenske vojske. To pa je po mojem mnenju eden od temeljnih pogojev za uspešno uresničevanje tako zastavljenih razvojnih ciljev.

Pravočasno opozarjanje na omenjeno problematiko se zdi pomembno tudi zato, da nas že tolikokrat videno in izkušeno čustveno nabito, evforično ter nekritično zgledovanje po rešitvah "superiornih" zahodnih držav ne bi ponovno zajelo in da ne bi ponovno delali nepremišljenih potez, pri čemer bi bile povsem zapostavljene slovenske posebnosti (velikost, gospodarska moč, tradicija, omejenost družbenih virov,...). Takšno ravnanje bi lahko močno prizadelo enega pomembnejših družbenih podsistemov – nacionalnovarnostnega in še ožje vojaškega, ki je prav za obstoj majhnih in novonastalih držav v danes kljub mnogim pozitivnim procesom in premikom še vedno zelo neprijaznem in predvsem negotovem mednarodnem okolju, še kako pomemben. Izzive na nacionalnovarnostnem področju je treba vedno začeti reševati pravočasno, načrtno in racionalno, kajti če hočemo, da je (vojaško)obrambna funkcija države učinkovita, je ne smemo prepustiti stihijskosti.

Zato bi bilo prav, da bi se tudi v Sloveniji čim prej in čim širše aktualizirala razmišljanja o prihodnjem modelu popolnjenja Slovenske vojske z vojniki, kar bi nam zagotavljalo dovolj časa za (1) strokovno in znanstvenoraziskovalno utemeljeno in vsestransko pretehtano interdisciplinarno razpravo o najprimernejšem modelu popolnjenja Slovenske vojske z vojniki, (2) longitudinalno spremljanje spreminjanja odnosa do omenjene problematike pri znanstvenoraziskovalni in vojaškostrokovni javnosti ter javnosti nasploh, (3) izdelavo delovnega načrta (morebitnega) prehoda z upoštevanjem možnih implikacij, (4) oblikovanje vseh potrebnih parametrov za pripravo in izvedbo najprej (4.1) simulacije procesa in kasneje (4.2) dejanskega procesa (strokovnega in političnega) odločanja o načinu popolnjenja in (4.3) procesa (morebitnega) prehoda ter (5) izvedbo tega prehoda v časovno neforsiranih razmerah.

Kot izhodišče bi lahko uporabili naslednja vprašanja:

1. Ali sta bila v procesu razmišljanja o strukturi, organiziranosti in funkciji novih slovenskih oboroženih sil enakovredno upoštevana oba načina mirnodobne popolnitve oboroženih sil z vojniki, to je obvezniški in poklicni?
2. Ali ni mogoče šlo zgolj za inercialno ohranjanje prejšnjega načina popolnjenja oboroženih sil z vojniki?
3. Ali je v današnjem času sedanje obvezniško popolnjenje slovenskih oboroženih sil z vojniki še vedno najustreznejša rešitev?
4. Ali ne bi bile v kontekstu sodobnih varnostno-obrambnih sprememb in procesa približevanja Slovenije zahodnim političnim in varnostnim integracijam, še posebej ob predpostavljene sodelovanju Slovenske vojske v mednarodnih

- operacijah in uvajanju sodobne tehnike in opreme, za Slovenijo namesto obvezniških primernejše poklicne oborožene sile oziroma ali ne bi bilo treba razmišljati vsaj o širitvi poklicne sestavine Slovenske vojske?
5. Kateri varnostnopolitični in splošni družbeni trendi govorijo v prid poklicnega popolnjenja slovenskih oboroženih sil z vojaki?
 6. Kateri problemi bi spremljali prehod oziroma vzporedno uvajanje novega, poklicnega načina popolnjenja Slovenske vojske z vojaki?
 7. Kako bi bilo povečanje deleža poklicnih vojakov v slovenskih oboroženih silah pogojeno s problematiko (ne)motiviranosti mladih za vojaško službo?
 8. Ali bi ob povečanju deleža poklicnih vojakov v slovenskih oboroženih silah prišlo do znatne spremembe njihove socialne (ne)reprezentativnosti?
 9. Ali bi ob povečanju deleža poklicnih vojakov Slovenska vojska morala zaradi nezadostne motiviranosti primernih mladih moških večjo pozornost posvetiti tudi vključevanju žensk?

Odgovori na zastavljena vprašanja bi predstavljali izhodišče procesa strokovnega in političnega odločanja, na podlagi katerega bi v Sloveniji sprejeli nov model popolnjenja oboroženih sil. Spremenjeni model bi moral v kontekstu sodobnih varnostnopolitičnih in splošnih družbenih trendov ter procesa približevanja Slovenije zahodnim varnostnopolitičnim integracijam zagotavljati takšno kadrovske strukturo Slovenske vojske, da bi se ta lahko učinkovito zoperstavila vsem vojaško konotiranim nacionalnovarnostnim izzivom sodobnega časa.

TERMINOLOŠKA DILEMA – PROFESIONALNE ALI POKLICNE OBOROŽENE SILE?

V Sloveniji se razmišljanja in delovni koncepti, če ti sploh obstajajo, o funkcionalnem, strukturalnem in organizacijskem preoblikovanju Slovenske vojske za zdaj še niso prebili iz ozkih in z različnimi stopnjami zaupnosti zastrtih vojaško-strokovnih krogov. Razlogi za to so različni, predvsem pa so povezani s težavami, ki spremljajo nastajanje in konsolidacijo mlade slovenske države. V Sloveniji še vedno nismo dokončali ali vsaj pripeljali h koncu procesa oblikovanja primernege sistema in politike za zagotavljanje nacionalne varnosti ter smo še vedno sredi procesa vzpostavljanja in razvoja lastne nacionalnovarnostne in znotraj nje tudi vojaške identitete. Zaradi tega je večina pozornosti strokovne in znanstvenoraziskovalne javnosti še vedno usmerjena v razreševanje tekoče in ozko uporabniško usmerjene problematike, medtem ko zmanjkuje časa in sredstev za poglobljeno teoretično delo in oblikovanje še solidnejših teoretičnih temeljev.

Kljub temu da je bilo v preteklosti na področju poimenovanja že dosti narejeno, je ob pojavljanju novih konceptov in idej ena od razsežnosti tovrstnega primanjkljaja tudi ne dovolj natančno izdelan pojmovni aparat. Skrb vzbuja predvsem to, da je tudi v primeru vsebinske izdelanosti in teoretične utemeljenosti v praksi (pre)pogosto površno rabljen. Pojmi in termini so uporabljani nekako na

pamet, po formuli, saj je to, kar označujejo ali na kar kažejo, tako ali tako vsakomur jasno že samo po sebi. Prav zato ne bo odveč, če skušamo razrešiti eno od temeljnih terminoloških dilem, ki se pojavljajo ob razmišljanju o (morebitni) širitvi poklicne sestavine Slovenske vojske.

Z intenziviranjem procesa približevanja Slovenije zahodnim varnostnopolitičnim integracijam lahko v medosebnih komunikacijah, v poljudni, strokovni in celo znanstveni literaturi zasledimo nediferencirano rabo besednih zvez profesionalni vojak in poklicni vojak ter profesionalne oborožene sile in poklicne oborožene sile. Zastavlja se vprašanje, ali sta termina profesionalni in poklicni v omenjenih parih sinonima in ju zato lahko zamenjujemo. Če ni tako, kakšna je razlika med njima. Da bi odgovorili na zastavljeno vprašanje, je treba odgovoriti na vprašanje, v čem, če sploh, se profesija razlikuje od poklica.

Oba izraza pogosto uporabljamo kot sopomenki ali pa enega kot domačo besedo za istopomensko tujko. Poklic lahko najsplošneje opredelimo kot vsakršno dejavnost, ki jo človek vsakodnevno opravlja za svoje preživetje, profesijo pa že na prvi pogled označuje posebno znanje in višji družbeni ugled. Ostre ločnice pa le ne moremo potegniti. Poklic in profesija imata niz podobnih lastnosti, izraženih z različno močjo (Garb, 1993: 12).

V Leksikonu Cankarjeve založbe (1988: 808) je poklic opredeljen kot področje dela in dejavnosti, ki ga opravlja človek kot svojo trajno nalogo in je večinoma hkrati tudi vir za njegovo preživljanje. Isti vir nas ob geslu profesija napoti na geslo poklic, kar pomeni, da oba termina obravnava kot sinonima. Vendar tudi v strokovni literaturi pogosto ni jasnega razlikovanja med obema terminoma. Tako na primer Politična enciklopedija (1975: 572) in Sociološki leksikon (1982: 367) enačita pojma poklic in profesija. Natančnejši je Dictionary of the Social Sciences (1969: 542), ki navaja, da termin profesija označuje poklice, ki zahtevajo visoko specializirano znanje in sposobnosti, za pridobivanje katerih ni dovolj samo praktično delo, ampak bolj ali manj tudi teoretično znanje, ki ga preverjajo s posebnimi preizkusi na univerzi ali kakšni drugi pooblaščenih ustanovi. S tem te osebe, pripadniki profesij, pridobijo posebno avtoriteto do strank. Za profesije so značilni tudi profesionalna združenja in profesionalna etika. Termin je na začetku označeval zgolj pripadnike duhovniške, pravniške in zdravniške dejavnosti, kasneje pa se je razširil tudi na področje vojske in pomorstva. Sčasoma se je v pogledu označevanja vsebine vse bolj širil tudi na nekatere druge poklice, ki zahtevajo določeno znanstveno usmerjeno šolanje in znanje.

Ugotovimo lahko, da se v vsakodnevni splošni rabi pomen izraza profesija neredko že približuje pomenu izraza poklic. To je dejstvo, ki ga moramo upoštevati, vendar nas ne sme zavesti, da bi tudi v strokovni in znanstveni praksi kar tako zlahka pristali na izenačevanje pomena obeh obravnavanih pojmov. Kljub temu da je njuno razlikovanje vse bolj zgolj analitično-teoretične narave, menim, da je ohranjanje tovrstnega razlikovanja še vedno potrebno in znanstveno utemeljeno.¹ Profesij torej ne moremo enačiti s poklici, zato tudi ne moremo kar poljubno

¹ Na podlagi dognanj Abrahamssona, Huntingtona, Higgsa, Svetlika, Jacksona, Freidsona in Jambreka (Jelušič, 1992: 139-146; Garb, 1993: 12-16) lahko navedemo nekaj ključnih značilnosti profesij, s pomočjo katerih jih lahko razlikujemo od poklicev: (1) njeni pripadniki naj bi bili stro-

uporabljati in zamenjevati izrazov poklicni vojak in profesionalni vojak ter poklicne oborožene sile in profesionalne oborožene sile.

L. Jelušič (1992: 140) navaja Abrahamssonovo mnenje, da ob govorjenju o vojaški profesiji mislimo na najbolj profesionalizirani del vojaške poklicne skupine, to je častniški zbor. Ta enoznačnost pomena je nedvoumna samo na prvi pogled, morda se zdi bolj jasna kot je tudi zato, ker izhajamo iz evropskega kontinentalnega kulturnega okolja, kjer so oborožene sile sestavljene iz prevladujočega obvezniškega dela in manjšega poklicnega jedra, v katerem so predvsem častniki, torej profesionalni vojaki. Drugače je na primer v angleški ali ameriški vojski, kjer obveznikov ni, pač pa so (prostovoljni) poklicni vojaki in profesionalni vojaki – častniki.

Ker je tradicionalna opredelitev vojaške profesije danes na preizkušnji, sta dosti bolj uporabna pojma vojaška profesionalizacija⁶² in vojaški profesionalizem, ki upoštevata procese in kontinuum od poklica do profesije ter opredeljujeta neko smer razvoja častništva (Garb, 1993: 24). Avtorica tudi pravilno ugotavlja, da naj bi po tradiciji pojmu častnik ustrezal pojem vojaški profesionallec. Vprašljivo pa je mnenje, da bi zaradi dilem o obstoju vojaške profesije uporabljali kar pojem poklicni vojak, ki bi poleg navadnih plačanih vojakov zajemal tudi kategorijo vojakov častnikov. Sam sem še vedno povsem prepričan, da so častniki v oboroženih silah tako specifična skupina, za katero velja tudi večina prej naštetih

kovnjaki s specializiranim teoretičnim znanjem in večino oziroma praktičnim znanjem na nekem pomembnem področju družbenega prizadevanja, njihova strokovnost pa je posledica dolgotrajnega izobraževanja in izkušenj, kar se kaže v monopolu nad jasno začrtanim znanjem ter profesionalno avtoriteto, (2) njene pripadnike povezuje visoka stopnja stanovske pripadnosti skupnosti, ki izhaja iz skupnega urjenja in kolektivne navezanosti na določene doktrine in metode, (3) avtonomija oziroma samonadzor nad selekcijo, rekrutacijo, mehanizmi socializacije, spričevali, posebnimi rituali iniciacije ob vstopu v profesijo in kakovost dela članov profesije, (4) zunanje prepoznavanje članov profesije prek ceremonialov in ritualov, posebnih simbolov, tudi uniforme (vse najbolj znane profesije imajo svojo) in ugodnosti, (5) organiziranost v posebne skupnosti oziroma profesionalna združenja, (6) stalna zaposlitev za celotno življenjsko obdobje, ki je hkrati obveza oziroma način življenja, ter majhna uporabnost znanj zunaj profesionalnega področja, (7) profesionallec je stalno "na dolžnosti", njegovo delo nima omejenega delovnega časa, (8) vsaj deloma altruistično delo, (9) visok ugled v družbi, ker profesije praviloma delujejo na družbeno pomembnih področjih, (10) primarna usmerjenost k družbenemu interesu, (11) ponotranjen sistem vrednot in etični kodeksi ter profesionalna etika, s čimer formalni oziroma zunanji družbeni sistem nadzora in sankcij postane ali naj bi vsaj postal nepotreben, (12) ponotranjen sistem pravil obnašanja do klientov oziroma strank ali uporabnikov, (13) pripada jim le določen tip ljudi, (14) imajo dobro razvit sistem idealov in ideologijo, (15) profesija je tudi interesna skupina, saj krepitev in izboljšanje položaja profesije zahteva stalno politično dejavnost, (16) za svoje nenehno delo na profesionalnem področju posameznik ne dobi vedno plačila v denarni obliki, kot je to običajno pri poklicnih storitvah, ampak družba posamezniku njegova prizadevanja poplača s simbolnimi nagradami in posebnim socialnim statusom.

² Profesionalizacija naj bi bila proces, v katerem poklic pridobiva značilnosti profesije. S takšnim opredeljevanjem poudarimo skupno osnovo poklica in profesije. Opredeljevanje profesionalizacije nas privede do razumevanja odnosa med poklicem in profesijo kot kontinuuma (poklic in profesija sta zgolj njegovi skrajnosti), čeprav je po mnenju nekaterih poklic širši pojem in tako zajema tudi profesije, po mnenju drugih pa se pojma izključujeta (Garb, 1993: 16-17).

značilnosti profesij, da jih ne samo lahko, ampak tudi moramo poimenovati za profesionalne vojake v primerjavi z vsemi drugimi vojaki nečastniki, pri katerih bi le s težavo našli večino naštetih značilnosti profesij. Podobno menijo tudi nekateri ameriški avtorji (International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 191), za katere je "profesija orožja" povezana s častniki, ne pa z drugim moštvom v oboroženih silah.³ Izhajajo iz premisleka glede vrednot in stališč, ki sooblikujejo profesionalno etiko, pri čemer je opazno, da so tovrstne vrednote in stališča najbolj prisotni med častniki, težje jih najdemo med podčastniki, med vojaki pa jih ponavadi sploh ni. Podčastniki so v obravnavanem kontekstu sploh zelo specifična kategorija osebja v oboroženih silah, ki bi jo lahko ne samo zaradi hierarhične, ampak tudi vrednostne in stališčne umeščenosti med kategoriji častnikov in vojakov poimenovali za "polprofesionalno".

V zadnjem času se v slovenskih vojaškostrokovnih tekstih vse pogosteje pojavlja pravkar omenjeni termin "polprofesionalen", vendar v povsem drugačni in popolnoma neposrečeni besedni zvezi "polprofesionalne oborožene sile". Iz konteksta se da v vseh primerih rabe razbrati, da gre za poimenovanje oboroženih sil, v katerih se poleg obveznikov na služenju vojaškega roka v vse večjem deležu pojavljajo tudi poklicni vojaki (brez čina). Tovrstna raba termina "polprofesionalen" ni pravilna vsaj iz dveh razlogov:

1. (pol)profesionalnost se nanaša, kot smo videli pri opredeljevanju razlik med tremi statusnimi skupinami (častniki, podčastniki in vojaki) v oboroženih silah, izključno na kakovostni vidik kadra v oboroženih silah in ne na njegov količinski vidik, za kar gre pri njegovi napačni rabi v smislu opredeljevanju razmerja med obvezniškim in poklicnim kadrom v oboroženih silah in
2. tudi če bi pristali na možnost uporabe termina "polprofesionalnost" za označevanje količinskega vidika kadra, bi bila njegova uporaba še vedno neustrezna, ker v nobenih oboroženih silah ne gre za kombinacijo natančno polovice "profesionalnega" in polovice "neprofesionalnega" kadra, na kar kaže predpona "pol".

Zato predlagam, da besedne zveze "polprofesionalne oborožene sile" ne uporabljamo in jo nadomestimo z besedno zvezo obvezniško-poklicne oziroma poklicno-obvezniške oborožene sile pač v odvisnosti od tega, katera kategorija, vojaški obvezniki ali poklicni vojaki, bo v Slovenski vojski prevladujoča.

S strogo znanstvenoteoretičnega vidika profesionalne oziroma polprofesionalne oborožene sile za zdaj v praksi sploh ne obstajajo, ker bi to pomenilo, da bi

³ Nekateri avtorji za vzpostavljanje razlike med poklicnimi in profesionalnimi vojaki raje kot iz vsebinskega izhajajo iz časovnega vidika, kar ima določene slabosti, vendar tudi nekatere prednosti. Tako Fleckenstein (1988: 19) v Bundeswehru identificira v prvi vrsti na podlagi časovnega merila tri statusne skupine ljudi, ki so v uniformah iz zelo različnih razlogov. Prva skupina so profesionalni vojaki (the career soldiers), ki so izbrali vojsko za življenjski poklic (do upokojitve) oziroma profesijo. Drugo skupino predstavljajo poklicni vojaki, ki so se začasno (od 2 do 12 let) obvezali, da bodo služili v vojski. Zanje predstavlja Bundeswehr samo eno od etap v poklicni karieri. Tretja skupina pa so obvezniki, ki so postali vojaki na podlagi veljavne zakonodaje o vojaški obveznosti.

morale biti v večinskem deležu popolnjene s profesionalnimi vojaki, to je častniki ali polprofesionalnimi vojaki, to je podčastniki. V nasprotju s to predpostavko v nobenih oboroženih silah častniki ali podčastniki (še) ne predstavljajo večinskega dela moštva, zato lahko za zdaj govorimo zgolj o poklicnih oboroženih silah.

Kako pa je s terminom prostovoljne oborožene sile? Termin je v uporabi tako v angleško govorečem okolju (ang. all-volunteer forces) kot tudi v drugojezičnih okoljih. Osebnostno se mi zdi izraz prostovoljne oborožene sile primernejši kot izraz profesionalne oborožene sile, čeprav tudi ta ni povsem ustrezen. Z uporabo termina prostovoljne oborožene sile bi se sicer izognili nevarnosti neproduktivnih zapletov in razprav o vprašanju primernosti, ustreznosti in (ne)enakosti vsebine pojmov poklic in profesija ter iz njih izpeljanih besednih zvez, vendar je za korektno uporabo kljub svoji razširjenosti povsem neprimeren. S svojo vsebino pripadnike oboroženih sil opredeljujejo kot prostovoljce, kar nas lahko kaj hitro zavede v zmotu, da ti opravljajo naloge prostovoljno, torej zastonj. To seveda ni res, saj so vsi tovrstni pripadniki oboroženih sil za svoje delo ustrezno plačani. Izraz prostovoljci lahko v primeru oboroženih sil pogojno uporabimo samo, če se omejimo samo na opredeljevanje načina njihovega vstopa v oborožene sile, ki je v resnici prostovoljen; nasprotno vojaški obvezniki v oborožene sile vstopajo pod prisilo veljavne zakonodaje o vojaški obveznosti. Kakor hitro pa preidemo od opredeljevanja načina njihovega vstopa v oborožene sile na neko drugo področje njihovega delovanja v oboroženih silah, bi bila uporaba izraza prostovoljen povsem neustrezna, saj ne bi izražala dejanskega stanja.

Ker bi bilo tovrstno razlikovanje pri uporabi obravnavanega izraza dokaj zapleteno in ker tudi izraz poklicni predpostavlja prostovoljnost odločitve in vstopa v oborožene sile, je najprimernejše, če se odločimo za uporabo termina poklicne oborožene sile in poklicni vojaki. Da sta ta termina povsem ustrezna in že preizkušena v praksi, hkrati pa tudi povsem različna od izraza prostovoljen, nam dokazuje naslednji primer uporabe teh strokovnih izrazov v slovenskem jeziku. V slovenski gasilski organizaciji obstaja povsem jasna in natančno opredeljena razlika med prostovoljnimi in poklicnimi gasilskimi enotami. Prve popolnjujejo prostovoljci, ki za svoje delo niso posebej materialno nagrajevani. Drugače je s pripadniki poklicnih gasilskih enot, ki so v njih zaposleni in so za svoje delo tudi plačani. Na podlagi predstavljenega primera končujem s predlogom, da se, kar se le da, izogibamo uporabi izrazov profesionalne oborožene sile, profesionalni vojaki in profesionalci (če ne gre za častnike), prostovoljne oborožene sile in prostovoljci ter namesto njih uporabljamo ustrezna termina poklicne oborožene sile in poklicni vojaki.

DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA IZBIRO NAČINA POPOLNJEVANJA OBOROŽENIH SIL Z VOJAKI

Načini popolnjevanja oboroženih sil z vojaki so prepogosto obravnavani samo kot vloga in posledica vojaških in obrambnih potreb družbe. Tovrstno razumevanje problema je nedvomno preozko in pomanjkljivo. Če bi na odločitve o načinu popolnjevanja oboroženih sil z vojaki vplivali samo vojaški razlogi, bi se posebno v razvitih industrializiranih državah obvezniški model popolnjevanja preoblikoval v poklicnega hitreje in v večjem obsegu, kot se je to sicer dogajalo. Joenniemi ugotavlja (1987: 8, 14), da ima obvezniški način popolnjevanja oboroženih sil posebno zgodovinsko ozadje, saj se je splošna vojaška obveznost razvila v skladu z zakonitostmi družbenega razvoja, torej kot posledica specifičnih potreb in idej ter splošnih političnih, ideoloških, kulturnih in gospodarskih trendov v družbi. Posredno na to opozarja tudi Lara (1993: 297), ko nasprotuje temu, da bi o modelu ali spremembi modela popolnjevanja oboroženih sil razmišljali, razpravljali in odločali samo vojaški strokovnjaki, ampak zahteva odpiranje tovrstnih tem in njihovo obravnavo v širšem družbenem prostoru.

Dejavnike, ki vplivajo na izbor načina popolnjevanja oboroženih sil z vojaki,⁴ lahko delimo na notranje in zunanje. Menim, da je *pri zunanjih dejavnikih*, ki vplivajo na izbor načina popolnjevanja oboroženih sil z vojaki (*gre predvsem za zahteve*), treba upoštevati:

1. varnostnopolitične razmere v svetu,
2. ogroženost v sodobnih razmerah,
3. preoblikovanje vloge in nalog oboroženih sil ter
4. spremembe na področju vojaške tehnike,
5. spremembe v vojaški strategiji,
6. predpostavljeni obseg in želena kakovost oboroženih sil.

Pri notranjih dejavnikih, ki vplivajo na izbor načina popolnjevanja oboroženih sil z vojaki (*gre predvsem za možnosti*), pa moramo upoštevati:

1. gospodarske dejavnike,
2. demografske dejavnike,
3. sociopolitične in sociokulturne spremembe,
4. tradicijo in politično kulturo,

⁴ Opredelitve teh dejavnikov in okoliščin najdemo v celi vrsti virov (Adanić, Tatalović, 1993: 10-11, 30; Bebler, 1973: 3-5; Burk, 1990: 9, 26; Cotton, Crook, Pinch, 1978: 369, 379-380; Dawson, 1989: 38; Horowitz, 1986: 174; Janowitz, Moskos, 1979: 171-174; Joenniemi, 1987: 8, 14; Lara, 1993: 296-297; Manigart, Prenskey, 1982: 100; Manigart, 1990: 40; Martin, 1977: 355; Vojna enciklopedija (7), 1974: 172; Zorino, Savi, 1990: 67-69; International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 640, 1619, 1629, 2068-2069). Avtorji uporabljajo za poimenovanje istih ali sorodnih dejavnikov različne termine, kar ustvarja predstavo o večjem številu pomembnih dejavnikov in povzroča nepreglednost opredelitev in klasifikacij. Zato sem moral nalogo oblikovanja celovite in pregledne opredelitve dejavnikov, ki vplivajo na način popolnjevanja oboroženih sil z vojaki, opraviti sam. Pri tem sem se oprl na Dawsonov (1989: 38) analitični pristop, ki v primerjavi z drugimi avtorji ne ostaja zgolj na ravni naštevanja.

5. javno mnenje,
6. socializacijsko in izobraževalno funkcijo vojske ter
7. civilno-vojaška razmerja in poseganje vojaštva v politiko.

Ob podrobnejši analizi naštetih dejavnikov lahko ugotovimo, da dajejo v sodobnem svetu prednost poklicnim pred obvezniškimi oboroženimi silami (1) varnostnopolitične spremembe v sodobnem svetu, (2) novi viri ogrožanja, (3) nove naloge oboroženih sil, (4) značilnosti sodobne vojaške strategije, (5) značilnosti sodobne vojaške tehnologije in tehnike, (6) omejevanje obrambnih proračunov, (7) demografska gibanja, (8) sociopolitične in sociokulturne spremembe v sodobnem svetu ter (9) značilnosti oblikovanja in delovanja javnega mnenja.

Prednost pa v določenih okoljih vsaj trenutno še ni absolutna, saj jo do neke mere lahko relativizirajo (1) geostrateški položaj države (majhne in gorate države), (2) doktrina uporabe oboroženih sil ((ne)intervencionizem, prevladujoč način bojevanja (kombinirani, partizanski)), (3) trend v razvoju vojaške tehnike, ki omogoča uspešno uporabo dela najsodobnejših bojnih sistemov tudi slabše izurjenim vojakom, (4) dejstvo, da je vojaška obveznost tudi v sodobnih državah še vedno pomemben del politično-vojaške tradicije, ki (5) odločilno določa civilno-vojaška razmerja in ureja poseganje vojaštva v politiko ter (6) je pomemben kohezivni in identifikacijski element, katerega socializacijske in izobraževalne vloge ne more nadomestiti nobena druga državna ustanova.

Povsem jasno je, da naštetih dejavniki niti objektivno nimajo enake teže, še posebej pa se njihov vpliv na izbor načina popolnjevanja oboroženih sil spremeni v povsem specifičnih okoliščinah določenega družbenega okolja. Zato je treba navedene dejavnike vrednotiti zgolj in samo v kontekstu celotnega družbenega okolja, v katerem jih opazujemo. Ob tem moram poudariti, da je vpliv nekaterih dejavnikov povsem jasen in lahko pojasnljiv, stvari pa se zapletejo, ko opazujemo njihovo vzajemno delovanje, saj se njihovi učinki lahko na eni strani izničijo, na drugi pa multiplicirajo.

Način, kako država zagotavlja vojaško in civilno osebje za popolnjevanje vojaških enot, v končni fazi določa politika popolnjevanja oboroženih sil. Ta pa ni samo proizvod miselnega procesa, ampak nanjo vplivajo tudi tradicija, navade in običaji ter različno utemeljena stališča držav ali vplivnih skupin znotraj držav (*International Military and Defense Encyclopedia*, 1993: 1629). Hkrati so obseg in sestava oboroženih sil posamezne države ter način zagotavljanja vojaškega osebja politične zadeve, ki vedno ne temeljijo zgolj na nacionalnovarnostnem premisleku in cenitvah (*International Military and Defense Encyclopedia*, 1993: 1619). Omenjeni dejstvi me zato utrjujeja v prepričanju, da so vsi obravnavani dejavniki, ki jih je treba upoštevati pri izboru načina popolnjevanja oboroženih sil z vojniki, sicer pomembni, vendar z njimi pogosto ne moremo pojasniti dejanske odločitve konkretne države, ker se za njo skrivajo razmisleki in ravnanja, ki jih lahko umestimo v politiko, ta pa pogosto deluje po svoji lastni in mnogokrat nepredvidljivi notranji logiki.

Pri dosedanjem ukvarjanju s primerjavo med obvezniškim in poklicnim popolnjevanjem oboroženih sil z vojniki sem večino pozornosti namenjal predstavitvi

okoliščin, ki nakazujejo zaton koncepta množičnih armad in zahtevajo uvajanje oziroma širitev poklicne sestavine oboroženih sil. Čeprav sem uvodoma omenil, da se tovrstnim razmišljanjem do zdaj pri nas ni posvečala posebna strokovna in znanstvenoraziskovalna kaj šele širša javna pozornost, lahko predvsem v kontekstu procesa približevanja Slovenije zahodnim varnostno-političnim integracijam, predvsem Natu, pričakujemo krepitev zavesti o potrebnosti spreminjanja modela popolnjenja Slovenske vojske z vojniki. Vse očitnejša je namreč potreba po vsestranskem in pravočasnem strukturalnem, organizacijskem in funkcionalnem prilagajanju standardom zahodnih oboroženih sil, kar je ne samo logičen, ampak tudi nujen pogoj, s katerim bo Nato pogojeval sprejem Slovenije v polnopravno članstvo.

VREDNOST IN UPORABNOST MODELA OBVEZNIŠKEGA POPOLNJEVANJA OBOROŽENIH SIL Z VOJAKI V SODOBNIH RAZMERAH

Kaj lahko se zgodi, da bi v preveliki vključevalni vnemi in zaradi prevelike želje nadomestiti že zamujeno pretirano favorizirali poklicni model in videli ter poudarjali predvsem njegove prednosti v primerjavi z obvezniškim, njegove pomanjkljivosti pa bi spregledali ali celo zamolčali. Pri vrednotenju in razumevanju konceptov in rešitev tistih, ki veljajo za uspešne in zgledne subjekte v mednarodni skupnosti, pogosto pač težko ostajamo nepristranski. Zato bom v nadaljevanju nekoliko natančneje pojasnil že naštetih relativizacijske dejavnike, ki kažejo na določeno vrednost in uporabnost modela obvezniškega popolnjenja tudi v sedanjem času. Gre samo za to, da bi ti dejavniki morali biti vseskozi enakopravno prisotni v zavesti tistih, ki jim bo zaupana naloga priprave strokovne in znanstvenoraziskovalno utemeljene interdisciplinarne podlage za razpravo o spremembi obstoječega modela, in tistih, ki bodo neposredno sodelovali v procesu strokovnega in političnega odločanja o tem vprašanju.

GEOSTRATEŠKI POLOŽAJ IN DOKTRINA UPORABE OBOROŽENIH SIL

Na to, da je geostrateški položaj pomemben dejavnik pri odločanju o načinu popolnjenja oboroženih sil, kaže na primer izjava nekdanjega načelnika štaba Bundeswehra, admirala Wellershoffa: "Nemška zgodovina in naš geografski položaj me vedno znova pripeljeta do sklepa, da v primerjavi z vojaško obveznostjo nobena druga oblika vojaške službe ni bolj primerna" (Kuhlmann, Lippert, 1992: 3). Vsekakor pa velja, da je bil pomen geostrateškega položaja v preteklosti vsekakor večji, kot je danes. Na spremembo njegove pomembnosti je vplivala cela vrsta novih tehnoloških dosežkov (komunikacijskih, transportnih, opazovalnih, ...), ki so zmanjšali pomen prostora.

Pri vrednotenju geostrateškega položaja sta prav gotovo odločilna dejavnika velikost države in značilnosti površja. Večja kot je država, več branilcev potrebuje. Gorovja, jezera, gozdovi, močvirja in pomanjkanje prevoznih poti povzročajo težave sodobnim tehnično visoko opremljenim oboroženim silam, posebej njihovim oklepno-mehaniziranim enotam. Hkrati te značilnosti pomagajo branilcu. To pomeni, da je zaradi značilnosti površja za nekatere države v Severni in Srednji Evropi (npr. za Finsko, Švedsko, Norveško, Švico, Avstrijo) popolnjevanje oboroženih sil z obvezniki še vedno zelo primerno (Heinonen, 1987: 20-21). Sploh pa je vprašljiva učinkovitost poklicnih oboroženih sil majhnih držav,⁵ kjer bi ob močnejšem vojaškem posegu z neomejenim ciljem zelo težko zagotovili svobodno ozemlje, na katerem bi lahko izvajali vojaško urjenje dodatnih sil. To je bistvena razlika med velikimi in majhnimi državami, še posebej, če so prve zaščitene z geografskimi ovirami, ki preprečujejo ali vsaj močno zmanjšujejo možnost neposrednega kopenskega napada in okupacije. Takšne so otoške ali celinske države, kot na primer Velika Britanija, Združene države Amerike, Kanada, Japonska in Avstralija.

Med celinskimi državami imajo določeno prednost obalne in med njimi posebej polotoške države, ki imajo znaten del nekopenske meje, ki je lažje branljiva kot kopenska. Nasploh je ugodnost geografske lege države obratnosorazmerna s številom sosednjih držav, saj vsaka od njih predstavlja možno nevarnost v smislu vojaškega ogrožanja.⁶ Otoška geografska lega je brez dvoma primernejša za obstoj poklicnih oboroženih sil, zato ne preseneča, da imajo poklicne oborožene sile predvsem v državah z jasno razpoznavno anglosaksonsko tradicijo, katere vojaški del je po mojem mnenju odločilno sooblikoval prav otoški položaj Velike Britanije. Tako je na primer z Novo Zelandijo. Nekoliko bolj specifična je Avstralija, saj pokriva celo celino, tako da je v našem kontekstu v bistvu idealna celinska država z vsemi prednostmi, ki ji jih ta geografski položaj prinaša.

Tudi doktrina uporabe oboroženih sil pomembno vpliva na izbor načina njihovega popolnjevanja z vojaki. Odločilno jo opredelujeta predvsem njena:

- aktivna, intervencionistična oziroma pasivna, neintervencionistična vojaška vloga v mednarodni skupnosti ter
- prevladujoč načrtovani način bojevanja (partizansko, frontalno, kombinirano).

Če se države odločijo samo za pasivno, defenzivno obrambno in neintervencionistično vojaško doktrino, njihove oborožene sile ne potrebujejo veliko zelo učinkovitih ofenzivnih bojnih sredstev, sredstev velikega dosega, zelo premičnih enot na velikih razdaljah... Ker imajo malo najbolj zapletenih najsodobnejših

⁵ Bistvo za majhne ali strateško zelo izpostavljene in ranljive države je, da imajo takšne operativne oborožene sile, ki so sposobne zdržati začetni sunek morebitne agresije samo toliko časa in v tolikšnem obsegu, da se lahko v najkrajšem možnem času vzpostavi celoten obrambni sistem in pripelje v predvideno stanje za uspešno izvajanje obrambe. Pri tem gre v prvi vrsti za zagotavljanje organizacijske in funkcionalne kontinuitete političnega in nacionalnovarnostnega sistema.

⁶ Seveda pa so pri opredeljevanju pomena geografske lege zelo pomembne tudi njena velikost, poseljenost, gospodarska moč in politična stabilnost države. Ti dejavniki lahko znatno okrepijo ali pa oslabijo prednosti, ki jih prinaša njena geografska lega.

oborožitvenih sistemov, seveda ne potrebujejo veliko visoko usposobljenih vojakov – večino potreb pokrijejo z vojaškimi obvezniki, za upravljanje tistih sodobnih sistemov, ki jih imajo, pa potrebujejo samo del poklicnih vojakov. Vse je drugače, če se država odloči za aktivno, ofenzivno obrambno in intervencionistično doktrino. Ta predpostavlja in zahteva visoko usposobljene in zelo mobilne oborožene sile, ki so znatno učinkovitejše od možnih branilcev v neki napadeni državi.

TRADICIJA IN POLITIČNA KULTURA

Na odločitev neke države glede načina popolnjevanja oboroženih sil z vojniki prav gotovo močno vpliva prevladujoča politično-vojaška tradicija (International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 640). Način urejanja vojaške obveznosti pa je v veliki meri odvisen tudi od politične kulture. Obstoj vojaške obveznosti v sodobnem svetu je tako tudi posledica posebne nacionalne politične tradicije, kot na primer v Franciji in Švici (Burk, 1990:10). Ker so bile prve množične armade v bistvu posledica ideoloških revolucij (Feld, 1973: 4), je splošna vojaška obveznost utemeljena na revolucionarni ideologiji, ki zagovarja množično sodelovanje prebivalstva v nacionalni obrambi, kar naj bi bil temeljni pogoj njene kredibilnosti in učinkovitosti (Martin, 1977: 368, 369). Ob upoštevanju tega je jasnejše, zakaj je Velika Britanija v petdesetih letih prva opustila obvezniške oborožene sile. Joenniemi (1987: 10) ugotavlja, da bi to lahko deloma bila posledica vojaških in geopolitičnih dejavnikov, vendar je šlo po njegovem mnenju za nekoliko splošnejše vzroke, ki so z vidika ideologije lahko pojasnljivi. Predvsem velja, da je bila Velika Britanija v Zahodni Evropi država, ki se je je francoska revolucija najmanj dotaknila, kar je eden od najpomembnejših razlogov, da je med prvimi ponovno oživila in prilagodila sodobnim potrebam poklicni način popolnjevanja vojaške organizacije.

Ob upoštevanju tradicije in politične kulture lahko države razdelimo v dve skupini, in sicer (1) na celinske evropske države in države, ki so bile v preteklosti njihove kolonije, za katere je praviloma značilna splošna vojaška obveznost, in (2) na anglosaksonske države ter države, ki so bile v preteklosti njihove kolonije, za katere je praviloma značilno popolnjevanje oboroženih sil s poklicnimi vojniki.

Ob tem pa ne smemo spregledati, da je razmerje med načinom popolnjevanja oboroženih sil in politično kulturo dvosmerno. Zato ne preseneča mnenje Bredowa (1992: 289, 302), ki predvideva, da možna odprava vojaške obveznosti ne bi vplivala samo na vojaške institucije, ampak tudi na nemško politično kulturo. Kako velik pomen pripisuje avtor vprašanju odprave vojaške obveznosti, spoznamo iz njegovega v dvom zavitega vprašanja, ali je za kaj takega združena Nemčija sploh dovolj zrela.

Tako ne moremo zanikati dejstva, da se je vojaška obveznost kljub strateškim, tehničnim in celo gospodarskim razlogom ohranila do zdaj in se bo verjetno tudi v prihodnje predvsem zaradi političnih razlogov (Martin, 1977: 375). To potrjuje

tudi izjava generala Johna Vesseye, Jr., ki je na začetku osemdesetih let po propadlih poskusih ponovne uvedbe registracije vojaških obveznikov v ZDA dejal: "Vojaška obveznost ima lahko določen pomen za državo, nikakor pa nima vrednosti za obrambno ministrstvo" (Horowitz, 1986: 184). Zato bo lahko kakršnakoli bistvena sprememba obvezniškega sistema popolnjevanja oboroženih sil predvsem rezultat močne politične volje in še močnejšega političnega vodenja (Kelleher, 1978: 22).

SOCIALIZACIJSKA IN IZOBRAŽEVALNA FUNKCIJA VOJSKE

Družbena skupnost je sicer specifičen sistem, vendar se kljub temu ali pa prav zaradi tega nikakor ne more izogniti imanentni značilnosti vseh sistemov – to je disjunktivnim težnjam oziroma silam, ki vodijo v razpad sistema. Družbe so zato izoblikovale celo vrsto podsistemov, ki naj bi kar se le da zmanjšali ali celo odpravili nevarnost razkroja družbenega sistema in povečali njegovo stabilnost. Eden od njih je tudi vojaška organizacija, ki je namenjena predvsem odpravljanju zunajsystemskih groženj obstoju družbenega sistema. Kaj kmalu, že med francosko revolucijo, pa so spoznali, da ima lahko tudi izredne kohezivne učinke za družbo kot celoto, seveda samo, če je vstop v vojaško organizacijo omogočen čim večjemu deležu državljanov. Še posebej pomembno vlogo pri oblikovanju nacionalnih držav odigravajo obvezniške oborožene sile, saj učinkovito nadomestijo prejšnje lokalne in regionalne identifikacijske elemente in so zelo uspešen prehodni in vezni člen pri doseganju identifikacije z nacionalno državo. Obvezniške oborožene sile so tako brez dvoma eden pomembnejših delov nacionalne zgradbe, še posebej v novonastalih državah.

Edina točka splošnega soglasja v razpravah o vojaški obveznosti v sodobnem času je prav ta, da sistem vojaške obveznosti zagotavlja pomembno socializacijsko nalogo, ki je ne more nadomestiti nobena druga državna ustanova (Kelleher, 1978: 12). Prav nenadomestljivo vlogo identifikacijskega in kohezivnega elementa ter talilnega lonca pa so obvezniške oborožene sile kot socializatorska institucija odigrale v večnacionalnih državah, saj je bil praviloma skoraj vsak moški član te družbe za krajši ali daljši čas podvržen procesu socializacije v neki novi "državni kulturi" ali še pogosteje kar v kulturi najmočnejše etnične skupine. Tako so v večnacionalnih državah obvezniške oborožene sile dejansko prevzele vlogo vezi, ki je odločilno sooblikovala in ohranjala državo pri življenju, še sploh, če so bili drugi kohezivni dejavniki, kot na primer skupna zgodovina, vera, kultura in gospodarstvo, šibkejši. Tipičen dokaz za to sta vsaj dva nekdanja večnacionalna imperija, ki sta razpadla v zadnjem času – Sovjetska zveza in Jugoslavija. Oba sta za identifikacijski mehanizem poleg ideologije uporabljala tudi obvezniške oborožene sile, ki so bile eden od najpomembnejših porokov "bratstva in enotnosti" med sicer zelo različnimi konstitutivnimi narodi.

Podobna, vendar povsem specifična situacija je bila opazna v Izraelu, ko se je z navalom priseljencev z vseh koncev sveta po drugi svetovni vojni država znašla

pred zelo težko rešljivo nalogo oblikovanja naroda iz pisanega konglomerata priseljencev. Zato nekateri avtorji (*International Military and Defense Encyclopedia*, 1993: 897) posebej poudarjajo, da lahko obvezniško popolnjevanje oboroženih sil predstavlja tudi specifično strategijo graditve naroda (ang. nation-building strategy).

Pomembno socializacijsko vlogo oboroženih sil lahko prepoznamo tudi v naslednji Martinovi (1977: 371) opredelitvi klasične družbene vloge vojaške službe, ki se kaže v tem, da:

- predstavlja šolo socialne zrelosti, ki naj privadi državljane in jih usposobi za soočenje s težavami in njihovo premagovanje ob vrnitvi v civilno okolje in življenje,
- je sredstvo za ohranjanje obstoječega modela družbenega statusa quo in
- socializira državljana obveznika v skladu s posebnim vrednostnim sistemom.

V kontekstu socializacijske vloge lahko identificiramo še te prednosti vojaške obveznosti:

- skozi razprostranjenost vojaškega urjenja postopno krepi občutek discipline, odgovornosti in nacionalne zavesti (*International Military and Defense Encyclopedia*, 1993: 641),
- oblikuje občutek enotnosti v družbi,
- odpravlja individualne razlike,
- preoblikuje prebivalce določenega upravljanega ozemlja v državljana nacionalne države (Feld, 1973: 2) in
- zagotavlja vsaj osnoven vpogled v vojaško okolje ljudem, ki kasneje prevzamejo pomembne družbene in politične funkcije (Janowitz, Moskos, 1979: 205).

Namen politične socializacije vojaških obveznikov med služenjem vojaškega roka v oboroženih silah lahko ponazorimo skozi predstavitev ciljev, ki naj bi jih v tem procesu dosegli v Bundeswehru. Ti so naslednji:

- razviti politično zavest, sposobnost in pripravljenost za sprejemanje političnih odločitev,
- okrepiti posameznikovo zavest o njegovem položaju v družbi,
- razviti in povečati posameznikovo sprejemljivost temeljnih vrednot svobodne demokracije in
- okrepiti zavest o bistvu demokratičnih načel in demokratičnih postopkov (Wakenhut, 1979: 627).

Ob uspešnem izvajanju socializacijske vloge so se obvezniške oborožene sile pogosto izkazale tudi kot uspešna izobraževalna institucija (Kelleher, 1978: 12), kot posebna oblika šolanja znatnega dela prebivalstva. Pri tem je v večletnih družbah še posebej pomembna jezikovna socializacija v jeziku prevladujoče etnične skupine. Nekateri kljub temu menijo, da nekatere tradicionalne naloge oboroženih sil, kot so "šola naroda", "civilno izobraževanje državljanov", "privzganje moških vrlin", niso več zadostni razlogi, s katerimi bi lahko opravičevali vojaško obveznost.

CIVILNO-VOJAŠKA RAZMERJA IN POSEGANJE VOJAŠTVA V POLITIKO

Jakob in McNamara (1984: 361) menita, da način popolnjevanja oboroženih sil pomembno vpliva na oblikovanje civilno-vojaških odnosov. Vprašanja, kot so, kdo služi v oboroženih silah, za koliko časa in zakaj, so bistvene determinante vojaške vloge v družbi in odnosa med civilnim in vojaškim okoljem. Kljub vsemu menim, da način popolnjevanja oboroženih sil z vojaki ni tako zelo odločilen dejavnik pri opredeljevanju civilno-vojaških odnosov. Sklep utemeljujem predvsem na dejstvu, da se civilno-vojaška razmerja oblikujejo pretežno na ravni častniški zbor – nevojaško okolje, častniški zbori poklicnih in obvezniških oboroženih sil pa so precej manj različni kot nečastniški deli oboroženih sil. Ali torej obstaja kakšna bistvena razlika med obvezniškimi in poklicnimi oboroženimi silami glede civilno-vojaških razmerij?

Ena od pomembnih prednosti obvezniških oboroženih sil pred poklicnimi je sistemsko zagotovljena zveza med civilno družbo in vojaško organizacijo, ki poteka prek kontinuiranega načrtnega vključevanja določenega dela prebivalstva v vojaško organizacijo vsaj za krajši čas. Nasprotno lahko poklicne oborožene sile kaj hitro izgubijo stik z družbo. Tudi Pinch (1982: 595) meni, da je bil s prehodom z obvezniškega na poklicno popolnjevanje oboroženih sil prav gotovo oslavljen pomemben mehanizem povezovanja civilnih in vojaških družbenih institucij. Zaradi izrednega pomena tovrstnega povezovanja je treba najti nove načine povezovanja in zagotoviti njihovo delovanje. V nasprotnem primeru bodo poklicne oborožene sile postale "nevidna institucija" za večino mladine v zahodnih družbah.

Vojaška organizacija ima v družbah z obvezniškimi oboroženimi silami praviloma v vsaki hiši oziroma družini vsaj enega "ambasadorja", ki ob dobrih izkušnjah z oboroženimi silami deluje kot blažilec napetosti med civilno družbo in vojaško organizacijo. Zaradi tega vsaj delno velja Frankova (1991: 99-110) ugotovitev, da se v nasprotju s poklicnimi oboroženimi silami obvezniške težje odtujijo narodu in težje pobegnejo nadzoru politike. Tudi Bredow (1992: 291) meni, da je splošna vojaška obveznost institucionalna ovira antidemokracijskim političnim ambicijam častniškega zbora oboroženih sil. Tako je na primer vojaška obveznost v zavesti Francozov osnovni dejavnik odnosa med ljudstvom in oboroženimi silami, saj je v devetnajstem stoletju splošna vojaška obveznost hodila z roko v roki z rastjo demokracije (Boulégue, 1991: 345). Hkrati naj bi vojaška obveznost zagotavljala tudi socialno integracijo, socialno mobilnost in demokratizacijo v prid deprivilegiranim slojem družbe (Martin, 1977: 368, 369). Zagovorniki obvezniškega popolnjevanja oboroženih sil tudi navajajo, da vojaška obveznost pripomore k civilianizaciji oboroženih sil ter kroti elitizem in militarizem.

Vojaška obveznost naj bi bila torej bolj združljiva z demokracijo, ker večina avtorjev predpostavlja, da obvezniki delujejo kot posredniki med družbo in oboroženimi silami in krepijo vključenost oboroženih sil v družbo. Nasprotno je za Kuhlmana in Lipperta (1992: 2) predpostavka, da sta vojaška obveznost in demokracija nujno povezani, zgolj mit. Ob tem trdita, da je teorem o poklicnih oboroženih silah kot o "državi znotraj države" napačna zgodovinska razlaga. V prete-

klosti se je večkrat izkazalo (Hitler, Mussolini, Honecker), da vojaška obveznost ni preprečevala razvoja oboroženih sil v državo znotraj države niti ne preprečuje avtoritarnim političnim voditeljem izrabiti obvezniške oborožene sile za represivne namene (Kuhlmann, Lippert, 1992: 21). Poleg tega nasprotniki obvezniškega popolnjenja oboroženih sil navajajo, da vojaška obveznost prispeva k militarizaciji družbe (International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 641), ob hkratnem zatrtju, da v novih zgodovinskih razmerah obstaja neznatna možnost izolacije poklicnih oboroženih sil od družbe.

Posameznikov odnos do tega vprašanja je zelo odvisen tudi od njegove politične usmerjenosti. Tako C. Kelleher (1978: 12) navaja, da uporaba poklicnih oboroženih sil za socializacijo in simbolične funkcije ni sprejemljiva za znaten del evropske javnosti, še posebej politično sredinsko in levo usmerjene.

Tudi ob parlamentarni razpravi v italijanskem parlamentu o primernosti obeh v besedilu obravnavanih načinov popolnjenja oboroženih sil se je pokazalo, da je desno politično prizorišče bolj naklonjeno uvedbi poklicnih oboroženih sil kot pa levo politično prizorišče in stranke centra. Slednje so svoj odpor do poklicnih oboroženih sil in večjo primernost obvezniškega popolnjenja oboroženih sil utemeljevale z argumentom večje demokratičnosti, ki naj bi ga ta zagotavljal in varoval (Nuciari, predavanje 28/5-93).⁷ Argumentacija je po mojem mnenju povsem pravilna, še posebej v razgretih političnih razmerah tistih družb, v katerih obstaja močna tradicija delitve na levo in desno. Še posebej, če se te družbe soočajo z razmahom skrajno desničarskih političnih gibanj in strank, katerih člani so praviloma tudi bolj militaristični in jim vojaške vrednote ne samo da niso tuje, ampak jih celo odkrito propagirajo. Prav zato obstaja nevarnost, da bi ob odpravi obvezniškega popolnjenja oboroženih sil in uvedbi poklicnih oboroženih sil militaristične desničarske sile dosegle znotraj oboroženih sil takšne položaje in moč, ki bi lahko ogrozila demokratični obstoj in razvoj družbe.

Cela vrsta avtorjev zagovarja mnenje, da je vojaška obveznost branik demokracije pred "pretorijanstvom" in "nasilniško uporabo najemniških oboroženih sil" (International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 641) oziroma je protitež kakršnikoli poskusom oblikovanja "države v državi" (Kuhlmann, Lippert, 1992: 18). Tudi C. Kelleher (1978: 7) meni, da je vojaška obveznost ena od temeljnih ovir proti vojaškemu intervencionizmu v družbi, kar po drugi strani pomeni, da je poklicne vojake bistveno lažje uporabiti za doseg notranjepolitičnih ciljev z oboroženo silo.

Če delimo družbeno okolje na vojaško in nevojaško, se pravi civilno okolje, ugotovimo, da slednjega sooblikujeta politična država in civilna družba. Menim, da odnos vojaštva do politične države ni odvisen od načina popolnjenja oboroženih sil, česar pa ne moremo trditi za njegov odnos do civilne družbe. To se najbolj jasno kaže ob analiziranju notranjevarnostnih nalog oboroženih sil. To ni

⁷ Kljub vsemu je vojaška obveznost za zdaj sprejemljiva še za oba politična pola, saj pripomore k zmanjševanju strahu pred vojaškim intervencionizmom na politični levi in hkrati potrjuje pričakovanja politične desnice o nadaljevanju programa državljskega izobraževanja in obrambnega usposabljanja med zmanjševanjem državne avtoritete (Kelleher, 1978: 21).

edino, je pa gotovo eno od najpomembnejših vprašanj notranjepolitične vloge oboroženih sil.

V mnogih državah imajo oborožene sile tudi notranjevarnostne naloge, čeprav velja, da je tovrstna uporaba oboroženih sil v nasprotju s temeljnimi načeli demokracije. Ponavadi sicer obstaja bolj ali manj jasno začrtana delitev dela med policijo in oboroženimi silami, vendar se slednje kot posledica novih načinov vojskovanja, v katerem sta čedalje bolj prisotna terorizem in gverilsko delovanje, vse bolj vpletajo tudi v razreševanje znotrajdržavnih konfliktov (Edmonds, 1988: 120-121).⁸

Poklicne oborožene sile so nedvomno dosti primernejše za opravljanje notranjevarnostnih (polijskih) nalog kot pa obvezniške. Razlogi za to pa so:

- poklicne oborožene sile so bolj usposobljene,
- pri poklicnih vojaki ni tako veliko moralnih zavor pri uporabi neposredne fizične in/ali oborožene sile,
- kljub uporabi prisile poklicne oborožene sile ne izgubijo toliko legitimnosti, kot bi jo obvezniške, ki imajo ljudsko naravo.

Zato bi se ob zamenjavi obvezniškega s poklicnim popolnjenjem oboroženih sil vsaj nekoliko povečala verjetnost, da bi se državljani nekega dne srečevali z vojaki tudi pri opravljanju notranjevarnostnih (policijskih) nalog. Uporaba oboroženih sil za izvajanje teh nalog sploh ni tako zelo redka, kot se mogoče zdi na prvi pogled. Enloe (1990: 125, 126) pojasnjuje, da je policija "prva obrambna črta" vsakega režima in je najboljše sredstvo za vzdrževanje notranjega reda, ker je v primerjavi z vojsko cenejša, lahko deluje bolj subtilno in natančneje in je ne ovirajo zunanje zadeve. Vendar vlade v primeru, ko policija ni sposobna ali pripravljena obvladovati večjih neredov, namesto nje pogosto uporabijo oborožene sile, čeprav to povečuje možnost njihove politizacije in zmanjšuje njihovo legitimnost.

SKLEP

Kljub zavedanju o dokajšnjem pomenu in vplivu relativizacijskih dejavnikov se zdi, da je dolgoročno formulacija o prednosti poklicnih pred obvezniškimi oboroženimi silami v sodobnih državah vseeno pravilna. Še posebej, če ne govorimo o (takojšnji) odpravi, ampak zgolj o zatonu koncepta množičnih armad, utemeljenih na splošni vojaški obveznosti. To predpostavlja procesno naravo preoblikovanja obvezniških v poklicne oborožene sile, kar naj se tudi v Sloveniji kaže v takojšnjem, vendar postopnem prilagajanju in uvajanju selektivne namesto splošne vojaške obveznosti ter šele dolgoročno tudi v odpravljanju vojaške obveznosti nasploh. Ker v nekaterih državah (tudi v Sloveniji) zaradi vpliva predstavljenih

⁸ Kot primer lahko pogledamo oborožene sile Velike Britanije, ki so relativno majhne in popolnjene z dobro izurjenimi poklicnimi vojaki. Takšne oborožene sile so primerne za reševanje notranjih konfliktov, kar se na Severnem Irskem in delno Škotskem tudi dogaja (Tatalović, 1990: 104-105).

relativizacijskih dejavnikov poklicno popolnjevanje oboroženih sil z vojaki trenutno (še) nima povsem absolutne prednosti pred obvezniškim, z dokončno odpravo vojaške obveznosti za zdaj še ne kaže hiteti. To seveda ne pomeni, da ni treba in celo nujno že zdaj povečevati deleža poklicnih vojakov na račun obveznikov. V prehodnem obdobju je treba upoštevati predvsem to, da sta ta modela ne samo združljiva, ampak tudi dopolnjujoča, saj vzajemno kompenzirata slabosti in krepiata prednosti drugega sistema popolnjevanja oboroženih sil. Menim, da lahko v bližnji prihodnosti v Sloveniji s hkratnim obstojem selektivnega obvezniškega in poklicnega popolnjevanja oboroženih sil z vojaki oblikujemo oborožene sile, ki se bodo sposobne učinkovito spoprijeti z vsemi vojaško konotiranimi nacionalnovarnostnimi izzivi sodobnega časa. Predvsem pa se je treba zavedati, da bo moral imeti prehod zaradi kadrovske, materialne in tudi varnostno-obrambne zahtevnosti značilnosti evolutivnega procesa počasnega zamiranja obvezniške in hkratne krepitev poklicne sestavine Slovenske vojske.

Literatura

- Adanić, Stjepan, Siniša Tatalović (1993): *Oružane snage – novačenje i mobilizacija*. Otvoreno sveučilište Zagreb.
- Boulégué, Jean (1991): "Feminization" and the French Military: An Anthropological Approach. *Armed Forces and Society*, Vol.17 No. 3, Spring.
- Bredow, Wilfried von (1992): *Conscription, Conscientious Objection and Civic Service: The Military Institutions and Political Culture of Germany, 1945 to the Present*. *Journal of Political and Military Sociology*, Vol. 20.
- Burk, James (1990): *National Attachments and the Decline of the Mass Armed Forces. V: Problems and Options of the Mass Armed Forces*. *International FORUM 9, SOWI*.
- Cotton, Charles A., Rodney K. Crook, Frank C. Pinch (1978): *Canada's Professional Military*. *Armed Forces and Society*, Vol.4 No.3, Spring.
- Dawson, P.F. (1989): *Canadian Military Mobilization*. *Armed Forces & Society*, Vol.16 No. 1, Fall 1989.
- *Dictionary of Military Terms* (1986). The H.W. Wilson Company, New York.
- *Doktrina vojaške obrambe* (1995). Slovenska vojska, št.104, Ministrstvo za obrambo RS, Ljubljana.
- Edmonds, Martin (1988): *Armed Forces and Society*. Leicester University Press.
- Enloe, Cynthia (1990): *Policija, vojska i etnicitet (Temelji državne moći)*. Globus, Zagreb.
- Feld, M. D. (1973): *Mass Armies and the Professional Officer*. Conference "The End of the Mass Army", Amsterdam.
- Fleckenstein, Berhard (1988): *The Military Profession in the Federal Republic of Germany*. Prepared for Presentation at the Faculty of Sociology, Political Science and Journalism.
- Frank, J.A. (1991): *Profile of a Citizen Army: Shilohs Soldiers*. *Armed Forces & Society*, Vol.18 No. 1, Fall.
- Garb, Maja (1993): *Vojaški profesionalizem*. *Diplomska naloga*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Gutman, Albin (1995): *Kaj je doktrina vojaške obrambe*. Slovenska vojska, št.104, Ministrstvo za obrambo RS, Ljubljana.
- Heinonen, Jukka (1987): *Conscription vis-a-vis professional army*. V: *Youth and Conscription*. Gummerus Oyn kirjapainossa, Jyvaskylassa 1987.
- Horowitz, Irving L. (1986): *Human Resources and Military Manpower Requirements*. *Armed Forces and Society*, Vol. 12 No. 2, Winter.
- *International Military and Defense Encyclopedia* (1993). Brassey's (US), Washington.
- Jakob, James B., Dennis McNamara (1984): *Selective Service Without a Draft*. *Armed Forces and Society*, Vol. 10 No. 3, Spring.
- Janowitz, Morris; Charles C. Moskos, Jr. (1979): *Five Years of the All-Volunteer Force: 1973–1978*. *Armed Forces & Society*, Vol. 5, No. 2, February.
- Jelušič, Ljubica (1992): *Legitimnost vojaštva v sodobni družbi*. *Doktorska disertacija*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Joenniemi, Pertti (1987): *The Socio-politics of Conscription*. V: *Youth and Conscription*. Gummerus Oyn kirjapainossa, Jyvaskylassa, 1987.

- Kelleher, Catherine McArdle (1978): *Mass Armies in the 1970s. Armed Forces & Society*, Vol. 5, No.1, November.
- Kotnik, Igor (1994): *Primerjalna analiza obvezniškega in poklicnega popolnjenja oboroženih sil v Evropi in Severni Ameriki*, magistrska naloga. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Kotnik, Igor (1995): *Nekatera vprašanja vključevanja žensk v sodobne oborožene sile*. V: *Zbornik študij "Ženske in oborožene sile"*. Center za strateške študije, Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, Ljubljana.
- Kotnik, Igor (1996): *Proces približevanja Slovenije zahodnim političnim in varnostnim integracijam ter potreba po transformaciji načina popolnjenja slovenske vojske*. V: *Zbornik študij*. Center za strateške študije, Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, Ljubljana.
- Kotnik, Igor (1996): *Slovenski častniki o nekaterih vidikih spreminjanja varnostno-obrambne stvarnosti in posledično Slovenske vojske*. *Vojstvo*, junij 1996, Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, Ljubljana, stran 29–48.
- Kuhlmann, Jurgen, Lippert Ekkehard (1992): *Farewell to Compulsory Military Service, Arguments against and for compulsory military service in the times of peace – the case of Germany*. Paper presented at the 1992 Interim Conference of the Research Committee 01/ISA: *Armed forces and Conflict Resolution*, Valparaiso/Chile, August 27–30, 1992, SOWI.
- Lara, Alfonso (1993), Bernard Böene and Michel Louis Martin, eds.: *Conscription et armée de métier*. *Fondation pour les Etudes de Défense Nationale*, Paris, 1991. *Armed Forces and Society*, Vol. 19 No. 2, Winter.
- *Leksikon Cankarjeve založbe* (1982). Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Manigart, Philippe (1990): *The Decline of the Mass Armed Forces in Belgium 1900–1985*. V: *Problems and Options of the Mass Armed Forces*, *International FORUM 9*, SOWI.
- Manigart, Philippe, David Prensky (1982): *Recruitment and Retention of Volunteers: Problems in the Belgian Armed Forces*. *Armed Forces & Society*, Vol. 9, No. 1, Fall.
- Martin, Michel L. (1977): *Conscription and the Decline of the Mass Army in France, 1960–1975*. *Armed Forces and Society*, Vol. 3, May.
- Pinch, Franklin C. (1982): *Military Manpower and Social Change*. *Armed Forces & Society*, Vol. 8, No. 4, Summer.
- *Politična enciklopedija* (1975). *Savremena administracija*, Beograd.
- *Sociološki leksikon* (1982). *Savremena administracija*, Beograd.
- Tatalović, Siniša (1990): *Obrambeni sistem Švicarske*. V: *Suvremeni obrambeni sistemi*. *Fakultet političkih nauka Zagreb*, *Institut za političke nauke*.
- Vidrih, Gorazd (1995): *Individualni partnerski program Slovenije v okviru Partnerstva za mir*. V: *Slovenija in NATO (zbornik)*. *Združenje Atlantski svet Slovenije*, Ljubljana.
- *Vojna enciklopedija* (1974). *Vojnoizdavački zavod*, Beograd.
- Wakenhut, Roland (1979): *Effects of Military service on the Political Socialization of Draftees*. *Armed Forces and Society*, Vol. 5 No. 4, Summer.
- Zorino, Maria Romana, Giuliano Savi (1990): *Some Reflections on the Hypothesis of "The End of Mass Armies"*. V: *Problems and Options of the Mass Armed Forces*, *International FORUM 9*, SOWI.

VIII.

ANTON GRIZOLD

**VOJAŠKI POKLIC V EVROPI
(Primer Slovenije)**

UVOD

Sodelavci Obramboslovnega raziskovalnega centra se z znanstvenega zornega kota vseskozi dejavno vključujemo v aktualno dogajanje na obrambnem področju v Sloveniji, vse bolj pa krepimo že vzpostavljene in navezujemo nove stike tudi v mednarodnem okolju. To je posledica spoznanja, da je za vsako znanstveno ustanovo poleg sprotnega dela pri domačih projektih vse pomembnejše tudi sodelovanje na mednarodni ravni, še posebej če gre za enakopravno vključevanje v empirične raziskovalne projekte. Obramboslovni raziskovalni center je v obdobju od novembra 1993 do januarja 1994 izvedel empirično fazo mednarodne raziskave z naslovom *THE PRESENT AND THE FUTURE OF THE MILITARY PROFESSION IN EUROPE*, katere nosilec je mednarodno znanstveno združenje ERGOMAS (European Research Group on Military and Society).

Poleg Slovenije je v raziskavo vključenih še 8 evropskih držav, in sicer: Francija, Nemčija, Grčija, Italija, Švedska, Švica, Velika Britanija in nekdanja Češkoslovaška. Raziskava vsebinsko zajema različne razsežnosti sprememb glede vlog in poslanstev sodobnih oboroženih sil ter vojaškega poklica in ima 4 temeljne cilje:

- identificirati idealne tipe vojaškega poklica v Evropi;
- ugotoviti notranje in zunanje vidike vojaškega poklica v Evropi (npr. delovne obveze in zadovoljstvo z delom ter predstave javnosti o vojaškem poklicu);
- posneti stališča pripadnikov častniškega zbora v posamezni državi o evropski uniji ter o nadnacionalni vojaški integraciji;
- raziskati stališča častnikov o grožnjah (virih ogrožanja) v prihodnje ter o njihovih organizacijskih in funkcionalnih posledicah za sodobne oborožene sile. (Caforio, 1993:3).

Omenjeni projekt je za Slovenijo vsekakor zelo pomemben vsaj z dveh vidikov: *prvič*, zagotavljanja empiričnih podatkov, ki so potrebni za znanstveno utemeljeno vrednotenje sedanje in prihodnje vloge oboroženih sil v tej novonastali državi, in *drugič*, krepitve mednarodnega sodelovanja med sorodnimi znanstvenimi ustanovami in mednarodno izmenjavo podatkov, ki omogočajo neposredno preverjanje nekaterih značilnosti slovenske vojaške organizacije ter razvoja vojaškega poklica pri nas, ki so bistvenega pomena za smer in dinamiko sodelovanja in vključevanja Slovenije v evropske povezave.

METODOLOGIJA IN MERSKI INSTRUMENT IZVEDENE RAZISKAVE

Vzorec. V okviru ERGOMASa je skupno dogovorjeni naključni vzorec, na katerem smo izvedli javnomnenjski del raziskave, zajemal častnike iz treh temeljnih zvrsti oboroženih sil, tj. pehota, letalstvo in mornarica. Vojaške stopnje so obsegale častnike od poročnikov do polkovnikov. Velikost vzorca je znašala od 0,2 % do 1,0 % populacije iz vsake zvrsti oboroženih sil, in sicer v skladu z velikostjo zvrsti. V raziskovalni skupini Obramboslovnega raziskovalnega centra smo se načeloma strinjali s splošnimi opredelitvami obsega in kakovosti vzorca, določene pomisleke pa smo imeli glede obsega slovenskega vzorca, ki so izhajali iz specifičnosti nastajajočih oboroženih sil države Slovenije. Gre namreč za preprosto dejstvo, da je Slovenija in z njo ustvarjajoče slovenske oborožene sile daleč najmanjša med državami vključenimi v raziskavo. To pomeni, da bi priporočeni vzorec ob upoštevanju spodnje (0,2 %) in zgornje (1,0 %) meje zajemal premalo častnikov, kar bi postavilo pod vprašaj statistično relevantnost raziskovalnih rezultatov. Zato smo se odločili, da bomo v raziskavo vključili večji odstotek častnikov. V končni vzorec je bilo tako vključenih 100 častnikov (n=100). Ob koncu faze zbiranja podatkov smo razpolagali s 77 izpolnjenimi prашalniki, tako da je dejanski vzorec predstavljalo 77 častnikov (N=77) slovenskih oboroženih sil. Temeljne značilnosti v Sloveniji uporabljenega vzorca raziskave so naslednje:

- Med anketiranimi častniki jih 45,5 % častniški poklic opravlja od enega do treh let, 3,9 % od štiri do šest let, 20,7 % od sedem do deset let, 13 % od enajst do petnajst let, 9,1 % od šestnajst do dvajset let in 3,9 % več kot dvajset let.
- Povprečje let službe v anketo dejansko vključenih častnikov je tako konec leta 1993 znašalo 7,7 leta. Med njimi jih je bilo pred letom 1991 zaposlenih v nekdanji TO¹ 24,4 %, v nekdanji JLA 27,3 %, v nekdanji milici 1,3 %, v upravnih organih za obrambo 5,2 %, za 7,8 % anketirancev pa je to prva zaposlitev. Prvi častniški čin so anketirani častniki pridobili na naslednji način: 53,2 % v šolah za rezervne častnike med služenjem vojaškega roka v nekdanji JLA, 31,2 % v vojaških akademijah nekdanje JLA in 7,8 % skozi študij obramboslovja na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Med tistimi, ki so izpolnili vprašalnike je bilo 15,6 % podporočnikov, 23,4 % poročnikov, 35,1 % stotnikov, 15,6 % majorjev, 6,5 % podpolkovnikov in en polkovnik. Izobrazbena struktura končnega vzorca častnikov je bila naslednja: eden ima nedokončano 2–3 letno strokovno šolo oziroma nedokončano srednjo šolo, 3,9 % ima končano 2–3 letno strokovno šolo oziroma so absolventi 3-letnega strokovnega izobraževanja, 18,2 % ima končano srednjo šolo oziroma so absolventi 4-letnega (srednjega) izobraževanja, 19,5 % ima nedokončano višjo ali visoko šolo, 14,3 % ima dokončano višjo šolo in 41,6 % dokončano visoko šolo, fakulteto, akademijo, specializacijo, magisterij, doktorat.

¹ V nekdanji SFRJ so bile oborožene sil sestavljene iz dveh delov: JLA (Jugoslovanske ljudske armade), Teritorialne obrambe (TO). Medtem ko je bila JLA operativna zvezna stalna armada, pa je bila TO milično organizirana teritorialna vojska, sestavljena iz manjšega jedra profesionalnega kadra (JLA) in rezerve.

- Med njimi je 9,1 % vernih, 41,6 % ni niti vernih niti nevernih, 48,1 % pa je nevernih.

Instrument raziskave je predstavljal mednarodno aplikativni vprašalnik, ki ga je oblikovala delovna skupina v okviru ERGOMAS-a in ki ga je naša raziskovalna skupina vsebinsko prilagodila slovenskemu prostoru.

Postopek. Bili smo v dilemi, kako izvesti raziskavo z najmanj stroški, pa vendar ob strogem upoštevanju metodoloških napotkov, ki zagotavljajo verodostojnost dobljenih rezultatov. Odločali smo se med metodami individualne ankete, skupinske ankete in korespondenčne ankete (pošiljanje in vračanje izpolnjene ankete po pošti) in se nazadnje odločili prav za slednjo. Odposlali smo 100 pisemskih pošiljk z vprašalnikom in spremnim dopisom, ki ga je poleg predstojnika raziskovalnega centra podpisal tudi minister za obrambo, da pri anketirancih ne bi bilo dvomov o legalnosti našega početja. Pošiljki je bila priložena tudi kuverta z naslovom naše institucije in znamko, da bi kar se le da olajšali postopek vračanja izpolnjenih vprašalnikov. Do imen anketirancev smo prišli naključno in sicer tako, da smo iz abecednega poimenskega seznama profesionalnih častnikov, s katerim razpolaga kadrovska služba Ministrstva za obrambo Republike Slovenije, na temelju določenega koraka izbrali imena vseh (100) anketirancev. Ker so nas zanimali le skupni rezultati, ki so namenjeni zgolj za ugotavljanje značilnosti celotnega vzorca, nikakor pa ne posamezni ali kakršnikoli skupinski rezultati, smo zagotovili, da so bili rezultati ankete anonimni. Zaradi tega smo anketirance posebej opozorili, naj na vrnjenem vprašalniku ne pustijo sledov svoje identitete, kot so podpis, ime in priimek, naslov ipd. Z namenom zagotavljanja čim realnejše slike o razmišljanju slovenskih častnikov smo jih posebej opozorili tudi na to, naj na vsa vprašanja odgovarjajo v skladu s svojim osebnim prepričanjem. Odziv anketirancev je bil s 77 odstotki za ta način zbiranja empiričnih podatkov (s korespondenčno anketo) zelo uspešen. Dobljeni podatki so bili uporabljeni v osnovni statistični obdelavi, zahtevnejša obdelava pa bo izvedena po pridobitvi primerjalnih podatkov iz drugih držav udeleženk obravnavanega raziskovalnega projekta. Zato rezultati primerjalne analize slovenskih rezultatov in rezultatov iste raziskave v nekaterih drugih evropskih državah za zdaj še niso na voljo.

REZULTATI RAZISKAVE

V nadaljevanju tega prispevka bomo predstavili nekatere najpomembnejše rezultate javnomnenjske raziskave ERGOMAS izvedene v Sloveniji, ki jih bomo vsaj delno tudi interpretirali. Analiza stališč anketiranih zajema tri problemske sklope, in sicer:

- popuščanje napetosti in združevanje v Evropi;
- ogroženost v prihodnje;
- vojaški poklic (stanje in perspektive).

POPUŠČANJE NAPETOSTI IN ZDRUŽEVANJE V EVROPI V LUČI STALIŠČ ANKETIRANIH SLOVENSКИH ČASTNIKOV

Ker sta prav sedanost in prihodnost popuščanja napetosti in realnost ter perspektive procesov združevanja v Evropi eden od pomembnejših dejavnikov, ki bistveno vpliva na sedanost in prihodnost vojaškega poklica v Evropi, so oblikovalci vprašalnika za odkrivanje mnenja častnikov o teh procesih namenili kar nekaj vprašanj. V njih so zajete glavne značilnosti, ovire, dileme in nejasnosti, ki sta jih prinesla procesa tako popuščanje napetosti in združevanje v Evropi kot tudi nastanek novih nevarnosti, ki bi lahko v prihodnje znatneje ogrozile pričakovane spremembe in dosežke na teh področjih. Videli bomo, da slovenski častniki ne gledajo ravno z optimizmom na nadaljnji razvoj pozitivnih varnostnih trendov v Evropi. Po eni strani je to prav gotovo posledica sedanjega stanja, ki kaže, da se prvotna zelo optimistična pričakovanja glede nove evropske varnostne ureditve še ne bodo hitro in v celoti uresničila. Konec hladne vojne v Evropi namreč ni prinesel zelenega miru, stabilnosti in varnosti. Nasprotno, za razreševanje mnogih meddržavnih in medetničnih konfliktov se uporabljajo destruktivna in na sili temelječa sredstva.² Po drugi strani pa je, vsaj v manjši meri, črnogledost anketiranih slovenskih častnikov najbrž tudi posledica njihovega tradicionalnega poklicnega delovanja, ki je toliko bolj smiselno in potrebno, kolikor bolj so odnosi v mednarodni skupnosti konfliktni. Da bi upravičili smotrnost svojega obstoja in delovanja vojske kot institucije pred samim seboj in predvsem pred lastno javnostjo verjetno nekoliko bolj pesimistično ocenjujejo varnostne probleme in njihovo reševanje v Evropi.

S prvim sklopom trditev, ki sledi vprašanju "Kaj menite o naslednjih stališčih?", so zbrana mnenja anketirancev o razpadu Sovjetske zveze in razpustitvi Varšavskega sporazuma, združitvi Nemčije, o nacionalnih interesih in suverenosti ter o evropskih povezovalnih procesih. Za ocenjevanje verjetnosti navedenih razvojnih trendov so imeli anketiranci na voljo petstopenjsko lestvico, ki je bila sestavljena iz naslednjih vrednosti: (1) "zelo se strinjam", (2) "strinjam se", (3) "ne strinjam se", (4) "sploh se ne strinjam" in (5) "ne vem, ne morem oceniti". (Glej graf 1).

² Za to problematiko je indikativna analiza štirih primerov razreševanja oboroženih konfliktov v Srednji in Vzhodni Evropi po koncu hladne vojne. V: Gabriel Munera, Preventing armed conflict in Europe: lessons from recent experience, Institute for Security Studies/Western European Union, Paris, June 1994, str. 1-105.

Graf 1: Popuščanje napetosti in združevanje v Evropi

- a. obstajajo lepe možnosti, da bi se v naslednjih desetih letih novo nastale države na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze, ob nadaljevanju reform, približale Zahodu
- b. povratek k hladni vojni je še vedno mogoč
- c. obstaja nevarnost, da bo nastanek ene nemške države upočasnil proces evropske integracije
- č. združena Nemčija bo postala nova velesila, ki bo prevladovala v Evropi
- d. oborožene sile združene Nemčije predstavljajo vojaški izziv miru v Evropi
- e. obstaja nevarnost, da bo razkroj ideoloških blokov v Evropi oživel stare narodnostne konflikte in s tem ogrozil stabilnost in mir
- f. v naslednjih desetih letih bodo nacionalni interesi evropskih držav še vedno obvladovali politiko
- g. ni dobro opustiti nacionalne suverenosti v dobro evropske združitve
- h. večina evropskih držav se bo v naslednjih desetih letih združila v skupni varnostni sistem (KVSE)
- i. v naslednjih desetih letih bodo države članice Evropske skupnosti (ES) oblikovale enovito politično skupnost
- j. v naslednjih desetih letih bodo imele države članice ES skupno ekonomsko politiko
- k. v naslednjih desetih letih bodo države članice ES opustile svojo suverenost na zunanjepolitičnem področju
- l. v naslednjih desetih letih bodo države članice ES opustile svojo suverenost na področju obrambne politike
- m. bodoče politično združenje vseh evropskih držav je ključ miru in stabilnosti
- n. obstaja majhna možnost, da bi v naslednjih 10 letih vse države vzhodne in zahodne Evrope oblikovale eno politično zvezo

Vir: Obramboslovni raziskovalni center (ORC), Inštitut za družbene vede/Fakultete za družbene vede (IDV/FDV), Ljubljana, 1993.

Razpad Sovjetske zveze in razpustitev Varšavskega sporazuma

Anketirani častniki Slovenske vojske so trditev "obstajajo lepe možnosti, da bi se v naslednjih desetih letih novo nastale države na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze ob nadaljevanju reform približale Zahodu" ocenjevali zelo neenotno, saj se jih je za pozitiven odgovor (tj. vsota odgovorov "zelo se strinjam" in "strinjam se") opredelilo 44,2 %, s trditvijo pa se jih ne strinja 50,7 % (tj. vsota odgovorov "ne strinjam se" in "sploh se ne strinjam"). V bistvu so vsi odgovori umeščeni v sredino lestvice, kar daje vedno zelo nejasno sliko o dejanskem stanju, saj se z omenjeno trditvijo zelo strinja samo eden od vprašanih, za možnost "sploh se ne strinjam" pa so se odločili samo trije. Da se v bistvu bolj nagibajo k pesimističnemu razmišljanju o ponujeni možnosti kažejo rezultati odgovorov na naslednjo trditev "vrnitev k hladni vojni je še vedno mogoča", s katero se ne strinja samo slaba petina anketirancev, vsi drugi pa menijo, da je vrnitev k hladni vojni še vedno mogoča.

Združitev Nemčije

Trditvi "obstaja nevarnost, da bo nastanek ene nemške države upočasnil proces evropskega povezovanja" je pritrdilo 37,7 % anketiranih častnikov, nasprotnega mnenja jih je dobra polovica, neodločenih pa slaba desetina. Anketiranci torej zelo različno ocenjujejo pomen združene Nemčije za nadaljevanje procesov evropskega povezovanja in za razmerje sil v Evropi. To dokazujejo tudi mnenja glede naslednje trditve "združena Nemčija bo postala nova velesila, ki bo prevladovala v Evropi". Tu je odstotek negativnih odgovorov nekoliko manjši kot pri prejšnjem vprašanju, saj se z zapisano trditvijo ne strinja skoraj 43 % slovenskih častnikov, odstotek pozitivnih odgovorov pa je komajda kaj večji. Mnenje vprašanih se nekoliko poenoti ob trditvi, "oborožene sile združene Nemčije predstavljajo vojaški izziv miru v Evropi", s katero se ne strinja 76,6 % anketirancev, pri čemer jih to možnost odločno zavrača več kot ena petina vprašanih. To kaže predvsem na to, da tudi velik delež tistih, ki v združeni Nemčiji vidijo določeno oviro za evropske povezovalne procese, tega ne pripisujejo vojaškemu ogrožanju evropskega prostora s strani Nemčije, temveč drugim dejavnikom, kot je npr. povečana gospodarska in politična vloga Nemčije v mednarodni skupnosti.

Nacionalni interesi in suverenost

Večina anketirancev pripisuje velik pomen nacionalnim interesom, saj jih kar 83,1 % ocenjuje, da bodo v naslednjih desetih letih nacionalni interesi evropskih držav še vedno obvladovali politiko. Ob tem jih celo 70,1 % meni, da obstaja nevarnost, da bo razkroj ideoloških blokov v Evropi oživel stare narodnostne konflikte in s tem ogrozil stabilnost in mir na tem območju. Posebej nespodbudna za slovenske procese približevanja Evropi in njeno prizadevanje za pridobitev pol-

nopravnega članstva v zvezo NATO so mnenja glede trditve, da ni dobro opustiti nacionalne suverenosti zaradi evropske združitve, saj se s to trditvijo strinja natančno 85 % vprašanih. Slednje stališče anketiranih postane razumljivejše v kontekstu negativnih izkušenj Slovenije pri dolgoletnem prenašanju suverenosti na raven nekdanje zvezne države Jugoslavije (SFRJ) ter dejstva komaj pridobljene suverenosti nove slovenske države, h kateri so prav mnogi slovenski častniki v obdobju osamosvajanja veliko prispevali.

Evropski povezovalni procesi

Najbolj optimistično gledajo slovenski častniki na združevanje večine evropskih držav v naslednjih 10 letih v skupni varnostni sistem v okviru KVSE (današnje OVSE), saj o tem dvomi samo vsak sedmi anketirani. Da pa vse le ne bo šlo povsem gladko, kaže mnenje 83,1 % anketirancev o tem, da bodo celo države EU, ki imajo medsebojno politiko le bolj usklajeno kot preostale evropske države, v takšnem sistemu pripravljene sodelovati samo tako dolgo, dokler ne bodo postavljene pred zahtevo opuščanja lastne suverenosti na področju varnostne politike. Ravno tako 81,1 % anketiranih meni, da v naslednjih desetih letih države članice Evropske unije (EU) ne bodo opustile svoje suverenosti na zunanjepolitičnem področju. Anketirani nadalje dvomijo o uspehih držav članic Evropske unije pri oblikovanju enotne politične skupnosti, saj o tem dvomi vsak drugi anketiraneec, skoraj petina pa tega ni mogla oceniti. Nekoliko bolj optimistične so ocene anketiranih glede oblikovanja skupne ekonomske politike znotraj EU (o tem jih je prepričanih skoraj 60 %). Vsekakor evropskim povezovalnim tokovom anketirani slovenski častniki niso pripisovali prav svetle prihodnosti.

Kako pomemben se anketiranim slovenskim častnikom zdi uspeh evropskih povezovalnih procesov za prihodnji razvoj in stabilnost v Evropi, kažejo mnenja glede trditve, da je prihodnje politično združenje vseh evropskih držav ključ miru in stabilnosti. Z njo se strinja 63,6 % anketirancev, nasprotuje ji ena četrtnina, tega pa ne more oceniti slaba desetina vprašanih. Hkrati pa se velik delež anketirancev zaveda, da je to težko dosegljiv cilj, saj se s trditvijo "obstaja majhna možnost, da bi v naslednjih 10 letih vse države Vzhodne in Zahodne Evrope oblikovale eno politično zvezo" strinjata skoraj dve tretjini anketirancev.

V drugi sklop, ki sledi vprašanju "Navedli bomo nekaj razvojnih trendov, ki se lahko v naslednjih desetih letih uveljavijo v Evropi. V kolikšni meri so po Vašem mnenju ti razvojni trendi verjetni?", so vključene trditve povezane z ocenjevanjem verjetnosti evropskih razvojnih trendov glede oblikovanja demilitariziranih in nejedrskih območij v Evropi, razorožitvenih procesov, povezanih z orožjem za množično uničevanje, zmanjšanja konvencionalnih sil v Evropi ter glede sprememb znotraj zveze NATO. Za ocenjevanje verjetnosti navedenih razvojnih trendov so imeli anketiranci na voljo petstopenjsko lestvico, ki je bila sestavljena iz teh vrednosti: (1) "zelo verjetno", (2) "verjetno", (3) "ne preveč verjetno", (4) "ni verjetno" in (5) "ne vem, ne morem oceniti". (Glej graf 2)

Graf 2: Ocena Evropskih razvojnih trendov

- a. oblikovanje nevojaških območij v Evropi
- b. oblikovanje nejedrskih con v Evropi
- c. bistveno zmanjšanje arzenalov kemičnega orožja velesil
- č. bistveno zmanjšanje jedrskega orožja ZDA, Francije Velike Britanije in novo nastalih jedrskih držav na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze
- d. popolna odprava jedrskega potenciala ZDA in novo nastalih jedrskih držav na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze
- e. bistveno zmanjšanje konvencionalnih sil v Evropi
- f. zmanjšanje konvencionalnih sil v Evropi za 20 % glede na današnje stanje
- g. NATO bo povečal svojo politično vlogo
- h. NATO bo razširil ozemeljsko pristojnost izven operativnih območij
- i. NATO se bo razširil v nekatere vzhodnoevropske dežele
- j. znotraj zveze se bo povečala moč evropskih članic NATO
- k. domneva o večji odgovornosti evropskih držav v NATO predstavlja dobro možnost za ponovno pridruženje Francije vojaškemu delu NATO
- l. NATO bodo odpravili
- m. znotraj NATO sploh ne bo sprememb

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1993.

Poleg ocen anketirancev o verjetnosti omenjenih razvojnih trendov v Evropi na področju varnosti smo želeli pridobiti tudi informacije o njihovem osebnem odobranju že naštetih evropskih razvojnih trendov. Pri ocenjevanju navedenih razvojnih trendov v Evropi so anketirani uporabljali štiristopenjsko lestvico z vrednostmi (1) "zelo odobravam", (2) "odobravam", (3) "ne odobravam" in (4) "sploh ne odobravam". (Glej graf 3).

Graf 3: Odobravanje evropskih razvojnih trendov

- a. oblikovanje nevojaških območij v Evropi
- b. oblikovanje nejedrskih con v Evropi
- c. bistveno zmanjšanje arzenalov kemičnega orožja velesil
- č. bistveno zmanjšanje jedrskega orožja ZDA, Francije Velike Britanije in novonastalih jedrskih držav na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze
- d. popolna odprava jedrskega potenciala ZDA in novonastalih jedrskih držav na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze
- e. bistveno zmanjšanje konvencionalnih sil v Evropi
- f. zmanjšanje konvencionalnih sil v Evropi za 20 % glede na današnje stanje
- g. NATO bo povečal svojo politično vlogo
- h. NATO bo razširil ozemeljsko pristojnost izven operativnih območij
- i. NATO se bo razširil v nekatere vzhodnoevropske dežele
- j. znotraj zveze se bo povečala moč evropskih članic NATO
- k. domneva o večji odgovornosti evropskih držav v NATO predstavlja dobro možnost za ponovno pridruženje Francije vojaškemu delu NATO
- l. NATO bodo odpravili
- m. znotraj NATO sploh ne bo sprememb

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1993.

Kako verjetni so evropski razvojni trendi glede oblikovanja demilitariziranih in nejedrskih območij?

Oblikovanje demilitariziranih območij v Evropi je za zdaj samo želen, ne pa tudi uresničljiv cilj, saj so za kaj takega kljub splošnemu popuščanju napetosti med evropskimi velikimi silami ter izboljšanju varnostnega okolja v celoti glede na stanje v preteklem obdobju, potrebni še drugi pogoji (npr. usklajeno delovanje evropskih velikih sil, vključno z Rusijo glede enotnega zagotavljanja evropske varnosti idr.). Tega so se zavedali tudi slovenski častniki, ki so na oblikovanje nevojaških območij gledali z dokajšnjo mero dvoma, saj se to ne zdi verjetno kar trem četrtinam vprašanih, drugi pa dopuščajo tudi to možnost. Zanimivo je, da gledajo anketirani slovenski častniki na oblikovanje nejedrskih območij v Evropi bolj optimistično. V tem primeru v nakazano možnost oblikovanja nejedrskih območij v Evropi ne verjame samo vsak četrti anketiranec, da je to verjetno ali celo zelo verjetno pa trdi 70 % vprašanih.

Osebnostno so anketiranci izjemno naklonjeni tako oblikovanju nevojaških območij kot oblikovanju nejedrskih območij v Evropi. S tem takoj demantirajo kakršnokoli sumničenje, da je dokaj velik dvom o možnosti oblikovanja nevojaških območij v Evropi rezultat kakšnih osebnih kalkulacij, povezanih s strahom za zaposlitev, ampak je zgolj posledica realnega zaznavanja tovrstnih razvojnih možnosti. Oblikovanje demilitariziranih območij v Evropi tako podpira 92,2 % slovenskih častnikov, od katerih jih to zelo odobrava skoraj tretjina, za oblikovanje nejedrskih območij pa se izreka kar 97,4 % vprašanih, od katerih jih to zelo odobrava kar 72,7 %.

Perspektive razorožitvenih procesov, povezanih z orožjem za množično uničevanje

Z namenom proučevanja stališč častnikov glede nadaljnjih možnosti procesa razoroževanja v Evropi, ki se nanaša na orožje za množično uničevanje, so bile v vprašalniku postavljene tri trditve, ki so jih anketiranci ocenjevali z že opisano lestvico. Prva trditev se je nanašala na zmanjšanje arzenalov kemičnega orožja vesil. Možnosti za uspeh tovrstne razorožitve se zdijo slovenskim častnikom verjetne, saj jih pritrdilno odgovarja 62,7 %. Nekoliko manj verjetno se jim zdi bistveno zmanjšanje količine jedrskega orožja ZDA, Francije, Velike Britanije in novo nastalih jedrskih držav na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze. Kot verjetno to možnost ocenjuje 57,2 % anketirancev, pri tem ocenjevanju pa so že dokaj neenotni, saj je nasprotnega mnenja že dobre štiri desetine vprašanih. Zelo majhne možnosti pa anketirani pripisujejo popolni odpravi jedrskega potenciala ZDA in novonastalih jedrskih držav na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze, ker jih o tem dvomi kar 94,8 %.

Zmanjšanje arzenala kemičnega in jedrskega orožja ZDA, Francije, Velike Britanije in novonastalih jedrskih držav na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze ter popolno odpravo jedrskega potenciala ZDA in novo nastalih jedrskih držav na

ozemlju nekdanje Sovjetske zveze odobrava kar 95,7 % anketiranih slovenskih častnikov. Pri tem močno prevladujejo ocene "zelo odobravam" (več kot osem desetin). Nekoliko manj, pa vendar še vedno močno, so anketirani naklonjeni popolni odpravi jedrskega potenciala ZDA in novonastalih jedrskih držav na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze, saj jih to "zelo odobrava" 67,5 %, "odobrava" ena četrtina, 5 % anketiranih pa tovrstnih procesov "ne odobrava".

Zmanjšanje konvencionalnih sil v Evropi

Konec bipolarizma v Evropi je vzpodbudil tudi proces zmanjševanja nacionalnih konvencionalnih oboroženih sil. Rezultati ankete dokazujejo, da so slovenski častniki dobro seznanjeni z najnovejšimi trendi na evropskem vojaškem področju, saj jih kar 71,4 % soglaša s trditvijo, da bo v prihodnje prišlo do zmanjšanje konvencionalnih sil v Evropi. V takem pozitivnem razplet na evropskih tleh pa vendarle dvomi vsak peti vprašani slovenski častnik. Še bolj anketiranci dvomijo o trditvi, da bo prišlo do bistvenega zmanjšanja konvencionalnih sil v Evropi. S to trditvijo namreč soglaša samo ena tretjina vprašanih, medtem ko jo dve tretjini zavračata.

Pri anketirancih ponovno opazimo razkorak med želenim razvojem dogajanja v evropskem varnostnem okolju in tistim, kar se jim zdi realno uresničljivo. Podatki kažejo, da 94,5 % anketiranih odobrava zmanjšanje konvencionalnih sil v Evropi za 20 % glede na današnje stanje, kar pomeni, da je vsaj 23 % takih, ki si tega želijo in hkrati menijo, da to še ni uresničljivo. Nekoliko manj jih podpira bistveno zmanjšanje konvencionalnih sil v Evropi (13 % anketirancev).

Spremembe znotraj zveze NATO

Vprašanja glede prihodnosti zveze NATO so bila v prvi vrsti namenjena evropskim častnikom, ki službujejo v oboroženih silah držav, ki so že članice te zveze. To je razumljivo, saj so prav vojaki na čelu s častniki tisti, ki bi jih morebitne spremembe znotraj zveze NATO najbolj prizadele, hkrati pa so tudi tisti, ki lahko s strokovnega vidika najbolj kvalificirano opozorijo na morebitne pomanjkljivosti ali napake, ter s tem odločilno pomagajo politikom pri iskanju novih razvojnih usmeritev zveze NATO. Slednje je treba poudariti predvsem zato, ker Slovenija še ni članica tega pakta, kar bo vsekakor potrebno upoštevati predvsem pri primerjalni analizi rezultatov celotne raziskave ERGOMAS. Kajti dejstvo, ali je kaka država že v neki mednarodni obrambni organizaciji ali pa si še le želi izboriti vstop vanjo, nedvomno vpliva na rezultate raziskave.

In kaj menijo anketirani v Sloveniji o spremembah znotraj zveze NATO?

Trem četrtinam slovenskih častnikov se zdi verjetno, da bo zveza NATO v prihodnje povečala svojo politično vlogo, hkrati pa tega osebno ne odobravajo (70,1 %). Da bo NATO razširil ozemelsko pristojnost zunaj sedanjih operativnih

območij, se zdi verjetno dvema tretjinama vprašanih, prav tak odstotek anketirancev pa tega hkrati ne odobrava (62,3 %).

Glede širjenja zveze NATO na ozemlje vzhodnoevropskih držav so napovedi in mnenja anketiranih dokaj usklajeni, saj se tovrstna ekspanzija zdi verjetna 61 % vprašanih. Velika podpora anketiranih temu širjenju zveze NATO pa je zelo verjetno tudi posledica želje vladajoče politične elite v Sloveniji po vstopu slednje v to evro-atlansko vojaško-politično organizacijo.³ Anketirancem se zdi verjetno tudi povečevanje vpliva in moči evropskih članic znotraj zveze NATO (sedem desetih vprašanih). Hkrati jih dobrih sedem desetih to tudi osebno podpira. Trditev, da večja odgovornost evropskih držav v zvezo NATO predstavlja dobro možnost za ponovno pridružitve Francije vojaškemu delu zveze NATO, je spet razpolovila anketirano populacijo slovenskih častnikov, saj se 46,8 % vprašanih to zdi verjetno, 38 % se to ne zdi verjetno, hkrati pa je najvišji v tem sklopu trditev tudi delež odgovorov "ne vem", ki dosega 13 %. Devetim od desetih slovenskih častnikov (65 % vprašanih) se zdi odprava zveze NATO povsem neverjetna, 72,7 % vprašanih pa odprave zveze NATO tudi ne odobrava. Trditev, da znotraj zveze NATO sploh ne bo sprememb, zavrača 84,5 % anketirancev, 76,6 %, pa jih tega tudi ne odobrava.

ZAZNAVANJE OGROŽANJA VARNOSTI V PRIHODNJE

Avtorji vprašalnika smo se v sklopu vprašanj "Ogroženost v prihodnje" odločili predvsem za ugotavljanje zaznavanja vojaške ogroženosti sodobnih družb, skoraj povsem pa zapostavili nevojaški vidik ogroženosti, ki bo v prihodnje nedvomno postajal vse pomembnejši. Tovrstno zapostavljanje nevojaških prvin sodobne varnosti je vsaj do neke mere razumljivo, saj so predmet empiričnega proučevanja ljudje, ki se poklicno ukvarjajo z zagotavljanjem vojaške varnosti v družbi. Kljub temu bi bilo zelo zanimivo zvedeti kaj več tudi o njihovem zaznavanju nevojaških virov ogrožanja sodobne družbe. Predvsem bi bili zanimivi rezultati njihovega razvrščanja vojaških in nevojaških virov ogrožanja po pomembnosti, saj bi npr. uvrščanje nevojaških virov ogrožanja na vrhu lestvice dalo posebno težo hipotezi o vse večji pomembnosti nevojaških ogrožajočih dejavnikov pred vojaškimi v sodobnem svetu.

Nedvomno v vojaškopolični zavesti večine Slovencev, pri čemer prav častniki nastajajočih slovenskih oboroženih sil niso izjema, v zadnjih nekaj letih osrednjo mesto zavzemajo procesi in dogodki, ki so spremljali razpad in dezintegracijo nekdanje SFRJ. Vzporedno s pospeševanjem procesov razpada in dezintegracije Jugoslavije, ki je za Slovenijo dosegel vrh v oboroženem spopadu z nekdanjo Jugoslovansko ljudsko armado junija 1991, se je pri slovenski javnosti zmanjše-

³ Glej več o tem v: Anton Grizold, Ljubica Jelušič, Slovenija in Nato: Between Great Expectations and Slight Doubts, str. 160–163, v: Anton Bebler (ur.), Central-Eastern Europe and Euro-Atlantic Security, Proceedings of the International Conference. Faculty of Social Sciences (Defense Research Center, Ljubljana, 1997.

valo zanimanje za politično dogajanje v svetu, ki ni bilo neposredno povezano z razpletom jugoslovanske krize. Določeno diskontinuiteto v tovrstnem omejevanju pozornosti na "domače" varnostne probleme so do določene mere pomenili samo nekateri pomembnejši mednarodnopolitični dogodki (na primer Zalivska vojna, na trenutke zelo negotove razmere v procesu razpletanja krize v nekdanji Sovjetski zvezi, človekoljubna akcija OZN v Somaliji,...), pač zaradi njihovega nedvomno velikega pomena za vzpostavljanje novih razmerij moči v mednarodni skupnosti ter predvsem zaradi izredne medijske pokritosti samih dogodkov. Nekateri drugi mednarodni procesi in dogodki v svetu pa so sorazmerno z majhnostjo in "nepomembnostjo" vpletenih držav ter obratnosorazmerno z oddaljenostjo kriznega žarišča ostali nekoliko zunaj večje pozornosti slovenskih občil in javnosti. To je do neke mere posledica dejanske manjše neposredne pomembnosti tovrstnih kriznih žarišč za svetovno in slovensko varnost ter še zlasti manjše medijske pokritosti nekaterih dogodkov.

Prvine globalne ogroženosti, ki bi lahko vplivale na službo anketiranih

Anketirance smo spraševali o oceni, v kakšni smeri se bodo po njihovem mnenju navedene grožnje razvijale v naslednjih desetih letih, v nadaljevanju pa smo zbirali njihove ocene o tem, ali bodo oborožene sile v nastajanju R Slovenije vključene v obvladovanje teh groženj. Posebna pozornost je bila posvečena ogroženosti, ki jo za globalno varnost pomenijo dogajanja v tretjem svetu, ki trenutno v globalno varnostnem smislu niso najbolj aktualna. Kaj lahko pa pridobijo tudi svetovni pomen, prvič, zaradi nizkega praga preraščanja latentnih konfliktov v manifestne, drugič, zaradi njihovih potencialnih širših razsežnosti (lokalnih, regionalnih, svetovnih) in tretjič, predvsem zaradi prisotnosti jedrskega orožja v vojaškem arzenalu nekaterih držav tretjega sveta.

Med najbolj perečimi varnostnimi problemi v tretjem svetu so prav gotovo problemi, ki jih imajo države v razvoju (kamor prištevamo večino držav tretjega sveta) v odnosu do bogatejših držav (zadolženost idr.), kot tudi veliki problemi znotraj svojih družb (...), množične migracije, verski fundamentalizem, terorizem, etnični in drugi konflikti v državah Latinske Amerike, Afrike in Azije (Grizold, 1992: 72).

Omenjene grožnje v državah tretjega sveta so dejanske in kažejo, da sta varnost in mir v tem delu sveta izredno krhka in ranljiva. Zato je bilo temu problemu posvečeno posebno vprašanje. Ker v današnjem času ni več glavno vprašanje tako kot vse od konca 2. svetovne vojne, kako preprečiti jedrsko vojno med velesilami saj je kvalitativno nov element v mednarodni skupnosti ta, da velesile trenutno ne grozijo ena drugi, smo se oblikovalci vprašalnika osredotočili na problem možnosti izbruha naključne jedrske vojne, do katere bi lahko prišlo zaradi sproženja jedrskega napada zaradi napake. Postavili smo tudi vprašanje o ogroženosti zaradi militarizacije vesolja, čeprav je tovrstna ogroženost zaradi ustavitve projekta Združenih držav Amerike Vojna zvezd neprimerno manjša kot v preteklosti. Pomembnejši ogrožajoči dejavnik poleg uporabe metod strategije po-

srednega nastopanja (npr. terorizma), ki po svojem bistvu ni vojaške narave, so lahko nenadne množične selitve prebivalstva. Ta pojav je že sam po sebi velik problem, ki so ga povzročile in spodbudile velike spremembe v razmerjih svetovne moči, vojne ter povečanje razhajanja med razvitimi, manj razvitimi državami ter državami v razvoju v odnosu Sever – Jug. Kot poseben problem pa se je priseljevanje iz manj razvitih držav v zadnjem času pojavil zaradi okrepljenih nacionalističnih gibanj v razvitejših državah, tudi evropskih, ki jim ni tuje niti obujanje neonacistične in/ali neofašistične ideologije in, ki ne preprečujejo samo prihoda novih priseljencev, ampak izvajajo tudi različne oblike pritiska in nasilja nad tujci v svojih državah (primerjaj Souervein, 1994:31).

Pri presojanju varnostne situacije v sodobnem svetu moramo torej upoštevati tako svetovna krizna žarišča, kot možne pobudnike morebitnih obsežnejših in resnejših konfliktov, ki bi pomenili resno grožnjo stabilnosti in varnosti celotne mednarodne skupnosti, kot tudi dogajanja v njenem ožjem delu npr. v Evropi, Bližnjem vzhodu in Severni Afriki.⁴

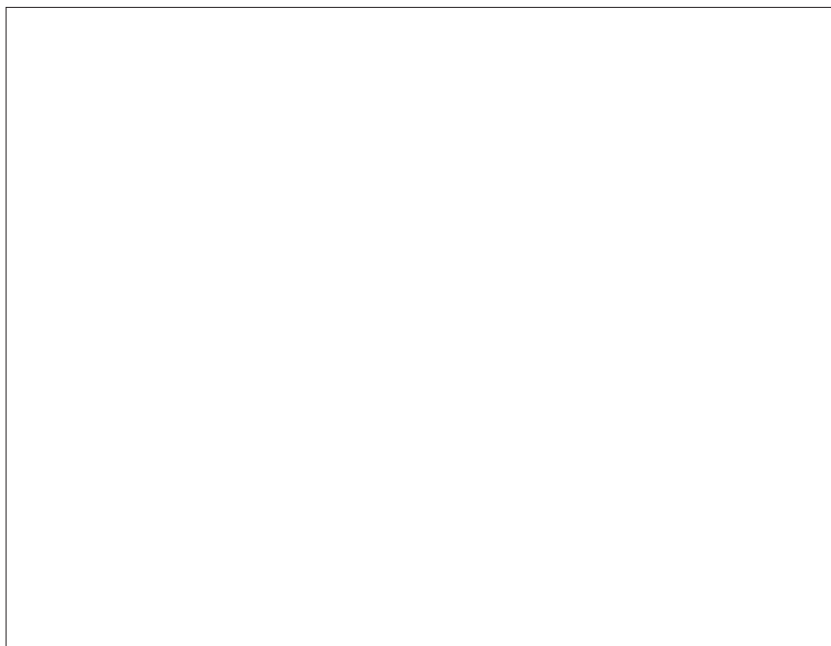
Anketiranci so ocenjevali: a) nekatere elemente ogrožanja globalne varnosti v naslednjih 10 letih. Pri tem so uporabljali petstopenjsko lestvico, ki vključuje naslednje vrednosti: "(1) se bo zelo povečala (2) se bo povečala (3) bo ostala takšna kot je (4) se bo zmanjšala (5) se bo zelo zmanjšala" (Glej graf 4) in b) stopnjo vključenosti slovenskih oboroženih sil v obvladovanje naštetih virov globalne ogroženosti; pri tem so imeli na razpolago štiristopenjsko lestvico, ki vključuje naslednje vrednosti: (1) zelo vključene, (2) vključene, (3) ne bodo vključene ter (4) sploh ne bodo vključene.

Graf 4: V kakšni smeri se bodo po vašem mnenju našete prvine globalne ogroženosti razvijale v naslednjih 10 letih?

⁴ O sedanjem evropskem varnostnem okolju glej več v: Anton Grizold, Varnost malih držav v okolju novega evropskega varnostnega okolja, Zbornik: Slovenska država, družba in javnost, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 67–70.

- a. vojna med deželami tretjega sveta
- b. jedrsko izsiljevanje s strani dežel tretjega sveta
- c. jedrska vojna med deželami tretjega sveta z globalnimi posledicami
- č. podtalno vojskovanje (npr. terorizem)
- d. vojna zaradi konfliktov med dvema državama
- e. naključna jedrska vojna (sproženje jedrske bombe zaradi napake)
- f. militarizacija vesolja
- g. množično priseljevanje iz drugih držav

Graf 5: V kakšni meri bodo oborožene sile R Slovenije vključene v obvladovanje naštetih virov globalne oboroženosti?

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1993.

- a. vojna med deželami tretjega sveta
- b. jedrsko izsiljevanje s strani dežel tretjega sveta
- c. jedrska vojna med deželami tretjega sveta z globalnimi posledicami
- č. podtalno vojskovanje (npr. terorizem)
- d. vojna zaradi konfliktov med dvema državama
- e. naključna jedrska vojna (sproženje jedrske bombe zaradi napake)
- f. militarizacija vesolja
- g. množično priseljevanje iz drugih držav

Vir: ORC, IDV/FDV, Ljubljana, 1993.

Možnost vojne med državami tretjega sveta

Samo 5,2 % anketirancev meni, da se bo tovrstna grožnja v prihodnje zmanjšala, na drugi strani pa skoraj dve tretjini anketirancev menita, da se bo ta grožnja povečala ali celo zelo povečala, slaba tretjina pa, da bo ostala takšna, kot je. Kljub temu da 79,2 % vprašanih meni, da oborožene sile R Slovenije v tovrstno vojskovanje ne bodo bolj vključene kot do zdaj, pa tako rekoč vsak peti anketirani častnik meni prav nasprotno, da bodo oborožene sile Republike Slovenije v prihodnje bolj vključene v reševanje varnostnih problemov med državami tretjega sveta. Slednje gre najverjetneje razumeti predvsem v kontekstu pripravljenosti slovenske uradne politike za sodelovanje Slovenije v mirovnih operacijah v okviru zveze NATO ter mirovnih sil OZN.

Anketirance smo spraševali tudi o možnosti zlorabe jedrskega orožja s strani držav tretjega sveta, v prvem primeru za možnost izsiljevanja in nato za možnost jedrske vojne med temi državami. Dobra polovica anketirancev meni, da se bo jedrsko izsiljevanje s strani držav tretjega sveta v prihodnje intenziviralo, 25,6 % pa jih meni, da se bo grožnja jedrskega spopada z globalnimi posledicami med temi državami v prihodnje povečala. Skoraj petina anketiranih meni, da oborožene sile Republike Slovenije v obvladovanje tovrstnega izsiljevanja ne bodo vključene, 27,3 % pa, da bodo slovenske oborožene sile vključene v obvladovanje posledic jedrske vojne med državami tretjega sveta.

Tudi v zvezi s terorizmom mnenje anketirancev ni optimistično, saj jih samo 7,8 % meni, da se bo v prihodnje tovrstna grožnja zmanjševala, kar 91 % pa jih meni, da se bo tovrstno ogrožanje v naslednjih desetih letih še povečalo. To glede na dejansko stanje v svetu nikakor ne preseneča. Nekoliko presenetljivi pa so odgovori na vprašanje, ali bodo v obvladovanje tovrstnega ogrožanja vključene slovenske oborožene sile, saj kar 83,1 % anketiranih častnikov meni, da bodo. To lahko kaže na njihovo nepoznavanje običajnih mehanizmov nacionalne države za boj proti tovrstnim načinom ogrožanja, saj so za to v prvi vrsti usposobljene in namenjene predvsem posebne policijske enote, ne pa oborožene sile. Glede na visok odstotek odgovorov, da se bo tovrstno ogrožanje v prihodnje stopnjevalo, pa je mogoč tudi sklep, da so toliko poudarili vključenost slovenskih oboroženih sil zato, ker menijo, da posebne policijske enote zadani nalogi ne bodo kos in jim bodo morale pomagati tudi posebne enote oboroženih sil.

Anketiranci močno zaznavajo uveljavljanje uporabe oborožene sile pri razreševanju meddržavnih konfliktov, kar potrjuje tudi dosedanja praksa v mednarodni skupnosti. Dobra polovica jih meni, da se bo tovrstno ogrožanje v naslednjih desetih letih še povečalo, 37,7 % jih meni, da bo ostalo takšno, kot je zdaj in samo 7,8 %, da se bo zmanjšalo. Na vprašanje, ali bodo oborožene sile Republike Slovenije vključene v obvladovanje teh groženj, kar dve tretjini anketiranih častnikov odgovarja pritrdilno.

Glede naključne jedrske vojne je mnenje anketirancev dokaj optimistično, saj jih samo ena petina meni, da se bo ta grožnja v naslednjih desetih letih povečala, hkrati pa jih 32,5 % meni, da se bo zmanjšala. Nekoliko preseneča odstotek odgo-

vorov (30 %), da bodo oborožene sile Republike Slovenije vključene v obvladovanje te grožnje.

Nekoliko bolj pesimistično gledajo anketirani na grožnjo militarizacije vesolja, saj jih samo 19,7 % meni, da se bo ta v naslednjih desetih letih zmanjšala. Ob tem pa ostajajo glede vključevanja slovenskih oboroženih sil v obvladovanje te grožnje bolj zadržani kot pri prejšnjem vprašanju, saj samo štirje od sedeminsemde-setih vprašanih odgovarjajo pritrdilno.

Merili smo tudi zaznavanje ogroženosti zaradi nenadnih množičnih priseljevanj. Da je ta problem sodobnega sveta zelo resen potrjujejo tudi anketirani slovenski častniki; več kot 80 % jih odgovarja, da se bo tovrstna ogroženost v naslednjih desetih letih povečevala. Hkrati pa kažejo odgovori na drugo vprašanje s podobno vsebino, da so za reševanje tega problema pripravljene zagovarjati tudi uporabo ne samo običajne upravne in policijske prisile, ampak tudi vojaške sile, saj jih kar 77,9 % meni, da bodo oborožene sile Republike Slovenije vključene v obvladovanje tovrstnih groženj.

grožnja bo v 10 letih

večja	enaka	manjša	
63,6	31,2	5,2	a. vojna med državami tretjega sveta
58,4	32,5	9,1	b. jedrsko izsiljevanje s strani držav tretjega sveta
25,6	51,9	22,1	c. jedrska vojna med državami tretjega sveta
90,9	7,8	1,3	č. podtalno vojskovanje (npr. terorizem)
54,6	37,7	7,8	d. vojna zaradi konfliktov med dvema državama
20,8	46,8	32,5	e. naključna jedrska vojna (sproženje jedrske bombe zaradi napake)
36,4	44,2	19,5	f. militarizacija vesolja
80,5	11,7	7,8	g. množično priseljevanje iz drugih držav

Rezultati raziskave navajajo na ugotovitev, da slovenski častniki od vseh naštetih groženj kot najbolj ogrožajoči dejavnik sodobne družbe prepoznavajo prav grožnjo terorizma in množičnega priseljevanja iz drugih držav, ki sta po svoji naravi nevojaški. To potrjuje na začetku izražen pomislek o tem, da so v vprašalniku naše raziskave zapostavljeni nevojaški dejavniki ogrožanja sodobne varnosti. Dobljeni rezultati nakazujejo možnost, da bi anketiranci sodobne nevojaške ogrožajoče dejavnike ocenili za bolj aktualne od vojaških.

Graf 6 kaže, da bi našete vire ogrožanja glede na odstotek vprašanih, ki menijo, da se bodo navedene grožnje v naslednjih 10 letih povečale, lahko razdelili v tri skupine: Prvo skupino oblikujeta grožnji podtalnega vojskovanja in množično priseljevanje iz drugih držav. V drugo skupino so uvrščene grožnje vojne med državami tretjega sveta, jedrsko izsiljevanje s strani držav tretjega sveta in vojna zaradi konfliktov med dvema državama. V tretji skupini so po mnenju anketirancev najmanj ogrožajoči dejavniki militarizacija veselja, jedrska vojna med državami tretjega sveta z globalnimi posledicami ter naključna jedrska vojna.

Pomembnost dolgoročnih ciljev za Republiko Slovenijo

Anketiranci so vrednotili naslednje cilje: ohranjanje miru v državi, dajanje ljudem več besede pri pomembnih vladnih odločitvah, boj z rastočimi cenami ter varovanje svobode govora. Izbrati so morali zanje najpomembnejši in drugi najpomembnejši cilj. Pričakovali bi, da bo na prvem mestu ohranjanje miru v državi, saj ima v Sloveniji mir zaradi nedavnih vojnih izkušenj visoko mesto na vrednostni lestvici, poleg tega pa v neposredni sosesčini še vedno vladajo vojne razmere. Glede na to, da je anketa potekala že kar nekaj časa od zadnjih volitev, na katerih so ljudje lahko izražali neposredno politično voljo, in glede na nemožnost vplivanja na državno politiko, ki se je neposredno pred in med izvajanjem ankete ukvarjala z nekaterimi pomembnimi vprašanji tudi z neposrednimi posledicami za Slovensko vojsko (odnosi s Hrvaško, razporejanje proračunskih sredstev, sklepanje o nacionalnovarnostni strategiji), je obstajala velika verjetnost, da bo cilj "dati ljudem več besede pri pomembnih vladnih odločitvah" na drugem mestu. Ker je bila v zadnjem obdobju pred izvajanjem ankete inflacija umirjena okoli 1,5 % mesečno in ker ni bilo opaznejših znakov o kršenju svobode govora, je bilo verjetno, da bosta ta dva cilja zasedla zadnji mesti.

Če seštejemo frekvence za oba cilja, dobimo naslednji vrstni red ciljev:

85,7 %	ohranjanje miru v državi
55,9 %	dati ljudem več besede pri pomembnih vladnih odločitvah
29,4 %	boj z rastočimi cenami
27,3 %	varovanje svobode govora

V skladu s pričakovanji je na prvem mestu ohranjanje miru v državi, ki sta ga izbrali več kot dve tretjini slovenskih častnikov za najpomembnejši cilj slovenske države. Kljub temu rezultat še ne kaže, da je bila varnostna situacija po mnenju

anketirancev med izvajanjem ankete v Sloveniji in njeni neposredni okolici dobra, saj rezultat kar dosti odstopa od naslednjega na lestvici, tj. možnosti večje udeležbe ljudi pri pomembnejših vladnih odločitvah. Možnost sodelovanja pri pomembnih vladnih odločitvah se zdi najpomembnejši cilj petini vprašanih, kot drugi najpomembnejši cilj pa dobri tretjini slovenskih častnikov. Da je Slovenija vsaj po mnenju anketirancev tudi ekonomsko relativno stabilna država, kaže dokaj majhen odstotek odgovorov, ki za pomembnejši cilj navajajo boj z rastočimi cenami. Ne glede na to, da sta cilja na tretjem in četrtem mestu po seštevku vrednosti skorajda izenačena, pa je četrti, varovanje svobode govora, le manj pomemben, saj se je zanj kot najpomembnejši cilj odločil le eden od anketirancev in je skoraj celotno končno vrednost pridobil na račun izbora kot drugega najpomembnejšega cilja.

Ukrepanje ob oboroženem napadu na Republiko Slovenijo

S pomočjo zelo splošnega vprašanja "Ali menite, da bi se v primeru vojaškega napada na ozemlje Republike Slovenije morali upreti z orožjem?" smo hoteli ugotoviti, koliko častniki Slovenske vojske ne glede na obseg napada in vrsto uporabljenih bojnih sredstev podpirajo oborožen odpor proti morebitnemu napadalcu. Glede na njihovo poklicno opredelitev smo pričakovali, da bo odstotek pozitivnih odgovorov na zastavljeno vprašanje zelo visok. Pričakovanja so se uresničila, saj so vsi anketirani častniki, razen enega, na to vprašanje odgovorili pritrdilno.

Sledilo je vprašanje "Ali v vsakem primeru zagovarjate obrambo naše države pred vojaškim napadom, četudi bi se vojna odvijala predvsem na našem ozemlju?". Oblikovalci vprašalnika smo imeli pri tem vprašanju v mislih predvsem večje evropske države, ki imajo, zaradi svojih vojaških in siceršnjih potencialov in zaradi vključenosti v vojaško-politično zvezo možnost razvijati strategijo aktivne izpostavljene obrambe in jo v primeru potrebe tudi uresničevati. V skladu s to strategijo naj bi resno vojaško ogrožena država potencialnega napadalca prehitela s preventivnim napadom in ga prisilila v izvajanje bojnih dejstev na njegovem ozemlju ali na ozemlju države, ki leži med njima. Če to ne bi bilo mogoče, bi ga vsaj poskusila zadržati na mejni črti ali na obmejnem območju in ga potisniti nazaj na njegovo lastno ozemlje ali ozemlje sosednje države. Zaradi geografskih značilnosti ter vojaških potencialov Slovenije in njenih sosed bi bile oborožene sile Republike Slovenije ob napadu prisiljene voditi oboroženi boj predvsem na lastnem ozemlju, zato sploh ne preseneča visok odstotek odgovorov (skoraj 100 %), da bi oboroženi boj izvajali kljub temu, da bi potekal predvsem na slovenskem ozemlju.

Nekoliko manj enotno sliko odgovorov pa dobimo pri naslednjem vprašanju: "Ali bi zagovarjali vojaško obrambo R Slovenije tudi v primeru uporabe skrajnih sredstev, npr. jedrskega orožja?". Skoraj petina vprašanih je odgovorila z "ne vem, ne morem oceniti", kar lahko kaže na razpetost anketiranih slovenskih častnikov med poklicno dolžnostjo, ki jim nalaga brezpogojno obrambo Slovenije, ter njihovim dvomom, ki vzpostavlja dilemo, ali bi bila tovrstna obramba sploh

še smiselna. Ob upoštevanju majhnosti in gostote naseljenosti Slovenije njihova dilema ne preseneča, kot ne preseneča tudi 15,6 % odgovorov, da ob grožnji z uporabo skrajnih sredstev, na primer jedrskega orožja, ne zagovarjajo vojaške obrambe Slovenije. Nasproti tem stoji 65 % pritrdilnih odgovorov, ki pa jih najverjetneje ne smemo razumeti v smislu privrženosti fanatični obrambi za vsako ceno, saj zanje lahko najdemo vsaj dve racionalni razlagi, ki v primeru napada na Slovenijo postavljata pod vprašaj kakršnokoli uporabo "skrajnih sredstev". Prva temelji na majhnosti Slovenije, zaradi česar bi celo ob uporabi taktičnih jedrskih bojnih sredstev težko zagotovili neširjenje posrednih in celo neposrednih negativnih učinkov na ozemlje sosednjih držav. Druga pa upošteva predpostavljene interese nasprotnika, ki bi zasedeno ozemlje gotovo želel izkoriščati, še posebej, če je komunikacijsko tako pomembno, kot je Slovenija, kar pa bi mu predhodna uporaba jedrskih bojnih sredstev onemogočila.

Na splošno lahko ugotovimo, da so slovenski častniki v skoraj presenetljivo visokem odstotku pripravljeni braniti Slovenijo ne glede na okoliščine morebitnega napada.

VOJAŠKI POKLIC (STANJE IN PERSPEKTIVE)

Vprašanje preobrazbe sodobnih oboroženih sil (proces popolnjenja, nove naloge vojske, oblikovanje nadnacionalnih vojaških enot, omejevanje oboroženih sil in njihova tehnološka posodobitev ipd.) ter kvalitativnega spreminjanja častniškega zbora (gre zlasti za t. i. profesionalizacijo) je v zadnjih letih postalo vse pomembnejše. Konec hladne vojne, novi viri ogrožanja in nestabilna območja, tehnološke spremembe in tehnično-tehnološki razvoj so bistveno prispevali k spremembi poslanstva in s tem tudi narave sodobnih oborožitvenih sil.

Mednarodna raziskava ERGOMAS o vojaškem poklicu med drugim vključuje tudi vprašanja o funkcijah oboroženih sil in o značilnostih vojaškega poklica ter njegovi prihodnosti v Sloveniji. V nadaljevanju bomo predstavili dobljene rezultate s kratko analizo odgovorov na nekatera vprašanja.

Vloga oboroženih sil

Osnovna in tradicionalna funkcionalna vloga oboroženih sil je uspešno vodenje in izvajanje oboroženega boja. Sodobne evropske države naj bi v prihodnje ob procesih političnega, gospodarskega in varnostnega povezovanja medsebojne probleme le še redko reševale z vojaško silo. Vojska tako vse bolj izgublja tradicionalno vlogo, ki ji daje v družbi največjo legitimnost. Krize tradicionalne vloge in legitimnosti sodobne vojske pa politiki vendarle ne morejo rešiti s tako korenitimi posegi, kot je odprava vojske, saj je državna politika ponavadi zelo previdna pri ocenah varnostnega položaja v državi in na mednarodnem prizorišču. Zato ohranjajo države po koncu hladne vojne v Evropi zmanjšan in organizacijsko ter

tehnično-tehnološko prilagojen kontingent oboroženih sil, ki ima predvsem vlogo odvrtačnega dejavnika in ki je lahko jedro za hitro organiziranje večje vojske ob zunanjem ogrožanju države.⁵ Sodobne oborožene sile opravljajo še naprej tudi t. i. socialno vlogo, kot je npr. pomoč pri odpravljanju posledic naravnih in drugih nesreč, sodelovanje v procesih socializacije in inkulturacije idr. Nov izziv za sodobne oborožene sile in njihovo organiziranost so človekoljubne in mirovne akcije Organizacije združenih narodov, ki se pojavljajo v vse večjem obsegu in na vseh koncih sveta.

V naši raziskavi je zaznan visok odstotek strinjanja slovenskih častnikov s tradicionalnimi, funkcionalnimi vlogami sodobnih oboroženih sil. Kar 94,8 % jih meni, da oborožene sile obstajajo zato, da branijo ozemlje določene države. Anketirani močno zagovarjajo sodobno oborožitev nastajajočih slovenskih oboroženih sil (88,4 %) ter smiselnost vojaškega usposabljanja v Sloveniji ne glede na stanje ogroženosti Slovenije zaradi vojne (98,7 %). Podpore anketiranih smiselnosti vojaškega usposabljanja v Sloveniji verjetno lahko razumemo predvsem v smislu lastnega interesa anketirancev, saj bi jih z ukinitvijo vojaškega usposabljanja večina ostala brez službe.

Večina vprašanj identificira mnenje častnikov o odvrtačalni vlogi oboroženih sil. Ugotavljamo, da so mnenja celotne populacije anketirancev dokaj neenotna, vendar lahko razberemo, da oboroženim silam ne pripisujejo izključne vloge pri zagotavljanju miru doma in v mednarodni skupnosti. Tako se jih 58,5 % ne strinja z mnenjem, da če ne bi bilo zunanje ogroženosti, ne bi potrebovali oboroženih sil. 68,9 % se jih ne strinja z mnenjem, da so oborožene sile temeljni porok zakonitosti, reda in notranje varnosti, 65,9 % pa se jih ne strinja z mnenjem, da so oborožene sile temeljni porok svetovnega miru. Tudi stališče, da razoroževanje slejkoprej privede do vojne, anketiranci bolj zavračajo (59,7 % se jih s tem stališčem ne strinja) kot pa sprejemajo (37,7 %). Še največ anketirancev (87,0 %) se strinja z mnenjem, da je država brez oboroženih sil "oblastni vakuum", ki kliče po neželenem posegu od zunaj. Z mnenjem, da so oborožene sile nujen sredstvo zunanje politike določene države, se jih strinja le 55,9 % in z mnenjem, da bi bila varnost Slovenije pred zunanjo grožnjo optimalno zagotovljena s sklepanjem vojaških paktov, 55,9 %. Odgovori na vprašanja o vojaškem povezovanju Slovenije bi danes, ko Slovenija aktivno sodeluje v projektu NATO Partnerstvo za mir in, ko se je njena politična elita dokaj enotno izrekla za vstop Slovenije v NATO, najbrž kazali bistveno drugačno sliko. Med izvajanjem raziskave na terenu (nov. 1993 – jan. 1994) Slovenija še ni jasno opredelila svoje zunanjepolitične varnostne strategije.

Mnenja anketirancev o socialnih vlogah oboroženih sil so deljena. Očitno slovenski častniki takšnim vlogam vojske ne pripisujejo velikega pomena. S stališčem, da so oborožene sile sredstvo za premagovanje kriz, ki jih ne moremo obvladati z drugimi sredstvi, se strinja 44,2 % anketirancev, ne strinja pa 48,1 %.

⁵ Glej več o tem Daniella Ashkenazy, *The Military in the Service of Society and Democracy*, Greenwood Press, Westport, Connecticut. London, 1994, str. 189–209 ter James Burk (ed.): *The Military in New Times: Adapting Armed Forces to a Turbulent World*. Boulder, Co. Westview Press, 1994.

S stališčem, da bi demokracijo v Sloveniji lahko ohranili tudi brez vzdrževanja oboroženih sil, se strinja 48,1 % anketirancev, enak odstotek pa se jih z njim ne strinja. Vprašanja, ki imajo naravo kazalnikov socialnih vlog vojske, so dokaj bolj zgoščena kot pa vprašanja o drugih vlogah. Tako se v vprašanju o vlogi oboroženih sil pri ohranjanju demokracije skrivajo vprašanja o vlogi vojske pri domoljubni vzgoji mladine, o podobi vojske kot nacionalnem simbolu ipd. (takšne vloge so bile deklarirane zlasti v socialističnih sistemih). Za samo razumevanje socialne vloge vojske bi bilo koristneje vprašanje zastaviti bolj konkretno; morda bi se odgovori anketirancev bolj skoncentrirali in tako imeli večjo informativno vrednost.

Koncentracija odgovorov pri funkcionalnih vlogah vojske ter njihova razpršenost pri drugih vlogah kažeta, da slovenski častniki še vedno gledajo na oborožene sile kot na tradicionalno državno institucijo za izvajanje oboroženega boja. Takšno stališče v Slovenski vojski je na eni strani lahko posledica "zmage" Teritorialne obrambe kot predhodnice nastajajočih slovenskih oboroženih sil v junjsko-julijski vojni v Sloveniji leta 1991 v spopadu z jugoslovansko vojsko. Na drugi strani pa je nagnjenost slovenskih častnikov k funkcionalnim vlogam oboroženih sil lahko tudi posledica zavesti, da imamo v Sloveniji pri zagotavljanju nacionalne varnosti poleg vojske še druge elemente (npr. policijo, civilno obrambo, zaščito in reševanje, idr.).

Vojaški poklic

V vojaški sociologiji so že nekaj desetletij (začetek analiz vojaškega poklica v modernem družboslovju postavljamo v petdeseta leta tega stoletja) prisotne razprave o definiranju vojaškega poklica. Je to pojav "sui generis" ali pa ne izstopa iz množice dejavnosti po nobeni izmed poklicnih značilnosti⁶ in je torej le konglomerat raznih poklicev in profesij?⁷ Zelo na kratko je vojaško profesijo opredelil

⁶ Ena izmed definicij poklica je, da gre za celoto enakih delovnih aktivnosti z določenimi sociološkimi in ekonomskimi značilnostmi: 1) specializirana dejavnost, oblikovana v posebno celoto in razmejena od drugih družbenih dejavnosti, 2) relativno trajna aktivnost, opravljena na določen način, z določenimi sredstvi in z določenimi cilji, 3) je edini vir prihodka za ekonomsko existenco in družbenega položaja, 4) posebno znanje, večšine (Sociološki leksikon, Savremena administracija, Beograd 1982, str. 750).

⁷ Obstaja vrsta značilnosti, ki loči kategoriji poklic in profesija, čeprav obstajajo tudi mnenja, da gre le za različno intenziteto izražanja istih značilnosti, pa tudi mnenja, da je profesija le del poklica – tisti del, pri katerem govorimo o 1) visokem teoretičnem znanju, ki nastane v dolgotrajnem procesu izobraževanja, ki je sprva splošno in nato specializirano, 2) monopolu nad jasno začrtanim znanjem, 3) avtonomiji, 4) profesionalni etiki, 5) zunanjem prepoznavanju članov, 6) organiziranosti v posebne skupnosti, 7) stalni zaposlitvi za celotno življensko obdobje in 8) vsaj deloma altruističnem delu ter visokem ugledu v družbi (do teh ključnih značilnosti profesij privedemo po kritični analizi in sintezi literature iz sociologije profesij, podobne značilnosti pa našteje tudi Downesova. (Caforio: The State of Studies of the Military Profession, SOWI-Forum International, Vol. 12, München 1991, strani 21–74).

Abrahamsson:⁸ "Ko govorimo o vojaški profesiji, mislimo na najbolj profesionalizirani del vojaške poklicne skupine, to je častniški zbor." Toda danes institucije častniškega zbora ne sestavljajo zgolj tradicionalni vojaški profesionalci. Nove vloge vojske ter nova tehnika in tehnologija zahtevajo vedno večjo specializacijo znanja, kar se kaže v množičnem prihodu civilnih strokovnjakov na delo v oborožene sile ter s tem vdor civilnih norm v vojaško organizacijo. Hkrati ob specializaciji posameznih opravil se zaradi novih načinov usposabljanja vojakov pojavlja v delu častnika vedno več administrativnega dela. Oba pojava – prihod civilnih strokovnjakov in številna administrativna opravila v oboroženih silah – se običajno poimenujeta civilianizacija oboroženih sil. Kljub temu, da je civilianizacija trend sodobnih vojsk, moramo upoštevati, da glede na različne hierarhične ravni znotraj oboroženih sil, različne zvrsti znotraj oboroženih sil ter njihovo različno razvitost ta trend le ni tako splošen. Oborožene sile, ki ne razpolagajo s tehnično in tehnološko visoko razvitimi sistemi ter razvijajo še vedno predvsem pehoto (iz različnih vzrokov – od strateških do gospodarskih), bodo še vedno v glavnem popolnjene s tradicionalnim vojaškim kadrom, ki jih v terminologiji C. Moskosa lahko imenujemo bojevniki in herojski poveljniki, zlasti še na nižjih ravneh vojaške organizacije.

Anketirani slovenski časniki dokaj enotno zagovarjajo mnenje, da vojaški poklic predstavlja neko svojstveno dejavnost. Zavračajo pa mnenje, da je vojaška organizacija takšna kot so civilne organizacije (90,9 %) ali da naj bi postala takšna (79,2 %) in menijo, da bo vojaški poklic vedno svojstven, saj mora častnik v boju žrtvovati življenje za domovino (83,2 %) ter je odgovoren za življenje in zdravje podrejenih (93,5 %). Večina (53,5 %) se jih tudi strinja z mnenjem, da je pod določenimi pogoji častnik prisiljen ubijati ljudi. Trend civilianizacije v sodobnih oboroženih silah kažejo tudi sindikalna organiziranost, liberalizacija odnosov med nad- in podrejenimi v organizaciji ipd. Toda mnenja anketirancev o teh vprašanih ne kažejo njihove privrženosti pociviljeni organizaciji oboroženih sil. Tako anketiranci nasprotujejo vključevanju vojaških oseb v katerikoli civilni sindikat (77,9 % se jih ne strinja z mnenjem, da imajo vojaške osebe pravico, da se pridružijo kateremukoli civilnemu sindikatu), soglašajo pa z mnenjem, da imajo vojaške osebe pravico, da se pridružijo sindikatu, ki zastopa zgolj vojaško osebje (72,7 %), 55,8 % se jih tudi strinja z vključevanjem vojaških oseb v civilni sindikat, ki zastopa vse javne uslužbenke (torej tudi vojaške osebe). Kar 85,7 % anketirancev se strinja z mnenjem, da imajo vojaške osebe pravico soodločati v vojaški organizaciji, vendar le takrat, ko gre za običajne dnevne dolžnosti (brez poveljevanja in urjenja med vojaškimi vajami). Pravici soodločanja vojaških oseb o vseh zadevah vsakdanjega vojaškega življenja pa anketirancinaklonjenosti (52,0 % jih ne zagovarja te pravice). Izredno ostro nastopajo anketiranci proti javnemu izražanju nezadovoljstva (uniformiranih) vojaških oseb (94,8 % se jih ne strinja z mnenjem, da imajo vojaške osebe v miru pravico javno izražati svoje nezadovoljstvo, od teh se jih kar 71,4 % s tem mnenjem sploh ne strinja), pa tudi proti pravi-

⁸ Bengt Abrahamsson: *Military Professionalization and Political Power*, Sage Publications, Beverly Hills/London, 1972, str. 15.

ci vojaških oseb do stavke v miru (proti tej pravici se je opredelilo 81,8 % respondentov). Zadnji dve ugotovitvi samo še potrjujeta ugotovitve o tradicionalnem obravnavanju vojske kot specifične institucije, kajti delo v vojski naj bi po mnenju anketirancev zaposlene omejevalo pri uveljavljanju nekaterih pravic (npr. pravica do stavke), ki spadajo med temeljne delavcev v civilnih organizacijah.

Častniki imajo kot pripadniki ene od profesij v (tradicionalni) družbi praviloma visok ugled. Le-ta izhaja iz pomembnosti oziroma koristnosti dela profesionalcev za družbo. Nekdanji velik družbeni pomen vojaške profesije je danes zaradi novih, nevojaških načinov in oblik zagotavljanja zunanje varnosti držav ter zaradi pojava novih družbenih vrednot mnogo manjši. Nekatera nova družbena gibanja (npr. mirovna gibanja) se zavzemajo celo za odpravo vojske. Toda omenili smo že, da so politična vodstva držav zelo previdna pri tako radikalnih odločitvah, kot je odprava vojske. Odnos družbe oz. javnosti do oboroženih sil pa ni vedno naraščajoče negativen. Ugled oboroženih sil v javnosti lahko ob povečanju nevarnosti zunanjega ogrožanja ipd. celo naraste. Iz pogovorov in iz razprav v slovenskih množičnih občilih ugotavljamo, da ugled nastajajočih oboroženih sil v civilnem okolju niha. Leta 1992 je slovenska javnost pod vtisom dogodkov ob vojaškem posegu JLA v Slovenijo zelo tolerirala izdatke za obrambo in "uniforme na ulicah". Danes je stopnja strpnosti mnogo nižja (kar je za Slovenijo že kar tradicionalno), ob morebitem vojaškem ogrožanju varnosti države pa bi se gotovo spet povečala. Rezultati naše raziskave kažejo, da slovenski častniki vojaški poklic ocenjujejo dosti višje, kot pa menijo, da ga po ugledu vrednoti slovenska javnost. Na lestvici od 1 do 8 (pri čemer je 1 najvišja in 8 najnižja ocena) anketiranci ocenjujejo, da si vojaški poklic v Sloveniji zasluži povprečno oceno 2,9, in menijo, da ugled vojaškega poklica slovenska javnost povprečno ocenjuje z oceno 4,8. Razhajanje med obema ocenama je precejšnje, očitno se slovenski častniki zavedajo, da se po osamosvojitvi slovenska družba ukvarja z drugimi problemi (gospodarska stabilnost, uveljavitev v svetu...), postavljanje vprašanja slovenske vojske na dnevni red pa predstavlja konkurenco reševanju teh zadev. Poudariti je treba, da gre le za oceno anketirancev, kakšen ugled ima vojska v javnosti. Dejanski ugled vojske v slovenski javnosti morda niti ni tako slab, zlasti zaradi dokaj pozitivne propagande v množičnih občilih med izvajanjem ankete (npr. še posebej ob svečanih prisegah vojakov). Precej visoka ocena anketirancev o ugledu, ki si ga vojaški poklic zasluži, izraža njihovo pozitivno stališče do potrebnosti in koristnosti vojaškega poklica za družbo, čeprav je ocena gotovo nekoliko pristranska (zaradi lastne pripadnosti ocenjevani instituciji).

Posebno naravo dela v oboroženih silah identificiramo tudi prek zahtev te organizacije do svojih kadrov. Vsekakor morajo imeti visoko znanje, teoretično in praktično, poleg tega pa izrazite vodstvene sposobnosti, zaželena pa je tudi določena mera domoljublja. Anketiranci so pri izbiri značilnosti dobrega častnika na prvih sedem mest postavili sposobnost vodenja (85,7 %), strokovnost (83,1 %), odločnost (57,1 %), discipliniranost (41,6 %), zmožnost prenašanja psihičnih stresov (41,6 %), patriotizem (39,0 %) in odgovornost (37,7 %). Potrebo po disciplini pri delu v vojski izražajo respondenti tudi skozi odgovore na niz vprašanj o disciplini. Velika večina jih meni, da morajo vojaki izpolniti povelje brez ugovora

(88,3 %), da so v vojski dolžnosti pred pravicami (73,3 %), da brez dosledne discipline oborožene sile ne bi delovale (93,6 %) in da vojaška služba zahteva popolno ubogljivost (66,2 %).

Vzroki za tradicionalno podobo o vojaškem poklicu med kadri v nastajajočih slovenskih oboroženih silah so različni. Predvsem moramo upoštevati že našteje dejavnike, ki vplivajo na to podobo. Za zdaj R Slovenija še vedno največ pozornosti namenja pehoti, čeprav razvija tudi zračno obrambo in oklepne enote. Slovenska vojska sodi in bo sodila med majhne vojske, za katere je kljub sodobnim trendom civilianizacije (pojav, ki je možen zlasti v večjih, zelo razvitih vojskah v sodobnem svetu) značilna tradicionalna organiziranost (hierarhija po činih, opravljanje tradicionalnih nalog oboroženih sil, stroga disciplina...).

Prihodnost vojaškega poklica v Sloveniji

Tradicionalni koncept enotne vojaške profesije, ki ga opredeljujejo klasične značilnosti profesij, je danes v vojaški sociologiji presežen. Vojaška organizacija sicer še poizkuša ohraniti nekatere tradicionalne značilnosti častništva (npr. močno korporativnost), vendar se v družbi vedno bolj oblikuje težnja po takšnih kadrih znotraj vojske, ki bi delali strokovno (njihovo strokovnost naj bi potrjevala tudi civilna družba in ne le vojaška organizacija), hkrati pa bi svobodno oblikovali in zadovoljevali svoje najrazličnejše interese. Na ta način bi bili ti kadri cenjeni na delovnem mestu v vojski ter tudi v civilnem okolju. Iz takšne težnje je mogoče izpeljati problem ravnotežja med učinkovitostjo vojske ter zaželenim družbenim življenjem vsakega posameznika. S tem problemom se bodo morale spoprijeti vse države, ki želijo imeti urejene civilno-vojaške odnose ter dober odnos javnosti do vojske. Pogoji delovanja oboroženih sil ter pogoji vstopa v častniški zbor bodo morali hkrati ustrezati sodobnim trendom zagotavljanja vojaške varnosti držav ter sodobnim trendom individualizacije.

Mnenja anketirancev o prihodnosti častniškega poklica dajo vtis o stabilnem položaju častnikov v Sloveniji, kajti anketiranci ne pričakujejo nobenih velikih sprememb na poklicnem področju ali pa ne vidijo realnih možnosti, da bi se v kratkem kaj spremenilo. Še najbolj naj bi se po mnenju anketirancev spremenili izobrazbeni pogoji. Tako jih 81,8 % meni, da bo zahteva po izobrazbi in kvalifikaciji častnika postala višja, kot je danes, 88,3 % jih meni, da bodo nove naloge v prihodnosti od častnikov zahtevale višjo formalno kvalifikacijo, in 54,5 % jih meni, da se bo v desetih letih izboljšala formalna kvalifikacija častnikov v Slovenski vojski. Takšna stališča lahko razumemo, če poznamo izobrazbeno raven kadrov v Slovenski vojski. Formalni pogoji za zaposlitev častnikov so izredno visoki (celo za poveljnika voda se zahteva vsaj VI. stopnja izobrazbe, tj. višja izobrazba), vendar jih številni častniki (še) ne izpolnjujejo.⁹

Izreden poudarek dajejo anketirani slovenski častniki znanju tujih jezikov. Kar 90,9 % jih zagovarja trditev, da se bo v prihodnje od častnikov pričakovalo znanje več tujih jezikov. Glede na obstoječo literaturo, ki je pomembna za usposabljanje vojakov in častnikov, so takšna pričakovanja razumljiva. Slovenski častni-

ki se vedno uporabljajo v glavne priročnike, ki jih je uporabljala nekdanja jugoslovanska vojska. Ministrstvo za obrambo R Slovenije je sicer že izdelalo nekaj skript (npr. iz vsebin zaščite in reševanja, jedrske, biološke in kemične obrambe ipd.), vendar zbirka še zdaleč ne pokriva vseh osnovnih potreb vojaškega izobraževalnega procesa, tako da samoizobraževanje prek tujih virov za kakovostnejše delo postaja nujnost. Verjetni drugi razlog za izkazano potrebo po znanju tujega jezika pa je želja po izpopolnjevanju v tujini, kar je glede na vzpostavljanje stikov s tujimi vojaškimi institucijami (še zlasti v okviru približevanja zvezi NATO) realna možnost.

Privlačnost častniškega poklica bo v prihodnje očitno povezana z dohodkom, kar je v močnem nasprotju z dejavniki, ki so vplivali na pridružitve oboroženim silam in izraža majhno navezanost na službo kar tako. Tako se 85,7 % anketirancev strinja ali zelo strinja s trditvijo, da bo častniška služba v prihodnje privlačna le, če bo plača enaka kot na primerljivih vodstvenih položajih v gospodarstvu. Odgovori anketirancev na vprašanje, kako se bodo spremenile delovne razmere, če pogledajo deset let naprej, kažejo, da slovenski častniki pričakujejo boljši (44,2 %) ali vsaj enak (24,7 %) dohodek, kar lahko posredno pomeni, da nameravajo ostati v oboroženih silah. To vidimo tudi iz odgovorov anketirancev na vprašanje, če so razmišljali o izstopu iz oboroženih sil, na katero jih je 76,6 % odgovorilo z "ne". Realna ocena o prihodnosti vojaškega poklica v Sloveniji mora torej zajemati tako materialne kot nematerialne možnosti zaposlovanja v Slovenski vojski.

Delovne obveze in zadovoljstvo z delom

Častniški zbor R Slovenije trenutno sestavlja več kadrovskih skupin. V prvi so častniki nekdanje jugoslovanske vojske, ki so bili strokovno usposobljeni skozi jugoslovanski sistem izobraževanja častnikov. Drugo oblikujejo poklicni častniki nekdanje Teritorialne obrambe, ki so vojaško izobrazbo pridobili na vojaških akademijah, v šolah za rezervne častnike ali skozi študij obramboslovja na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Tretjo predstavljajo tisti kadri, ki so se v Slovenski vojski zaposlili brez posebne predhodne vojaške prakse (zaželeno šola za rezervne častnike) na podlagi javnih razpisov Ministrstva za obrambo R Slovenije. Takšen način popolnitve častniškega zbora je Ministrstvo za obrambo sprejelo kot začasno kadrovsko rešitev ob ustanavljanju nove slovenske vojske. Pred časom je delo v vojski začela opravljati tretja skupina kadrov, ki so si vojaško izobrazbo pridobili po internem sistemu izobraževanja Ministrstva za obrambo.

Pestra kadrovska sestava raziskane populacije ter različne izkušnje iz prejšnjih civilnih ali vojaških služb se kažejo v zelo različnih izbirah odgovorov na

⁹ Ministrstvo za obrambo je namreč precej zaposlovalo na podlagi "vojnih zaslug" iz junjsko-juljske vojne 1991 v Sloveniji, čeprav le za določen čas oziroma za nedoločen čas, če v roku zadostijo izobrazbenim pogojem. Večina častnikov z neustrezno izobrazbeno stopnjo pa je zaradi potreb Ministrstva za obrambo tudi po preteku pogodbe za določen čas ostala na svojih delovnih mestih.

vprašanja o razlogih za pristop k oboroženim silam, delovnih obvezah in zadovoljstvu z delom, kar je tudi glavni vzrok za veliko razpršenost odgovorov.

Med razlogi za pristop k oboroženim silam ni nobenega posebej izstopajočega. Še največ anketirancev je v Slovensko vojsko vstopilo zaradi zanimanja za vojaštvo (67,5%), zanimanja za vodenje ljudi (51,9%), zanimanja za tehnologijo in tehniko (46,8%), zato, da bi služili svojemu narodu (46,8%) ter zaradi možnosti izobraževanja in nadaljnjega urjenja (45,5%). Preseneča dokaj nizek odstotek tistih anketirancev, pri katerih sta bila dohodek in varnost zaposlitve med prvimi petimi glavnimi razlogi za pridružitve oboroženim silam (med devetnajstimi razlogi je dohodek s 23,4% uvrščen na deveto in varnost zaposlitve z 22,1% na deseto mesto). Glede na precejšno brezposelnost v R Sloveniji sta bila to pričakovana razloga za vstop v Slovensko vojsko, saj zaposlitev v državnih ustanovah daje dokaj dobro socialno varnost. Razlog za drugačno "sliko" je lahko v strukturi vzorca, kajti večina anketirancev je tudi pred zaposlitvijo v Slovenski vojski delala v podobni ustanovi (v nekdanji jugoslovanski vojski ali pa v Teritorialni obrambi), lahko pa tudi domnevamo (na podlagi mnenj anketirancev o privlačnosti častniškega poklica v prihodnje, kjer respondenti menijo, da bo častniška služba v prihodnje privlačna le, če bo plača enaka kot na primerljivih vodstvenih položajih v gospodarstvu), da anketiranci prikrivajo dejanske razloge za pridružitve oboroženim silam, ker so družbeno nižje vrednoteni.

Med dejavniki, ki bi lahko bili viri njihovega poklicnega zadovoljstva, izstopajo delovne razmere in medčloveški odnosi pri delu (98,7%), tovarištvo (94,8%), priznavanje njihovega dela s strani nadrejenih (93,5%) ter priznavanje njihovega dela s strani podrejenih (93,5%). Dejansko pa anketiranci niso preveč zadovoljni. Še največ zadovoljstva jim daje priznavanje njihovega dela s strani podrejenih (92,2%), nezadovoljni pa so s pozornostjo, ki jo politiki posvečajo pogledom vojaških profesionalcev (nezadovoljnih in zelo nezadovoljnih je 80,5% anketirancev).

SKLEP

V tem prispevku smo predstavili nekatere pomembnejše rezultate mednarodne raziskave ERGOMAS o vojaškem poklicu, izvedene na naključno izbranem vzorcu slovenskih častnikov. Stališča slednjih smo vsaj delno interpretirali tako z vidika nekaterih spoznanj o slovenski nacionalni varnosti kot tudi širših spoznanj iz teorij o varnosti, obrambi in vojsstvu.

Na temelju analize odgovorov anketiranih slovenskih častnikov o problematiki:

- a) popuščanja napetosti in združevanja v Evropi,
- b) ogroženosti v prihodnje in
- c) stanju in perspektivah vojaškega poklica, lahko ugotovimo, da dobljeni rezultati izražajo vso pestrost specifičnega položaja, v katerem je mlada slovenska država. Med izvajanjem raziskave v Sloveniji (november 93 do januar 94) je slednja šele dobro zakorakala po poti neodvisnosti in mednarodno priznanega

statusa suverene države. Dejansko Slovenija še danes oblikuje vse elemente sodobne države. Sem sodi tudi oblikovanje lastnih oboroženih sil. Kajti vojaški poseg JLA v Slovenijo (1991) kot tudi reševanje celotne t. i. jugoslovanske krize z orožjem in oboroženo silo sta okrepili spoznanje, da Slovenija, čeprav mala država, potrebuje ustrezno organizirano vojaško silo. Proces oblikovanja slovenskih oboroženih sil je šele na začetku in je najširši okvir, ki pomembno določa različne strukturne prvine današnje vojaške organizacije (kadrovske, organizacijske, materialne, motivacijske idr.). In v tem okviru je treba razumeti odgovore v našo raziskavo zajetih slovenskih časnikov.

Na temelju rezultatov omenjene raziskave je mogoče z gotovostjo skleniti vsaj dvoje, in sicer: prvič, med pripadniki častniškega zbora nastajajočih slovenskih oboroženih sil je zaznati veliko pripravljenost za oblikovanje sodobne vojaške organizacije, ki bo delovala po načelih strokovnosti in odgovornosti ter urejenega odnosa z drugimi ustanovami v slovenski družbi v duhu odprte in demokratične družbe. To naj bi omogočilo v Sloveniji ustrezno uveljavitev in razvoj vojaškega poklica v prihodnje. Drugič, načrtovalcem in odgovornim za obrambno politiko v Slovenji doslej še ni uspelo potrditi svoje verodostojnosti in konsistentnosti pri vspostavljanju vitalnih elementov novega obrambnega podsistema v slovenski družbi (npr. izobraževanje in usposabljanje, idr.), kar negativno vpliva na oblikovanje in razvoj vojaškega poklica pri nas v prihodnje.

Literatura

- Abrahamsson, Bengt (1972): *Military Professionalization and Political Power*. Sage Publications, Beverly Hills/London.
- Ashkenazy, Daniella (1994): *The Military in the Service of Society and Democracy*. Greenwood Press, Westport, Connecticut. London.
- Burk, James (ur.) (1994): *The Military in New Times: Adapting Armed Forces to a Turbulent World*. Boulder, Co. Westview Press.
- Caforio, Giuseppe (1991): *The State of Studies of the Military Profession*. SOWI-Forum International, Vol. 12, München.
- Caforio, Giuseppe (1993): *The Profession of Officer in the Post-modern Era: A Point of View from an Empirical Research*. Referat predstavljen na konferenci IUS, Baltimore/ZDA.
- Grizold, Anton (1992): *Oblikovanje slovenske nacionalne varnosti*. V: Zbornik: *Razpota nacionalne varnosti – Obramboslovne raziskave v Sloveniji*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Grizold, Anton (1996): *Varnost malih držav v okviru novega evropskega varnostnega okolja*. V: Zbornik: *Slovenska država, družba in javnost*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Grizold, Anton, Ljubica Jelušič (1997): *Slovenia and NATO: Between Great Expectations and Slight Doubts*, str. 159–170. V: Anton Bebler (ur.): *Central-Eastern Europe and Euro-Atlantic Security*, Proceedings of the International Conference. Faculty of Social Sciences/Defense Research Center, Ljubljana.
- Munera, Gabriel (1994): *Preventing armed conflict in Europe: lessons from recent experience*. Institute for Security Studies/Western European Union, Paris, str. 1–105.
- Sauerwein, Brigitte: *European Security: The Institutional Challenge*. *International Defense Review*, 26/1.
- *Sociološki leksikon*. Savremena administracija, Beograd 1982.

IX.

MARJAN MALEŠIĆ

**PROPAGANDA V
BOSANSKO-HERCEGOVSKI VOJNI**

UVOD

Prispevek temelji na raziskovalnem poročilu Propaganda v vojni.¹ Uvodnim mislim bodo sledili struktura raziskovalnega poročila in temeljni izsledki raziskave.

Kot sugerira že naslov Propaganda v vojni, je bil predmet raziskovalnega projekta, ki ga bom predstavil, oblikovanje in širjenje propagandnih sporočil, ki se nanašajo na vojne razmere. Čeravno še enkrat proučujemo srbska in hrvaška občila, se tokrat osredotočamo na način, na katerega omenjena občila obravnavajo vojno v Bosni in Hercegovini, kar daje projektu čisto novo kakovostno razsežnost. V primerjavi s prvim raziskovalnim projektom o vlogi množičnih občil v srbsko-hrvaškem konfliktu,² v katerem smo dali poudarek obrambni razsežnosti psihološkega vojskovanja, se zdaj osredotočamo na napadalno in agresivno razsežnost psihološkega vojskovanja, katerega del je propaganda. Skratka, predmet proučevanja je propaganda, ki jo izvajajo množična občila med vojno, čeravno se raziskovalci zavedamo dejstva, da se propagandne kampanje izvajajo pred vojno, med njo in po njej, in čeravno se zavedamo, da množična občila niso edino sredstvo za razširjanje propagande tako v vojni kot nasploh.

Dotatna razlika med obema projektoma je, da smo v prvem projektu ključne kazalce vloge občil v konfliktni situaciji kvantificirali in jih obravnavali v njihovem kontekstu, medtem ko gre v tem projektu v prvi vrsti za kvalitativno analizo medijskih sporočil.

Torej smo proučevali z vojno povezano medijsko propagando v državah, na katerih ozemlju se ta vojna v glavnem ni odvijala, čeravno sta bili posredno vpleteni oziroma sta svojo neposredno vpletenost v vojno sosednje države prikrivali in zaničali. V izhodišče raziskovanja smo postavili tri vprašanja: (1) kako so množična občila uporabljena za prenašanje sporočil domači javnosti, (2) kako vojno v Bosni in Hercegovini opisujejo hrvaška in srbska občila in (3) kako srbske in hrvaške oblasti pred lastno javnostjo opravičujejo vpletenost svojih držav v vojno v Bosni in Hercegovini. Tretje vprašanje je z vidika prej omenjenega zaničanja držav o njihovi vpletenosti v konflikt postalo vsaj delno neprimerno.

Pri izvedbi kvalitativne analize obstaja nevarnost subjektivnega pristopa na škodo objektivnosti. Z drugimi besedami, raziskovalci želijo izpolniti svoj teore-

¹ Raziskovalni projekt je izvedla projektna skupina Obramboslovnega raziskovalnega centra v sodelovanju s švedskim Nacionalnim odborom za psihološko obrambo. Člani projektne skupine so bili Marjan Malešič, Igor Kotnik, Sandra Bašić, Zoran Krnić, Branko Milinković in Vlatko Cvrtila. Celotno poročilo je bilo objavljeno na Švedskem. M. Malešič, ur. 1997. Propaganda in War, Stockholm: Psykologiskt Försvar.

² Gl. Marjan Malešič, ed. 1993. The Role of Massmedia in the Serbian-Croatian Conflict. Stockholm: Psykologiskt Försvar.

tični model propagande z izbiranjem tistih delov medijskih sporočil, ki se ujema-
jo z njihovimi pričakovanji oziroma ki so združljivi z njihovim modelom, medtem
ko druge dele sporočila zanemarijo. Vendar, če takšnega teoretičnega modela v
izhodišču raziskave nimamo, obstaja velika verjetnost, da bomo raziskavo konča-
li z modelom, ki je omejen na izkušnjo konkretnega medijskega okolja (predmeta
proučevanja) in kot tak neustrezen za postavljanje splošnih sklepov.

V raziskovalnem projektu *Propaganda v vojni* smo objektivnost poskušali do-
seči z reprezentativnim vzorcem občil, ki so razširjala propagando, dosledno kro-
nologijo dogodkov v bosansko-hercegovski vojni in trdnim teoretičnim koncep-
tom propagande kot temeljnega pogoja ustreznega metodološkega pristopa k ra-
ziskavi. Projektna skupina je svoj teoretični koncept propagande oprla na pred-
hodne študije in analize, predvsem na naslednja dela: Daugherty in Janowitz
(1960), Splichal (1975), Curtis (1984) in Jowett in O'Donnell (1986).

Raziskovalci smo bili pred veliko dilemo, kako določiti vzorec raziskave. Nam-
reč, predmet proučevanja je propaganda v vojni, ki jo razširjajo občila. Vendar, ne
moremo trditi, da vsa občila v proučevanih državah, Hrvaški in Srbiji, izvajajo
propagando, kar pomeni, da nekatera od njih ne bi smeli zajeti v vzorec. Na drugi
strani pa je treba upoštevati, da propaganda bistveno drugače deluje v razmerah
državno (partijsko) nadzirane medijske monolitnosti kot v razmerah medijske plu-
ralnosti in tekmovalnosti. Dodatna težava je v tem, da občila v t. i. državah v preho-
du, v našem primeru v Srbiji in na Hrvaškem, še niso v celoti profilirana in nimajo
dosledne uredniške politike. Tako prihaja do primerov, ko v enem časopisu ali re-
vijki prebiramo besedila, ki so šolski primeri vojne propagande in hujskaštva, hkrati
pa tudi besedila, ki so analitična in kritična in govorijo o nesmiselnosti vojne.

Dilemo smo razrešili na naslednji način. Vsa ključna občila, ki izvajajo propa-
gando, so bila zajeta v vzorec. Ta občila so hkrati glavni oblikovalci javnega mne-
nja na Hrvaškem oziroma v Srbiji. V poglavju o medijski topografiji obeh prouče-
vanih držav pa je podana deskriptivna analiza medijske strukture, ki pokaže, ka-
tera občila se pojavljajo v teh okoljih, kakšen je njihov odnos do vladajoče elite in
kakšna je njihova teža pri oblikovanju javnega mnenja. To nam vsaj posredno
omogoča zaznati doseg medijske propagande. Z drugimi besedami, za razumeva-
nje medijske propagande v določeni državi ne zadostuje zgolj analiza propagan-
dnih sporočil, ampak tudi analiza medijskega prostora, v katerem propaganda
poteka.

Eno od izhodišč našega raziskovanja je bilo tudi predpostavka, da javnosti v
vojni ali v bližini vojnih žarišč delujejo bistveno drugače kot v mirnodobnih ra-
zmerah, zato ni korektno občil na Hrvaškem in v Srbiji proučevati skozi prizmo
liberalnega zahodnoevropskega ali ameriškega modela delovanja občil. Poleg vpli-
va vojnih razmer in različne medijske topografije pa je treba upoštevati tudi civi-
lizacijske, kulturne, religiozne in zgodovinske razlike, ki prevladujoče zaznamu-
jejo delovanje občil na tem prostoru.

V analizo smo vključili hrvaška in srbska tiskana občila (dnevnike in tednike)
v obdobju januar – maj 1993 (skupno 278 člankov) in osrednje televizijske dne-
vnike prvega programa državnih televizij v obdobju februar – april 1993 (skupno
66 televizijskih dnevnikov).

STRUKTURA RAZISKOVALNEGA POROČILA

V nadaljevanju bom predstavil strukturo raziskovalnega poročila. V prvem poglavju zgoščeno analiziramo vojno v Bosni in Hercegovini in se pri tem osredotočamo na obdobje, ki ga pokriva naša raziskava. Ta analiza naj bi omogočila boljše razumevanje vojaških in strateških razmer, v katerih je potekala propaganda. Poudarek smo dali predstavitvi različnih udeležencev oboroženih konfrontacij in njihovim medsebojnim odnosom. Ta predstavitev jasno pokaže, da je sčasoma srbska agresija na Bosno in Hercegovino, izvedena od znotraj in od zunaj, prerasla v etnično in vsaj kar zadeva Muslimane, tudi državljansko vojno, in sicer zaradi oboroženih konfrontacij med Hrvati in Muslimani in zaradi spopadov med Muslimani, lojalnimi bosanski vladi, in upornimi Muslimani v Cazinski krajini. Pri tem je bila voda na mlin širitve spopadov obotavljanje mednarodne skupnosti. Poglavje se končuje s kronologijo krize v Bosni in Hercegovini, še enkrat pa smo dali poudarek obdobju, ki je bilo predmet analize propagande.

Drugo poglavje začnemo z definiranjem psihološkega vojskovanja kot dela "strategije posrednega nastopanja" oziroma koncepta "konflikta nizke intenzivnosti", nadaljujemo pa z definiranjem propagande kot dela psihološkega vojskovanja. Relevantni teoretični koncept nas pripelje do modela, s pomočjo katerega smo proučevali propagando. Prvine tega modela so: propaganda in ideologija (propaganda in nacionalizem, propaganda in religija, propaganda in reinterpretacija zgodovine), uporaba jezika v propagandni namen, kontekst propagande, propagandna organizacija in propagandist, javnost, združljivost vizualne in tekstualne informacije, (de)konstrukcija nacionalnega spomina, označevanje "drugega", kritičnost do vira informacij, ikonografija, rutinska laž, kolektivna in (selektivna) izguba spomina, protipropaganda in klasična (ali trda, kruta) propaganda.

Tretje poglavje, ki vsebuje analizo hrvaškega in srbskega medijskega prostora, zaokroža teoretični del poročila. Ker so množična občila, ki so bila vpletena v razširjanje propagande, temelj za vzorec raziskave, je to poglavje posebnega pomena, saj analizira medijsko ozračje, v katerem poteka propaganda, in posredno njen možni doseg. Doseg propagande v okolju medijskega pluralizma se bistveno razlikuje od tistega v razmerah, v katerih občila sestavljajo monolitno entiteto in v katerih so ključna občila, še posebej televizija, pod nadzorom države in/ali ene politične stranke.

Empirični del poročila se začne s četrtem poglavjem, ki predstavi raziskovalno metodologijo. Tu so vzpostavljeni odnosi med teorijo, torej modelom in empirijo, prav tako pa je predstavljena struktura analizirane materije, ali bolje vzorec raziskave in uporabljena metoda.

Peto poglavje predstavlja empirično analizo propagandnih sporočil, ki jih je razširjala srbska oziroma hrvaška televizija. Iz televizijskih poročil, izjav, komentarjev in reportaž smo izbrali citate s propagandno vsebino. Analiza pokaže, do katere stopnje naš model ustreza analizi propagande v konkretnem okolju. Posebno pozornost smo posvetili odnosu med sliko in zvokom oziroma merjenju združljivosti med tekstualno in vizualno informacijo. Znotraj tega konteksta smo pozorno opazovali prizadevanje propagandista, da vojno poenostavlja. Pomem-

bno mesto v analizi je bilo posvečeno tudi (de)konstrukciji nacionalnega spomina, medijski tipizaciji “drugega” in stopnji kritičnosti televizijskih uredništev do vira informacij.

Šesto poglavje prinaša analizo tiskanih medijev, se pravi srbskih oziroma hrvaških dnevnikov in tednikov. Načelo analize je bilo enako kot pri televiziji, seveda prilagojeno naravi občila. Analizirali smo članke in njihove dele, ki so vsebovali propagandno sporočilo. Analiza je strukturirana tako, da jasno pokaže prispevek posameznih občil k propagandi in hkrati omogoča vpogled v celoto izvajanja propagande v določenem okolju.

V sedmem poglavju se ukvarjamo z uporabo jezika v propagandni namen. Ob upoštevanju izhodiščne teorije propagande poglavje podrobneje proučuje propagandne prvine, ki zadevajo uporabo jezika, hkrati pa vključuje empirične dodatke proučevanja srbskih in hrvaških občil v zvezi v z vojno v Bosni in Hercegovini. Analizirali smo taktike uporabe jezika v propagandni namen, in sicer komunikacijske, referenčne, identifikacijske in psihološke.

V osmem poglavju analiziramo hrvaško oziroma srbsko javnost. Analiza javnosti je ena od prvin proučevanja propagande. Pri analizi hrvaške javnosti smo dali poudarek politični kulturi kot ključni določnici učinka propagande. V izhodišču je predpostavka, da so v državah z nezadostno razvito politično kulturo možni veliki propagandni obrati. Tudi analiza srbske javnosti ne zaobide politične kulture, vendar je poudarek na nekaterih prvinah propagande, ki so izrazito povezane z naravo javnosti, oziroma na sprejemljivosti različnih propagandnih prijemov za konkretno javnost.

KLJUČNI IZSLEDKI RAZISKAVE – PROPAGANDA V REALNOSTI

Kot so poročali Združeni narodi, Evropska unija, Amnesty International in druge organizacije, so bile posledice vojne v Bosni in Hercegovini osupljive. Skoraj 90 % ozemlja te države je bilo v določeni fazi vojne osvojenih. Od predvojnega 4.3-milijonskega prebivalstva je bilo po različnih ocenah ubitih več kot dvesto tisoč ljudi, desettisoče žensk je bilo posiljenih, poldrugi milijon ljudi je postalo beguncev. Glavne žrtve “etničnega čiščenja” so bili muslimanski civilisti, ki so bili žrtev bombardiranja, obleganja mest, uničevanja vasi, množičnih pobojev, posilstev in koncentracijskih taborišč.

Z vojaškoteoretičnega gledišča je imela vojna v Bosni in Hercegovini zanimivo dinamiko. V obdobju, ki smo ga mi proučevali, torej januar – maj 1993, je vzorec vojaških konfrontacij pokazal, da je razmerje v vojaški moči ostalo sorazmerno nespremenjeno, kljub temu, da embargu na izvoz orožja v države, ki so nastale na ozemlju nekdanje Jugoslavije, ni uspelo preprečiti nabave občutnih količin orožja in vojaške opreme. Medtem ko so bile bosanske vladne sile številčnejše, so bile sile bosanskih Srbov bolj opremljene in izurjene. Zaradi tega so bile vladne sile primorane spremeniti taktiko vojskovanja. V letu 1993 so vladne sile opustile spopadanje z bosanskimi Srbi na zgolj določenih točkah črte konfrontacije, kar je

slednjim omogočalo osredotočiti vojsko in orožje in dosežati uspehe, in v letu 1994 začele s številnejšimi sočasnimi manjšimi operacijami na različnih točkah črte konfrontiranja, z oporo na notranje komunikacije in številčno prednost.

Za proučevanje propagande je bila vojna v Bosni in Hercegovini posebej zanimiva. Poleg treh etničnih skupin (bosanski Hrvati, Srbi in Muslimani), ki so bili neposredni udeleženci vojne, sta bili v vojno vpleteni tudi Hrvaška in Srbija, ki pa sta to zanikali in prikrivali z razširjanjem propagandnih sporočil.

Tu je tudi dejstvo, ki je razvidno iz kronologije dogodkov, da je vojna, ki se je začela kot srbska agresija na Bosno in Hercegovino, postopno prerasla v medetnični in državljanski spopad, v vojno vseh proti vsem (*bellum omnia contra omnes*). V takšnih okoliščinah so se zavezniki hitro spreminjali v sovražnike in obratno ne zgolj na ravni treh etničnih skupnosti, temveč tudi na lokalni ravni. Hitre spremembe v koalicijah in protikoalicijah so zahtevale dobro naoljen in večsmerni propagandni stroj. In ne nazadnje, za tri vojskujoče se strani v bosansko-hercegovski vojni so značilne velike razlike: civilizacijske (z enim delom Bosne in Hercegovine, ki je izkusil avstro-ogrsko vladavino in drugim, ki je izkusil otomansko), religiozne (katolicizem med Hrvati, pravoslavje med Srbi in islam med Muslimani) in kulturne (jezik, pisava, običaji). Takšne temeljne razlike so zagotavljale izredno podlago za razširjanje propagandnih sporočil. To je bil v bistvu *kontekst propagande*.

Projektna skupina je morala za izvedbo kvalitativnega raziskovanja propagande v prvi vrsti oblikovati ustrezen metodološki koncept, preštudirati razpoložljivo literaturo o psihološkem in /ali političnem vojskovanju in znotraj tega konteksta proučiti propagando. To nam je omogočilo definirati propagando kot načrtovano, namerno in sistematično prizadevanje, ki je usmerjeno v oblikovanje zaznav, manipuliranje z dejstvi in organiziranje vedenja, tako da izzove odgovor javnosti, ki ustreza interesom in nameram propagandista.

Prav tako nam je omogočilo ustvariti teoretični model propagande, ki vsebuje naslednje prvine: propaganda in ideologija (propaganda in nacionalizem, propaganda in religija, propaganda in reinterpreteracija zgodovine), uporaba jezika v propagandni namen, kontekst propagande, propagandna organizacija in propagandist, javnost, združljivost vizualne in tekstualne informacije, (de)konstrukcija nacionalnega spomina, označevanje "drugega", kritičnost do vira informacij, ikonografija, rutinska laž, kolektivna in (selektivna) izguba spomina, protipropaganda in klasična (ali trda, kruta) propaganda. Nekatere prvine modela so neposredno povezane s propagandnim sporočilom, druge so z njim povezane posredno in tretje pomenijo okolje sporočila (propagande). Teoretični model propagande nam je bil v pomoč pri proučevanju hrvaške in srbske propagandne realnosti.

V nadaljevanju bomo soočili teoretični model propagande z realnostjo. **Prvine modela, ki so neposredno povezane s propagandnim sporočilom**, bomo navajali skladno z njihovim pomenom (bolj kot frekvence smo upoštevali trende) v propagandni dejavnosti določenega občila. Vendar pa je treba poudariti, da moramo prvine modela opazovati v kontekstu njihove prepletenosti in komplementarnosti.

Televizija

Srbska televizija

(1) Povezava med *propagando in ideologijo* je v srbskih televizijskih dnevnikih več kot očitna. Najpogostejša je v tem kontekstu povezava med *propagando in nacionalizmom* (vsi Srbi morajo živeti v eni državi; v tej vojni se Srbi borijo za preživetje; Srbi branijo svoje eksistenčne interese; srbski narod bo ostal ena celota; Srbi se nikoli ne umikajo pred grožnjami kogarkoli; celotnemu srbskemu narodu grozi uničenje; in še: veliko je sklicevanja na srbski nacionalni značaj in na srbski narod kot skoraj metafizično entiteto); sledi povezava med *propagando in religijo* (Srbi v Bosni in Hercegovini so prisiljeni sprejeti katolicizem oziroma islam ali pa se izseliti; dve tretjini Srbov bi v Bosni in Hercegovini živeli pod islamsko vladavino; Srbi se borijo proti islamskemu fundamentalizmu; in še: zelo pogosto razširjanje panpravoslavnega občutja) in na koncu *propaganda in reinterpretacija zgodovine* (pogosto povezovanje Hrvatov in Muslimanov z nacizmom in Hitlerjem; primerjave med položajem Judov med drugo svetovno vojno in položajem Srbov v vojnah na ozemlju nekdanje Jugoslavije; poudarjanje zgodovinskih vezi med Srbi in Rusi; obujanje zgodovinskih bitk srbskega naroda in iskanje vzporednic z novodobnimi bitkami); (2) *teorija zarote* (psihološki genocid proti srbskemu narodu; mednarodna skupnost krivi Srbe za vse, kar je slabega; Srbi so žrtev ustvarjanja nove svetovne ureditve; resolucije Združenih narodov so protisrbske; mednarodni posredniki v Bosni in Hercegovini so pristranski – vse, kar pripravijo je na škodo srbskega naroda; zarota, predvsem Vatikana, Nemčije, Avstrije in ZDA); (3) *obtoževanje in diskreditiranje nasprotnika* (Muslimani čakajo priložnost, da že tako težak položaj še poslabšajo; oborožene provokacije Muslimanov; Muslimani so sprožili ofenzivo, Muslimani napadajo; in še: pogosto obtoževanje in diskreditiranje muslimanskih in hrvaških političnih in vojaških voditeljev, predstavnikov mednarodne skupnosti, še posebej Unproforja in mirovnih posrednikov); (4) *protipropaganda* (zahodna medijska poročila so nasilje nad človeškim razumom; jugoslovansko krizo obravnavajo s predsodki; zahodna občila tekmujejo v iznajdbi protisrbskih izmišljotin; agresivna muslimanska propaganda; resnica za tuja občila ni pomembna); *razširjanje rutinski laži* (Srbi niso agresor, oni zgolj branijo svojo zemljo; Srbi so žrtev genocida; 64 % Bosne in Hercegovine je v srbski lasti; Srbi niso postavili koncentracijskih taborišč, ampak so jih Hrvati in Muslimani); (6) *klasična (trda) propaganda* (prikazovanje masakriranih teles iz neposredne bližine; vrste naloženih civilnih žrtev; televizijska poročila z množičnih pogrebom); *kolektivna (selektivna) izguba spomina* (izguba spomina o tem, kdo je začel vojno, kdo je napadalec, kdo je osvajal bosansko-hercegovsko ozemlje, kdo je glavna žrtev vojne).

Kot smo lahko videli, je bil naš teoretični model v propagandni realnosti srbske televizije razširjen z dvema pomembnima prvinama, ki sta neposredno povezani s propagandnim sporočilom, in sicer s teorijo zarote in obtoževanjem in diskreditiranjem nasprotnikov.

Hrvaška televizija

Prvine propagandne dejavnosti v televizijskih dnevnikih hrvaške televizije so: (1) *klasična (trda) propaganda* (televizijska klasična propaganda je bila bolj verbalna kot vizualna – namigovanje na kanibalizem v Srebrenici; tisoči umirajočih, norih in sestradanih ljudi; tisoče trupel ipd.); (2) obtoževanje in diskreditiranje nasprotnika (obtoževanje predvsem Muslimanov zaradi konfrontacije z bosansko-hercegovskimi Hrvati in zaradi ne dovolj žilave obrambe pred Srbi; obtoževanje Unproforja, predvsem ruskih “modrih čelad” na Hrvaškem; obtoževanje in diskreditiranje srbskih in muslimanskih političnih in vojaških voditeljev); (3) *pozivi k sodelovanju* (nadaljnji spopadi med Hrvati in Muslimani so nepotrebni; treba je zagotoviti varnost in enako zaščito za oba naroda; konflikti med Hrvati in Muslimani so nesmiselni; in še: spodbujanje k boju proti skupnemu sovražniku – Srbom); in (4) *ideologija in propaganda (zgodovina* – Hrvati že stoletja živijo v Bosni in Hercegovini; Muslimani in Hrvati sta zgodovinsko prijateljska naroda, *nacionalizem* – Hrvati v Bosni so ustavni narod; hrvaško etnično ozemlje v Bosni; hrvaški domovi so požgani in uničeni; Hrvati živijo pod strašnim pritiskom, *religija* – rastoči islamski fundamentalizem in verska nestrpnost do Hrvatov v Bosni in Hercegovini).

Propagandna realnost na hrvaški televiziji v zvezi z vojno v Bosni in Hercegovini se komajda ujema z našim teoretičnim modelom, ne zgolj v smislu zastopnosti prvin modela, ampak tudi v smislu frekvenc. Lahko bi domnevali, da se je hrvaška propaganda, še posebej glede Srbije in Srbov, nanašala na polvojne razmere v Hrvaški sami, medtem ko je propaganda, naperjena proti Muslimanom, kombinacija obtoževanj in diskreditacij ter pozivov k sodelovanju. Kaj iz te kombinacije je prevladovalo, je bilo odvisno od trenutnega položaja na “fronti” in pogajalskega procesa med hrvaško in bosansko državo.

Tisk

Srbska tiskana občila

(1) Splošni izsledki so bili zelo podobni kot pri srbski televiziji: povezava med *ideologijo in propagando* je očitna. Spet je najpogostejša povezava med *ideologijo in nacionalizmom* (vojna je usoda celotnega srbskega naroda; Srbi ne priznavajo umeznega muslimanskega naroda; skupni cilji srbskega naroda; Srbov v Bosni in Hercegovini nikoli več ne bodo obravnavali kot sužnje; in še: nacionalni značaj Srbov – čustveni ljudje, hrabri ljudje, pripravljeni na žrtvovanje; visoka morala srbskih vojakov); nato *propaganda in religija* (Muslimani so Srbi islamske vere; Muslimani vodijo džihad /sveto vojno/; vojna je uresničevanje verskega fanatizma; in še: spodbujanje panpravoslavja ter racionalizacija vojne in srbskega vojaškega prizadevanja na verski podlagi, največkrat kot boj proti islamskemu fundamentalizmu); in na koncu, *propaganda in reinterpretacija zgodovine* (sklicevanje na kosovsko bitko v letu 1389 in na bitke iz prve in druge svetovne vojne; Srbi v Bosni in Hercegovini imajo priložnost napisati nove slavne strani srbske zgodovine; sklicevanje na tradicionalno srbsko dostojanstvo; reinterpretacija dogodkov iz druge

svetovne vojne; primerjava položaja Judov v drugi svetovni vojni in Srbov v začetku devetdesetih let); (2) *obtoževanje in diskreditiranje nasprotnikov* (strahotni zločini, ki so jih storili Muslimani; prek človekoljubne pomoči Muslimane oskrbujejo s strelivom; obtoževanje Hrvatov in mednarodne skupnosti; diskreditiranje Izetbegovića – največji bojevnik džihada v svetu; Silajdžića – ovaduh treh obveščevalnih služb hkrati – ameriške, izraelske in libijske; obtoževanje ameriške vlade, Vatikana, Nemčije, Avstrije); (3) *teorija zarote* (mednarodna skupnost je blokirala Srbe; posebne sile so načrtovale razpad Jugoslavije; Srbi se srečujejo s totalno vojno – duhovno, fizično in moralno genocidno; to vojno vodijo tuje vojske, cerkev, politika in občila; Srbi so žrtev nove svetovne ureditve); (4) *protipropaganda* (različne organizacije so plačane, da satanizirajo Srbe; ustvarja se absolutno nemogoča podoba Srbov; vse je črno-belo; o vsem se poroča v smislu žrtve in napadalca ne glede na to, kaj se dogaja na terenu; ameriški novinarji objavljajo neresnice in ponaredke; ustvarja se imidž zlih in neukrotljivih Srbov); (5) *klasična (trda) propaganda* (Muslimani so pobili celo vas; žrtve so ubili s srpom, jih polili z bencinom in zažgali; moške so najprej zvezali z žico, potem pa kastrirali; Muslimani so na ražnju pekli žive srbske vojake; žrtvam so izruvali oči in odrezali ušesa); in (6) *rutinske laži* (vojna se ni začela po volji Srbov; vojna je Srbom vsiljena; Srbi strogo spoštujejo človekove pravice; 64 % bosansko-hercegovske zemlje je v lasti Srbov; muslimanski in hrvaški begunci so odšli prostovoljno).

Propagandna stvarnost srbskih tiskanih občil je podobna kot pri srbski televiziji.

Hrvaški tisk

(1) prevladujoča prвина propagande v hrvaških tiskanih občilih je *obtoževanje in diskreditiranje nasprotnika* (zlasti muslimanske strani, saj so v času analize potekali spopadi med bosanskimi Hrvati in Muslimani, vendar je značilno tudi obtoževanje bosanskih Srbov in Srbije; Izetbegovića so obtožili, da je izvedel državni udar, ker je zanemarjal Hrvate, izvoljene v vladna telesa; nekatere muslimanske vojaške voditelje so povezovali z jugoslovansko vojsko, da bi jih na ta način diskreditirali); (2) povezava med *ideologijo in propagando* in v tem kontekstu *propagando in religijo* (simbolična uporaba verskih izrazov in oznak za dokazovanje islamskega fundamentalizma; nemuslimanski šolarji morajo izbrati med islamiziranjem in nevednostjo; rastoč vpliv islamskega fundamentalizma v Evropi; muslimanski bojevniki so uporabljali podobe in slike ajatola Homeinija, Sadama Huseina in drugih; Bosna in Hercegovina kot islamska država; preden so pred stoletji Turki prišli v državo, so bili tu zgolj katoliki in majhno število pravoslavcev); *propaganda in reinterpretacija zgodovine* (Hrvati in Muslimani nikoli niso bili naravni zavezniki niti niso v preteklosti sestavljali politične koalicije; nad nesrbskimi narodi je bil med drugo svetovno vojno izveden genocid; opozorila hrvaški inteligenci, da se nauči zgodovinsko lekcijo; Hrvati so trpeli skozi celotno bosansko zgodovino); in *propaganda in nacionalizem* (Muslimani in Hrvati so drugorazredni državljani; Muslimani so podvrženi kronični krizi identitete; Hrvati se bojijo muslimanske "države državljanov" in njihove "biološke bombe"); (3) *klasična (trda) propaganda* (kanibalizem med prebivalci Srebrenice; množična grobišča Hrvatov in Mu-

slimanov, ki so jih pobili Srbi; žrtve so mučili, preden so jih brutalno pobili; trupla so zažgali, da bi prikriili zločin; starci, ženske in otroci so bili masakrirani in zažgani na grmadi; (4) *pozivi k sodelovanju* (vojna med Muslimani in Hrvati zmanjšuje verjetnost mednarodnega vojaškega posega; Hrvati in Muslimani morajo delovati skupaj; konflikt med Muslimani in Hrvati je zgolj konflikt med skrajneži); (5) *protipropaganda* (muslimanska propaganda obtožuje Hrvate, da so drugi napadalec na Bosno in Hercegovino; radio Sarajevo je poročal, da sta edini fašistični državi v Evropi Srbija in Hrvaška; mednarodna propaganda Hrvatov v srednji Bosni ne želi videti kot žrtev); in (6) *teorija zarote* (po mnenju mednarodne skupnosti gre krivdo za vojno med Muslimani in Hrvati pripisati zgolj slednjim, medtem ko so Muslimani nenehno žrtev ne glede na dogajanje na terenu).

Propagandna stvarnost hrvaških tiskanih občil je na splošno podobna tisti na hrvaški televiziji, vendar vključuje več propagandnih prvin, medtem ko se pomen posameznih prvin, vključenih v propagandni model, prav tako spreminja.

Glavna ugotovitev glede hrvaških in srbskih množičnih občil, vsaj kar zadeva prvine modela, ki so neposredno povezane s propagandnim sporočilom, je, da se srbska propagandna stvarnost v celoti ujema z našim teoretičnim modelom in ga celo presega, medtem ko se hrvaška propagandna realnost delno ujema z modelom, hkrati pa ga presega. Razlika med občili dveh držav je tudi v tem, da so skoraj vse propagandne prvine pogostejše v srbskih kot v hrvaških občilih. Vendar pa je treba poudariti, da srbska občila posvečajo veliko več časa in prostora dogodkom in procesom v bosansko-hercegovski vojni, medtem ko hrvaška občila več pozornosti posvečajo polvojnim razmeram v sami Hrvaški.

Poskus primerjave srbskih in hrvaških občil z vidika dogodkov predstavljenih v kronologiji bosanske krize, je jalov. Čeravno so bila občila obeh držav proučevana v istem obdobju (v vzorec so bili zajeti televizijski dnevnik, predvajani na iste dneve), primerjava po dogodkih ni bila mogoča. Za to sta dva razloga: (1) kot sem že poudaril, so občila v obeh državah namenila bosanski krizi zelo različen čas in prostor, (2) viri obveščanja občil v obeh državah so v prvi vrsti institucije in posamezni bosanski Srbi oziroma Hrvati, kar je odločilno vplivalo na predstavitev "realnosti" – skupne točke poročanja so bile zelo redke, kot na primer Sarajevo, Srebrenica, ameriška akcija človekoljubne pomoči iz zraka (Provide Comfort), pa še to je bilo interpretirano na dva povsem nasprotna načina. Torej lahko sklenemo, da so srbska oziroma hrvaška občila (to še posebej velja za obe državni televiziji) proizvajala dve različni "realnosti" bosansko-hercegovske vojne. To potrjuje našo tezo, da so proučevana občila zgolj fragmentarno pokrivala bosansko realnost.

S primerjavo medijskih sistemov v Srbiji in na Hrvaškem nasploh lahko pride mo do trendov, ki so zanimivi za analizo propagandnih učinkov občil: (1) informacijski monopol državne televizije; (2) različni pritiski, ki jih država izvaja na neodvisna občila; (3) omejevalna zakonodaja (posebej v členih, ki se ukvarjajo z zaščito države in njenih predstavnikov pred javno kritiko) in (4) popoln nadzor nad oblikovanjem ponudbe tem, ki prevladujejo v javni razpravi.

Kako pa je bilo s **prvinami teoretičnega modela, ki so posredno povezane s propagandnim sporočilom** ali pa predstavljajo okolje sporočila (propagande)?

Na podlagi našega modela smo merili (*ne*)zdržljivost med verbalno in vizualno informacijo. Naša domneva, da je vojna v Bosni in Hercegovini pokrita predvsem s stereotipiziranim vizualnim besedilom, ki zvesto spremlja določen tip informacije, se je potrdila.

Temeljni namen propagandista je, da poenostavi podobo vojne in jo naredi razumljivo povprečnemu gledalcu. Na podlagi takšnega stereotipiziranja vojne je možno predvideti sliko, ki spremlja besedilo, tako da je vojna kljub množici drugih informacij, predstavljenih javnosti (vsaj kar zadeva srbsko televizijo), televizijsko "nevidna".

Vojna v Bosni in Hercegovini ni bila spektakularna, ampak ritualna. Zaradi tega ne more biti predstavljena celovito, ampak fragmentarno. Obe televiziji sta v ta namen uporabljali različne tehnike. Če pogledamo poročila iz Sarajeva, opazimo, da srbska televizija prikazuje mesto z določene oddaljenosti (na primer s točke topniških položajev), od koder je nemogoče videti stopnjo uničenosti mesta. Nasprotno pa hrvaška televizija prikazuje slike znotraj mesta (na primer s točke potencialnih tarč), s katerih sta razvidna uničenje stavb in beg ljudi pred ostrorelskimi krogli.

Analiza vloge hrvaške oziroma srbske televizije pri oblikovanju nacionalnega in kolektivnega spomina je omejena na dejstvo, da obe televiziji uporabljata "zaprti" svet simbolizma, razumljiv zgolj tistim, ki delijo skupno, nekje v ozadju prisotno "vedenje". Kot državno nadzirana ustanova, ki je pod neposrednim vplivom politične stranke, ima televizija izključni monopol nad javnim komuniciranjem in nad definiranjem prevladujočih lingvističnih stilov. Z drugimi besedami, temeljna vloga pri oblikovanju novega kolektivnega spomina je v definiranju naroda, naroda, ki bi ga vsi zaznali.

Obstajajo mnogi načini, na katere lahko televizija vzpostavi nacionalni spomin, in sicer z (1) nenehnim obujanjem dogodkov iz "vojne za neodvisnost"; (2) prikazovanjem različnih poročil, ki uvajajo nove družbene vrednote, pogosto povezane z begunci in razseljenimi osebami, ki so izgubili vse razen kolektivnega spomina; (3) prikazovanjem programa, posvečenega prebujanju narodne zavesti, se pravi z ukvarjanjem s temami, kot so zgodovina, narodna umetnost, kultura, naravne lepote, tradicija, običaji, jezikovne korenine in prepričanja; (4) uvajanjem jezikovnega purizma kot oblike diferenciacije, ki igra pomembno vlogo pri oblikovanju nacionalne identitete – če govorimo isti jezik, pomeni, da delimo isti nacionalni spomin, in če želimo razdeliti nacionalne skupnosti, moramo napraviti razliko v jeziku, ki ga govorijo, ne glede na siceršnje jezikovno podobnost.

Naslednja ugotovitev se nanaša na *opredelitev in odnos do "drugega"*. Propagandni mehanizem v tem primeru uporablja zelo preprosto matrico "mi" in "oni". Druga stran je prikazana kot popolnoma nesprejemljiva, kot nekaj, kar ogroža preživetje in obstoj naše (nacionalne) skupnosti. Na tej točki mehanizem (de)konstrukcije nacionalnega in kolektivnega spomina in hkrati pozabe deluje najmočneje.

Ena od pomembnih prvin, ki smo jo proučili, je tudi *odnos do vira informacij* in posredno poskus razkrinkanja *propagandista* (kdo zagotavlja novice, kdo predstavlja večji del javnosti in na kakšen način nacionalna televizija priznava ali zanika kredibilnost vira informacij). Skladno s propagandnim modelom je javno

pojavljanje dovoljeno zgolj elokventnim in komunikativno kompetentnim, z drugimi besedami, tistim, ki so se sposobni gibati znotraj parametrov, ki jih vsiljuje želja po nadzoru prevladujoče interpretacije dogodka, iz katere vsak posameznik izvleče svoje razumevanje informacije, ki jo ponuja občilo. Namen propagandista je, da z zmanjševanjem števila razpoložljivih virov informacij zmanjša število možnih interpretacij dogodka na absolutni minimum. Analiza pokaže, da je bilo vsem glavnim srbskim in hrvaškim propagandistom iz Bosne in Hercegovine dovoljeno nastopati v srbskih oziroma hrvaških občilah. Tako srbska kot hrvaška televizija tudi sicer pogosteje uporabljata vire informacij, ki so jim naklonjeni, medtem ko nenaklonjene vire uporabljata zelo redko in še to posredno.

Treba je povedati, da je zgolj na podlagi analize medijskih sporočil zelo težko razkriti *strukturo propagandne organizacije*. Tako vprašanje o tipu propagandne organizacije, njeni strukturi, njeni centraliziranosti in hierarhičnosti ostaja bolj ali manj neodgovorjeno. Vendar, kot smo že nakazali, so v srbskih, v manjši meri pa tudi hrvaških občilih dobili prostor vsi ključni propagandisti, se pravi srbski oziroma hrvaški politični in vojaški voditelji iz Bosne in Hercegovine: za hrvaško propagando bi celo lahko rekli, da je je bilo toliko, kolikor so bila občila odprta in na razpolago bosansko-hercegovskim Hrvatom, medtem ko so imeli v Srbiji domači propagandisti v občilih vidnejšo vlogo.

Glede *ikonografije* smo v teoriji ugotovili, da gre v bistvu za vizualno spremljavo določenega sporočila, pri čemer se želi njegov pošiljatelj povezati z vrednotami, ki jih ikona pooseblja. Gre tudi za spodbujanje določenih čustev pri občinstvu. V raziskavi smo ugotovili, da so bili najpogosteje uporabljeni verski simboli, paradržavni simboli, zgodovinski in kulturni spomeniki. Prav tako smo opazili uporabo vojaških simbolov, ki so spremljali določeno sporočilo. Srbi so pogosto uporabljali svoj grb, ki med drugim vsebuje štiri "S", ki so jih tolmačili z besedami "samo sloga Srbina spašava".

Glede *uporabe jezika v propagandni namen* v hrvaških oziroma srbskih občilih smo ugotovili naslednje. Vojni v Bosni in Hercegovini je predhodila kampanja vnete in zelo čustvene propagande. Te dejavnosti so se nadaljevale tudi v obdobju, ki je bilo predmet naše analize – razpihovanje čustev, pripisovanje krivde nasprotni strani in opravičevanje lastnega početja. In ko se je vojna končala, se podobna propaganda nadaljuje – poraženec opravičuje svoj neuspeh, zmagovalec (če v tej vojni sploh je kdo zmagovalec) poveljuje svojo zmago. In čeravno bo propagandni jezik sčasoma vsaj za zunanjega opazovalca spremenil svojo obliko, bosta njegova informativna vrednost in čustvena nabitost za v vojno vpletene strani ostali enaki. Zanje bo ta jezik prinašal enako čustveno sporočilo: sporočilo nezaupanja, negotovosti in sovraštva.

Analiza *hrvaške oziroma srbske javnosti* poudari pomen politične kulture kot ključne določnice javnosti, ki je ciljna skupina propagandne dejavnosti. Množična občila imajo v tem procesu ambivalentno vlogo. Vpliv množičnih občil na javnost omejuje obstoječa politična kultura, hkrati pa so množična občila eden od dejavnikov socializacije, ki občutno učinkujejo na politično kulturo ljudi. Značilnost srbske in delno tudi hrvaške javnosti je relativno nizka izobrazbena raven, ki je eden od temeljnih pogojev za uspeh poenostavljene propagande. Drugi tak

temeljni pogoj je nagnjenost javnosti k avtoritarianizmu, ki je posledica patriarhalne tradicije in dediščina nekdanjega socialističnega sistema. Avtoritarianizem označujejo poslušnost, agresivnost, neprilagodljivo mnenje, konzervativizem, dogmatizem, odpor do sprememb in nagnjenost k vraževerju in mitologiji.

Čisto na koncu raziskave smo ob upoštevanju kompleksnosti propagandnega modela poskušali definirati najbolj tipičen mehanizem, ki občilom na Hrvaškem in v Srbiji omogoča spodbujanje zaznav in interpretiranje dogodkov na način, ki izključuje vsakršno možnost dialoga. Če upoštevamo javnomnenjske izsledke, po katerih skoraj osemdeset odstotkov javnosti v obeh državah gleda osrednja televizijska poročila, in dejstvo, da je televizija za veliko večino glavni vir obveščanja o tekočih političnih dogodkih, potem ne moremo končati drugače, kot da je temeljni učinek propagande ustvarjanje novega kolektivnega etosa, ki je nestrpen do obstoja "drugih", naj si gre za njihov političen, verski, kulturni ali nacionalni obstoj.

Viri

- Curtis, Liz (1984): Ireland. The Propaganda War. The British Media and the Battle for Hearts and Minds. Pluto Press, London.
- Daugherty, William E., Morris Janowitz (1960): A Psychological Warfare Casebook. The Johns Hopkins Press, Baltimore.
- Jowett, Garth S., Victoria O'Donnell (1986): Propaganda and Persuasion. SAGE Publications, Newbury Park.
- Malešič, Marjan (ur.) (1993): The Role of Massmedia in the Serbian-Croatian Conflict. Psykologiskt Försvar, Stockholm.
- Splichal, Slavko (1975): Razsežnosti politične propagande. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij FSPN, Ljubljana.

X.

MARJAN MALEŠIČ

FRAGMENTI IZ ANALIZE VOJNE V SLOVENIJI

UVOD

Spodbudo za razčlemba vojne v Sloveniji junija in julija 1991 so predstavljali izjemno zanimivi izsledki raziskovalnega projekta Slovenski vojak: pripadniki TO med oboroženim spopadom v Sloveniji*, ki je bil izveden nekaj mesecev po koncu omenjene vojne. Značilnost zasnove raziskovalnega projekta Analiza vojne v Sloveniji¹ je bila velika ambicioznost raziskovalcev glede obsega tematike, ki bi jo obdelali, in ciljev, ki bi jih z izvedbo projektov dosegli. O tem pričajo temeljno izhodišče projekta, predstavitev problema ter hipotetični in metodološki okvir projekta, ki jih bom v nadaljevanju navedel iz prijave raziskovalnega projekta.

Najprej o temeljnem izhodišču projekta:

“Projekt ‘Analiza vojne v Sloveniji’ bo v izhodišču proučil vzroke za vojno in vojaško-politične priprave nanjo. Sledila bo razčlemba poteka vojnih dejstev in temeljnih značilnosti vojskovanja ter v tem okviru dejavnikov oboroženega boja in odpora nasploh. V tem kontekstu bomo obravnavali tudi obveščevalno dejavnost, zaledno oskrbo, disciplino, moralo in odgovornost. Nadalje bi proučili prvine civilne obrambe, znotraj nje še posebej civilno zaščito, psihološko obrambo (informativno-propagandno dejavnost) ter neoborožene oblike upiranja agresiji. Že sedaj lahko nakažemo vsebinski koncept, ki bo hkrati podlaga za oblikovanje temeljnih indikatorjev in indikatorskih skupin:

- vojaško-politične priprave na vojno (strateški cilji Jugoslovanske armade ob agresiji na RS; strateško presenečenje ali pričakovana agresija; pripravljenost Jugoslovanske armade na eni ter enot Teritorialne obrambe in policije na drugi strani);
- potek vojne v Sloveniji (časovni in prostorski vidik; stopnja angažiranosti oboroženih sil; taktični, operativni in strateški posegi; značilnosti bojnega dejstevovanja Jugoslovanske armade; značilnosti bojnega dejstevovanja TO in policije; značilnosti uporabe posameznih zvrsti in rodov oboroženih sil; planiranje in vodenje [poveljevanje] vojnih operacij);
- dejavniki vojne (oborožene sile; prebivalstvo; prostor, čas, vreme; materialno-tehnični dejavnik);
- obrambne aktivnosti (oborožen boj; blokade komunikacij; civilna obramba: civilna zaščita, delovanje gospodarstva /gospodarska obramba/, delovanje admi-

* Glej A. Grizold (ur.), Razpوتا nacionalne varnosti, FDV, Ljubljana 1992.

¹ V projektni skupini so poleg avtorja prispevka sodelovali dr. Ljubica Jelušič, dr. Anton Grizold, mag. Igor Kotnik, Maja Garb in podiplomski študenti obramboslovja Anton Bukovnik, Valter Vrečar, Igor Tričkovič, Andrej Sotlar in Aleš Lebar.

- nistrativno-političnih funkcij države, neoboroženo upiranje agresiji, informativno-propagandna dejavnost /psihološka obramba/, obveščevalna dejavnost);
- zunanji dejavniki vojne (vpletenost jugoslovanskih republik, Evropska skupnost, Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi, NATO, Zahodnoevropska unija, Organizacija združenih narodov, svetovne velesile);
 - analiza mirovnih prizadevanj;
 - psihološka analiza vojne (psihološki dejavniki nastanka, poteka in konca vojne; psihološke zakonitosti vojnega dogajanja; psihološki pojavi v vojnih razmerah)"

Tako zastavljenemu vsebinskemu delu je sledil hipotetični okvir projekta:

"Splošni hipotetični okvir projekta 'Analiza vojne v Sloveniji' vsebuje tri med seboj povezane razsežnosti, ki zadevajo izid (posledice) oboroženega spopada, vlogo internih in eksternih dejavnikov poteka spopada ter kulturno-civilizacijski vidik vojne.

Vojna v Sloveniji predstavlja zaključno (nasilno) fazo dveh procesov, ki sta v Sloveniji intenzivno potekala konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let, in sicer procesa osamosvajanja Slovenije iz Jugoslavije na podlagi pravice naroda do samoodločbe ter procesa spreminjanja temeljnih odnosov v družbi oziroma prehoda družbe iz socialističnega sistema v sistem političnega (strankarskega) pluralizma in tržnega gospodarstva.

Na izid oboroženega spopada so vplivali tako notranji kot zunanji dejavniki. Notranje dejavnike lahko razdelimo v dve skupini. Prvo skupino predstavljajo objektivni dejavniki, kot so neobstoje ozemeljskih zahtev s strani drugih jugoslovanskih republik do Slovenije. Drugo skupino predstavljajo subjektivni dejavniki, kot so plebiscitarna odločenost Slovencev za vzpostavitev samostojne države, relativna enotnost političnih voditeljev glede ciljev osamosvojitve ter priprave na zavarovanje pravice do samoodločbe, tudi z nasilnimi sredstvi. Zunanji dejavniki vojne v Sloveniji pa so bili predvsem drža drugih jugoslovanskih republik (razen Srbije in Črne gore) ter politika Evropske skupnosti in posameznih držav članic te skupnosti.

Vojna v Sloveniji je zarezala v kulturno-civilizacijsko bit Slovenstva in v tem smislu predstavlja določeno diskontinuiteto glede na prejšnja obdobja. Posledice so poskusi mitologizacije vojne, vzpostavitev predstave o Slovcu vojščaku kot pomembne značilnosti njegove narave, obujanje vojaške zgodovine Slovencev in povečevanje nekaterih dogodkov iz preteklosti (pri tem se vojaška zgodovina Slovencev v drugi svetovni vojni kaže kot 'siva lisa'), postavljanje začetka zgodovine Slovencev v leto 1991 ipd.

Poleg globalnih upošteva projekt tudi parcialne razsežnosti vojne v Sloveniji, ki pa bodo ustrezno vlogo dobile v izvedenih hipotezah."

In na koncu še metodološki okvir projekta:

"Znanstvenega raziskovalnega projekta 'Analiza vojne v Sloveniji' bi se lotili z različnimi družboslovnimi metodami, pač odvisno od konkretnega izseka predmeta preučevanja in ciljne skupine oziroma narave gradiva. Glede na to se ustre-

zne metode uvrščajo v tri različne pristope, in sicer v analizo (obrambne) politike, analizo vsebine dokumentov in objektivnih podatkov ter v analizo mnenj respondentov, zbranih s pomočjo ankete in intervjuja. Prva dva pristopa sodita na področje kabinetskega preučevanja, tretji pristop pa na področje terenskega raziskovanja.

Za analizo (obrambne) politike bi uporabili kombinacijo dveh pristopov k analizi politike, in sicer kronološkega in sektorizacijo politike. Kronologija zajema trasiranje razvoja politike s poudarkom na vzorcih kontinuitete in spremembe ter umešča obrambno politiko proučevanih držav v časovni kontekst. Sektorizacija politike pa nam omogoča vpogled v relativno zaprt krog delanja obrambne politike. Kombinacijo obeh pristopov bi lahko imenovali "analiza režima", ki omogoči identificirati distinkcijo med obrambnimi "režimi", ki jih označujejo kontinuiteta politike in političnih prepričanj in ki jih ločujejo obdobja kriz in prehodov.

S pomočjo analize vsebine različnih dokumentov (normativnih, političnih, vojaških, civilnodružbenih) ter analize delovanja množičnih občilih bi prišli do kvalitativnih spoznanj, ki označujejo dogodke v vojni za Slovenijo. Temu bi dodali še kvantitativno analizo različnih statističnih podatkov.

Pomemben del empirične evalvacije predmeta preučevanja bi predstavljal mnenjski del raziskave. S pomočjo ankete in poglobljenega intervjuja bi preučili mnenja in stališča različnih ciljnih skupin o obravnavanem dogodku. Ciljne skupine bi bile pripadniki slovenske Teritorialne obrambe in policije; starešine jugoslovanske armade, ki so prešli na slovensko stran; slovenski vojaki, ki so prebegli ali so bili odpuščeni iz jugoslovanske armade neposredno pred vojno, med njo ali po njej ter slovenski politiki, visoki vojaški poveljniki in upravni delavci."

Na tak način ponazorjena ambicioznost projekta Analiza vojne v Sloveniji se je razblinila ob prvem stiku s finančno stvarnostjo v naši raziskovalni sferi. Ob prvi prijavi projekta leta 1992 je bil le-ta kompleksno zastavljen, vendar je po dveh letih mukotrpnega iskanja financerja in sofinancerja raziskovalcem ostala možnost fragmentarnega posega v izrazito obsežno tematiko. To pomeni, da delo pri tem projektu še zdaleč ni končano in da bo vojna v Sloveniji tudi v prihodnje izziv za raziskovalce različnih znanstvenih profilov.

Vsebina projekta se v osnovi ni spremenila, zaradi omenjene okrnjenosti pa smo bili prisiljeni znotraj zamišljenega in razčlenjenega prednostno poudariti nekatere vsebinske sklope. Osredotočili smo se predvsem na naslednje:

- vpliv mednarodnih dejavnikov na potek vojne v Sloveniji,
- analiza obrambne politike Republike Slovenije med osamosvajanjem države,
- ekonomsko vojskovanje med osamosvajanjem države,
- psihosocialna analiza človeškega dejavnika v vojni,
- vloga slovenske policije pri obravnavanju vojnih ujetnikov.

Poglobljanje posameznih tematskih sklopov nam je omogočil kronološki popis dogodkov neposredno pred vojno v Sloveniji, med njo in po njej, ki smo ga postavili v izhodišče analize. Poleg tega smo dokončali bibliografski podprojekt 1987-1994 na temo vojne v Sloveniji. Podprojekt je podlaga za nadaljnje raziskovanje vojne v Sloveniji, posebej za analitično poglobljanje vojaške obrambe, ki ji dosedanja analiza posveča manjšo pozornost.

Poglejmo v nadaljevanju temeljne ugotovitve, kot jih je ponudila analiza posameznih vsebinskih sklopov, z opombo, da bodo podrobnejši prikazi izsledkov analize objavljeni v znanstvenih in strokovnih revijah.

KRONOLOGIJA

(Igor Kotnik, Maja Garb)

V izhodišče kronološkega pregleda dogodkov med vojno v Sloveniji smo postavili pomembne politične in varnostne dogodke v Jugoslaviji od leta 1987 naprej. Za te dogodke smo v projektni skupini menili, da so naznanjali zaostrovanje splošne krize v Jugoslaviji in začetek procesa osamosvajanja republike Slovenije (leta 1987 so se takšni dogodki začeli vrstiti pogosteje kot prejšnja leta). Šele nato smo obdelali za Slovenijo bistvena dogajanja po razglasitvi samostojnosti in neodvisnosti 25. junija 1991. Ker je osrednji predmet raziskovanja vojna v Sloveniji, smo se odločili, da dokaj podrobno prikažemo potek bojnih dejstev med enotami Jugoslovanske armade in Teritorialne obrambe, kronologijo pa končujemo z odhodom Jugoslovanske armade z ozemlja Republike Slovenije 25. oktobra 1991.

Kronologija je nastajala na podlagi več virov, pri čemer smo skušali najti čim bolj avtentične in še ne neobdelane oziroma takšne, ki prikazujejo dogodke čim bolj nevtralno. Zaradi tega smo se izogibali publikacijam, ki jih uvrščamo med "spominske", čeprav bi v njih lahko našli podrobno kronologijo dogajanj med vojno v Sloveniji.

Kronološki zapis dogodkov ima vidno vlogo znotraj celotnega projekta, saj je temeljno časovno ogrodje za analizo različnih vidikov vojne v Sloveniji.

VPLIV MEDNARODNIH DEJAVNIKOV NA POTEK VOJNE V SLOVENIJI

(Igor Tričkovič)

Analiza pomembnih mednarodnih subjektov in dogodkov na mednarodnem prizorišču, ki so bili povezani s procesom osamosvajanja Slovenije je pokazala, da je bil vpliv mednarodnih dejavnikov na osamosvajanje Slovenije izjemno velik. Mednarodni dejavniki so bili pomembni sooblikovalci razmer na tleh tedanje Jugoslavije ter so občutno vplivali na tok dogajanja in izid političnih in vojaških procesov. Analiza vpliva mednarodnih dejavnikov pa kaže predvsem naslednje: 1. Vse v konflikt vpletene strani so svoje politično, vojaško in diplomatsko delovanje v veliki meri prilagajale aktualnim stališčem pomembnih mednarodnih dejavnikov in stanju v tedanjem mednarodnem sistemu. Prav tako so bile številne poteze vseh v konflikt vpletenih strani močno pod vplivom mednarodnih dejavnikov in bi te brez njihovega vpliva in intervencij najverjetneje delovale drugače. 2.

Mednarodni dejavniki so dali pobudo za celo vrsto ključnih dogajanj in procesov, ki se brez njihovega posredovanja najverjetneje ne bi odvijali oziroma bi bili zasnovani precej drugače (zagrebška sestanka, brionski sestanek, razne komisije, oblikovane za obvladovanje krize v Jugoslaviji itd). 3. O pomenu in vplivu mednarodnih dejavnikov priča tudi izjemno intenzivna diplomatska dejavnost vseh v konflikt vpletenih strani med desetdnevno vojno.

Dogodki v procesu osamosvajanja Slovenije in med desetdnevno vojno se torej nikakor niso odvijali neodvisno in mimo zunanjega vpliva. To lahko pripišemo predvsem dejstvu, da so se mednarodni dejavniki zaradi vrste razlogov dokaj dejavno angažirali pri razpletanju jugoslovanskega klobčiča. Vpliv mednarodnih dejavnikov se je kazal predvsem v naslednjih oblikah:

1. Nekateri zunanji dejavniki so s svojo podporo centralističnim silam v Jugoslaviji v začetnih fazah osamosvajanja Slovenije oziroma v obdobju pred desetdnevno vojno v Sloveniji posredno opogumili Jugoslovansko armado (JA) in zvezno vlado k oboroženi agresiji zoper slovensko samostojnost.
2. Odločno zavračanje uporabe oborožene sile za razreševanje notranjih sporov in pritisk mednarodnih dejavnikov na zvezne institucije SFRJ med desetdnevno vojno sta pomembno prispevala k relativno hitri razrešitvi konflikta in umiritvi razmer ter sta preprečila stopnjevanje spopada, s katerim je grozil jugoslovanski vojaški vrh. Prav tako sta posredno prispevala tudi k umiku Jugoslovanske armade iz Slovenije.
3. Odločno zagovarjanje pravice narodov do samoodločbe in močna podpora Sloveniji v njenih prizadevanjih za pridobitev samostojnosti nekaterih mednarodnih subjektov (predvsem Vatikana, Nemčije in Avstrije) sta izredno ugodno vplivala na osamosvajanje Slovenije. Za Slovenijo je to predstavljalo močno moralno oporo in je pomembno vplivalo na spreminjanje stališč drugih mednarodnih dejavnikov do samostojnosti Slovenije ter je v končni fazi pripeljalo do mednarodnega priznanja Slovenije.
4. Mednarodni dejavniki so imeli ključno vlogo pri prenosu konflikta z vojaškega na diplomatsko področje. Spodbujali so ustavitev oboroženih spopadov, vzpostavitev premirja ter doseganje različnih dogovorov in sporazumov. Mednarodni subjekti so bili nato tudi osrednji dejavnik, ki je nadzoroval izvajanje sprejetih sporazumov in dogovorov in tako preprečeval morebitno obnovitev sovražnosti.

Pomemben vpliv na osamosvajanje in desetdnevno vojno v Sloveniji so imeli tudi procesi in okoliščine, ki so potekali v mednarodnem okolju, pri čemer se misli predvsem na ideološko in politično kapitulacijo "Vzhoda" na pariškem sestanku KVSE novembra 1990, razpad ZSSR in Varšavskega sporazuma, razpad socialističnih sistemov v Vzhodni Evropi ter popuščanje napetosti med nekdanjimi nasprotniki, predvsem obema jedrskima velesilama.

Odhod JA iz Slovenije bi lahko označili kot točko, na kateri se je osamosvajanje Slovenije uspešno končalo, ta dogodek pa je za analizo pomemben še zaradi enega razloga. Odločitev predsedstva SFRJ o odhodu JA iz Slovenije je brez dvoma pomembno vplivala na spremembe v stališčih zahodnih držav, do neodvisno-

sti Slovenije. Vendar pa je veliko pomembnejši vpliv, ki je deloval v nasprotni smeri, kar pomeni, da so stališča zahodnih držav pomembno vplivala na odločitev zveznega predsedstva o odhodu JA iz Slovenije. Čeprav so članice ES v začetku jugoslovanske krize sprejele stališče, da je treba jugoslovansko federacijo ohraniti, pa je njihovo zavzemanje za spoštovanje temeljnih civilizacijskih norm veliko prispevalo v boju Slovenije za samostojnost. Poudarjanje, da je spore treba reševati s pogajanjem, še posebej pa njihovo brezpogojno zavračanje uporabe sile za razreševanje notranjepolitičnih konfliktov, so prispevali velik delež k relativno hitremu koncu vojne v Sloveniji, še posebej pa so preprečili stopnjevanje spopadov, s katerim je grozil jugoslovanski vojaški vrh. Evropska skupnost je bila morda v imenu ohranitve jugoslovanske federacije v začetku še pripravljena podpirati tedanjega predsednika zvezne vlade Anteja Markovića in zvezne institucije. Na noben način pa, kot se je pokazalo kasneje med vojno, ni bila pripravljena tolerirati uporabe vojaške sile za razreševanje notranjepolitičnih sporov ter stopnjevanje spopadov, ki je grozilo v prvih dneh vojne in brez katerega JA v Sloveniji ne bi mogla doseči svojih ciljev. Če torej JA in drugi zvezni organi niso hoteli priti v oster konflikt z mednarodno skupnostjo, so v Sloveniji morali iskati drugačne možnosti, kot je bila gola vojaška sila. To dejstvo pa je kasneje poleg nekaterih drugih dejavnikov brez dvoma pomembno vplivalo na odločitev predsedstva SFRJ o umiku JA iz Slovenije.

ANALIZA OBRAMBNE POLITIKE MED OSAMOSVAJANJEM SLOVENIJE

(Valter Vrečar)

Za sodobni svet, še zlasti za evropske razmere, je izbruh vojne predvsem neuspeh politike. Zato je nesmiselno zastavljati vprašanje, kdo je v pretekli vojni zmagal ali pa kdo bi lahko zmagal, kajti vojna je v prvi vrsti poraz za vse vpletene. Analiza vojne v Sloveniji mora med drugim odgovoriti na vprašanje: "Katere politike so bile nesposobne in neuspešne, da je zaradi tega v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji prišlo najprej do izrednega stanja na Kosovu, da je prišlo do spopadov med Srbi in Hrvati v Kninski krajini in da je prišlo do vojaškega spopada med Jugoslovansko ljudsko armado in Teritorialno obrambo Republike Slovenije?"

Vojna za samostojno in neodvisno Slovenijo od 26. junija do 8. julija 1991 je razkrila predvsem neuspeh politike jugoslovanskih zveznih organov in neuspeh politike jugoslovanskih osamosvajajočih se republik na eni ter neuspeh svetovne in evropske politike na drugi strani. Morda je začetna evropska in še zlasti ameriška posredna podpora hitri vojaški rešitvi res izhajala iz prepričanja, da se Slovenija ne bo branila, in iz občutka, da bodo tanki lahko zagotovili razveljavitev odločitve o samostojnosti in neodvisnosti ali vsaj moratorij nanjo. Neuspeh modela za razreševanje krize se je kazal predvsem v napačni presoji razmerja sil, sposobnosti Jugoslovanske armade in odločenosti Slovenije, da se z vsemi sredstvi upre agresiji, skozi katero se je kazal predvsem neuspeh jugoslovanske politike.

Vojna je bila nedvomno tudi izraz neuspeha republiških in nacionalnih politik. Vrsta predpostavk se je izkazala za neuresničljive, med drugim:

- da je iz Socialistične federativne republike Jugoslavije mogoče napraviti zvezo samostojnih držav, ne da bi pri tem nastali uničujoči konflikti,
- da je nespremenljivost notranjih meja vsesplošen in jasen pogoj rešitve jugoslovanske krize,
- da je Jugoslavijo mogoče razdeliti na “demokratske” in “bizantinske” države,
- da bodo iz večnacionalne države nastale nacionalne države po reformni in mirni poti.

Nedvomno pa je agresija na Republiko Slovenijo pokazala, da je bila strateška usmeritev obrambne politike pri vzpostavljanju obrambnega in zaščitnega sistema v Republiki Sloveniji pravilna. Usmeritev je izhajala iz dejstva, da mora biti med osamosvajanjem izvedena tudi reforma sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, vendar da se pri tem ne poruši vse obstoječe in s tem ogrozi učinkovitost obrambnega in zaščitnega sistema. Iz nekdanjega koncepta splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite so bile odstranjene politične in ideološke primesi, hkrati pa je bil dan poudarek kakovosti in ne količini obrambnih sil. Agresija na Slovenijo je tako pokazala, da sta usklajeno delovala tako obrambni kot zaščitni sistem in da je sodelovanje obeh “sestavlin oboroženih sil”, se pravi Teritorialne obrambe in organov za notranje zadeve, potekalo dokaj usklajeno.

Odločilni dejavniki uspešnega odpora proti agresiji kot posledice ustrezne obrambne politike so bili predvsem naslednji:

- pripravljenost obrambnega in zaščitnega sistema je izhajala iz pravočasno sprejetih zakonskih in ustavnih norm na tem področju,
- reorganizacija Teritorialne obrambe in razdelitev Slovenije na pokrajine in območja sta omogočila uspešno vodenje in poveljevanje,
- samoiniciativnost, ki se je kazala v velikih pooblastilih poveljnikov pokrajin in območij, da akcije izvajajo tam, kjer so po lastni presoji ugotovili, da bodo akcije uspešne,
- natančni podatki o napadalcu, moralnem stanju v njegovih enotah, oborožitvi in namerah,
- usklajeno delovanje Teritorialne obrambe in organov za notranje zadeve ter sestavin civilne obrambe.

EKONOMSKO VOJSKOVANJE

(Marjan Malešič)

Uvod

Pregled različnih teoretičnih opredelitev ekonomskega vojskovanja pokaže, da temeljne razlike pri opredeljevanju ekonomskega vojskovanja izhajajo iz njegovega namena.² Če je namen z ekonomskimi sredstvi vojaško oslabiti nasprotni-

ka, govorimo o ekonomskem vojskovanju, če je namen sprememba političnega vedenja države – objekta, govorimo o ekonomskih sankcijah. Nadalje, razlike so glede ciljev in sredstev. Če so cilji ekonomski, govorimo o ekonomskem vojskovanju ne glede na uporabljena sredstva oziroma ekonomsko vojskovanje je zgolj tisto, ki uporablja ekonomska sredstva. Na tej točki postane zagata popolna, kajti če opredelimo ekonomsko vojskovanje s pomočjo ciljev, zajamemo tudi vojaška sredstva, tako da bombardiranje ekonomskih zmogljivosti nasprotnika pomeni ekonomsko vojskovanje. Pri ciljeh je problematično tudi to, da niso vedno ekonomski, so tudi politični in vojaški, čeravno jih uresničujemo z vplivom na ekonomske zmogljivosti države – objekta. Če pa pri opredelitvi ekonomskega vojskovanja vztrajamo pri ekonomskih sredstvih, izgubimo koncept blokade, ki se izvaja z vojaškimi sredstvi in je bila v preteklosti prevladujoča oblika ekonomskega vojskovanja. Nemara je treba ločevati med ukrepom in načinom izvajanja tega ukrepa. Na primer, proti neki državi mednarodna skupnost razglasi popoln ekonomski bojkot in embargo, ki ga izvaja tudi s pomočjo pomorske, rečne in zračne blokade ter nadzora kopenskih meja. V tem primeru je blokada zgolj tehnika izvajanja določenega ekonomskega ukrepa in potemtakem za analizo ni izgubljena. Torej je delna rešitev zagate v postavitvi mejnika med aktivno in pasivno uporabo vojaških sredstev, kar bi pomenilo, da je vojskovanje, pri katerem je cilj ekonomski, sredstva pa so vojaška, vendar ne aktivno uporabljena, še vedno ekonomsko vojskovanje. Naj na koncu tega razmišljanja ugotovim, da te teoretične dileme niso bile usodne za našo empirično analizo, saj govorimo o ofenzivnih in defenzivnih ekonomskih ukrepih, ki so jih vpleteni subjekti izvajali v času osamosvajanja Slovenije.

V nadaljevanju pogledjmo, kako so med osamosvajanjem Slovenije, torej tudi v vojni za Slovenijo in neposredno po njej, delovali ofenzivni in defenzivni ukrepi ekonomskega vojskovanja.

Ofenzivni ekonomski ukrepi Srbije proti Sloveniji

V letih neposredno pred vojno v Sloveniji kaže omeniti srbski bojkot slovenskih izdelkov in storitev in gospodarsko blokado, uvajanje taks za slovensko blago in vdor v denarni sistem takratne zvezne države. V čas vojne in neposredno po njej pa lahko uvrstimo konfiskacijo slovenskega premoženja v Srbiji in Črni gori – tovarn, trgovin, lokalov, skladišč, prevoznih sredstev in blaga na njih ter odkup dolgov nekdanje države, za katere pri upnikih velja solidarnostna klavzula, na sekundarnem trgu po nizki ceni in z možnostjo kasnejše izterjave dolgov od drugih nekdanjih jugoslovanskih republik po normalni ceni.

a. Bojkot in (gospodarska) blokada Slovenije

Republiška konferenca SZDL Srbije je po neuresničenem “mitingu resnice”, ki naj bi bil 1. 12. 1989 v Ljubljani, pozvala “vse inštitucije in vse delovne organizacije, naj prekinejo vse zveze s Slovenijo, ker so v njej poteptane temeljne človeko-

² Več o tem v: Marjan Malešič, *Ekonomsko vojskovanje: koncept in učinkovitost*, Teorija in praksa, 7-8/1995, str. 646–658.

ve pravice in svoboščine". Sledil je poziv Gospodarske zbornice Beograda, ki ugotavlja, da so slovenske oblasti preprečile pot resnice o Kosovu do slovenskega naroda, s čimer je praktično onemogočeno in prekinjeno gospodarsko sodelovanje. Poziva k prekinitvi vseh odnosov beograjskih delovnih organizacij s slovenskim gospodarstvom, "dokler ne bodo ustvarjene razmere za skupno življenje in enakopravne gospodarske odnose". Drugi del citiranega stavka je temeljil na predpostavki, da Slovenija gospodarsko izkorišča Srbijo. Ekonomski odnos Srbije in Slovenije so srbske oblasti tolmačile malodane kot odnos med kolonijo in kolonialno metropolo.

Po slabih dveh mesecih blokade je bila Slovenija po podatkih republiškega Izvršnega sveta oškodovana že za 1,5 % družbenega proizvoda, ker pa so bile posledice blokade večplastne, je bilo pričakovati petodstotno zmanjšanje družbenega proizvoda. Ker blokada ni pojenjala, je bilo treba razmišljati o protiukrepih, še posebej zato ker je Srbija izvajala blokado tam, kjer je utrpela najmanj škode. Ob izteku tretjega meseca blokade je slovenska vlada sprejela naslednje ukrepe:

- neporavnava tistega dela revalorizirane obveznosti do sklada federacije za manj razvite za leto 1988, ki naj bi ga dobilo Kosovo,
- neplačevanje akontacij tekočih obveznosti (1989), ki naj bi jih iz istega sklada dobilo Kosovo,
- zmanjšanje kotizacije Slovenije za proračun federacije za 15 %, torej za toliko, kolikor je proračun namenjal gospodarskim posegom v Srbiji,
- prenehanje plačevanja deleža za solidarnostno pokrivanje škode, ki jo je povzročilo neurje s točo v Vojvodini leta 1987,
- nepodpis dogovora o solidarnosti za odpravo posledic poplav v Srbiji leta 1988,
- priporočilo oškodovanim podjetjem, naj na sodiščih vložijo tožbe za povrnitev škode,
- nalog Službi družbenega knjigovodstva, naj ne upošteva morebitne blokade republiškega proračuna s strani zveznih organov.

b. Takse na slovensko blago

Oktober 1990, skoraj eno leto po uvedbi blokade proti Sloveniji, je Srbija začela razmišljati o novih gospodarskih ukrepih, ki jih je tudi sprejela. Šlo je za posebne takse za tista srbska podjetja, ki so kupovala slovenske izdelke, in sicer zaradi "zaščite gospodarskih interesov Srbije" in "zaščite svojih potrošnikov". Tako kot v primeru bojkota in blokade je bil tudi ta ukrep v koliziji z zveznimi predpisi in z ekonomsko politiko zvezne vlade. V Sloveniji so srbski ukrepi spodbudili uvajanje potez gospodarske samostojnosti, hkrati pa so slovensko in mednarodno javnost prepričevali v srbsko demontažo skupne države, čeravno so se srbske oblasti na deklarativni ravni zavzemale za obstoj Jugoslavije.

c. Vdor v denarni sistem države

Konec decembra 1990 je Srbija nepooblaščenno vdrla v finančni sistem zvezne države. Srbska skupščina je sprejela tajni zakon o najetju posojila pri narodni banki te republike iz primarne emisije, in sicer v višini 1 milijarde 403 milijone

dolarjev (po tedanjem tečaju). Denar naj bi porabili za povečanje likvidnosti bank in za izplačilo pokojnin. Znesek je predstavljal polovico vseh predvidenih posojil bankam iz primarne emisije za leto 1991 na ravni zvezne države. Uresničitev zakona o najetu posojila iz primarne emisije je pomenila pritisk na inflacijo, prazdelitev dohodka, ogrožitev deviznih rezerv države in s tem onemogočanje gospodarske politike za leto 1991 in programa gospodarske reforme. Zvezna vlada se je odzvala deset dni po vdoru v denarni sistem države in s posredovanjem Narodne banke Jugoslavije sprejela naslednje sklepe:

- začasna ustavitev kreditiranja iz primarne emisije,
- začasna ustavitev intervencije s prodajo deviz na enotnem deviznem trgu,
- začasna ustavitev operacij, ki jih izvaja na trgu denarja in vrednostnih papirjev.

Slovenska vlada se je odzvala tako, da je osamosvojila davčni sistem in prevzela zvezne carinske pristojnosti ob dopuščanju obstoja carinske unije ter vplačevanja kotizacije v zvezni proračun, ki bi zadostovala za minimalno delovanje zvezne uprave in JLA, in sicer za natančno določene in ovrednotene naloge. Zelo resno je pripravljala denarno osamosvojitev (pri tem ne gre pozabiti, da je bil finančni vdor opravljen neposredno po plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije). Skupaj s Hrvaško je tudi sklenila, da po 28. 12. 1990 ne bo več priznavala novih dolgov, ki bi jih najela federacija, in zahtevala razmejitev finančnih sredstev pa tudi notranjih in zunanjih dolgov. Finančni škandal je negativno odjeknil tudi v tujini, čeravno je srbska vlada obljubila, da bo denar vrnila do konca januarja 1991.

č. Zablembo slovenskega premoženja

Zablembo slovenskega premoženja v Srbiji se je začela marca 1991, se nadaljevala med vojno v Sloveniji in po njej. Potekala je pod pretvezo lastninjenja podjetij. Prva dva primera sta bila Resnik promet (prej Radenska) in Golftours (prej SAP Turbus). Resnici na ljubo je treba povedati, da so se zablembe slovenskega premoženja odvijale tudi v drugih republikah, predvsem v Črni gori pa tudi v Bosni in Hercegovini (še posebej v predelih z večinskim srbskim prebivalstvom, na primer v Bosanski krajini s središčem Banjaluko) in na Hrvaškem. V tem času je vojskovanje med gospodarstvom Srbije in Slovenije prešlo v sklepno fazo.

Defenzivni ekonomski ukrepi v vojni

Prvi ukrep gospodarske obrambe v vojni za Slovenijo, ki je imel tudi psihične posledice, je bil izklop električne energije in telefonskih zvez vsem vojaškim objektom JLA v Sloveniji, razen vojaškim zdravstvenim ustanovam. Značilen je bil tudi ukrep omejitve dostopa častnikom JLA v industrijske objekte namenske (vojaške) proizvodnje. V kontekstu gospodarske obrambe lahko obravnavamo tudi zaseg oklepnihih transporterjev iz mariborske tovarne TAM, ki so bili namenjeni JLA, in prevzem nadzora nad letenjem v slovenskem zračnem prostoru, ki ga je

izvedlo Ministrstvo za promet in zveze, tako da je s posebno izjavo pridobilo na svojo stran zaposlene pri nadziranju letenja. To so bili najpomembnejši ukrepi na državni ravni.³ Ekonomska mobilizacija kot prehod družbe in njenega gospodarstva iz mirnodobnih v vojne razmere pa zaradi kratkotrajnosti spopada ni prišla do izraza, čeravno so na lokalni ravni v podjetjih sprejemali določene ukrepe ekonomske obrambe.

Sklep

Če na koncu spregovorimo o ciljih in učinkih srbskih gospodarskih sankcij in slovenskih protiukrepov z vidika teoretičnega koncepta, ki smo ga razvili za potrebe raziskave, je treba ugotoviti, da smo bili, kar zadeva Slovenijo, kratkoročno priča negativnim ekonomskim učinkom. Enako velja za Srbijo in zvezno državo. Politični cilji, zaradi katerih so bili ofenzivni ekonomski ukrepi uvedeni, pa niso bili uresničeni. Ravno nasprotno. Srbska (gospodarska) blokada je imela za Slovenijo dolgoročno gledano tudi pozitivne posledice, med njimi pospešitev razmišljanja slovenskih oblasti o gospodarski samostojnosti republike (na primer sklepi slovenske skupščine v začetku marca 1990 in memorandum slovenske vlade januarja 1991) in preusmeritev gospodarstva na zahtevnejše, predvsem zahodne trge.

Izhodiščna podmena raziskave, da "vojskovanje" na gospodarskem področju izhaja iz razmerja med gospodarsko močjo določene države in njeno nacionalno varnostjo, se je v celoti potrdila. Vse teoretične šole, ki se ukvarjajo s politično ekonomijo nacionalne varnosti, ugotavljajo izrazito korelacijo med ekonomskim stanjem določene države in njeno nacionalno varnostjo.⁴ Pomen omenjenega odnosa se zrcali v ekonomskem vojskovanju, ki ga država ali skupina držav izvaja proti drugi državi ali skupini držav. Tako se je razvilo več oblik ekonomskega vojskovanja (ekonomske sankcije, kontrabant, bojkot, blokada, embargo, predkupne pravice, "črna lista", konfiskacija...), ki pa imajo kot samostojno sredstvo pritiska omejeno vrednost. Analiza pokaže, da je prisila, ki jo lahko razvijemo z ekonomskim vojskovanjem kot samostojnim sredstvom pritiska na določeno državo, premajhna, da bi dosegli zeleni cilj. Cilj pa je povzročanje oblastnega neravnovesja v državi žrtvi in posledično politična sprememba, ki bi vplivala na vedenje države žrtve v zvezi z določenim dogodkom ali procesom. Torej je pomanjkanje prisile vzrok relativne neučinkovitosti ukrepov ekonomskega vojskovanja, ki imajo po mnenju teoretikov ekonomskega vojskovanja večjo vrednost v kombinaciji z drugimi oblikami pritiskov, še posebej z vojaškimi.

Analiza razkrije, da učinkovitost ofenzivnih ekonomskih ukrepov relativizirajo tudi defenzivni ekonomski ukrepi, ki jih uveljavi država žrtev. Ti ukrepi omogočajo racionirano porabo materialnih dobrin v daljšem obdobju in organiziranje kmetijske in industrijske proizvodnje v kriznih razmerah ter s tem bolj ali manj

³ Več o tem v: Marjan Malešič, 1994, *Civilna obramba sodobnih držav*, Ljubljana: FDV, str. 105–128 in 283–284).

⁴ Več o tem v Marjan Malešič, *Tri teoretične perspektive sodobne varnosti*, Javnost/Public, 4/1994, str. 97–104.

redno preskrbo prebivalstva in obrambnih subjektov. Defenzivni ekonomski ukrepi tudi zmanjšujejo negativne ekonomsko-socialne posledice vojne in povečujejo možnosti za preživetje družbe v kriznih razmerah.

PSIHOSOCIALNA ANALIZA ČLOVEŠKEGA DEJAVNIKA V VOJNI

(Aleš Lebar)

Temeljna težava, ki nastopi pri analiziranju odvisnosti bojne sposobnosti in pripravljenosti za bojevanje vojaka od njegove psihološke priprave, nastane pri primerjavi spremenljivk, saj je skoraj nujno, da so te spremenljivke empirično preverljive. Težava se pojavi pri preverjanju bojne sposobnosti, saj tu lahko ugotovimo le, ali so vojaki taktično, tehnično in telesno usposobljeni oziroma ali so bili uporabljeni pravilni postopki za doseganje usposobljenosti, ki se pokaže šele v boju.

Zaradi kompleksnosti boja oziroma zaradi velikega števila najrazličnejših dejavnikov, ki nanj vplivajo, je težko vnaprej izmeriti uspeh neke bitke ter nato ovrednotiti dejavnike, ki so vplivali na njen izid. Seveda je zmeraj mogoča neka splošna presoja o večjem vplivu tega ali onega dejavnika (motivacija, izurjenost) na izid bitke, vendar pa nam te presoje ne pokažejo realne slike dogajanja.

Bojno sposobnost, ki jo razumemo kot tehnično in taktično usposobljenost ter psihofizično pripravljenost, lahko realno ocenimo le skozi bojno učinkovitost (boj), pri čemer je težko ločiti kvalitativne in kvantitativne dejavnike.

V raziskavi *Analiza vojne v Sloveniji* smo dodatno statistično obdelali podatke iz uvodoma omenjene raziskave *Slovenski vojak: pripadniki TO med oboroženim spopadom v Sloveniji*, saj podatki kažejo pravilnost ali nepravilnost postopka. Na tem mestu izsledkov ne bomo interpretirali v širšem kontekstu niti ne bomo analizirali, ali so bile takratne priprave primerne in učinkovite ter kakšni so razlogi za pravilno ali nepravilno usmeritev na vojaške in bojne dolžnosti.

Bolj je zanimivo, ali pravilno/nepravilno izvajanje dela tehnične priprave (dodelitev orožja, za katero je bil vojak izurjen) vpliva in v kakšni meri na bojno sposobnost in pripravljenost za bojevanje. Predpostavljamo, da se vojak, ki ni bil usposobljen za uporabo določenega orožja, ne čuti pripravljene in izurjenega za oboroženi boj.

Na osnovi Hi-kvadrata (0,000) je razvidna statistično značilna povezanost med pravilnim ali nepravilnim dodeljevanjem orožja in oceno pripravljenosti in izurjenosti za oboroženi boj oziroma med pravilnim ali nepravilnim dodeljevanjem orožja in izurjenostjo v rokovanju z orožjem.

Kontingenčna tabela 1

Izurjenost v taktiki		orožje		
B6X3xB4				
B6X3	B4	Ali so vam dodelili tisto orožje, s katerim ste znali zanesljivo rokovati in streljati!		
Izurjenost v taktičnih postopkih vojaka v boju		1-DA	2-NE, NE POVSEM	KOLONE SKUPAJ
1-NIZKA	%	11,6	36,2	15,2
2-SREDNJA	%	29,1	30,4	29,3
3-VISOKA	%	59,2	33,4	55,5
STOLPEČ				
SKUPAJ	št.	405	69	100
HI-kvadrat=31		s.p=4	sig.=0,0000	

Primerjava rezultatov po stolpcih v kontingenčni tabeli 1, nam jasno pokaže razliko v oceni pripravljenosti in izurjenosti za oboroženi boj med vojaki, ki so dobili orožje, za katero so bili izurjeni, in tistimi, ki so dobili napačno orožje. Med vsemi vojaki, ki jim je bilo dodeljeno orožje, s katerim so znali zanesljivo rokovati, je bilo samo 11,6 odstotka tistih, ki so se počutili nizko izurjene v rokovanju in streljanju z orožjem, medtem ko je bilo med tistimi, ki so dobili napačno orožje, takih kar 36,2 odstotka. Podobno, vendar še izrazitejšo sliko dobimo na desnem koncu tabele, kjer se ocenujeta pripravljenost in izurjenost za oboroženi boj.

Med vsemi vojaki, ki jim je bilo dodeljeno orožje, za katero so bili izurjeni, je kar 59,2 odstotka tistih, ki pozitivno ocenjujejo svojo pripravljenost in izurjenost za oboroženi boj, medtem ko je nasprotno kategorije vojakov v tej skupini samo 33,4 odstotka. Več kot očitna je odvisnost med spremenljivkami, kar neposredno potrjuje, kako pomemben je pravilen pristop k tehnični pripravi vojaka in kako ta vpliva na pripravljenost in izurjenost za oboroženi boj.

Kontingenčna tabela 2

Izurjenost v rokovanju z orožjem		dodelitev pravega orožja		
B6X4xB4				
B6X34	B184	Ali so vam dodelili tisto osebno orožje, s katerim ste znali zanesljivo rokovati in streljati!		
Izurjenost v rokovanju in streljanju z orožjem		1-DA	2-NE	KOLONE SKUPAJ
1-NIZKA	%	3,7	24,1	6,5
2-SREDNJA	%	14,8	39,7	18,4
3-VISOKA	%	81,6	35,3	75,1
STOLPCI		412	68	100
SKUPAJ				
HI-kvadrat=81		s.p=4	sign.=0,0000	

Med tistimi, ki so dobili orožje s katerim so znali (1-da) zanesljivo rokovati in streljati, jih je večina (81,6 odstotka) v stolpcu 3, kjer so vojaki, ki se imajo za visoko izurjene v rokovanju in streljanju z orožjem, medtem ko je vojakov, ki so dobili orožje, s katerim niso znali povsem zanesljivo ravnati in streljati ali pa sploh ne, v stolpcu 3 le 35,3 odstotka. Ravno obratno je razmerje med (1-DA) in (2-NE) stolpcem, kjer so v stolpcih vojaki, ki se imajo za srednje ali nizko izurjene v rokovanju in streljanju z orožjem. Odvisnost med spremenljivkami je tu velika in statistično značilna.

OSAMOSVOJITVENA VOJNA V SLOVENIJI IN VOJNI UJETNIKI (Anton Bukovnik)

Predstavitev problematike in dela

Pojav, značilen za vse vojne, v katerih prihaja do neposrednega stika med nasprotnima stranema, so vojni ujetniki. Zajemanje vojnih ujetnikov (v raziskavi govorimo o pripadnikih Jugoslovanske ljudske armade, Zveznega sekretariata za notranje zadeve, Zvezne carinske uprave in drugih osebah, ki so jih zajele slovenske oborožene formacije med osamosvojitvenimi spopadi v Sloveniji) je bilo značilnost tudi dogodkov junija in julija leta 1991, ko je potekala oborožena in v marsičem tudi odločilna faza osamosvajanja Slovenije. Zaradi mnogih posebnosti oboroženega konflikta med oboroženimi formacijami zveznih oblasti in slovenskimi oboroženimi formacijami je bila specifična tudi problematika vojnih ujetnikov.

Proučevanje te problematike v omenjenem obdobju od okoliščin zajemanja, postopkov z njimi, nastanitve v prehodnih in zbirnih centrih do odpuščanja ipd. se je lotila skupina raziskovalcev v pomladanskih mesecih leta 1995, rezultat tega pa je bila zajetnejša analiza, katere izsledke povzemamo v skrajšani obliki v tem prispevku. Izboru teme in vsebini sta botrovala dva ključna dejavnika:

- problematika v zvezi z vojnimi ujetniki je bila skorajda v celoti povezana z delovanjem organov za notranje zadeve,
- v organih za notranje zadeve veljajo določena pravila medsebojnega komuniciranja ter evidentiranja in dokumentiranja (hranjenja in arhiviranja) vseh rednih in izrednih dejavnosti. Tako je ohranjena skorajda vsa pomembnejša dokumentacija v zvezi z vojnimi ujetniki.

Pri raziskavi smo izhajali iz nekaterih predpostavk (v okvir priprav Slovenije na oborožen spopad z zvezno armado naj bi bile zajete tudi organizacijske priprave na namestitve zajetih pripadnikov nasprotne oborožene sile in sprejem ter namestitve pobeglih vojakov iz JLA); predpostavili smo tudi, da je bilo pri reševanju problematike vojnih ujetnikov vzpostavljeno tvorno sodelovanje organov za notranje zadeve z drugimi pristojnimi ustanovami in da so slovenske obrambne sile spoštovale mednarodne konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki.

Nekateri pravnoformalni vidiki dela organov za notranje zadeve v zvezi z vojnimi ujetniki

Temeljna kategorija, na kateri sloni ta prispevek, je "vojni ujetnik". Čeprav se zdi vsebinska plat besedne zveze jasna sama po sebi, ob preučevanju ustrezne literature ugotovimo, da to ni povsem tako. Ker bi naštevanje in pojasnjevanje mednarodnih predpisov, ki urejajo status in vse drugo v zvezi z vojnimi ujetniki, znatno presegle okvir tega prispevka, navedimo le dvoje ključnih dejstev:

1. Ženevske in druge konvencije je treba uporabljati v vsakem oboroženem spopadu med državami podpisnicami, četudi ena stran od njih ne priznava vojnega stanja ali oboroženi spopadi nimajo obeležij vojne (Andrassy, 1971: 520-521).
2. Ženevske konvencije veljajo za države, ki jih ratificirajo, za države, ki jih niso ratificirale, pa veljajo stare konvencije o istem predmetu, ki so jih ratificirale (Andrassy, 1971:528-529). Ob tem pa je treba omeniti bistven element mednarodnega vojnega prava, da tudi države, ki teh konvencij niso podpisale, "obvezujejo načela mednarodnega prava, ki izhajajo iz običajev med civiliziranimi narodi, iz zakona o človečnosti in iz potreb, ki jih nalaga splošna zavest". Bistveno je torej to, da so Ženevske konvencije že postale sestavni del mednarodnega običajnega prava, ki ga je treba spoštovati, četudi jih država še ni ratificirala.

Glede vojnih ujetnikov je bila dosti manj določna notranjeppravna situacija v Sloveniji. Predpostavka za proučevanje legitimnosti in zakonitosti ravnanja organov za notranje zadeve z vojnimi ujetniki je določilo Ženevske konvencije, ki obvezuje države, da v svoji kazenski zakonodaji zagotovijo predpise za preprečevanje dejanj, nasprotnih konvencijam (Andrassy, 1971: 553.).

Praktično edini vir, ki je konkretnije določal postopke in ravnanje organov za notranje zadeve z vojnimi ujetniki, so Pravila za opravljanje pooblastil pooblaščenih uradnih oseb organov za notranje zadeve SR Slovenije (Pravila, 1989). Pravila v tem smislu govorijo o prijetju, privedbi, pridržanju in omejitvi gibanja oseb na določenem prostoru, vendar v mirnodobnem času. V skladu z okoliščinami in možnostmi, pa so se ta pravila izvajala v okoliščinah, ki so nastale v obdobju osamosvajanja Slovenije.

Delo organov za notranje zadeve in reševanje problematike vojnih ujetnikov

a. Splošen okvir dogajanja

Ob začetku odkrite sovražnosti med oboroženimi formacijami Slovenije in zvezne oblasti sta v zvezi s problematiko vojnih ujetnikov na območju Slovenije zavladali določena pravna praznina in zmeda, ali povedano drugače, nihče ni predvidel, da bi se ob odkriti sovražnosti in oboroženih spopadih morebiti lahko pojavila problematika vojnih ujetnikov ali vsaj ne v takšnem obsegu. Še najboljše

pripravljene so bili na začetku na Rdečem križu Slovenije, kjer so imeli že pred temi dogodki pripravljene programe ukrepov za posamezna področja. Rdeči križ Slovenije je takoj ob začetku spopadov dostavil vsem pristojnim vojaškim, policijskim in civilnim organom Ženevske konvencije in opozorilo, naj nujno in dosledno spoštujejo njihove določbe in obveznosti. Posebej je opozoril tudi na obveznosti vseh udeležencev spopadov, naj mu dostavljajo podatke o ujetih, ranjenih in mrtvih lastnih in nasprotnikovih vojaki in civilnih osebah ter na postopke pri ravnanju z njimi. Uprava za upravnopravne zadeve Ministrstva za notranje zadeve Slovenije se je lotila razreševanja problematike vojnih ujetnikov dva dni po začetku agresije, tj. 28. junija 1991. Najprej je pripravila celovit pregled Ženevskih konvencij o ravnanju z vojnimi ujetniki z ustreznima protokoloma.

Prvi dokument v zvezi z organiziranim reševanjem problematike vojnih ujetnikov je depeša Republiške koordinacijske skupine⁵ z dne 29. 6. 1991, poslana vsem operativnim podskupinam, štabom za TO in upravnim organom za Ljudsko obrambo. Z njo so organi za notranje zadeve dobili nalogo, da ustanovijo prehodne in večje pokrajinske zbirne centre (ob sodelovanju območnih štabov TO), v katerih morajo biti zagotovljeni nujni pogoji za življenje in nastanitev vojnih ujetnikov, ter da čim prej izdelajo sezname teh ter v spopadih ranjenih in mrtvih. Depesa je bila poslana tudi po liniji organov za notranje zadeve, hkrati pa so bila poslana tudi dopolnilna navodila za sprejem in ravnanje z vojnimi ujetniki, kajti v nekaterih pokrajinah so imeli z njimi že velike težave.

b. Nekateri kvantitativni kazalci

Zaradi centraliziranega zbiranja in evidentiranja podatkov o vojnih ujetnikih so številke usklajene med vsemi ustanovami, ki so se neposredno ali posredno ukvarjale s problematiko vojnih ujetnikov (Rdeči križ Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve, Ministrstvo za obrambo in Ministrstvo za pravosodje).

Najprej je bila vzpostavljena centralna evidenca vojnih ujetnikov, pri čemer se je izhajalo iz evidence Rdečega križa Slovenije, ki je do 3. 7. 1991 vsebovala podatke o 782 vojnih ujetnikih. Na podlagi prejetih poročil iz zbirnih podcentrov in drugih ustanov se je evidenca sproti dopolnjevala, tako da je bilo na dan 13. 7. 1991 v računalniški evidenci 4.077 oseb, med njimi tudi mrtvi, ranjeni, oboleli, iskani itd. Skupno število evidentiranih vojnih ujetnikov, ki so jih med osamosvojitveno vojno na tleh Slovenije zajele slovenske obrambne sile, je 3.157.⁶ Dejansko število vojnih ujetnikov je bilo po prepričanju neposrednih udeležencev spopadov na strani organov za notranje zadeve približno še enkrat toliko. Razlog,

⁸⁴ Republiška koordinacijska skupina je bila formalno ustanovljena 18. marca 1991 in ukinjena neposredno po odhodu zadnjega vojaka JLA iz Slovenije. Njene naloge so bile, povedano na splošno, usklajevanje varnostnih in obrambnih priprav ter opravljanje nalog štaba vrhovnega poveljnika.

⁸⁵ Govor je o pripadnikih JLA. Dolenc govori o številki nad 3.157, vendar ne pojasnjuje, zakaj in koliko (Dolenc, 1993:10). Poleg pripadnikov JLA je bilo evidentiranih tudi 139 vojnih ujetnikov iz vrst Zveznega sekretariata za notranje zadeve, 10 carinikov Zvezne carinske uprave itd. Skupaj 617 posamičnih evidenc je bilo tudi o mrtvih, ranjenih, obolelih, iskanih itd. 136 od 139 vojnih ujetnikov iz vrst ZSNZ je bilo izpuščenih 2. in 4. 7. 1991.

da niso bili evidentirani, je, da so bili ti neposredno po prijettu izpuščeni ali pa takoj napoteni čez slovensko-hrvaško mejo.

c. Organizacija in postopki organov za notranje zadeve

Uprava za upravnopravne zadeve Republiškega sekretariata za notranje zadeve je dan po začetku agresije opravila celovito analizo novonastale situacije in položaja vojnih ujetnikov. Glede na to, da obravnavanje vojnih ujetnikov v notranji zakonodaji in pravilnikih ni bilo nikjer zadovoljivo rešeno, so se oprli predvsem na Ženevske konvencije s protokoloma I in II iz leta 1977 o ravnanju z vojnimi ujetniki. Kmalu pa je postalo jasno, da postaja problematika vojnih ujetnikov vse bolj pereča. Sprva se je z njo ukvarjala manjša skupina v upravi za upravnopravne zadeve RSNZ, ki pa ni več zmogla sprotnega dela. Zaradi tega je bila v okviru iste uprave 2. 7. 1995 imenovana posebna operativna (koordinacijska) skupina za delo z vojnimi ujetniki. Temeljne naloge operativne skupine so bile:

- reševanje pravnih vprašanj urejanja statusa vojnih ujetnikov,
- usklajevanje dela "podskupin", ki so se ukvarjale s problematiko vojnih ujetnikov na terenu,
- zbiranje številčnih podatkov v vezi z vojnimi ujetniki za potrebe organov za notranje zadeve,
- posredovanje podatkov Rdečemu križu Slovenije in sodelovanje z drugimi pristojnimi ustanovami.

c/1. Organizacija in sprejem vojnih ujetnikov

Na podlagi ukaza Republiške koordinacijske skupine je bilo v Sloveniji organiziranih veliko število prehodnih zbirnih centrov, kjer so začasno reševali problem vojnih ujetnikov. Organizirani so bili na različnih lokacijah in v raznovrstnih objektih (zapori, postaje milice, rudniški objekti, predori, šotorišča na nogometnih stadionih, šole ipd.). V načelu so bili na področju uprav za notranje zadeve ustanovljeni večji zbirni centri, za nekakšen centralni zbirni center pa je veljal zbirni center Dol pri Hrastniku. Da bi zagotovili vojnim ujetnikom ustrezno varnost, zdravstveno zaščito, osnovne bivalne razmere itd., je bil del vojnih ujetnikov nameščen tudi v kazensko-poboljševalne zavode. Za usklajevanje dela med centralno koordinacijsko skupino in upravami za notranje zadeve in drugimi subjekti na območju teh je bilo ustanovljenih osem koordinacijskih podskupin, katerih naloga je bila reševanje konkretne problematike povezane z vojnimi ujetniki na teh območjih, ter vodenje evidenc, ki so se nemudoma pošiljali na višje ravni. Načini in postopki reševanja problematike zajetih vojnih ujetnikov in sodelovanje z drugimi pristojnimi institucijami so jih razlikovali od regije do regije. Pobuda za reševanje problematike je bila spuščena na nižje ravni, kjer so delovali glede na okoliščine in osebno angažiranje posameznikov, ki so akcijo vodili. V dejavnost glede vojnih ujetnikov se je vključevala tudi varnostno-informativna služba (VIS). V osnovi je bilo delo z ujetniki razdeljeno tako, da so prva spraševanja opravili kriminalisti, varnostno zanimivejše posameznike pa so nato prevzeli pripadniki VIS.

c/2. Ravnanje z vojnimi ujetniki

Čeprav je pri ravnanju z vojnimi ujetniki prihajalo do posameznih nepravilnosti, kot so omejevanje komuniciranja z zunanjim svetom (prepoved telefoniranja in oddaje pisem), odvzem osebnih stvari, daktiloskopiranje ipd., je bila povsod poudarjena skrb za vojne ujetnike, o čemer govori tudi depeša MNZ RS z dne 4. 7. 1991: "Z vojnimi ujetniki častniki ravnajte dosledno v skladu z Ženevsko konvencijo o ravnanju z vojnimi ujetniki. Zlasti pa naj se jim omogoči uresničevanje pravic iz 5. in 6. oddelka omenjenega dokumenta – pravico do pošiljanja in prejemanja pisem in dopisnic, običajnega komuniciranja in vzpostavitve komunikacije z Rdečim križem Slovenije kot tudi uresničevanje dodatnih pravic (Dokumentacija, 1994). Vzroke za posamezne nepravilnosti je v glavnem iskati v strahu odgovornih oseb pred ekscesnimi situacijami ter v posameznih primerih verjetno tudi v nepoznavanju Ženevske konvencije. Eden izmed razlogov je tudi, da je kontraobveščevalna služba JLA na terenu iskala zajete pripadnike JLA, nekatere med njimi tudi z nalogo za likvidacijo. Torej so bili ukrepi omejitve komuniciranja z zunanjim svetom previdnostne narave, z njimi so štutili tajnost lokacij zbirnih centrov in predvsem varnost ujetnikov. V celoti gledano pa so se odgovorni lotevali reševanja problematike vojnih ujetnikov zelo pragmatično in skladno s situacijo.

Glede počutja v ujetništvu lahko posplošimo ugotovitev, da ujetniki niso imeli bistvenih pripomb o svojem položaju, razen v nekaj izjemah (npr. odklonitev zajtrka v ZC v Celju zaradi po njihovem mnenju prepočasnega reševanja njihovega statusa po sklepih Brionske deklaracije, posamične kratkotrajne gladovne stavke itd.). Po izjavah mnogih ujetnikov je bila preskrba boljša kot v vojašnicah. K postopkom organov za notranje zadeve v zvezi z njimi niso imeli pripomb niti predstavniki Mednarodnega rdečega krža niti Rdečega križa Jugoslavije.

c/3. Izpuščanje vojnih ujetnikov

Poglavitna značilnost za izpuščanje vojnih ujetnikov je, da je bilo to dokaj problematično tako zaradi neuskkljenosti na slovenski strani kot zaradi nekooperativnosti JLA. Dogodilo se je tudi, da je bil v istem dnevu dan ukaz o izpustitvi vojnih ujetnikov, nekaj ur kasneje pa je bil ukaz preklican. Takšni postopki so pri vojnih ujetnikih povzročili nemalo slabe volje in negodovanja, pri izvajalcih pa negotovost.

Za izpuščanje vojnih ujetnikov so bile oblikovane posebne komisije, sestavljene iz predstavnikov Rdečega križa Slovenije, Ministrstva za pravosodje in Ministrstva za notranje zadeve. Vsi vojni ujetniki so bili opozorjeni na prostovoljnost izpustitve in na njihovo prosto voljo, kam bodo odšli. Ob izpustitvi so jim bili vrnjeni odvzeta oprema in osebni predmeti. Osebam, ki se niso želele vrniti v svojo republiko, predvsem so bili to pripadniki albanske narodnosti, in so imele jamstvo sorodnika ali prijatelja oz. njihove organizacije v tujini za bivanje pri njih, so občinski upravni organi za notranje zadeve in Mestni sekretariat za notranje zadeve Mesta Ljubljane izdali potne liste za tujce z veljavnostjo eno leto.

SKLEPNE UGOTOVITVE

Reševanje problematike vojnih ujetnikov je trajalo od prvega dne vojne do 15. 7. 1991, ko je bil izpuščen zadnji vojni ujetnik, deloma pa tudi naslednje mesece, ko se je reševal problem prebežnikov in beguncev, ki so odklonili repatriacijo. Med njimi je bilo nesorazmerno veliko Albancev, katerih statusne probleme so organi za notranje zadeve in druge pristojne ustanove reševali še nekaj mesecev po vojni. Niso bili osamljeni primeri, ko so še po končanju sovražnosti ti prebegali iz enot JLA in celo z ozemlja Hrvaške in se predajali našim enotam.

Desetdnevna osamosvojitvena vojna v Republiki Sloveniji leta 1991 je bila prekratka, da bi bili lahko razviti vsi mehanizmi ravnanja z vojnimi ujetniki, še posebej zato, ker ni nihče v načrtih predvidel tovrstne problematike. Zaradi ad hoc reševanja problematike so bile ves čas organizacijske in izvedbene težave, ki pa so jih pripadniki organov za notranje zadeve reševali bolj ali manj sproti in učinkovito. Dejstvo je, da so bili tik pred vojno in med njo najbolje organiziran subjekt v državni upravi ravno organi za notranje zadeve. To se je pokazalo na mnogih primerih, ko so organi za notranje zadeve prevzemali tudi določene naloge drugih, pristojnejših ustanov. V celoti gledano je bilo v teh okvirih sodelovanje z drugimi subjekti zadovoljivo in včasih na zelo visoki ravni kooperativnosti.

Kljub temu da so bili organi za notranje zadeve povsem nepripravljeni (ali morda ravno zaradi tega) na problematiko vojnih ujetnikov, so bila vsa prizadevanja za reševanje te problematike podrejena spoštovanju določil Ženevskih konvencij. Seveda je v praksi prihajalo tudi do nedoslednosti in nepravilnosti pri ravnanju z vojnimi ujetniki, ki pa niso bile namerno storjene v njihovo škodo, temveč so se nepravilnosti pojavljale zaradi slabše iznajdljivosti na eni strani ter racionalizacije in humanizacije postopkov z njimi in ne nazadnje tudi zaradi njihove zaščite. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da so organi za notranje zadeve tudi v tem primeru prevzeli povsem vojaško funkcijo na eni strani in da pa so pripadniki ONZ usposobljeni predvsem za izvajanje policijskih pooblastil in postopkov na drugi strani. Ob pomanjkanju ustrezne (notranje) pravne podlage za zajemanje vojnih ujetnikov (razglašeno vojno stanje) in postopke z njimi so se v ONZ tako oprli na Kazenski zakon RS, Zakon o notranjih zadevah (povzročitev splošne nevarnosti, hujše kršenje javnega reda in miru...), Zakon o kazenskem postopku ter sorodne tovrstne zakonske in podzakonske akte (npr. Pravila za opravljanje pooblastil pooblaščenih uradnih oseb).

Na humanost ravnanja z vojnimi ujetniki kažejo tudi poročila predstavnikov Mednarodnega rdečega križa, ki niso imeli pripomb, in tudi pisne zahvale izpuščenih ujetnikov za humano in korektno ravnanje.

BIBLIOGRAFSKI PODPROJEKT

(Igor Kotnik, Maja Garb)

Pri načrtovanju analize vojne v Sloveniji smo se v projektni skupini odločili, da vojaškega vidika tega spopada zaradi pomanjkanja sredstev, premajhne časovne distance in nedostopnosti dobršnega dela dokumentov (institut tajnosti) ne bomo proučili vsebinsko, ampak bomo z izdelavo zbirke ustreznih publikacij pripravili solidno podlago za morebitno prihodnjo raziskavo. Takšna oblika pristopa k raziskovalnemu delu ni nova, saj se v svetu že kar nakaj časa lotevajo raziskav tudi na takšen način (gl. na primer: Stig Arne Nohrstedt, Admassu Tassew: *Communication and Crisis: An Inventory of Current Research*, Stockholm, 1993).

Pri izbiri virov smo v kar največji možni meri upoštevali merilo strokovnosti posameznega vira. Predvsem smo torej pregledovali strokovne revije in samostojne publikacije, vendar se nismo mogli izogniti številnim "spominom", saj so pogosto (za zdaj) še edini vir za proučevanje posameznih pojavov v okviru procesa osamosvajanja Republike Slovenije in vojne v Sloveniji. Med vire smo v bibliografski projekt uvrstili tudi nekaj prispevkov v dokaj kulturniško usmerjenih revijah (na primer *Nova revija*), saj so bila razmišljanja in dejanja slovenskih kulturnikov zelo pomembna prvina osamosvajanja Slovenije. Ob tem je treba pripomniti, da v nekaterih analiziranih bibliografskih enotah čustven odnos do dogodkov prevladuje nad strokovnim pristopom k analizi dogajanja. Časopisnih virov v bibliografiji ni.

V bibliografiji je zbranih 333 enot. Od tega jih je večina v slovenskem (196), drugi pa v angleškem, (96) in srbskem ali hrvaškem jeziku (29). Viri so razvrščeni po abecednem redu, saj bo na ta način bibliografija najbolj pregledna in uporabna.

Da bi bila bibliografija v prihodnosti lahko v pomoč pri nadaljevanju analize, jo bomo morali sprotno dopolnjevati. Publikacij, ki sodijo v njen okvir, bo gotovo še precej, saj tematika vojne v Sloveniji še zdaleč ni izčrpana; s časovnim oddaljevanjem se bo verjetno povečevalo število strogo strokovno utemeljenih virov in prispevkov na obravnavano temo.

Literatura

- **Vpliv mednarodnih dejavnikov na potek vojne v Sloveniji (Igor Tričkovič)**
- Aćimov-Oblak, Mirjam: Haag ne more mimo odločitve. Delo, 5. 7. 1991.
- Beškir, Inoslav: Razlaz je ustavan. Vjesnik, 21. 12. 1991.
- Beškir, Inoslav: Primirje sa metkom u cijevi. Vjesnik, 30. 6. 1991.
- Bilbija, \.: Novinarska senka. Borba, 10. 2. 1991.
- Bilbija, \.: Ne žurimo. Borba, 27. 12. 1991.
- De Cuellar se sklicuje na Ustavno listino. Delo, 29. 6. 1991.
- D. K.: “Baker in Marković sta določila jasne okvire”. Delo, 4. 7. 1991.
- D. S.: Dvanajsterica si sprašuje vest in išče količkaj usklajeno stališče. Delo, 6. 7. 1991.
- Drčar-Murko, Mojca: Papeževe dobre želje. Delo, 7. 10. 1991.
- Drčar-Murko, Mojca: Papež obsoja vojno, ki je v sramoto svetu. Delo, 13. 6. 1991.
- Drčar-Murko, Mojca: Zlati znak svobode za kardinala Angela Sodana. Delo, 29. 1. 1993.
- Drčar-Murko, Mojca: Vatikan priznal našo republiko. Delo, 14. 1. 1992.
- Drčar-Murko, Mojca, in Mešanovič, Boško: Italija in Francija mevžata. Delo, 3. 7. 1991.
- Grobovšek, Bojan: Možnosti za priznanje Slovenije so vse večje. Delo, 8. 7. 1991.
- Grobovšek, Bojan: Prihajajo tuji opazovalci. Delo, 3. 7. 1991.
- Grobovšek, Bojan, in Božo Mašanović: V Pragi o Jugoslaviji. Delo, 4. 7. 1991.
- Ivanc, Stane: Dobri stari znanci in novi neznanci. Delo, 29. 6. 1991.
- Ivanič, Martin: Osamosvojitve Slovenije, Delo-podlistek, 27. in 28. 11. 1994.
- Janša, Janez (1992): Premiki. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Kante, Lojze: Italija na strani napadenih. Delo, 8. 7. 1991.
- Kovač, Miha: Bolje rat nego pakt. Mladina, 28, 9. 7. 1991.
- Lampreht, Miha: Ostra kritika “separatizma”. Delo, 26. 4. 1990.
- Lampreht, Miha: O prihodnosti Slovenije vse jasno. Delo, 24. 7. 1991.
- Lampreht, Miha: Titova armada v razsulu. Delo, 4. 7. 1991.
- Mašanović, Božo: Poziv Jugoslaviji, naj se boji prenehajo. Delo, 3. 7. 1991.
- Mihovilović, Maroje: Dva razloga za izjemni dogodek. Dnevnik 15. 1. 1992.
- Mihovilović, Maroje: Nikoli ne reci nikoli. Dnevnik, 1. 7. 1991.
- Millar, Peter: Big day in little Austria. European, 5. 7. 1991.
- Meršol, Mitja: Če se Slovenija in Hrvaška odcepita po mirni poti, nimajo ZDA nič proti. Delo 3. 7. 1991.
- Meršol, Mitja, in Rupnik, Anton: Se Rusija nagiba k priznanju? Delo 18. 1. 1992.
- Polšak, Tone: Odločitev brez precedensa. Delo, 15. 1. 1992.
- Renko, Mišo: Iz “smodnišnice” v Evropo. Delo, 26. 12. 1990.
- R. Š. D.: Trojka zahteva vse tri točke v paketu. Delo, 3. 7. 1991.
- Rupel, Dimitrij (1992): Skrivnost države. Založba Delo-novice, Ljubljana.
- Rupnik, Anton: Moskva se noče zameriti ne Bonnu ne Beogradu. Delo, 22. 1. 1992.
- Rupnik, Anton: Zunanji minister se jezi na parlament. Delo, 23. 1. 1992.
- Rupnik, Anton: Rusija je Rusija, Srbija je Srbija. Delo, 5. 3. 1992.
- Šircelj, Jože: Avstrijska diplomacija deluje v prid Sloveniji. Delo 2. 7. 1991.
- Sedmak, Marjan; Kohl zavrača kritike glede nemške politike do Jugoslavije. Delo, 2. 7. 1991.
- Sedmak, Marjan: Negotovost pred začetkom zasedanja Odbora visokih uradnikov KVSE v Pragi. Delo, 4. 7. 1991.

- Slabe, Damjan: Balkanski virus in Evropa. Delo, 5. 7. 1991.
- Slabe, Damjan: Genscher, Evropa in mi. Delo. 3. 7. 1991.
- Slivnik, Danilo (1991): Sto osamosvojitvenih dni. Založba Delo, Ljubljana.
- Stojanović, Miroslav: Bon: Hitno uputiti posmatrače. Politika 4. 7. 1991.
- Souček, Branimir: SAD na strani tenkova. Vjesnik 29. 6. 1991.
- Škerlep, Andrej, Jani, Sever: CNN: Slovenija v žarišču zanimanja. Mladina, 28, 9. 7. 1991.
- Vatikan brez komentarja. Dnevnik, 29. 11. 1991.
- Wood, Christina: France and the post cold war order: The case of Yugoslavia. European security, Vol. 3, pomlad, 1994.
- Zajc, Melita: Marković je vedel. Mladina, 28, 9. 7. 1991.
- Zanič-Nardini, Jasna: Treba vremena za bitne promjene. Vjesnik, 30. 6. 1991.
- Zlobec, Ciril (1992): Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko. Mihelač, Ljubljana.
- **Analiza obrambne politike med osamosvajanjem Slovenije (Valter Vrečar)**
- Politološki dnevi Ankaran (1989): Politični pluralizem in demokratizacija javnega življenja, Zbornik referatov. Slovensko politološko društvo, Izola.
- Politološki dnevi Ankaran (1990): Konfederalizem; Večinsko odločanje in konsenz, Zbornik referatov. Slovensko politološko društvo, Ljubljana.
- Politološki dnevi Ankaran (1991): Parlamentarizem; dileme in perspektive, Zbornik referatov. Slovensko politološko društvo, Ljubljana.
- Bebler, Anton (1991): JLA pred izzivom politične demokracije. Teorija in praksa, št. 8/9, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Bebler, Anton (1992): JLA in razpad Jugoslavije. V: Razpotja nacionalne varnosti, Obramboslovne raziskave v Sloveniji. FDV, Ljubljana.
- Bibič, Adolf (1990): Nekateri vidiki pluralizacije družbe na Slovenskem. V: Politološki dnevi Ankaran 1992, Nastajanje slovenske državnosti, Zbornik referatov. Slovensko politološko društvo, Ljubljana.
- Bučar, Bojko (1991): nekatere mednarodne dileme in pogledi na samostojnost Slovenije. Teorija in praksa, št. 8/9, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Byrd, Peter (1991): British Defence Policy: An Historical Overview and a "Regime Analysis". University of Warwick, New York.
- Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost. Zbornik. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1991.
- Deset dni vojne za Slovenijo (1991). Mladina monoliti, Mladina, Ljubljana.
- Niko Grafenauer... (1991): The Case of Slovenia. Nova revija, ČZP Delo, Ljubljana.
- Janša, Janez (1994): Okopi - Pot slovenske države 1991-1994. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Janša, Janez (1992): Premiki. Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Janša, Janez: Potrdilo se je, da smo delali pravilno. Revija Obramba, št. 6, letnik 1991.
- Jelušič, Ljubica (1990): Kaj ponujajo slovenske stranke za obrambo in varnost države. Politološki dnevi Ankaran 1990, Volitve 1990, Zbornik referatov. Slovensko politološko društvo, Ljubljana.
- Košir, Darjan, Marko Pečauer, Vaso Stojanov (1992): Slovenija od vojne do priznanja. Cankarjeva založba, Ljubljana.

- Malešič, Marjan (1995): Analiza obrambnih politik, zapisi s predavanj, FDV, Ljubljana.
- Vojna v Sloveniji – od napadov na JLA do zmage nad JS (1991). Mednarodno tiskovno središče, Ljubljana.
- Mikeln, Miloš, Boris Jež, Joco Žnidaršič (1991): Slovenija 1990. Slovenska knjiga, Ljubljana.
- Nečak, Dušan (1991): Kronologija razpada Titove Jugoslavije 1980–1991. Nova revija, št. 113–114, ČZP Delo, Ljubljana.
- Nova revija, št. 95 (1990). Cankarjeva založba Ljubljana, Ljubljana.
- Pravila o službi v Teritorialni obrambi. Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, Ljubljana 1992.
- Slivnik, Danilo (1991): Sto osamosvojitvenih dni. ČZP Delo, Ljubljana.
- Stele, France (1991): Slovenija skozi ogenj do neodvisnosti. France Stele, Komenda.
- Švajncer, Janez J. (1993): Obranili domovino. Viharnik, Ljubljana.
- Uradni list Republike Slovenije, št. 82, letnik 1994, Zakon o obrambi.
- Uredništvo Cankarjeve založbe (1991): Vojna za Slovenijo. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Slovenski almanah 93 (1992). Delo, Ljubljana.
- Slovenski almanah 92 (1991). Delo, Ljubljana.
- Vasovič, Svetlana, Igor Mekina (1995): Zadnji načelnik KOS-a. Mladina, št. 2, Ljubljana.
- Zajc, Drago (1990): Značilnosti slovenskega političnega pluralizma in stabilnost parlamenta. V: Politološki dnevi Ankaran 1992, Nastajanje slovenske državnosti, Zbornik referatov. Slovensko politološko društvo, Ljubljana.
- Žabkar, Anton: Agresija od Triglava do Vardarja. Revija Obramba, št. 4–5, letnik 1993.
- Časopis Delo od 1. 1. 1987 do 30. 6. 1991, ČGP Delo – Dokumentacija.
- **Ekonomsko vojskovanje (Marjan Malešič)**
- Alford, Neil H. (1967): Modern Economic Warfare (Law and the Naval Participant). Naval War College, Washington.
- Bédar, Saïda (1993): Les emgargos ONU et US actuellement en vigueur. Le debat stratfgique. No. 11.
- Baldwin, David A. (1985): Economic stratecraft. Princeton University Press, Princeton.
- Creveld, Martin van. (1984): The Origin and Development of Mobilization Warfare. V: McCormick, Gordon H. in Bissel Richard E. (ur.): Strategic Dimension of Economic Behavior. Praeger, New York.
- Editorial (1993): Embargos: Strategie toale ou menace tronqiee? Le debat strategique, No. 11.
- Förland, Tor Egil (1991): 'Economic Warfare' and 'Strategic Goods?: A Conceptual Framework for Analyzing COCOM. Journal of Peace Research, Vol. 28 No. 2.
- Friedberg, Aaron L (1991): The Changing Relationship between Economics and National Security. Political Science Quarterly. Vol. 106 No. 2.
- Gospodarski vestnik, letnik 1988–91.
- Gray, Colin (1994): The strategy of Blockade. V: Freedman, Lawrence: War. Oxford University Press, Oxford.
- Hanson, Philip (1988): Western Economic Statecrat in East-West Relations. Embargoes, Sanctions, Linkage, Economic Warfare, and Detant. Routledge & Kegan Paul, London.

- Hufbauer, Gary Clyde, in Jeffrey J., Schott (1985): *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*. Institute for International Economics, Washington D.C.
- Kapstein, Ethan Barnaby (1992): *The Political economy of National Security. A Global Perspective*. McGraw-Hill, New York.
- Knorr, Klaus (1975): *The Power of Nations: The Political Economy of International Relations*. Basic Books, New York.
- Malešič, Marjan (1984): *Civilna obramba sodobnih držav*. FDV, Ljubljana.
- Medlicott W. N. (1959): *The Economic Blocade*. Longmans & Green, London.
- *Strategic Survey 1992-1993* (1993): *Sanctions: Effective Tool or Chimera*. Brassey's for The International Institute for Strategic Studies, London.
- **Osamosvojitvena vojna v Sloveniji in vojni ujetniki (Anton Bukovnik)**
- Andrassy, Juraj (1971): *Međunarodno pravo*, peta izdaja. Izdavaško poduzeće "Školska knjiga", Zagreb.
- Bolle, Pierre-Henri (1980): *Déontologie et statut de la police*. Prevod iz *Revue internationale de criminologie et de police technique*, št. 80, str. 21-48, Paris.
- Dokumentacija zbrana v okviru projekta "Policija med vojno" (1994). Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.
- Dolenc, Anton (1993): *Ženevske konvencije o zaščiti žrtev vojn*, druga izdaja ob samostojnosti Slovenije in RKS. Rdeči križ Slovenije, Ljubljana.
- Frankl, Viktor E (1994): *Volja do smisla, osnove in raba logoterapije*, razširjena izdaja. Mohorjeva družba, Celje.
- Grizold, Anton (1992): *Razpotja nacionalne varnosti. Obramboslovne raziskave v Sloveniji*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
- *Kazenski zakon Socialistične republike Slovenije* (1977). Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana.
- Le Clere (1982): *Kodeks o ponašanju službenika odgovornih za primijenu zakona*. Prevod iz *Revue internationale de police criminelle*, št. 358, str. 122-131, Paris.
- *Military science, Dictionary of Sharfitz, J. H.; Sharfitz, T. J. A.; Robertson, D. B.* (1989): New York - Oxford.
- *Organizacija in naloge milice v SR Sloveniji v neposredni vojni nevarnosti in vojni* (1981). Republiški sekretariat za notranje zadeve, Ljubljana.
- *Politička enciklopedija* (1975). Savremena administracija, Beograd.
- *Pravila za opravljanje pooblastil pooblaščenih uradnih oseb organov za notranje zadeve SR Slovenije*. Socialistična republika Slovenija. Republiški sekretariat za notranje zadeve. 1989, Ljubljana.
- *Pravna enciklopedija* (1985). Savremena administracija, 2. knjiga, Beograd.
- *Predpisi o obrambi in zaščiti* (1991). Uradni list RS, št. 15-555/91. Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.
- *Smernice predsedstva SRS za izdelavo načrta nalog, ukrepov in aktivnosti za boj zoper notranjega in zunanjega sovražnika ter zoper škodljive dejavnosti v neposredni vojni nevarnosti in vojni* (1973). Predsedstvo SRS, Ljubljana.
- *Smernice predsedstva SFRJ za obrambo SFRJ pred napadom* (1981). Predsedstvo SFRJ, Beograd.
- *The world book encyclopedia* (1990). World Book, Inc. A Scott Fetzer Company, Volume 15.

- Ustava SRS (1974). Ur. list SRS, št. 7/74 z amandmaji iz leta 1989, 1990 in 1991 (I_C) in ustavnimi zakoni za izvedbo ustavnih amandmajev, Ljubljana.
- Vojna enciklopedija (1974). Izdanje redakcije vojne enciklopedije, druga izdaja, 8. in 10. zvezek, Beograd.
- Vojni leksikon (1981). Vojnoizdavački zavod, Beograd.
- Zakon o državljanstvu (1991). Ur. list RS, št. 1/91-I, Ljubljana.
- Zakon o nadzoru državne meje (1991). Ur. list RS, št. 1/91-I, Ljubljana.
- Zakon o notranjih zadevah (1980). Ur. list SRS, št. 28/80, Ljubljana.
- Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni zamozaščiti (1984). Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije, Ljubljana.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah (1988). Ur. list SRS, št. 38/88, Ljubljana; Ur. list RS, št. 19/91, 1991, Ljubljana.
- Zakon o tujcih (1991). Ur. list RS, št. 1/91-I, Ljubljana.
- Zakon o vojaški dolžnosti (1991). Ur. list RS, št. 18/91, Ljubljana.

**PREGLED ZNANSTVENORAZISKOVALNEGA DELA
OBRAMBOSLOVNEGA RAZISKOVALNEGA CENTRA
V OBDOBJU 1992–1997**

IME RAZISKAVE	TRAJANJE	NOSILEC	VZOREC	PREDSTAVITEV
VLOGA MNOŽIČNIH MEDIJEV V SRBSKO-HRVAŠKEM KONFLIKTU	1991-1992	Marjan Malesič	-	S to raziskovalno nalogo je projektna skupina preko analize množičnih medijev (analiza 214 člankov, ki so bili izbrani na podlagi kronologije dogodkov) v času od 1. avgusta 1991 do 31. januarja 1992 skušala prispevati k razumevanju srbsko-hrvaškega konflikta, zlasti pa poudariti pomen psihološkega vojskovanja v vojnah. Praktični vidik raziskovalne naloge se kaže v prispevku h konceptom psihološke obrambe v nacionalnovarnostnem sistemu Slovenije in Švedske (Nacionalni odbor za psihološko obrambo Švedske je bil tudi pobudnik in financer raziskovalne naloge). Svojo končno obliko so rezultati raziskovalnega projekta dobili leta 1993 v knjigi <i>The Role of Mass Media in Serbian Croatian Conflict</i> (uredil Marjan Malesič, izdal Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm).
NACIONALNA VARNOST SLOVENIJE	1992-1996	Anton Grizoid	-	V okviru temeljnega raziskovalnega projekta Nacionalna varnost Slovenije smo raziskali naslednje problemske sklope: različnost pristopov k varnostni politiki v Srednji in Vzhodni Evropi z vidika najnovejših geopolitičnih sprememb, civilna obramba v sodobnih državah, vojaški poklic v Evropi (empirično raziskava), primerjava obvezniškega in poklicnega popolnjevanja oboroženih sil z vojaki v sodobnih državah, nacionalna varnost Slovenije (javnomnemska raziskava).
NACIONALNA VARNOST SLOVENIJE - empirična raziskava: SEDANJOST IN PRIHODNOST VOJAŠKEGA POKLICA V SLOVENIJI	1993-1994	Anton Grizoid	100 častnikov Teritorialne obrambe (realizirani vzorec N=77)	V empirični raziskavi so anketirani častniki odgovarjali na vprašanja v zvezi s funkcijami oboroženih sil, ogroženostjo v prihodnje, vojaškim poklicem, delovnimi obvezami in zadovoljstvom z delom, popuščanjem napetosti v Evropi, prihodnjih nalogah oboroženih sil, prihodnostjo oboroženih sil Republike Slovenije, vseevropskimi oboroženimi silami in prihodnostjo častniškega poklica. Raziskava o vojaškem poklicu je mednarodna; njen nosilec je mednarodno znanstveno združenje ERGOMAS, poleg Slovenije pa vključuje še osem evropskih držav.
NACIONALNA VARNOST SLOVENIJE - empirična raziskava: NACIONALNA VARNOST IN MEDNARODNI ODNOSI	1994-1995	Anton Grizoid	1050 polnoletnih državljanov Slovenije	Empirična raziskava o nacionalni varnosti je zajela naslednje vsebine: mir in varnost v svetu (problem virov ogrožanja mednarodne varnosti, identifikacija dejavnikov miru, razvojni trendi v Evropi, oblikovanje vseevropskih oboroženih sil), mir in varnost v Sloveniji (dejavniki ogrožanja slovenske varnosti, dejavniki ohranjanja neodvisnosti in suverenosti Slovenije, vloga Slovenske vojske pri zagotavljanju miru v Evropi), nacionalnovarnostni sistem v Sloveniji (obseg, struktura in financiranje slovenskega nacionalnovarnostnega sistema, vloga vojske pri sprejemanju političnih odločitev, izobraževanje slovenskih častnikov, Slovenija in NATO itd.) in varnostna kultura v Sloveniji (pripravljenost na žrtvovanje, patriotizem, vojaške tradicije, mirovna globanja).

ANALIZA VOJNE V SLOVENIJI	1994–1995	Marijan Malesič	-	<p>Projekt se je osredotočil na raziskovanje vpliva mednarodnih dejavnikov na potek vojne v Sloveniji leta 1991, obrambno politiko Republike Slovenije med osamosvajanjem države, ekonomsko vojskovanje med osamosvajanjem, psihosocialne vloge človeškega dejavnika v vojni ter vloge slovenske policije pri obravnavanju vojnih ujetnikov. V okviru projekta sta nastala tudi kronološki popis dogodkov pred, med in po vojni v Sloveniji ter bibliografski podprojekti 1987 – 1994 na temo vojne v Sloveniji.</p>
PROPAGANDA V VOJNI	1996–1997	Marijan Malesič	-	<p>Predmet raziskovalnega projekta je formulacija in diseminacija propagandnih sporočil, ki se nanašajo na vojno stanje. Projektna skupina ORC se je osredotočila na dejavnost srbskih in hrvaških množičnih medijev v zvezi z vojno v Bosni in Hercegovini. Propaganda v vojni je drugi projekt, ki ga je ORC izvedel v sodelovanju s švedskim Nacionalnim odborom za psihološko obrambo. Izsledki projekta so objavljeni v raziskovalnem poročilu <i>Propaganda in war</i>, Marijan Malesič (ur.), Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm, 1997.</p>
CIVILNO-VOJAŠKA RAZMERJA V SODOBNIH DRUŽBAH	1995–1997	Ljubica Jelusič	-	<p>Proučevanje civilno-vojaških razmerij v demokratičnih družbah, posebej po koncu hladne vojne, omogoča odkrivanje vzrokov za dejstva, da se s povečevanjem kritik družbe na račun vojske zmanjšuje družbena sprejemljivost vojske, da je vojska nasploh prisiljena v civilizacijo in da izgublja svojo institucionalno avtoriteto, da se zmanjšuje popularnost vojaške službe, in da se je z dvomi v vojsko kot odločilnim dejavnikom nacionalne varnostne politike zamajala tudi legitimnost same nacionalnovarnostne politike.</p>
SLOVENSKA MLADINA IN VOJAŠKI POKLIC	1996–1997	Anton Grizoid	1642 dijakov slovenskih srednjih šol	<p>Raziskava na znanstvenoteoretični ravni predstavlja analizo odnosa mladih do varnosti, domovine, do svetovnega mira in do groženj v sodobnem svetu (analiza sprememb vrednostnega sistema mladih). Praktični namen raziskave pa je proučiti subjektivne in objektivne dejavnike, ki mlade vzpodbujajo za odločanje za vojaški poklic ali pa jih zavirajo pri morebitni tovrstni odločitvi, ter pridobiti konkretne podatke o motiviranosti mladih v Sloveniji za vojaške poklice. Raziskovanje odnosa slovenske mladine do vojaškega poklica izhaja iz potrebe Slovenske vojske, da se seznaní s pripravljenostjo za opravljanje vojaškega poklica/profesije tistega dela mlade populacije, iz katerega izhajajo potencialni kandidati za poklicne vojaške in visokošolsko izobraževanje bodočih vojaških profesionalcev. Empirični del raziskave je bil izveden januarja 1997.</p>

Pripravila Meja Garb

AVTORJI:

Dr. ANTON BEBLER, redni profesor.

Področja raziskovanja: mednarodni odnosi, uravnavanje oboroževanja in razorožitvev, primerjalni politični sistemi, regionalne študije, vojaška politika, vojaška sociologija.

Mag. MAJA GARB, raziskovalka, asistentka.

Področja raziskovanja: vojaški profesionalizem, civilno-vojaška razmerja, konverzija vojaškega osebja.

Dr. ANTON GRIZOLD, izredni profesor, predstojnik Obramboslovnega raziskovalnega centra.

Področja raziskovanja: nacionalna varnost Slovenije, varnost v mednarodnih odnosih, primerjalni obrambni sistemi, civilno-vojaška razmerja, reševanje konfliktov.

Dr. LJUBICA JELUŠIČ, docentka.

Področja raziskovanja: sociologija in politologija vojske, polemologija, mirovne študije, vzgoja za mir v Sloveniji, obrambna konverzija.

Mag. IGOR KOTNIK DVOJMOČ, raziskovalec, asistent.

Področja raziskovanja: popolnjevanje oboroženih sil, mobilizacija oboroženih sil, nove naloge oboroženih sil, morala in kohezivnost vojaških enot, ženske v oboroženih silah.

Mag. DARKO LUBI, raziskovalec.

Področja raziskovanja: strateške študije, vojaški management.

Dr. MARJAN MALEŠIČ, docent, predstojnik Katedre za obramboslovje.

Področja raziskovanja: nevojaška (civilna) obramba, analiza varnostne politike, mediji, javnost in konflikt.

Vsi avtorji so zaposleni na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

SUMMARY

The various articles in *Contemporary Security Perspectives (Developments in Defence Research)*, a volume of collected writings edited by Anton Grizold, present the results of scientific research conducted between 1992 and 1996 by a research group at the Defence Research Centre of the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana.¹

Defence studies, as an interdisciplinary science which combines socio-political and military approaches to issues of security, defence, the military and peace, have played an active part in the planning of a new national security system. This is of extreme importance for the state of Slovenia and for Slovene efforts in joining European integrations.

The writings focus on three extremely important issues in contemporary Defence studies:

1. the international security environment and its influence on national security;
2. the relationships between civil society and the military in contemporary states as a feature of national security;
3. an understanding of the inner laws and dimensions of national security with regard to the social and political past and the local and broader geopolitical environment.

The editor's introduction stresses the significance of co-operation between science and politics, highlighting the need for such co-operation in Slovenia. By taking into account scientific viewpoints during the process of formal political decision-making, developed societies achieve two important goals simultaneously: they offer scientific justification for their political decisions, and ensure the suitable and timely monitoring of the practical implementation of their political decisions, thus creating the possibility of corrections if necessary. Both objectives are extremely important for the young state of Slovenia. For this reason, the relationship between science and politics should be made more constructive: science should not simply serve politics, but rather, both institutions must be fully aware of their role and responsibilities in directing social development for the benefit of every individual and of society as a whole.

¹ During that period, the research group of the Defence Research Centre at the Faculty of Social Sciences consisted of Associate Professor Anton Grizold PhD (head of the group), Assistant Professor Ljubica Jelušič PhD, Assistant Professor Marjan Malešič PhD, Darko Lubi MA, Igor Kotronik Dvojmoč MA, Maja Garb MA, and various associates: Professor Anton Bebler PhD, Professor Tomo Korošec PhD, Professor Bogomil Ferfila PhD, Professor Anton Žabkar PhD, Professor Phillip Manigart PhD (Belgium) and Professor Radovan Vukadinović PhD (Croatia).

In the first article ('The Institutionalisation of the Provision of International Security'), **Anton Grizold** analyses the process of the institutionalisation of the efforts made by the international community to ensure peace and security, emphasising certain basic security mechanisms and instruments. The author discusses the problems related to the connection between the security of the individual and that of society, and presents different approaches to studies of the phenomenon of contemporary international security. He analyses two models for ensuring international security (the conflict and co-operative models). He concludes that in the development of international relations leading up to the end of the Second World War, the conflict model for ensuring international security prevailed, the essence of which was the solution of conflict between individual countries by means of force. This model is based on the premise that security is a value to be competed for and achieved by individual countries by defeating others. The co-operative model, which despite the constant component of co-operation in international relations was re-introduced only with the processes of internationalisation and globalisation after the Second World War and was finally asserted with the revolutionary changes of the late 1980s, is based on the idea of common security, understood as a condition of international relations which brings security to be enjoyed by individual countries as a common value.

International security is also the topic of **Darko Lubi's** article ('Arms Control: 'Nadzor' or 'Uravnvanje Oboroževanja'). The author discusses the notion and theory of arms control. As an effort to limit the frequency and degree of armed conflict, arms control has a long history and was not invented in the second half of the 20th century; as an activity based on a comprehensive theoretical concept, it emerged only with the beginning of the nuclear and missile age. Arms control has therefore become one of the key components of contemporary strategic thought. Nevertheless, Slovene defence and military theory still lacks a consensus on (and a suitable Slovene expression to denote) this strategic concept. The present conditions are favourable for the introduction of terminological solutions based on a knowledge of the fundamental elements of general arms control theory. The author tackles this task in three stages: he begins by studying the key works of the originators of the concept of arms control and certain later interpretations of these works; he continues by presenting one of the possible classifications of arms control measures; and concludes with a semantic justification of the proposal to use 'uravnvanje oboroževanja' as the Slovene translation of the English expression 'arms control'.

Other articles in the collection focus on international security efforts in connection with the issues of relations between civil society and the military, and the problems faced by Central and Eastern European countries. Namely, the process of democratisation in the former socialist European countries in the late 1980s and early 1990s is an extremely important topic in political and other debates; they can also be studied from the viewpoint of the changing relations between civil society and the military.

In his article entitled 'The Expansion of NATO and the Problems of Transition in Central and Eastern Europe', **Anton Bebler** focuses on the policy of NATO

with regard to the integration of the countries of Central and Eastern Europe in this military organisation. The author analyses the relations between civil society and the military in these countries and the influence of these relations on the integration of new members into NATO. He concludes that the democratisation of these relations, together with other criteria (particularly those of a geopolitical, military and institutional nature), greatly influenced the decision taken at the NATO summit on 8 July 1997 in Madrid to invite three candidates (Poland, Czech Republic and Hungary) to join its ranks. Despite this decision, it is still unclear which of the Central and Eastern European countries in fact meet NATO expectations. This is particularly the case with requirements connected to relations between civil society and the military, which foresee convincing and efficient control exercised by a legally and democratically elected civil government over the military (this entails clear constitutional and legal provisions and the division of power between key national institutions, parliamentary control of the state budget, civilian control of military command, etc.), as well as the transparency of defence policy, the political neutrality of the army (combined with its autonomy regarding internal professional issues), the protection of the army from political interference and abuse, reliable and responsible armed forces, a low level of social pathology in the army, and active protection from and the prevention of such occurrences. The author concludes that in relations between civil society and the military in Central and Eastern European countries, there exist obvious drawbacks; at the same time he maintains that none of the aforementioned three countries, which are serious candidates for membership of NATO, should be disqualified merely on the basis of these drawbacks. In all these countries, the principle of civil rule has been greatly strengthened or ensured. In most countries in this part of Europe, the development of a market economy and of democratic institutions has advanced. The observed deviations from the ideal type of Western liberal relations between civil society and the military are even less acute in these countries than in those NATO member states from the Balkan and Iberian peninsulas and in certain countries with *de facto* connections with the organisation, while the expected standards for democratic relations between civil society and the military are supposed to be the same for all present member states and candidates for membership. This is essential for the preservation of the solid foundations of NATO.

Maja Garb's contribution ('The Relationship Between Military and Civil Authority in Eastern Europe: The Socialist Period') discusses the system of relations between the army and the (civil) authorities in the countries of Eastern Europe in the period before democratisation. The author argues that the nature of the former system has had a great impact on present conditions relating to relations between civil society and the military in post-socialist countries. In contrast to Western models, socialist countries developed a special relationship between the army and politics. While this system differed from one country to another (particularly with regard to the (non-)revolutionary character of the national army and to relations with the Soviet Union), it had certain common characteristics in all these countries (the double role of the armed forces, extreme political, i.e. party-

cratic, control of the military, the social role of the army, etc.). A study of the control of the armed forces during fundamental political changes (including socialist revolutions) has revealed that in such special conditions, new armies, purges, a reduction in the political control of the army and even armed interventions occur. Western scientists have displayed considerable interest in relations between civil society and the military in socialist or Eastern European countries, the Soviet Union in particular. Thus, three models were defined: (1) the institutional/conflict model or interest group model (Roman Kolkowicz); (2) institutional congruence (William E. Odom); (3) the participatory model (Timothy J. Colton). The author concludes with an interesting observation: that in the Soviet Union, these three models of relations between the military and the political model differ greatly.

The article by **Ljubica Jelušič** ('Changes in Relations Between the Military and the Civil Environment in Post-Socialism') focuses on relations between the military and civil society in post-socialist Europe, thereby offering an answer to the problem of control of institutional violence. According to the analysis, similar processes in relations between the military and civil society can be observed in the countries of Central and Eastern Europe after the fall of socialism, although certain fundamental differences which distinguished these countries during the socialist period still survive. During that period, two special features in this part of Europe were the Soviet and Yugoslav armies, due to their special role as participants in the national liberation struggle of the Second World War. These special characteristics are preserved in the countries newly formed on the territories of the Soviet Union and Yugoslavia, and can be compared with the 'new nation' concept associated with the period of decolonisation. The common characteristics of post-socialist Europe are the inability of the civil environment and the military to adjust fully to the parliamentary method of establishing control over the army, the extremely negative public attitude towards the army, and the considerable gap between the democratic rule proclaimed in legal documents and the actual state of affairs. In the second part of the article, the author presents the nature of the relations between civil society and the military in Yugoslavia prior to and after the disintegration of the country and in the countries formed on its territory. In the third part, the author proceeds by offering a detailed analysis of the relations between the Slovene army and civil society, with particular emphasis on the informal forms of these relations; the formal ones are only mentioned.

The relations between the Slovene army and civil society are discussed in three further articles which analyse the problems of Slovene national security in view of the latest findings in defence and international security studies.

In the first ('The Organisation and Management of National Security in Slovenia: The Public View'), **Anton Grizold** presents the results of public opinion surveys carried out in Slovenia, which touch upon all issues of national security. The author discusses Slovene national security problems as disclosed in a public opinion survey carried out by the Defence Research Centre at the Faculty of Social Sciences. He links the results with certain theoretical ideas and findings from the sphere of contemporary security. The author's main point of departure is that the

national security of a contemporary state, including Slovenia, is a conglomeration of relations between economic, social, cultural, political, ecological, military and international factors, and represents part of overall international security. Ensuring security at the level of a contemporary democratic state is accompanied by differences and conflicts between demands, expectations, the values of civil society, the political state and its national security system. The author proposes the Edmonds solution to this problem, which primarily entails the constant harmonisation of viewpoints and values, the establishment of trust between the public, the political state and the national security system at the public level, and the responsible and controlled functioning of all three key institutions in contemporary society. He concludes with a general statement that Slovene public opinion is surprisingly objective as far as the perception and understanding of Slovene national security is realistic concerned, and that the public is therefore prepared to carry out its part of the task in the formation of a suitable relationship with (and trust of) the political regime and its national security system. The realisation of this undoubtedly extremely important Slovene national security objective obviously still depends on the level of willingness and ability of the emerging Slovene political elite.

In the second of the three articles ('Certain Aspects of the Process of Expanding the Professional Ranks of the Slovene Army'), **Igor Kotnik Dvojmoč** analyses certain aspects of the process of expansion of the professional ranks of the armed forces in contemporary developed countries. The topic is also of importance for Slovenia, where a process of the intensive formation of a modern national army is currently taking place. In his analysis of the issue of the expansion of military ranks in the contemporary world, the author defines two basic models: (1) the expansion of military ranks with conscripts by means of compulsory military service; (2) the expansion of military ranks with professional soldiers. The trend of changing the method of expanding military ranks with conscript soldiers by means of general compulsory military service (a purely compulsory system), moving in the direction of selective military service (a combined system) towards the elimination of compulsory military service (professional armed forces) reveals that the expansion of military ranks by means of compulsory military service has not sufficiently been adjusted to the changing conditions and needs of contemporary society. Despite the fact that an increasing number of contemporary societies prefer professional armed forces to a conscript army, the author maintains that in certain environments, this preference is still not absolute, for it can, to a certain extent, be rendered relative by: (1) the geostrategic position of the country (small and mountainous countries); (2) the doctrine of the use of armed forces ((non)-intervention, the prevalent method of combat, e.g. combined, guerrilla); (3) trends in the development of military technology which enables even poorly trained soldiers to use state-of-the-art combat systems; (4) the fact that in contemporary countries, compulsory military service still represents an important part of political and military tradition, which (5) significantly defines relations between civil society and the military, governs possible military interventions in politics and (6) is an important cohesive and identifying element whose socialisa-

tion and educational role cannot be substituted with any other contemporary state institution. The article discusses these relativising factors in greater detail, exposing the present value and applicability of the model of the expansion of ranks by means of compulsory military service.

In the third article, entitled 'The Military Profession in Europe', **Anton Grizold** analyses the results of an international survey ('The Present and the Future of the Military Profession in Europe'), conducted between 1993 and 1994. The author deals with the issue of the new role and mission of modern armed forces which define the military profession. The transformation of the armed forces, which is reflected in improvements, new tasks, the formation of supranational military units, a reduction in the numbers of the armed forces, the technological modernisation of the armed forces and the improvement of the officer corps, is discussed in the light of some of the results of the international public opinion poll. The research was conducted by the European Research Group on the Military and Society (ERGOMAS). In Slovenia its empirical phase was carried out between November 1993 and January 1994 by the Defence Research Centre at the Ljubljana Faculty of Social Sciences. In view of the results of the survey, the author concludes that the officer corps of the emerging Slovene armed forces displays considerable willingness to create a contemporary military organisation which would function in accordance with the principles of professionalism and responsibility and in co-operation with other institutions of Slovene society, which would facilitate the future assertion and development of the military profession. The author believes that the attitudes, opinions and judgements of the Slovene officer corps point to the fact that since Slovenia gained its independence the national defence policy has not yet managed to prove its credibility and consistency in the establishment of many elements of the defence sub-system in Slovene society. This is an area which includes, among other things, education and training for the military profession.

The last part of the volume comprises two studies of different aspects of armed conflicts which took part on the territory of the former Yugoslavia.

The first ('Propaganda in the Bosnian-Herzegovinian War') by **Marjan Malešič** is based on a research report entitled 'Propaganda in Wartime'. The research project under the same title was conducted by the Defence Research Centre, in conjunction with the Swedish National Board of Psychological Defence. The article discusses the activity of the Croatian and Serbian mass media in the war in Bosnia-Herzegovina, with special focus on media propaganda as one of the aspects of psychological warfare, and it offers a qualitative analysis of media reports. The analysis included the Croatian and Serbian press (dailies and weeklies) published between January and May 1993, and major television news broadcasts of the first channels of national television stations between February and April 1993. The author introduces a model for studying propaganda, which encompasses aspects such as propaganda and ideology (propaganda and nationalism, propaganda and religion, propaganda and the re-interpretation of history), the use of language for propaganda purposes, the environment in which propaganda is produced, the structure of the propaganda organisation, the public, the compatibility of visual

and textual information, the (de-)construction of the national memory, the identity of the "other", critical attitudes towards the source of information, iconography, routine lies, the collective and selective loss of memory, counter-propaganda and conventional (hard, cruel) propaganda. The author compares the theoretical model of propaganda with the actual propaganda produced by the Croatian and Serbian mass media. With regard to the elements of the model, which are directly connected with the propaganda messages, the author concludes that Serbian propaganda corresponds to the theoretical propaganda model and even exceeds it, while Croatian propaganda corresponds with the model only in part and, at the same time, exceeds it.

The article by **Marjan Malešič** ('Fragments from the Analysis of War in Slovenia') is a report on a survey entitled 'The Analysis of War in Slovenia'. Although the initially too-broadly-planned survey was not carried out in its entirety, the studies completed are of such significance that they cannot be ignored in historiography and defence planning. The battle for Slovenia represented the final (aggressive) stage of two intensive processes which took place in Slovenia in the late 1980s and early 1990s. The first of the two processes charted Slovenia's path towards independence and away from the common state of Yugoslavia and was based on the people's right to self-determination. The second process brought about great changes in basic social relations, which began with the disintegration of the socialist system and a transition to a system of political (party) pluralism and a market economy. Researchers focused in the survey on the aspects of civil (non-military) defence, with particular attention to civil protection, psychological defence (information and propaganda), economic warfare, and other forms of unarmed resistance. The contents of the research report comprise: an analysis of Slovenia's defence policy (chronology, sectorisation, defence policy and an analysis of the regime); the mythologisation of war from the historical perspective; the police and prisoners of war; the non-military aspects of war (civil defence, i.e. civil protection, economic defence, defence measures at the national and political levels, unarmed resistance, information and propaganda, or psychological defence); the external aspects of war (the involvement of other Yugoslav republics, the European Union, the Conference on Security and Co-operation in Europe, the Western European Union, the United Nations, various world powers); and the psychosocial analysis of the human element in war.

The present volume is a collection of different studies of the international security environment, certain current national-security-related problems encountered by post-socialist countries (with particular reference to Slovenia), and conclusions drawn on the basis of an analysis of contemporary warfare in the territory of the former Yugoslavia. The volume represents valuable material to everyone who, in the course of their research, encounter different issues concerning national and international security, and relations between civil society and the military. At the same time it will prove useful to those involved in planning Slovene national security, to foreign policy officials and to diplomats.

STVARNO KAZALO

- A**
Abrahamsson, Bengt 62, 140, 180
Adelman, Jonathan R. 70
Afganistan 78
Afrika 35, 120, 170–171
agresija:
– na Bosno in Hercegovino 190, 192
– na Slovenijo 125, 208
– oborožena 11, 206
– vojaška 113
– zunanja 113
AIDS 95, 104–105, 131
alarmizem 76, 83
Albanija 52, 70
alternativna služba 86, 93–94
Ameriško-ruska pogodba o nadaljnjem
skrčenju in omejitvi strateškega ofenziv-
nega orožja (START II) 34
Ameriško-sovjetska pogodba o omejitvi
protibalističnih raketnih sistemov 33, 38
Ameriško-sovjetska pogodba o skrčenju in
omejitvi stateškega ofenzivnega orožja
(START I) 34
Ameriško-sovjetska pogodba o uničenju
jedrskih sil vmesnega dosega 34, 38
Ameriško-sovjetski sporazum o prepreče-
vanju jedrske vojne 36
Amnesty International 191
Analiza vojne v Sloveniji 87, 202–204, 207,
211
antimilitarizem 53
apartheid 102
Armagedon 22
Avstralija 11, 136, 146
Avstrija 50, 146, 193, 195, 206
avtoritarianizem 199
Azija 35, 170
- B**
Balkan 35, 50, 52, 78, 116, 122
Barany, Zoltan 62, 64–68
Baruchov načrt 35
Bebler, Anton 69
begunci 103–104, 109, 116, 191, 195, 197,
220
Belgija 82, 136
bibliografski projekt 204, 221
Bližnji vzhod 102, 169
blokada 53, 209–210, 212
bojkot 209–210, 212
bojna sposobnost 213
bojna učinkovitost 213
Bosanska krajina 211
Bosna in Hercegovina, BIH 76, 122, 190,
192–195, 198
– vojna 191–192, 197
Bredow, Wilfried von 147, 150
Brennan, Donald G. 21, 29–30
Brionska deklaracija 219
Britansko-sovjetski sporazum o vzpostavi-
tvi neposredne komunikacijske zveze 36
Brodie, Bernard 19, 26, 29
Bukinac, Zorica 91
Bull, Hedley 20, 22–26, 28–29
Bundeswehr 54, 145, 149
Buzan, Barry 2–3, 5, 110
- C**
Cazinska krajina 190
Center za stateške študije 90
cilji:
– nacionalnovarnostni 5
– uravnavanja oboroževanja 18–20, 23–42
civilianizacija 84, 86, 103–104, 117
civilna družba 4, 45, 54, 100, 110, 150–151,

182, 202, 208
civilna obramba 91, 113
civilna zaščita 202
civilni nadzor 50, 52–54, 63, 79–80, 119
– nad varovanjem človekovih pravic v vojski 54
– nad vojsko, nad oboroženimi silami 50
civilno okolje 76–77, 81, 92, 149, 151, 181
civilno služenje 81–82, 93–94
civilno-vojaška razmerja, odnosi 47–48, 51–53, 55–56, 60, 62, 65, 67–70, 76, 78–79, 81–87, 91, 94, 96, 122, 144, 150
– demokratizacija 46, 51, 60
– parlamentarni tip 53, 79–80, 82–83, 96
– partokratski tip 60, 67, 79–80, 84–85
– tipi 47, 56, 78, 80–86, 92, 96
civilokracija 60
Clausewitz, Carl von 79
Colton, Timothy J. 61–62, 65–67
Curtis, Liz 180

Č

častniški zbor 49–50, 61, 70, 82–83, 87, 94, 140, 150, 158, 177, 180, 182–183, 185
častništvo 140, 182
častnik 49–51, 54–55, 61–68, 70, 78, 80, 82, 86–87, 90–91, 100, 128–129, 140–142, 159–160–161, 163–165, 167–169, 173–178, 180–184, 219
častnik za motiviranje 89
Češka 50–51, 53–54
Češkoslovaška 48, 68, 70, 78, 158
– Češkoslovaška federativna republika, ČSFR 59
– Češkoslovaška socialistična republika, ČSSR 48
čistka 51, 61
človekove pravice 54–56, 125–126, 131–132, 195, 209
Črna gora 204, 210, 212
črna lista 211

D

Daugherty, William E. 189
Defensor 89

delovanje administrativno-političnih funkcij države 202
demilitarizacija 35, 100, 111
– strategija 77
demilitarizirano (nevojaško) območje 164, 167
demokracija 8, 48, 50, 54, 60–61, 71, 79, 83, 111, 149–151, 179
demokratizacija 46, 51, 60, 62, 68, 71, 111, 150
denuklearizacija 35
departizacija 77
depolitizacija vojske 80, 83
depolitizirati 65
destalinizacija 64
dilema moči in varnosti 5
diplomacija 9, 37
– tajna 9
diskriminacija, politična 54
doktrina 29–30, 49, 52, 82–83, 136–137, 145–147
Doktrina vojaške obrambe 137
Doorn, Jacques van 61–63, 78
država v državi, država znotraj države 150–151
države na prehodu 60–61, 71
državljan v uniformi 55
državljska obveznost 82
državni udar 67, 70, 84, 195
Državni zbor 115
družbena vloga oboroženih sil 119, 177
Društvo narodov, DN 7–8, 21
– Svet 8
– Ustanovna listina 8
Dunajski dokument 37
dvojna vloga oboroženih sil 67, 70
dvojna vloga sodobne politične države 2, 110
ekonomski ukrepi 207, 209, 211–213
– defenzivni 209, 211–213
– ofenzivni 209–210, 212

E

elita:
– politična 62, 78, 81, 83–85, 96,

120, 169, 178
 – vladajoča 189
 – vojaška 53, 79, 84–85
 elitizem 150
 embargo 124, 191, 207, 212
 Enloe, Cynthia 69, 152
 ERGOMAS 87, 158, 159–160, 168, 177,
 184
 erozija političnega nadzora nad vojsko 62,
 96
 etika, profesionalna 139, 141
 etnično čiščenje 191
 Evropa 3, 6–7, 11, 13, 316
 Evropska skupnost 162, 202–203, 207
 Evropska unija, EU 11, 49–50, 102, 105,
 107, 164, 158, 191
 Evropska zveza 76

F

Fakulteta za družbene vede 87, 90, 100,
 129, 159, 183
 Finska 146
 Forsberg, Randall 33
 Francija 33, 35, 82, 136, 147, 158, 165–167,
 169
 francoska revolucija 147–148
 Frank, J. A. 150
 fundamentalizem:
 – islamski 193, 194–195
 – verski 170
 funkcionalni imperativ 76, 81

G

Generalštab Slovenske vojske 90, 113–114
 genocid 193, 195
 – psihološki 193
 geopolitika 100
 geostrateški položaj 144–146
 glavna politična uprava, GPU 66
 Gleichschaltung 48
 globalizacija 6, 100
 gospodarska kriza 103, 105, 109, 131
 Gospodarska zbornica Beograda 210
 Grčija 50, 156
 grand strategy 118

Grotius, Hugo De 3

H

haaške konvencije 7, 37
 Halperin, Morton H. 19, 21, 23–25, 29–30
 Helsinška sklepna listina 37
 Hertz, John 5
 Hitler, Adolf 151, 193
 hladna vojna 6, 13, 48, 101–102, 111, 117,
 121, 131, 161, 177
 Hobbes, Thomas 3
 Homeini, ajatola 195
 Honecker, Erich 151
 Hruščov, Nikita 20
 Hrvaška 69, 76, 84–85, 175, 189, 192, 194,
 196, 199, 211, 220
 hujskaštvo 189
 Huntington, Samuel P. 63, 80
 Husein, Sadam 195

I

ideologija 63, 80, 92, 147–148, 171, 190,
 192–195
 ikonografija 190, 192, 198
 Inšpektorat Republike Slovenije za
 obrambo 113
 Inšpektorat Republike Slovenije za varstvo
 pred naravnimi in drugimi nesrečami
 113
 Inštitut za družbene vede 87
 indoktrinacija, politična 67, 70, 80
 industrijska bomba 117
 informacija
 – tekstualna 192
 – verbalna 197
 – vizualna 190, 197
 informbiro 78
 Innere Führung 55
 integracija, socialna 150
 interesi, nacionalni 8, 47, 50, 64, 122,
 162–163
 internacionalizacija 6
 intervencija:
 – v mednarodnih odnosih 9
 – vojaška 62, 69–70

Italija 50, 54–55, 82, 136, 156
IUS 98, 186
Izetbegović, Alija 195
izguba spomina 190, 192–193
Izobraževalni center 90, 112
izobraževanje, politično 80
Izrael 148
Izvršni svet 210

J

Jakob, James B. 150
Janša, Janez 76
Janowitz, Morris 62, 149, 189
Japonska, 102, 136, 146
Jaruzelski, Wojciech 68, 79
javno mnenje 95, 117, 132, 144
javnost 4, 53, 67, 68, 76, 80–82, 83, 86, 88,
89–90, 96, 108, 111, 131, 137, 138, 158,
161
– evropska 151
– hrvaška 191, 198
– odnos do vojaških profesionalcev 47
– odnos do vojske 48, 52
– slovenska 77, 89, 90–91, 94, 107, 110,
128, 169, 181
– srbska 191, 198
jedrska proliferacija 35, 105
jedrsko izsiljevanje 105–106, 172–175
Jelušič, Ljubica 48, 68, 140
Joenniemi, Pertti 143, 147
Jowett, Garth 189
Južna Afrika 102
Jugoslavija, SFRJ 48, 68–70, 76, 78–81,
83–86, 95, 100, 103, 108–109, 116, 148,
164, 169, 191, 193, 195, 203, 205–208,
210–211, 219
Jugoslavija, Zvezna republika 85
Jugoslovanska armada, JA 50, 85, 206
Jugoslovanska ljudska armada, JLA 77,
87–89, 92, 159, 181, 185, 211, 215,
219–220

K

Kahn, Herman 19, 26
Kanada 136, 146

Kant, Immanuel 3
Katedra za obramboslovje 90
Kaufman, William 19
Kazenski zakon RS 220
Kelleher, Catherine McArdle 148–149, 151
Kennedy, John F. 148–149, 151
Kissinger, Henry 8, 19
Kitajska 35, 38, 70, 102
Kninska Krajina 207
kolektivna obramba 11, 78, 123
kolektivna varnost 7–9, 11–13, 122–123
kolektivni spomin 47, 193, 197
Kolkowicz, Roman 61–67
Komisija za ugovor vesti 94
koncert evropskih velikih sil 7
Konferenca o varnosti in sodelovanju v
Evropi, KVSE 107–108, 162, 164, 206
konferenca, haaška 7
konfiskacija 209, 212
konflikt nizke intenzivnosti 190
konfliktni model zagotavljanja
mednarodne varnosti 5, 62
Konfucij 38
konsenz (politični) 53–54
kontrabant 212
Konvencija o nehumanem orožju 37
Konvencija o spreminjanju okolja 37
konvencionalne sile 164–166, 168
konvencionalno orožje 36
kooperativni model zagotavljanja
mednarodne varnosti 5–6, 13
Koreja 102
korupcija 2, 56
Kosovo 210
kriminal 2, 109, 116, 131
kronologija 189, 192, 196, 204–205
Kuhlmann, Jurgen 145, 150–151
Kuvajt 102

L

Lara, Alfonso 143
Latinska Amerika 35, 170
legitimnost 7, 53, 76, 80, 82, 96, 100, 131,
152, 177, 216
– kriza 76–77

- reflektirana 80–81
 - vojaštva 76–77
 - liberalizacija 56, 64, 68, 71, 180
 - Lippert, Ekkehard 145, 150–151
 - Londonski klub držav dobaviteljic
jedrskih materialov 36
- M**
- Madžarska 49–50, 53–54, 68, 70, 78
 - Makedonija 76
 - makroprojekt 79
 - mamila 104–105, 109, 120, 131
 - marginalne skupine 86, 94–96
 - Marković, Ante 207
 - Martin, Michel L. 149
 - McCloy-Zorinova izjava 21
 - McNamara, Dennis 150
 - Meddržavno sodišče v Haagu 10
 - medijska monolitnost 189
 - medijska pluralnost in tekmovalnost 189
 - medijska topografija 189
 - medijski pluralizem 190
 - medijski prostor 189
 - hrvaški in srbski 190
 - Mednarodna agencija za atomsko energijo
(IAEA) 35
 - mednarodna skupnost 2–3, 32, 103, 171,
190, 193, 195, 209
 - Mednarodni inštitut za strateške študije
(IISS) 21
 - mednarodni odnosi 4–7, 9–11, 13,
101–102, 105–106 117
 - Mednarodni rdeči križ 219–220
 - mednarodno pravo 3, 9, 11, 37, 131, 217
 - mednarodno vojno pravo 3
 - Mestni sekretariat za notranje zadeve
Mesta Ljubljane 219
 - migracije, množične 103, 170
 - militarizacija 26, 35, 81, 151, 170, 172,
174–175
 - družbe 26, 151
 - vesolja 171–172, 174–175
 - militarizem 150
 - militokracija 69
 - Ministrstvo za notranje zadeve,
MNZ 115, 219
 - Ministrstvo za obrambo (Republike
Slovenije) 88–91, 113, 183, 217
 - Ministrstvo za pravosodje in upravo 94,
217
 - Ministrstvo za promet in zveze 212
 - Ministrstvo za znanost in tehnologijo 87
 - mirno reševanje sporov 9–10
 - mirovna pogodba 8
 - mirovne operacije 10, 12, 120
 - mirovne sile 12
 - mirovni kongres 7
 - mirovno gibanje 111, 127
 - miting resnice 209
 - mladina 87, 91, 150, 179
 - množična občila 47, 53, 67, 125, 181, 188,
190, 196, 204
 - množične armade, koncept 147
 - mobilitnost, socialna 150
 - Moch, Jules 21
 - modre čelade 194
 - Moskos, Charles C. 48, 91, 149, 180
 - Mussolini, Benito 151
- N**
- nabornik 49, 93
 - nacionalizem 47, 54, 81, 104, 109, 190,
192–195
 - Nacionalna varnost Slovenije 87, 131
 - nacionalno vprašanje 64
 - nacionalnovarnostni sistem 4, 81, 91,
100–101, 108, 110, 111–112, 114, 117,
123, 125, 131–132
 - nadzor:
 - partijski 63–65, 84
 - civilni 50, 52, 54, 60, 63, 65, 80
 - nad oboroženimi silami, nad vojsko 46,
53, 61, 70, 76, 78, 92, 94, 102, 119
 - oboroževanja 6, 39, 41
 - partokratski 60, 67
 - politični 61–63, 94
 - naključna jedrska vojna 106, 170, 172–175
 - naravne in druge nesreče 70, 109,
112–113, 115, 119–120, 178
 - Narodna banka Jugoslavije 211

- narodna zavest 197
nasilje 11, 24, 46, 76–78, 82–84, 171, 193
Nato, NATO, Severnoatlantska zveza 11, 46, 124–125, 164–166, 168–169, 173, 178, 183, 203, 224
neideološki častnik 80
nejdrsko območje 164, 167
Nemška demokratična republika, NDR 48, 50
Nemčija 22, 50, 55, 101, 103, 136, 147, 158, 162–163, 193, 203–204
Nemčija, Zvezna republika 22, 55
neoborožen odpor 113, 202–203
Neodvisna komisija za vprašanja razorožitve in varnosti, Palmejeva komisija 6
ničelna vsota 25
Nizozemska 82, 136
Noel-Baker, Philip 21
Norveška 146
Nova revija 221
Nova Zelandija 136
nove nacije 60, 62
novo mišljenje (angl. new thinking) 20, 21, 22, 30
NPT 35
nuklearizacija 19, 24, 35
- O**
O'Donnell, Victoria 189
občila:
– hrvaška in srbska 188, 196, 198
– množična 53, 125, 188, 190, 198
– tiskana 90, 189, 194
oborožene sile, vojska:
– funkcionalna vloga 119, 177–179
– instrumentalna vloga 119
– kontinuiteta 51
– notranjevarnostne naloge 151–152
– nove naloge 144, 177
– obvezniške 82–83, 92, 94, 120, 134, 137–138, 140–141, 144–145, 158–153
– obvezniško-poklicne 137, 139
– poklicne 48–49, 82, 91, 94, 130, 136, 138–140, 142, 145–146, 150–153
– poklicno-obvezniške 141
– polprofesionalne 141–142
– prihodnje naloge 51, 109
– profesionalne 45, 49, 51, 53, 81, 138–140, 142
– prostovoljne 142
– socializacijska vloga 148–149
– socialna vloga 119, 179
– tradicionalne naloge 149
– vseevropske 101, 131
– zmanjševanje obsega 49, 120
oboroževalna tekma 26, 28, 31
– breme 26
obramba:
– ekonomska, gospodarska 212
– kolektivna 11, 78, 123
– nacionalna 5, 8, 147
– psihološka 113, 203
– vojaška 5, 113, 137, 176–177, 204
obrambna dilema 5, 8
obrambna doktrina 137
obrambna strategija 89
Obrambna zveza Avstralije, Nove Zelandije in ZDA, ANZUS 11
obrambne priprave 5, 25–26, 30, 112
obrambni proračun 48, 144
obrambni sistem 90, 92–93
obrambni stroški 5
obrambni ukrepi 113
obramboslovje 87–88, 90, 129, 159, 183
Obramboslovni raziskovalni center, ORC 87, 101, 104, 106–107, 109, 118–133, 162–166, 172, 174
obveščevalna dejavnost 202, 115
Odom, William E. 61–62, 64–65, 67
ogrožanje:
– nevojaški viri 48
– notranje varnosti 116, 120
– vidiki 131
– viri 4, 22, 48, 100–101, 103–105, 108–110, 114, 131, 144, 169, 175
– vojaško 116, 118, 146, 176
– zaznavanje 48, 103, 169, 174
– zunanje 178, 181
– življenjskega okolja

- okolje:
- civilno 54, 75–77, 81, 90, 92, 149, 151
 - medijsko 53
 - nevojaško 150–151
 - vojaško 147, 149
- omejeno partnerstvo 102
- omejevanje oboroževanja (angl. arms limitation) 25
- oporečništvo 93
- oporečniki vesti 86, 93
- organi za notranje zadeve 208, 215–220
- Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi, OVSE 11, 108, 164
- Organizacija združenih narodov, OZN 6–7, 9–13, 36, 102, 107, 120, 170, 173
- Ustanovna listina, UL 9, 11
 - Varnostni svet 10–11, 102
- orožje za množično uničevanje 35, 49, 103, 164, 167
- Osgood, Robert E. 19
- P**
- parlament 47, 52, 55, 76, 79, 81, 84, 86, 94, 110, 112, 130, 151, 222, 224
- Partnerstvo za mir 55, 96, 123–124, 155, 178
- pentagonalna razdelitev moči 102
- Pinch, Franklin C. 155
- podčastnik 49, 51, 54–55, 86, 92, 141–142
- pogajanje 9, 20–22, 27, 32, 33, 36, 65–66, 102, 207
- Pogodba o Antarktiki 35
- Pogodba o brezjedrskem območju na južnem Pacifiku (Pogodba iz Rarotonge) 35
- Pogodba o konvencionalnih oboroženih silah v Evropi 34
- Pogodba o morskem dnu 35
- Pogodba o neširjenju jedrskega orožja (NPT) 35
- Pogodba o območju brez jedrskega orožja v Afriki (Pogodba iz Pelindabe) 35
- Pogodba o območju brez jedrskega orožja v jugovzhodni Aziji (Pogodba iz Bangkoka) 35
- Pogodba o odprtem nebu 37
- Pogodba o omejitvi moči (do 150 kiloton) podzemnih poskusov z jedrskim orožjem 36
- Pogodba o podzemnih jedrskih eksplozijah v miroljubne namene 36
- Pogodba o prepovedi izvajanja poskusov z jedrskim orožjem v ozračju, vesolju in pod vodo (Pogodba o delni prepovedi poskusov) 36
- Pogodba o prepovedi jedrskega orožja v Latinski Ameriki (Pogodba iz Tlatelolca) 35
- Pogodba o uničenju jedrskih sil vmesnega dosega 34
- Pogodba o vesolju 35
- poklic 139–140, 142
- civilni 49
 - vojaški 48, 87–88, 94, 125, 128–129, 140, 157–158, 160–161, 177, 179–185
- policija 152, 154, 225
- politična država 2, 100–101, 110, 151
- politična kultura 69, 77, 83, 198
- politična misel, klasična 2
- politična participacija 65
- politične stranke 53–55, 84, 190, 197
- prepoved članstva 54
- politični častnik 63–64, 67, 70, 79–80
- politika 29, 32, 63, 144, 177, 195, 203, 223
- gospodarska, ekonomska 162, 164
 - nacionalnovarnostna 4, 76, 84, 108, 122, 131
 - oboroževalna 23
 - obrambna 46, 112, 162, 204, 207–208
 - varnostna 4, 54, 76, 83, 100, 108, 131, 164
- politizacija 52, 80, 83, 152
- politizacija vojske 78
- politiziranost vojske 63
- Poljska 68–70, 79
- polprofesionalen 141
- popoklicenje 137
- popolnjevanje oboroženih sil 136, 146–147, 149–150, 153
- model 136–138, 143, 145

- način 137–138, 143–147, 150–151
 - obvezniško 149
 - poklicno 136, 144, 150–151, 153
 - politika 144
 - Porenje 35
 - Portugalska 50
 - poseganje vojaštva v politiko 144, 150
 - postsocialistične države 80, 96, 103, 122
 - pozitivna vsota 25
 - pravična vojna 7
 - Pravila za opravljanje pooblastil pooblaščenih uradnih oseb 216, 220, 225
 - prebežniki 220
 - predkupne pravice 212
 - predsednik republike 52, 86, 110, 115
 - predsedstvo SFRJ 206–207, 225
 - pretorijanstvo 55, 151
 - pripravljenost in izurjenost za oboroženi boj 214
 - profesija 63, 88, 139–142, 179, 181–182
 - profesionalec 67, 142
 - vojaški 47, 51, 53, 54–55, 92–93, 94, 96, 140, 180, 184
 - profesionalizacija 48, 63, 67, 120, 177
 - vojaška 77, 140
 - profesionalizem:
 - apolitični 65
 - vojaški 52, 56, 63, 140, 154
 - profesionalna vojska 47, 49, 51
 - profesionalni vojak 85, 92, 112, 139–140, 142
 - propaganda 187–188, 190–191, 196, 198, 200
 - definiranje 190
 - in ideologija 192, 194
 - in nacionalizem 192, 195
 - in reinterpretacija zgodovine 190, 192–195
 - in religija 190, 192, 194
 - klasična 190, 192–195
 - kontekst 190, 192, 195
 - medijska 190
 - teoretični koncept 189
 - teoretični model 188, 192
 - vojna 188
 - propagandist 190, 192, 196–198
 - propagandna organizacija 190, 192, 198
 - propagandna realnost, propagandna stvarnost 194–196
 - prostovoljci 142
 - protipropaganda 190, 192, 195–196
 - Provide Comfort 196
 - psihološka obramba 113, 202–203
- Q**
- Quester, George H. 29
- R**
- ravnotežje:
 - moči 7
 - strateško 22
 - vojaško, vojaške moči 20, 28–29, 31, 100
- raziskovalni projekt 87, 158, 160, 188, 189, 202, 204
- raziskovalno poročilo 188, 190
- razoroževanje 10, 34, 102, 131, 167, 178
- razorožitev (angl. disarmament) 6, 20–25, 27, 33–24, 38, 104, 164, 167
 - enostranska jedrska 21, 29
 - splošna in celostna 20–22, 33
- Rdeča armada 68
- Rdeči križ Jugoslavije 219
- Rdeči križ Slovenije 217–219
- reforma 68, 163
 - gospodarska, ekonomska 64, 211
 - sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite 208
 - ustavna 47
 - vojaška 49
- rekrutacija 52–53
- rekrutiranje 62, 80, 86
- religija 47, 190, 192–195
- remilitarizacija 54
 - strategija 77
- repatriacija 220
- reprezentativnost 82, 84, 101, 138, 189
- Republiška koordinacijska skupina 217–218
- Republiški sekretariat za notranje zadeve 219

- Resolucija o izhodiščih nacionalne varnosti Republike Slovenije 112
- Revija Obramba 91
- Romunija 54
- Rush-Bagotov sporazum 35
- Rusija 35, 102, 136, 167
- Ruska federacija 122
- rutinska laž 190, 192–193, 195
- S**
- SALT I 33
- samoodločba narodov 6, 8, 106
- sankcije, ekonomske, gospodarske 209, 212
- Schelling, Thomas C. 19, 21, 23, 25, 29–30
- Sedanjest in prihodnost vojaškega poklica v Evropi 87, 161
- sektorizacija politike 204
- Severna Afrika 171
- Severna Evropa 35, 146
- Severnoatlantski svet za sodelovanje, NACC 123
- Silajdžić, Haris 195
- sindikalno združenje 54
- sindikati 180
- sistem:
- avtoritarni 47, 49–51, 111
 - civilno prevladujoč 47, 70
 - diktatorski 47, 69–70
 - družbeni 56, 103, 111–112, 117, 148
 - enopartijski 47, 61, 77
 - komunistični, s komunistično prevlado 47–49, 62, 70
 - medijski 196
 - mednarodni 4, 6–8, 11–13, 100, 117, 205
 - nacionalnovarnostni 4, 81, 91, 100–101, 108, 110–112, 116–117, 123, 125, 131
 - obrambni 90–93, 122
 - oligarhični 47, 69–70
 - politični 4, 68–69, 84, 77
 - razpad 148, 206
 - socialistični 60–62, 67–68, 70, 92–93, 199, 203, 206
 - splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite 83, 208
 - totalitaren, totalitarni 50, 62
 - večnacionalen 51
 - vojaško prevladujoč 47
 - vzhodnoevropski 47
 - zaščitni 208
 - zahodnonemški 50
- sistemski pristop 3
- SJM 96, 120
- Sklepna listina pogajanj o personalni moči konvencionalnih oboroženih sil v Evropi 34
- Skupna varnost (Common Security) 6
- Slatnar, Alenka 94
- Slovaška 52, 54
- Slovenija:
- nacionalna varnost 87, 100, 108–109, 112, 116–117, 131
 - osamosvajanje 95, 110–111, 203–207, 209, 215–216, 221
 - vojna 203–205, 207, 215, 220
- Slovenska mladina in vojaški poklic 87
- Slovenska vojska 77, 87, 90–94, 96, 101, 114, 118–120, 128, 132, 136–139, 141, 153, 163, 176, 179, 182–184
- časopis 90–91
 - model popolnjevanja 137–138, 143, 145
- Slovenski srednješolci o miru, varnosti in nenasilju 87
- Slovenski vojak 87, 202, 213
- Služba družbenega knjigovodstva 210
- Služba za odnose z javnostjo 89
- socializacija 70, 119, 148–149, 151, 178, 198
- politična 149
- socialna iniciacija 82
- socialna integracija oboroženih sil 92
- socialna vloga oboroženih sil 119
- socialni imperativ 82
- Solidarnost 68–69
- Somalija 170
- Sovjetska zveza, SZ 20, 25, 31–33, 35, 36, 61–70, 78, 102, 103, 148, 161, 163, 167–168, 170
- SOWI 97
- Splichal, Slavko 189

Sporazum med ZDA in SZ 36
Sporazum med ZDA in SZ o ukrepih za
zmanjšanje nevarnosti izbruha jedrske
vojne 36
sporočilo:
– medijsko 189, 191–192, 198
– propagandno 188, 190, 192–193, 196
Srbija 51, 76, 85, 189, 192, 194–196,
198–199, 203, 209–212
Srednja Evropa 35, 54, 96, 102
Srednja in Vzhodna Evropa 46–48, 50–56,
60, 62, 64, 70, 78–81, 93, 96, 206
stabilnost:
– krizna 28, 34
– politično-vojaških odnosov 27
– strateška (stabilnost oboroževalne
tekme) 28, 34
Stalin, Josip Visarionovič 63, 67
Starešinski kader Republike Slovenije 87
START I 34
START II 34
stavka 112, 181, 219
Stockholmski dokument 37
strategija korporativnega izgleda 77
strategija medsebojnega zastraševanja 6,
28
strategija graditve naroda (nation-building
strategy) 149
strategija odnosa z javnostjo 89
strategija posrednega nastopanja 170, 190
svet za nacionalno varnost 53
sveta aliansa 7
SZDL Srbije 209

Š

Španija 50, 136
Švedska 146, 158
Švica 146–147, 158

T

televizija:
– hrvaška 190, 194, 196–198
– nacionalna 189, 196–197
– srbska 193–195, 197
teorija iger 25

teorija zarote 193, 195–196
Teritorialna obramba, TO 87–89, 93,
111–112, 179, 183–184, 202, 204–205,
207–208
terorizem 2, 152, 170–171, 173, 175
– mednarodni 103
tisk 89, 90, 195
Tito, Josip Broz 70, 83
tradicija 47
– anglosaksonska 146
– politično-vojaška 56, 144, 147
– vojaška 50, 69, 101
trajni mir 3
tretji svet 76, 105, 170, 172–175
trgovina z orožjem 36
tripolnost 102
Turčija 56

U

ugovor vesti 48–49, 93–94
ukrepi ekonomskega vojskovanja 209
ukrepi za krepitev zaupanja in sodelovanja
37
uničevanje okolja 105, 131
Univerza v Ljubljani 159, 183
univerzalizacija 100
univerzalizem, mednarodni 3
Unprofor 193–194
Uprava Republike Slovenije za zaščito in
reševanje 113
Uprava za logistiko 90
Uprava za razvoj 90
uravnavanje oboroževanja (angl. arms con-
trol) 18, 20–21, 23, 26, 28, 33, 38–39, 41
– cilji 25–29, 32, 34
– koncept 18–20, 24, 30, 32, 39
– konferenca 20
– politika 29
– teorija 18–19, 23–26, 28, 30–31, 41–42
– ukrepi 30, 32–35, 37–38

V

Varšavski sporazum, Varšavska zveza 11,
20, 49–50, 68–69, 78, 161, 163, 306
varnost:

- države 2, 5, 89, 111
- evropska 123, 167, 202
- individualna 110
- kolektivna 7-9, 11-13, 100, 123
- mednarodna 3-7, 9-13, 24, 26, 28, 101, 103, 105, 108
- nacionalna 3-5, 23, 85, 87, 100-101, 108-112, 116-118, 129, 131-132, 138, 179, 212
- posameznika 2-3, 12, 103, 110
- skupna 6
- svetovna 29, 100
- vidiki 3, 10, 26
- vojaška 117-118, 124, 169, 181
- varnostna dilema 5-6
- varnostna kultura 101, 125
- varnostni-informativna služba, VIS 218
- varnostno-politične integracije 145
- varuh človekovih pravic 55
- Vatikan 193, 195, 206
- vdor v denarni sistem 209-211
- Velika Britanija 8, 33, 136, 146-147, 158
- versajska mirovna pogodba 8
- Vessey, John, Jr. 147
- Vietnam 70
- vlada 38, 40, 86, 112, 114, 210-211
- vladavina, vojaška 56
- vmešavanje vojske v politiko 46, 52
- vođenje in poveljevanje 36, 76, 84, 86, 88, 208
- Vogt, Wolfgang 77, 117-118
- vojaška obveznost 82
 - odprava 147
 - selektivna 136
 - splošna 136, 147, 150, 152
- vojaška organizacija 92, 148, 150, 180, 182
- vojaška sila 207
- vojaška služba 54, 76, 130, 136, 145, 149, 182
- vojaška stanovanja 92
- vojaške družine 86, 92
- vojaški alarmizem 76, 83
- vojaški kurat, duhovnik 52, 80
- vojaški obveznik 82, 93-94, 136, 140-142, 146-150, 153
- vojaški udar 79
- vojaško šolstvo 67, 112-113
- vojaško osebje 181, 144
- vojaško posredovanje, mehanizmi 10
- vojaštvo 34, 76-78, 84, 86, 88, 185
- vojak:
 - poklicni 121, 136-142, 147, 153
 - profesionalni 51, 54, 79-81, 85, 92, 112, 140, 142
- Vojna zvezd 170
- vojna:
 - državljanska 190
 - druga (2.) svetovna 5-6, 9-11, 19-20, 24, 29, 31, 35, 37, 63, 78, 83, 85, 92, 101, 170, 193-195, 203
 - jedrska 19, 22, 24-28, 32, 36, 105-106 170, 173-175
 - lokalna nejedrska 105-106
 - naklepna 26
 - naključna 22, 26, 36, 38, 170, 172, 174-175
 - prepoved 4, 7, 9
 - prva (1.) svetovna 7-8, 35, 84
 - svetovna 105-106
 - svetovna jedrska 105
 - svetovna konvencionalna 105
 - v Bosni in Hercegovini 188, 190-192, 194, 197-198
 - v Sloveniji 87, 179, 202-205, 207, 209, 211, 213, 215, 221
- vojni ujetniki 204, 215-220
 - centralna evidenca 217
- vojska:
 - nacionalna 61, 68, 82
 - redna 61
- vojskovanje:
 - ekonomsko 204, 208-209, 212
 - psihološko 188, 190
- Vojstvo 90
- Vojvodina 111
- volitve 10, 54, 56, 69, 85, 111, 176
- vrednota 3-4, 6, 12, 47, 55, 56, 63, 82, 92, 100-101, 108, 111, 115, 125, 131-132, 141, 149, 181, 197, 198
 - vojaška 151

Vzhodna Evropa 45–48

W

Walensa, Lech 52

Washingtonska pomorska pogodba 33

Weiner, Anthony 26

Wellershoff, admiral 144

Wilson, Woodrow 8

Wohlstetter, Albert 19

Z

Zalivska vojna 118, 170

zaščita in reševanje 112–113, 116,
184

Začasni ameriško-sovjetski sporazum
o omejitvi strateškega ofenzivnega
orožja 33

Zahodna Evropa 22, 53, 81, 102, 147, 162,
164

Zahodnoevropska unija, ZEU 11, 54–55,
203

Zakon o javnih glasilih 89

Zakon o kazenskem postopku 221

Zakon o notranjih zadevah 112, 221

Zakon o obrambi 112, 114–115

Zakon o obrambi in zaščiti 111

Zakon o spremembah in dopolnitvah za-
kona o vladi Republike Slovenije 93, 112

Zakon o upravi 112

Zakon o varstvu pred naravnimi in
drugimi nesrečami 112

Zakon o vladi Republike Slovenije 112

Zakon o vojaški dolžnosti 112

Zalivska vojna 120, 170

zastraševanje (angl. deterrence) 5, 19,
25–29, 63

zbirni center 216, 218–220

Zbornik študij 90–91, 97, 155

Združene države Amerike, ZDA 11, 19–22,
25, 31–33, 35–36, 102, 136, 146, 154,
158, 166–168, 170

Združenje slovenskih častnikov 91

združenje, profesionalno 54, 138

znanstveno upravljanje, strategija 77

ZSSR 207

zveza:

– obrambna 11

– politična 7, 68, 77, 122–123, 162, 164,
177

– vojaška 64, 83, 79, 86

– vojaško-obrambna 10

– vojaško-politična 7, 11, 68, 122–123, 176

Zvezna carinska uprava 216

Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo
SFRJ 79

Zvezni sekretariat za notranje
zadeve 216

Ž

ženevska dopolnilna protokola 37

ženevske konvencije 37, 216–220

ženevski protokol o prepovedi uporabe
strupenih plinov in bakterioloških
sredstev 37

ženske (v oboroženih silah) 48, 90, 91–92,
94, 138